1988. Nr. 3 (15)
MARTS

AVOTS

ISSN 0235—1412

PROZA, DZEJA, KULTŪRA, PUBLICISTIKA, KRITIKA

SHOUT
SHARE
IT

Annotation

Avots 1988.03

Rakstniecība ; Andris Kolbergs, «Nekas nav noticis» (1. Ipp.) ; Gunta Šnipke, dzejoļi (12. Ipp.) Agris Pilsums, dzejoļi (13. Ipp.) Laima Līvena, «Es dzīvoju savā laikā» ***(14.*** Ipp.) Maija Silmale, dzejoļi, tulkojumi, atdzejojumi (15. Ipp.) Ukraiņu jauna dzeja (21. Ipp.) Jānis Škapars, «Triju tēva dēlu konflikts» (30. Ipp.) ; **Kultūra** ; Dace Lamberga, «Sintezējošā vienkāršība» (32. Ipp.). Albērs Kāmī, runa 1957. gadā Stokholmā (40. Ipp.). Uldis Tīrons, «Es neesmu iedvesis bailes nevienam» (41. Ipp.). Edīte Tišheizere, «Atkusnī. Pārdomās» (43. Ipp.). Imants Zemzaris, «Zaļais ceļš» (46. Ipp.). ; **Laikabiedra piezīmes** ; Grigorijs Poženjans, «Neitrālais līderis» (52. Ipp.). Hans Polocks, «Jātnieki bez galvas» (53. Ipp.). Iļja Ērenburgs, «Cilvēki, gadi, dzīve» (56. Ipp.). Nebijušu cerību laiks (63. Ipp.). Manfrēds Sneps, «Dumpīgā Baložu dzimta» (66. Ipp.). ; **Rakstniecība** ; Ginters Grass, «Kaķis un pele» (72. Ipp.). Džordžs Orvels, «Dzīvnieku ferma» (76. Ipp.).

failu izveidojis Imants Ločmelis imantslochmelis@inbox.lv

LATVIJAS ĻKJS CENTRĀLĀS KOMITEJAS UN LATVIJAS PSR RAKSTNIEKU SAVIENĪBAS LITERĀRI MĀKSLINIECISKS UN SABIEDRISKI POLITISKS 2URNALS JAUNATNEI. IZNĀK KOPS 1987. G. REIZI MENESĪ. IZDOD LATVIJAS KP CK IZDEVNIECĪBA RĪGA.

REDAKCIJAS KOLĒĢIJA:

AIVARS KĻĀVIS (galvenais redaktors), EDGARS BANS, ILMĀRS BLUMBERGS, GUNTARS GODIŅS (nodaļas redaktors), VLADIMIRS KAŅIVECS (galvenā redaktora vietnieks), STAŅISLAVA MARSONE, MIERVALDIS MOZERS, SERGEJS NIKOLAJEVS, MĀRIS OGA, JĀNIS PETERS, JĀNIS ROKPELNIS, BAIBA STAŠANE, ĀDOLFS SAPIRO, AIVARS TARVIDS (atbildīgais sekretārs), PAVILS VIŠŅEVSKlS, IMANTS ZEMZARIS, ROSTISLAVS ZUBKOVS.

REDAKTORI: TATJANA FASTA, RUDĪTE KALPINA, OĻEGS MIHAĻEVIČS, NORMUNDS NAUMANIS, EVA RUBENE. **KOREKTORE** INGRĪDA JAZIKOVA.

TULKOTAJĀ TAMĀRA RINGA. **MĀKSLINIECISKĀ REDAKTORE** SARMĪTE MALIŅA. **TEHNISKA REDAKTORE** INĀRA JURJĀNE.

Manuskriptus pieņem divos eksemplāros mašīnrakstā, nerecenzē un atpakaļ neizsniedz.

ЛИТЕРАТУРНО-ХУДОЖЕСТВЕННЫИ И ОБЩЕСТВЕННО ПОЛИТИЧЕСКИЙ ЖУРНАЛ ДЛЯ МОЛОДЕЖИ «АВОТС» («РОДНИК») НА ЛАТЫШСКОМ И РУССКОМ ЯЗЫКАХ. ИЗДАНИЕ ЦК ЛКСМ ЛАТВИИ И СОЮЗА ПИСАТЕЛЕН ЛАТВИЙСКОЙ ССР. ИЗДАТЕЛЬСТВО ЦК КП ЛАТВИИ, РИГА. АДРЕС РЕДАКЦИИ: РИГА,

БАЛАСТА ДАМ-БИС, 3. ОТПЕЧАТАНО В ТИПОГРАФИИ ИЗДАТЕЛЬСТВА ЦК КП ЛАТВИИ, 226081, Г. РИГА, БАЛАСТА ДАМБИС, 3. ИЗДАЕТСЯ С 1987 ГОДА РАЗ В МЕСЯЦ.

Nodots salikšanai 6.01.88. Parakstīts iespiešanai 9.02.88. JT 00105. Formāts 60X9018. Ofseta papīrs Nr. 1. Ofseta tehnika. 10 + 0,5 uzsk. iespiedi., 21,5 uzsk. krāsu novilk., 15,5 izdevn. I. Metiens 140 000 (latviešu valodā — 110 000, krievu valodā — 30 000). Pasūt. Nr. 1908. Maksā 50 kap REDAKCIJAS ADRESE: PASTA INDEKSS 226081, RĪGA, BALASTA DAMBĪ 3, ABONEMENTA KASTĪTE 35. TELEFONI' 461190 465478 IESPIESTS LKP CK IZDEVNIECĪBAS TIPOGRĀFIJA, 226081, RĪGA, BALASTA DAMBĪ 3.

-
- ANDRIS KOLBERGS. NEKAS NAV NOTICIS
  - ANDRIS KOLBERGS
  - ANDRE žIDS PAZUDUŠĀ DELA ATGRIEšANāS
  - AMANDA AIZPURIETE MIKOLA RJABČUKS
  - IGORS RIMARUKS CEĻINIEKA BALADE
  - MIKOLA VOROBJOVS AUKSTA DIENA
  - JĀNIS ŠKAPARS Triju teva delu konflikts
  - DACE LAMBERGA Sintezējošā vienkāršība
  - ALBĒRS KAMI 1957. GADA 10. DECEMBRA RUNA
  - IMANTS ZEMZARIS. ZAĻAIS CELŠ
  - GRIGORIJS P0žENJANS «NEITRĀLAIS» LĪDERIS
  - IĻJA ERENBURGS CILVĒKI, GADI, DZĪVE
  - KAKIS UN PELE. GINTERS GRASS
  - DZORDZS ORVELS DZĪVNIEKU FERMA
- AVOTS
- notes
  - 1
  - 2
  - 3
  - 4
  - 5

ANDRIS KOLBERGS. NEKAS NAV NOTICIS

ROMĀNS

(Nobeigums)

Savvaļā dzīvojot žurkas dažreiz piemeklē visai īpatnēja slimība. Vairāki dzīvnieki saaug savā starpā ar astēm kopā, sastādot tā saucamo žurku ķēniņu, par kuru agrākos laikos bij pavisam citādi ieskati nekā tagad, kur šādu parādību var diezgan bieži redzēt muzejos. Senāk domāja, ka žurku ķēniņš, zelta vainagā, sēž uz troņa daudzu cieši saaugušu žurku starpā un no šejienes pārvalda visu žurku valsti. Tiktāl ir noteikti zināms, ka reizēm var atrast lielu skaitu žurku, kuras saaugušas astēm kopā, un, tā kā tās nevar kustēties, tad citas līdzcietīgas žurkas uzņemas viņu barošanu. Domā, ka īpatnēji izsvīdumi no astēm ir par pamatu astu salipšanai un saaugšanai kopā, tomēr nekā noteikta par to nevar sacīt. Altenburgā uzglabā kādu žurku ķēniņu, kurš saaudzis no 27 žurkām; Bonnē, pie Snepfentalas, Frankfurtē, Erfurtē un Lindenauā pie Leipcigas ir atrasti līdzīgi žurku ķēniņi. Ir iespējams, ka šādi sagrupējumi sastopami biežāk, nekā to domā, bet atrod tikai nedaudzus no tiem. Neskaitāmi ir tie līdzekļi, kurus pielieto, lai žurkas iznīdētu. Viņām uzstāda dažāda veida lamatas, un kādu laiku viens vai otrs žurku medīšanas veids arī tiešām drusku palīdz. Ja dzīvnieki nomana, ka tos par daudz stipri vajā, tad nereti tie izceļo, bet atgriežas atkal atpakaļ, kolīdz vajāšana mitējusies. Un kad tie nu reiz no jauna atgriezušies atpakaļ, tie īsā laikā savairojas tik stipri, ka agrākais posts atjaunojas atkal pilnā mērā.

Parastākie līdzekļi viņu iznīdēšanai ir visāda veida ģiftis, kuras noliek viņu iemīļotākās vietās; bet jau nerunājot nemaz par to, ka saģiftētos dzīvniekus mēs šādā ceļā nolemjam šausmīgai mocekļa nāvei, šie līdzekļi ir arī arvien bīstami; žurkas bieži vien daļu no apēstā izvemj atpakaļ, pie gadījuma saģiftē kartupeļus vai labību un var ar to tapt ļoti bīstamas citiem dzīvniekiem.

Sabiedriskās ēdināšanas tresta vadītājam biedram Šmicam no pārsteiguma, kā parasti, sāka raustīties sejas kreisā puse — kas tas par skuķi? Ko viņš īsti grib? Vai nav kaut kur jau agrāk redzēts? Bet, par laimi, iezvanījās telefons, Smies atvainojās un pa sarunas laiku varēja meiteni pavērot, jo pats tikai iestarpināja: «Jā! Protams! Katrā ziņā!» — un: «Kad konkrēti?» Mazs, sakņupis, kā tikko noraudājies cilvēciņš, kas, drebēdams dziļā bijībā, sēž uz pašas krēsla maliņas. Žēl skatīties, sirds lūzt, liekas, viņu visi tikai vajā un dzen projām, negrib ne viņu uzklausīt, ne ar viņu runāt.

— Zvanīja Pēteris Karlovičs Lepiņš, — Smies nozīmīgi paskaidroja. — No Zinātņu akadēmijas. Profesors, matemātikas zinātņu doktors, divkāršs republikas prēmijas laureāts — ārzemju viesi sabraukuši, vajadzīgs atvadu bankets, jāpaiīdz cilvēkam. Mēs esam skolasbiedri. Vienu mirkli, — Smies pārtrauca, redzēdams, ka Imalda grib sākt izklāstīt savas bēdas. Viņš uzrakstīja kaut ko uz papīra lapas — tās baltas stāvēja glītā kaudzītē —, laikam organizējamā banketa datumu un vietu, un atlika sāņus aktu vākos «SEKRETĀREI IZPILDĪŠANAI». Viņš strādāja pa jaunam.

Kopš Rainaldi vizītes šajā kabinetā nebija mainījies nekas, tikai Šmica zelta apročpogas. Sīs arī bija lielas, varbūt pat vēl lielākas, taču rombveidīgas un ar viļņotu virsmu.

Imalda uztraukdamās saraustīti sāka stāstīt. Ka viņa dejojusi «Oreandā», ka nosūtīta darbā uz «Beatrisi», lai celtu programmas kvalitāti, taču tur pēc divām dienām trupa likvidēta, un viņa palikusi bez darba, jo pateikts: ne «Oreandā», ne «Kalnā» nav vakances. Lai gan viņa skaidri zina — akrobātu pāris «Kalnā» neuzstājas, viņi pat ne reizi nav uzstājušies, jo aizgājuši atpakaļ uz cirku. Līdz ar to «Kalnā» programma ir īsāka un patiesībā vakance ir.

— Tas nav manā kompetencē ... — Smies pasmaidīja un viņa vaigs pārstāja raustīties. — Jums jāiet uz sesto kabinetu.

— Es tur biju, bet tā sieviete mani sūtīja pie jums. Ne gluži sūtīja, bet teica, ka to varat izšķirt vienīgi jūs. — Viņa cerīgi skatījās un piespieda sevi koķeti pasmaidīt.

— Tas ir vispretīgākais formālisms! — Smies sašuta. — Atvainojiet! — Atkal zvanīja telefons, atkal kaut kāds korespondētājloceklis, laureāts un draugs, atkal par kādu banketu, bērēm vai kāzām.

Sestais kabinets bija slēgts. «Kaut kur tepat izgājusi, pagaidiet!» Viņa apsēdās uz sola blakus durvīm, sakņupa un gaidīja. Garām pa vienai, pāriem un pulciņiem staigāja tresta dāmas, nesdamas dokumentus, mapes vai kaut ko apjomīgāku, apdrukātos plastmasas maisiņos paslēptu.

Un tad pēkšņi Imaldas mērs bija pilns, un viņa, asarām šļācot, sāka kliegt pilnā balsī:

— Tā nevar dzīvot! Kā jūs tā varat dzīvot? Ārprāts!

Un viņa kliedza par olīvām, ko trauku mazgātājas salasa no šķīvjiem un atdod pavāram, lai met otrreiz katlā, par cīpslām, ādu un citiem gaļas pārpalikumiem, ko samaļ, — pieliks ķiplokus un piparus, gan jau apēdīs, par to, ka starp viesmī|iem vārds «paldies» jau sen ir aizstāts ar rubli, par to, ka zāles pārzinis ievāc nodevas un atdod tālāk, par to, ka krāpj un apskaita, bet taisnību neviens nevar dabūt.

Dievs vien zina, ko viņa vēl sakliedza, viņa to nespēja atcerēties. Viņa pat neatcerējās, vai ar varu tikai izgrūsta no tresta ēkas vai pati

izgāja.

Viņa atģidās uz ielas, rasināja pavasara lietutiņš, dažiem gājējiem bija lietussargi, zem kājām žļerkstēja plāni dubļi.

Tad viņa saņēmās, iedzēra nomierinošas tabletes un pēc kārtas apstaigāja centra kafejnīcas, jo Aleksis kādreiz bija stāstījis, ka Taņa tur mēdzot sēdēt kā piesieta.

1

BIJA ATLIKUSI VIENA DIENA.

Briļļainais viņu uzmeklēja «Beatrisē». Viņš uzradās, kad programma bija sākusies, Imalda atcerējās, ka pie t ā galdiņa viņas pirmajā izgājienā neviens nesedeja. Tas bija garš un tukšs, laikam vienīgais astoņām personām, bet apklāts un servēts, trūka tikai viesu, krēsli bija piebīdīti cieši klāt, bet otrajā iznācienā viņa pie tā ieraudzīja briļļaini. Varbūt viņš bija viens, varbūt kopā ar kompāniju, kas sēdēja ap galdu, — viņš bija atnācis pēc Imaldas, kā pasakās velni ierodas pēc mirstošu cilvēku dvēselēm.

Imalda ieraudzīja viņu un sajauca ritmu, briļļainais ņirdzīgi uz viņu skatījās, pastiepa un šmakstināja lūpas.

Šoreiz briļļainais bija ģērbies kā mūsdienīgs frants. Brīva, gaišpelēka, ļoti plāna auduma vējjaka ar lentēm, rāvējslēdzējiem un sprādzēm — augstās cenas dēļ ar tām tagad iet visur, pat uz teātriem un operu, — un kājās kurpes uz paaugstinātiem papēžiem.

Imaldu viņš sagaidīja pie ģērbtuves durvīm, lai gan tur sveši it kā nedrīkstēja uzturēties, jo pa gaiteni no virtuves uz zāli ar paplātēm kursēja viesmīļi.

Ar īsu un noteiktu galvas mājienu viņš uzaicināja Imaldu sekot priekštelpā, kur apstājās kaktā pie spoguļiem un aizsmēķēja *«Pali Mali»*. Garāmejot kāds — acīmredzot paziņa — uzprasīja, lai iedod viņam arī, un briļļainais izpurināja no paciņas vēl vienu cigareti.

«Katru dienu nevar ciemos iet, nav pieklājīgi,» viņš teica Imaldai. «Še, izlasi vēstuli! Es tikmēr tepat blakus uzpīpēšu!» Viņš pārgāja pāri telpai un sāka runāties ar garderobistu — arī paziņu.

Vēstule bija rakstīta ļiz maza un plāna papīra gabaliņa — laikam gareniski pārgrieztas cigaretes — un ar ļoti smailu zīmuli.

«Mīļo māšel! Zilā lentīte, skapī, kurā mēs slēpām burtnīcas, ja ne uz bēniņiem, tad pagrabā, melns maiss. Atdodi viņiem visu! Man iet slikti, ļoti slikti, bet būs vēl sliktāk, ja tu viņiem neatdosi. Lai tev veicas, māšel! Skūpstu. AI.»

«Viņš tur laiž bišķiņ kā pa miglu, bet citādi nevar, jo depeša var iekrist zobos kādam stukačam vai mentam. Rokrakstu pazīsti?»

Imalda pamāja, ka pazīst.

«Saprati, kas tev jādara?»

Imalda vēlreiz pamāja.

«Vecais atgriezīsies ceturtdien, uzvāri mums kapiju!» Un kad jau

bija paspēris pāris soļu, pagriezās atpakaļ. «Tu esi tīri smuka babka, kāpēc es tevi toreiz neizjāju?»

Un aizgāja zvalstīgā gaitā atpakaļ uz zāli.

Lietus vēl arvien smidzināja, mētelis samirka, sāka kratīt drebu|i.

Viņa vēlreiz pārstaigāja kafejnīcas, katrā ieskatīdamās uz minūti vai divām — Taņas nebija.

Iestādēs beidzās darbalaiks, pie dažām kafejnīcām veidojās rindas, un dažviet bija grūti pierunāt, lai uz brīdi ielaiž.

Viņa aizbēgtu uz provinci vai vēl tālāk, lai gan no tiem laikam aizbēgt nav iespējams, bet ar Aleksi tad būtu cauri — viņš par sīkumiem negaužas. Un viņš taču domātu un t i e arī domātu, ka viņa ir maisu pievākusi un tad bēgusi. Iet uz miliciju? Viņa par to vairākkārt bija domājusi, bet tas nozīmētu Aleksim uzkārt kaklā vēl otru smagu krimināLkodeksa pantu. Vienīgais glābiņš — Taņa. Imalda parādīs viņai Alekša zīmīti, bet, ja ar to nebūs līdzēts, pateiks, ka izstāstīs vecim v i s u, k ā b i ja. Kā, miličiem nemanot, paņēmusi kratīšanas laikā no vadža otrā malkas šķūnīša atslēgu, kā atnāca Taņa un ko stāstīja, par Rausas volgu, kas aizdrāzās garām, kad viņa izskrēja uz ielas. Visu izstāstīs — citas izejas nav, varbūt pec tam nekas briesmīgs pat nenotiks, varbūt atstās mierā. Bet vislabākais — atrast Taņu. Viņa šos centra neliešus labāk pazīst, viņa zina, ko no tiem var sagaidīt, tāpēc nobīsies un pulksteņus atdos vai vismaz pateiks, pie kā tagad tie atrodas.

Kā jau marta pēcpusdienās, pievilka sals, un Imaldai sāka vai klabēt zobi. Vēl ir pietiekami agrs, vēl Kurdašs pie durvīm nestāvēs, varēs mazliet apsildīties un satikt Zvēru dresētāju. Kad Imalda ar viņu runāja par kādām darba iespējām, vecais vīrs negribīgi, it kā kaunēdamies par kaut ko, tomēr apsolīja painteresēties «Madagaskarā», kur strādājot viņa skolnieks. «Ja vien daudzmaz bus iespejams, tikai, ludzu, par to nevienam ne vārda nesaki!»

«Oreandas» parkets blāvi mirdzēja, zālē gaisma vēl nebija iedegta, tikai cik iespīdēja no virtuves gaiteņa, kur parasti pulcējās viesmīļi. Dziļumā, laikam pie sieviešu dušām, skanēja balsis, bet tik klusu, ka vārdi nebija saprotami.

Imalda izgāja cauri priekštelpai ar spožajiem misiņa pelnu-traukiem uz garajiem kātiem un nospieda varietē ģērbtuves durvju rokturi.

Slēgts, Rainaldi vēl nav ieradies.

Šodien ir PEDEJA DIENA, ja viņa Taņu neatradīs__

Un visticamākais, ka viņa to neatradīs... Ar ko gan viņa riskē?

Imalda ātri uzskrēja stāvu augstāk. Rausas kabinetā viņa dzirdēja sarunājamies. Viņa būtu pagaidījusi, bet iedomājās, ka pa to laiku būs noplakusi drosme.

Viņa bez klauvēšanas atgrūda durvis un iegāja kabinetā.

— Aizņemts! — iekliedzās Rausa un pielēca kājās.

Viņi ar leitnantu Sildedzi bija sēdējuši pie mazā galdiņa un vakariņojuši, galdiņš bija pieklājīgi klāts, ne gluži kā augstajiem viesiem, tomēr divas kafijkannas, tātad vienā ir kāds nelegālāks šķidrums.

Sildedzis, izvalbījis acis, steidzīgi kaut ko norija. Viņš bija piesarcis un izskatījās pēc puikas, kas pieliekamajā pieķerts ēdam ievārījumu no aizliegtās burkas. Lūpu kaktiņi viņam bija ar taukiem, un viņš nezināja, kur steigā ķert salveti, lai tos noslaucītu — galds bija mazs, un pirms ēšanas viņš salveti bija nolicis uz blakuskrēsla, tur tā slējās gaisā kā iecietināta, smaila tūta.

— Izejiet ārā un iemācieties pieklauvēt! — Rausas balss dusmās trīcēja, bet iztrūcinātais skatiens liecināja, ka Imaldu viņš vismazāk cerējis vēl kādreiz ieraudzīt.

Imalda klusēdama pasniedza Raušam Alekša vēstulīti.

Rausa ātri pārskrēja rindiņām ar acīm, savirpināja papīra gabaliņu mazā lodītē un ar knipja sitienu izsvieda pa pavērto logu:

— Kadas rupjības jus vel neatļausieties! Kauns!

Imalda atcerējās, ka pirmajā reizē viņš bija mudinājis māju pārmeklēt, bet nākamajā satikšanās reizē uz kāpnēm pat neapjautājās, kā ar meklēšanu veicies. Tad viņš jau par pulksteņiem zināja.

— Man jums nekas nav sakāms, atstājiet telpu!

Sildedzis bija atguvies un uz notiekošo skatījās gluži ieinteresēti.

Zaudēts. Pilnīgi un galīgi.

— Jūs te vairs nestrādājat, jums te vairs nav ko staigāt! — sauca Leopolds, ieraudzījis viņu uz kāpnēm. — Te jau ir tik slikti gājis, ka jāvazājas sūdzoties!

Bet kāpņu apakšā stāvēja Rainaldi un ar skatienu žēli lūdza, lai viņu Leopolda klātbūtnē neuzrunā.

Vectēvs no gleznas skatījās drūmi un caururbjoši.

Imaldai šķita, ka vectēvs jūtas šeit tikpat lieks kā viņa pati. Šajā dzīvoklī ar uzšķērstajiem matračiem un spilveniem, nolietotajām mēbelēm, jūraszāļu un polstervates kumšķiem uz grīdas, ar spalvām un dūnām, kas putēja ap kājām un ko trūka spēka un gribas saslaucīt. Kādreiz tik centīgi koptais dzīvoklis, kurš kā cēls burinieks bija traucies pāri viļņu bangām, tagad līdzīgi vecam satrunējušam vrakam bija sasvēries uz sāniem un lēni, neatvairāmi grima, jo nevienam vairs nebija vajadzīgs.

Viņa aizgāja uz virtuvi, ar pūlēm nogrieza maizes šķēli no sakaltuša kukuļa, apzieda ar sviestu un, nejūtot garšu, košļāja cietos kumosus, noberzdama smaganas līdz asinīm.

Viņa tikko bija atgriezusies mājās, vairs negribējās ne par ko domāt, viss bija kļuvis vienaldzīgs.

Bet, kad pie ārdurvīm atskanēja uzstājīgs zvans, viņa pieleca kājās

un sāka ausīties kā iebiedēts zvērēns, lai noskaidrotu, no kuras puses atkal draud briesmas.

Zvanīšana turpinājās.

Imalda izlavījās gaitenī un, nostājusies pie durvīm, klausījās — kāpnēs skanēja vīriešu balsis, taču viņa neko nevarēja saprast, jo runāja cits caur citu. Tad noklaudzēja daudzās bultas un kaimiņiene atvēra savas durvis. Atkal par kaut ko

ilgi tika runāts, beidzot kaimiņienes durvis un bultas aizkrita, bet vīrieši gāja pa kāpnēm lejup.

Imalda pieskrēja pie galējās istabas loga un paraudzījās lejup — apakšā stāvēja piebraukts ātrās palīdzības autobusiņš.

Meitene sāka trīcēt no bailēm, ka var piepildīties visļaunākais, ko zemapziņā viņa jau bija paredzējusi.

Jā, no parādes durvīm iznāca trīs spēcīgi vīri baltos virsvalkos — tā uz izsaukumiem iet tikai psihiatriskā ātrās palīdzības brigāde —, sakāpa autobusiņā un aizbrauca.

Viņa apsēdās uz ķebliša un nolieca galvu.

Varbūt tā ir pat labāk? Slimnīcā. Viņa traucē, viņu mēģina novākt. Visvienkāršākais ceļš — kāds piezvana, brigāde atbrauc, nesastop mājās, bet šis kāds zvana atkal un beidzot__

«Ak jūs jau esat divas reizes ārstējusies? Kā jūtaties? Normāli? Aizbrauksim tomēr drošības dēļ pārbaudīties!»

Vecene, kas paliek stāvam tajā vietā, cik tālu sanitāre viņu aizbīdījusi.

Sieviete, kas vaimanā, ka viņai laiž virsū radiāciju.

Tantiņa, kas pēc ēdienreizēm ir nozieķējusies ar putru kā zīdainis.

Pat lapas tur no kokiem citādi krīt — nenormāli.

— Hallo! Vai varētu, lūdzu, palūgt dakteri Osīti?

— Viņš ir kursos Simferopolē.

— Paldies.

Maza salīkusi sieviņa, kas katru pēcpusdienu ierodas ar bļodu vārītu kartupeļu un treknu mērci, vecīgais dēls skrien viņai pakaļ kā šunelis, līdz abi nonāk parkā uz nomaļa soliņa un dēls izrij bļodas saturu vienā paņēmienā. Pēc dēla nāves viņa turpināja nest ēdienu, jo bija pārliecināta, ka dēls tiek nodaļā slēpts un viņiem tikai neļauj satikties.

Cilvēks, kas visu dienu šūpojas uz priekšu un atpakaļ.

Epileptiķis, kas raustās ar sarkanām putām uz lūpām.

Nē!

Bet vectevs no gleznas tik skatas un skatas — viņa acis dursta kā divi iesmi.

Viņa ir izšķīrusies.

Viņa atrauj bufetes atvilktni un pārģērbjas. Izbalojušais, izstaipītais džemperītis, pāršūtā mātes kleita un vecā neilona vējjaka.

Tad paņem maisu, lai būtu kur paslēpt bisi, un dodas uz pagrabu.

Nolikusi veco bisi uz galda, viņa cenšas saprast, kā tur dabū iekšā patronas. Mēģina atcerēties, kā to bija darījis brālis. Uzvelk un knikšķina gaiļus.

Paņem no maisiņa divas patronas un iebīda patrontelpās, uzvelk gaiļus, ietin bisi vairākkārtīgā zīdpapīrā un dažas vietās pārsien ar krāsainām lentītēm. Pasmaida — skaista davana!

No stūra viņa iedomājas piezvanīt.

— Lūdzu, vai varētu pasaukt...

— Nē, vēl nav mājās no darba.

Viņa iet nesteigdamās, izbaudīdama ielu un pilsētu.

Parkā iepretī «Oreandai» viņa saskrienas ar kontrabasistu, kas lēkšo uz darbu.

— Sveika! — viņš uzsauc, nedaudz pārsteigts par viņas apģērbu.

— Aizdod man piecdesmit kapeikas ...

— Sīcenes nav, še rublis! Čau!

— Es neatdošu!

— Pamēģini tik!

Tagad viņa laidīs vaļā lielo plostu!

Kulinārijas veikala «Ilga» vienā galā kūp kafijas automāts.

— Vienu kafiju un napoleonu.

Viņa stāv pie augsta galdiņa ar vienu kāju, aiz loga redz steidzamies norūpējušos cilvēkus, kafija ir aromātiska, napoleons drumslains. Varbūt Mārtiņa cepts?

Sievietes aiz letes sačukstas:

— Vai nav Aldas meita, dikti līdzīga ...

Labi, domājiet ko gribat, bet man ir jāiet.

Atkal telefons. Pie sienas. Jābāž galva caurspīdīgā plastmasas burbulī.

— Lūdzu, vai varētu pasaukt...

— Viņš ir atbraucis, es pa logu redzu, ka viņš slēdz vaļā garāžu.

— Tad ar jusu laipnu atļauju es piezvanīšu pec desmit minūtēm.

Vectēvs noteikti tā būtu teicis, viņš bija īsts inteliģents!

Šī māja.

Šis stāvs.

Šīs durvis. «Romāns R. Rausa.»

Zvana gongs mīksts kā pūpēdis. Viņa atplēš papīra stērbeli, lai atbrīvotu stobra caurumus, un atplēš vēl otru ap sprūdiem.

— Vai es varētu satikt Romānu Romaniču? — Imalda saldi vaicā.

Sieviete durvīs ir smaga, ausīs smagi karekļi, pati smaga.

— Kādā lietā?

— Man lūdza viņam nodot...

— Atstājiet! Es esmu viņa sieva.

— Man pieteica nodot tikai personiski.

— Roma! — sieviete sauc kaut kur dzīvokļa dziļumā, pašai par Imaldu vairs nav nekāda interese, tāpēc viņa nozūd durvīs pa labi, atstādama tukšu koridoru, kam gar sienām sakārti dažādi antīki nieki.

Viņš ir vatētā zīda mājassvārkā un pidžambiksēs! Viņam rokā ir avīze!

Viņš skatās uz Imaldu, ierauga stobru caurumus.

Bet tad jau ir par vēlu, atskan šāviens.

Viņš saļogās, aizlūzt, tad sabrūk.

Imalda pagriež bisi uz leju un izšauj otrreiz — jūk grīdas dēļu šķēpeles.'

Viņa iziet kāpnēs un aizver durvis.

Uz ielas viņa ierauga, ka pašai asiņo labās rokas pirksti, un sāk sūkt savainoto vietu.

Pasākuma organizētāji jutās galīgi iztukšoti, viņu fantāzija pilnīgi atsacījās radīt kaut ko vēl oriģinālāku viesu uzņemšanai, goda raksti — to vienmēr pietika visiem — pa saunām un izbraukumiem ar jahtām bija saburzījušies, un mājās tos vajadzēja mitrināt un gludināt, ieliekot starp laikrakstiem. Vēcinot pārkarsušos gludekļus, lai mazliet padziest un neaprauj avīzes uzreiz brūnas, tad nu parasti arī sacīja: «Nākošgad pie leišiem!»

Savukārt pieminētie, tikko bija kaut cik atguvušies un restorānvagonā iecirtuši kādu aukstu alu, kas iekšus nepaspēja pat nočūkstēt, steidza dibināt komisiju un dalīt amatus — tu atbildēsi par sagaidīšanu, tu par transportu, bet tev, sirsniņ, jārūpējas par viesu izklaidēšanu. Un, ja kāds kaut ko murkšķ pretī, — nāciet tieši pie manis! Tā ir goda lieta, mēs nedrīkstam krist kaunā — leiši nekad nav bijuši knauzeri! Taisnības labad jāpiezīmē, ka skopulībā nevarēja vainot nevienu no saietu organizētājiem, līmeni noteica vienīgi izdomas spējas.

Zaudējumus veselības jomā daļēji kompensēja personiskie kontakti, kas tika kultivēti augu gadu — ja kādam ļoti vajadzēja žiguļa piekabi vai japāņu videomagnetofonu, bet Rīgā tobrīd tādas mantas nebija, tad pēc telefoniskas tirdzniecības darbinieku sazināšanās gribētājs dažkārt dabūja norādījumu kāpt lidmašīnā un ceļot uz Minsku vai Kišiņevu, kur kļuva par laimīgu kārotā deficīta īpašnieku.

— Paklausies, — Tallinas kolēģis teica ar igauņiem tik raksturīgo akcentu, — es tevi vienkārši gribu informēt, varbūt noder. Pie manis te divas dienas strādāja viens obehaesņiks no Maskavas. Domāju, ka obehaesņiks, vismaz tādus papīrus viņš man parādīja. Šorīt šis zvanīja par biļeti uz Rīgu, un tāpēc es nolēmu tev piegriezt. Tu mani saproti? Kā tev vispār sviežas? Kā kundze?

— Ko viņš meklēja? Tas obehaesņiks.

— It kā neko. Rakās pa dokumentiem. Pieprasīja visu par pēdējiem trim gadiem. Es viņam izbrīvēju rakstāmgaldu pie

grāmatvedības skuķiem, lai ir zem acīm, taču tik un tā skaidrībā netikām — kaut ko izraksta, bet nevar saprast, ko. Liekas, par pulksteņiem. Bet galvot es nevaru. Laikam komitentu adreses. Kurš nodevis atkārtoti. Iekāp mašīnā un kādu vakaru atlaid ciemos! Pasēdēsim.

— Vajadzētu gan izvēdināties, citādi darbs vien, darbs vien, jau ausīs džinkst! Paldies, ka piezvanīji.

— Kad tu domā?

— Es kādas dienas iepriekš darīšu zināmu. Man solīja atvest zušus.

— O, tos tu ņem līdzi!

— Norunāts! Tiklīdz atvedīs, es likšu iekšā žāvētavā un došu ziņu. Uz redzi!

Beidzis sarunu, saimniecības un sporta preču komisijas veikala direktors piecēlās un sāka soļiem mērīt kabinetu pa diagonāli, stūros veikli apgriezdamies kā peldētājs baseina celiņa galā. Viens, divi, trīs, četri, pieci — uz papēža apkārt! Kabinets bija mazs, tas atradās pirmajā stāvā, un tāpēc logs bija aizrestots, tāpat kā visi citi veikala sētaspuses logi, taču restu dēļ direktoram it īpaši uzkrita kabineta līdzība ar vieninieka kameru. Viņš nebija gluži bez grēka, jo, tādā amatā strādādams, neviens gluži bez grēka nevar būt, taču neko lielu un krimināli piekaramu viņš savā biogrāfijā sen jau neatcerējās.

Pulksteņi__Ja tiešām meklē pulksteņus, tad viņš ir tīrs

kā stikliņš. Varbūt cenotājas kaut kā duļķojušas ūdeni? Lai tad pašas arī atbild! Nepatīkamāk būtu, ja tirdītu par atskaņošanas sistēmām un elektriskajām ērģelēm, kam pārdošanas cenu viņš noteica pats, taču arī tajā gadījumā no krimināla nodarījuma bija tālu un priekšniecība varēja vienīgi «norādīt», «brīdināt» vai, ņemot vērā, ka obehaesņiks ir no pašas Maskavas, izteikt rājienu. Galu galā rājiens nav tīģeris — ēst neprasa! Pārcietīsim!

Nē, nekas cits nedraud, vienīgi šī neziņa un gaidīšana ir kaut kas izcili riebīgs un spēlē uz nerviem. Sēdi nu tagad te un gaidi kā muļķis, lai gan bija iecerēts šodien nokārtot šādas tādas ārpusdarba darīšanas!

Maskavietis ieradās tūlīt pēc pusdienlaika. Viņš bija jauns puisis, simpātisks un kautrīgs — īpašība, kas galvaspilsētnie-kiem, kuri iebraukuši provincē, nepavisam nav raksturīga.

Direktors viņu uzaicināja sev līdzi paēst pusdienas, tad pie viena apspriedīšot pasākumus, kas veicami, lai atbraucējs mērķtiecīgāk varētu strādāt un dabūt atbildes uz jautājumiem, kuri viņu interesējot, taču maskavietis atteicās — tikko esot ieturējies — un sākumam palūdza kvīšu kopijas par iepriekšējo gadu.

Kamēr viņš, kvītis gaidot, īsināja laiku, skatīdamies ārā pa direktora kabinetiņa restoto logu uz vieglajām automašīnām piedzīto nama pagalmu, blakustelpā notikumi risinājās veiklāk nekā

multiplikācijas filmās.

Tā bija šaura, gara istaba ar trim rakstāmgaldiem vienā rindā. Te prečzines, cenotājas, cīnījās pret komitentu pārāk augstajām prasībām par komisijā piedāvāto mantu, šķirstīja cenrāžus un, ja izdevās vienoties, attiecīgi noformēja dokumentus. Ar laiku sievietes, kas šeit strādāja, sāka apzināties savu varu un iespējas, viņu balsis bija ieguvušas noraidošu intonāciju, un no tās viņas vairs nespēja tikt vaļā pat sarunājoties mājās vai uz ielas.

Pret maskavieti viņas bija naidīgi noskaņotas uzreiz, jo viņa klātbūtne traucēja strādāt ierastajā manierē — visiem taču bija saprotams, ka viņš nav ieradies dalīt ordeņus. Direktors veikli sakurināja abu prečziņu ziņkāri un aiztrieca uz mājām tehnikuma praktikantu, kam uz laiku bija atvēlēts vidējais rakstāmgalds. Obehaesņiks sēdēs tur un šķirstīs veco kvīšu pakas. Un lai velns par mazu puiku paliek, ja tie sievieši jau rīt nebūs izdibinājuši, ko viņš no tām izraksta, kas viņu interesē. Smaidā baltus zobus rādīdams!

Darba diena nāca uz beigām, maskavietis bija izdarījis tikai pāris izrakstu. Abām dāmām viņš šķita neinteresants tūļa — katru kvīti piecas reizes apgrozīja kā garlaikodamies un tikai tad atlika malā.

Lai gan līdz slēgšanai bija nepilna stunda, priekštelpā aiz durvīm vēl skanēja daudzas balsis. Kā parasti. Maz bija tādu pārdot gribētāju, kas varēja atprasīties no darba pa dienu, vairums nāca pēc maiņas beigām.

Cenotāja pie paša tālākā rakstāmgalda ar ievingrinātām kustībām piesēja prečuzīmi un noplombēja mezglu veclaicīgai galda lampai, ar ierastu kustību nolika mantu aiz muguras uz plaukta un nospieda signālpogu, kas ārpusē lika iemirgoties spuldzei — lūdzu, nākamais!

Ienāca parasta, ikdienišķi ģērbta korpulenta sieviete, droši vien jau pensionāre vai vismaz tuvu pensijas vecumam. Viņai bija ļoti tīra, balta āda. Sevišķi to varēja ievērot, skatoties uz viņas tuklajām, maigajām roķelēm — tādas var būt vienīgi cilvēkam, kas strādā pie rakstudarbiem kantorī.

Vispirms sieviete no prāvās rokassomas izvilka un uzlika uz galda pasi, tad pārdošanai domāto mantu. Tas bija vīriešu rokaspulkstenis nerūsējoša tērauda korpusā un ar nerūsējoša tērauda aproci.

Cenotāja paņēma pulksteni pirkstos un sāka apskatīt.

— Šveices, — sieviete sacīja. — Pilnīgi jauns.

— Es redzu. Cik jūs gribat?

— Jūs jau labāk zināt. Tas ir no dārgajiem pulksteņiem. — Un pēkšņi, it kā būtu vēlējusies to pateikt pašā sākumā, taču aizmirsusi, steidzīgi piebilda: — Man to uzdāvināja.

Stundu iedaļas un rādītāji bija fosforizēti, lodziņā varēja redzēt datumu. Tumšzilās ciparnīcas augšdaļā bija fabrikas firmas zīme — kvadrāts ar burtu «T», bet zem tā pilns nosaukums *«Tissot»*.

Cenotāja sāka ierakstīt kvītē pases datus, sieviete paskatījās uz ailē ierakstīto cenu, acīmredzot tā viņu apmierināja, jo viņa iekārtojās krēslā ērtāk un pārlaida skatienu telpai. Neviena no sievietēm nepamanīja, ka sarunas laikā — tā notika krievu valodā — maskavietis kļuva ārkārtīgi vērīgs.

Korpulentā parakstījās uz prečuzīmes, pateica «uz redzēšanos» un izgāja pa durvīm.

— Parādiet, lūdzu! — Maskavietis pastiepa roku un, atļauju negaidījis, paņēma pulksteni plaukstā.

Cenotāja viņam uzmeta nicinošu skatienu un grasījās nospiest signālpogu, lai aicinātu nākamo komitentu, bet vīrietis viņu atturēja.

— Vienu mirkli... Vai viņa bieži nes pārdot mantas?

Sieviete kaprīzi paraustīja plecus, taču otra, kas pa to laiku arī bija atbrīvojusies no apmeklētāja, teica:

— Viņa bija pirms pāris nedēļām. Arī ar pulksteni. Es firmu neatceros, varat paskatīties dokumentos pie kasieres vai direktora.

— Divi simti rubļu? Pārmaksājāt. Un krietni vien. — Maskavietis atdeva pulksteni atpakaļ.

Cenotāja apvainojās, klusēdama atšķīra cenrādi un nolika viņam priekšā uz galda.

— Tur ir sacīts par Šveices pulksteņiem, — maskavietis sacīja, cenrādī pat neielūkojies, — bet šis ir Honkongā izgatavots Šveices pulksteņa atdarinājums un, protams, daudz zemākas kvalitātes nekā īstie *«Tissot»*.

Viltotāji ielēca omulīgajā kapitālistiskās pasaules tirgū kā līdz zobiem bruņojušies bandīti, kas šauj un dur uz visām pusēm, — Ziemeļāfrikā viltoja *«Levis»* džinsus, Taivanā kāda firma spēja viltot ik mēnesi trīs tūkstošus amerikāņu kompjūteru, japāņi izteica aizdomas, ka vairāk nekā puse viņu automobiļu rezerves daļu, ko pārdod Dienvidaustrumāzijā un Tuvējos Austrumos, ir veikli pakaļdarinājumi un uz viltotāju sirdsapziņas guļ daudzu katastrofu upuri. Franču *«Chanel»* smaržas viltoja Lasvegasā, *«General Motors»* dzinējus viltoja Dalasā, bet pārdeva Lielbritānijā un Šauda Arābijā. Tad viltošanā iesaistījās arī farmaceitiskā un ķīmiskā rūpniecība — slepena fabrika Bangkokā ar slavenas Eiropas firmas zīmi meta tirgū lētu, bet stipri apšaubāmu lonolohu un novalgīnu. Brazīlijā pēc vakcinēšanas saslima daudzi cilvēki, jo bija lietots viltots serums, bet nabaga Kenija vienā gadā zaudēja divdesmit miljonu dolāru ārkārtīgi zemas kafijas ražas dēļ — tai bija iesmērēti viltoti minerālmēsli.

Jau pirms diezgan ilga laika vecā labā pulksteņu lielvalsts Šveice sāka saņemt nepelnītus un sāpīgus likteņa sitienus. Pasaules tirgū parādījās kaut kur Taivanā, Dienvidkorejā un Filipīnās ražoti laikrāži ar uzrakstu *«Sentina»,* kas citādi bija ārkārtīgi līdzīgi vecajai, solīdajai *«Sertina»,* vienīgi *«Swiss made»* — Šveices ražojums — vietā bija

rakstīts *«Swiss muve»* — Šveices gaita. Pēc tam firma *«Kartije»* uzzināja, ka Meksikā vesela fabrika absolūti precīzi vilto viņu produkciju, un aprēķināja, ka uz katriem simt tūkstošiem īsto tiek sameistarots trīssimt tūkstoši viltoto. No viltotājiem cieta *«Rolex»* un *«Tissot»* — Rietumeiropas stabilās firmas, kas bija iekarojušas nu jau vairāku pircēju paaudžu uzticību. Pēc Šveices Pulksteņu izgatavotāju federācijas ziņām, katru gadu pasaule saņēma desmit miljonus viltojuma. Šveicieši nežēloja naudu privātdetektīviem un lūdza palīdzību «Interpolam», taču drīz saprata, ka tas nebūs problēmas atrisinājums — viena pati Honkonga ražoja vairāk nekā simt piecdesmit miljonu pulksteņu gadā un līdz ar to gandrīz automātiski bija izveidojusies ari par viltoto pulksteņu izgatavošanas centru.

—. Atklāti sakot, es nezinu, ko darīt, — maskavietim teica komisijas veikala direktors. — Kā lai mani skuķi atšķir, kurš īsts, kurš viltots?

— Jā... Problēma... —atbraucējs promejot nenoteikti novilka, ta uzsvērdams, ka arī viņam nav skaidrs, kā tā būtu atrisinama.

Direktors pa telefonu visu smalki atstāstīja savam igauņu kolēģim, pec tam viņi katrs savā vada galā paraustīja plecus un nolēma dzīvot pa vecam, kamēr tiks atsūtīta kāda konkrēta instrukcija, kas ļaus sekmīgi cīnīties pret pakaļdarinājumu ieplūšanu viņiem uzticēto veikalu vitrīnās.

— Es esmu pārliecināts, ka patiesībā obehaesņikiem tie viltojumi ir pie vienas vietas. — Direktors pielika punktu. — Vai es staigāju ar viltotu vai neviltotu — viņiem par to galva nesāp! Viņi meklē kaut ko citu. Viņi ir nākuši uz pēdām, ka tiek ievestas lielas partijas. Par tām taču ir jāmaksā valūtā, tātad valūta arī šaipus robežai kaut kā ir jāiegūst. Tā viņus interesē. Viņi caur pulksteņiem cer iziet uz vaļutčikiem!

Viņš nebija tālu no patiesības.

Ap to laiku, kad Centrālā televīzija raida vakara informatīvo programmu un vairums ģimeņu bīda kopā krēslus, gatavodamies kārtējam seriālam ar pazīstamiem aktieriem, Rīgas pilsētas Iekšlietu pārvaldē no prokuratūras tika atgādāta atļauja izdarīt kratīšanu pensionāra Smirnova dzīvoklī, un Rīgas— Maskavas apvienotā izmeklētāju komanda varēja doties ceļā.

Nama sētnieku viņi izcēla no gultas, tas lēni, gandrīz vai no jauna aizmigdams, ģērbās un dusmīgi purpināja:

— Atraduši ko kratīt! Ņikitičs ir pats solīdākais cilvēks visā mājā, atvaļināts pulkvedis ...

Dievs vien zina, kāpēc sētnieks pārspīlēja — patiesībā Smirnovs bija atvaļināts majors.

Durvis atvēra gluži sirms neliela auguma cilvēks un prātīgi jautāja, ar ko var palīdzēt. Viens no izmeklētājiem gandrīz izgāzās,

gribēdams pa paradumam atcirst kā tiem krimiķiem, ko redzēja ikdienā: «Mums palīdzības nevajag, labāk domājiet, kā palīdzēt sev!»

Uz virtuves sliekšņa parādījās sieviete flaneļa mājaskleitā. Maskavas kolēģis uzreiz pazina to pašu, kas komisijas veikalā bija nodevusi Honkongā viltoto *«Tissot»* firmas rokaspulksteni ar sprādzi. Izskatījās, ka sieviete viņu nebija iegaumējusi un neatcerējās.

Drebošiem pirkstiem viņa pārbrauca pār kleitas pogām, lai gan visas bija aizpogātas, acīs bija redzams tramīgums un cerība, ka atnācēji tomēr kļūdījušies un tiem vajadzīgas pavisam citas durvis.

Iepazinies ar lēmumu par kratīšanu, vīrietis nervozi paraustīja plecus un noteica: «Neko nesaprotu! Absolūti neko!»

Dzīvoklis bija neliels un spodrs, kādi mēdz būt jaunajās mājās, acīs krita vienīgi grāmatu daudzums — paštaisīts beicetu un pēc tam nolakotu dēļu plaukts sniedzās pa vienu sienu līdz pašiem griestiem, un maskavietis nodomāja, ka grāmatu dēļ kratīšana ievilksies līdz rītam, jo būs jāpāršķirsta katra lapa, viņš atcerējās veselu lērumu piecdesmitdolāru naudaszīmju, ko reiz bija atradis grāmatā starp kopā salīmētām lapām.

. Uz jautājumu, vai dzīvoklī ir valūta vai citas kādas vērtības, tika atbildēts noraidoši. Taču bija redzams, ka pats jautājums vīrietim liek iekšēji sabrukt. Viņa seja pēkšņi pārvērtās, kļuva pelēka. Viņš piegāja pie bufetes un no kadas atvilktnes izņēma papirosus. Sieva uz viņu nosodoši paskatījās, gribēja teikt kaut ko pārmetošu, taču aprāvās. Droši vien vīram veselības dēļ bija aizliegts smēķēt, un viņa to gribēja uzstājīgā formā atgādināt.

Vīrietis izgāja virtuvē un, atsēdies uz ķeblīša pie loga, smēķēja papirosu pēc papirosa. Sagumis, saliecies uz priekšu, pelnu-trauku nolicis uz grīdas starp kājām, jo uz galda, uz plīts, visapkārt tika novietotas plastmasas, stikla un skarda karbas ar putraimiem, zirņiem, mannu un garšvielām. Bufetes un sienas skapīša saturs. Katra kārba pirms tam rūpīgi tika parbaudīta, vai bez putraimiem neslēpj sevī arī citu saturu — zeltu, briljantus, valūtu, kontrabandas preces.

Iekšlietu darbinieks, jauns puisis, kas bija pakāpies uz otra virtuves ķeblīša un rakņājās pa sienas skapja augšējo plauktu, — ievārījuma un kompotu burkas, kopā sasitoties, truli iešķin-dējās — pēkšņi dzirdēja, ka vīrs kaut ko murmina, vairākas reizes atkārto. Darbinieks sasprindzināja dzirdi.

— Kāds kauns ... Kads kauns ...

Kad vardiˆ nonāca līdz darbinieka saprašanai, viņš atģida,

ka senˆ varbūt vispār nekad iepriekš tādus vārdus nav dzirdējis. Līdzīgas situācijās viņš bija dzirdējis daudz ko — sirdi plosošus «Želojiet!» — un zverestus: «Tas nekad vairs neatkārtosies!» — draudus un pat redzējis mēģinājumu izdarīt pašnāvību, taču nekad un neviens nebija sacījis: «Kauns!»

Pārskatīdams kompota burku saturu, puisis sāka apcerēt varda «kauns» nozīmi. Izrādījās, ka viņš to zina tikai kombinācijā ar citu vārdu «lieta». «Kauna lieta» neizdarīt, «kauna lieta» nespet, bet «kauns» vien pats par sevi it kā nemaz neeksistēja, vismaz bija novecojis arhaisms, un tam līdzi nāca pelejuma smaka. Ja nu tas kādam vēl piederējās, tad šādam sakņupušam vīram uz ķeblīša, kurš neapšaubāmi nojauš, kas un kāpēc viņa dzīvoklī tiek meklēts — par to puisis kā profesionālis bija drošs.

Priekšistabā pa to laiku sievietei tika uzdoti jautājumi.

— Kur jūs ņēmāt pulksteni, ko šodien nodevāt komisijas veikala?

— Man uzdāvināja.

— Kas?

— Darbabiedri.

— Jums bija kāda jubileja?

— Nē, tāpat vien.

Melot viņa nemācēja, viņas meli bija naivi un ar īsām kājām.

— Jūs taču saprotat, ka mēs sacīto pārbaudīsim.

Ilga pauze, tad varonīga atzīšanās:

— Es atradu.

— Kur?

— Trolejbusā.

— Un to otru, ko jūs nodevāt komisijā pirms divām nedēļām? Arī atradāt?

Taču viņa ironiju nesaklausīja vai nespēja uztvert.

— Es tos abus divus kopā atradu. Bija ievīstīti avīzē.

— Kad jūs pēdējo reizi bijāt ārpus republikas robežām?

— Es ciemojos Kijevā pie māsas.

— Tada gadījuma es ļoti velētos uzzināt, kur jus ņemat tos divus *«Tissot»,* ko nodevāt komisijas veikalā Kijevā? Un arī par tiem *«Tissot»,* ko pārdevāt gadījuma mantu uzpirkšanas punktā Maskavā.

Sieviete neatbildēja, viņas acis bailēs savādi iepletās.

Un tad viņa sāka īdēdama raudāt.

Izmeklētājs klusībā lādējās, izskatījās, ka neko jēdzīgu labu laiku neizdosies uzzināt.

Durvīs parādījās sirmais dzīvokļa saimnieks un cieti teica:

— Runā taisnību, māt!

Viņa pacēla uz vīru saraudātās acis un drīzāk atzinās viņam nekā izmeklētājam:

— Man Taņa iedeva, lai pārdodu ... Viņai jāpērk ziemas mētelis un zābaki__

— Vai tu domā, ka viņai tur viesnīcā algu maksā ārzemju pulksteņos? Vai tu aptver, ko esi izdarījusi?

Sieviete raudāja tagad jau aizgūtnēm, un, šķiet, nebija speķa, kas tuvākajā laikā viņu spētu apklusināt.

— Sakiet, lūdzu, kas ir Taņa.

— Mūsu meita, — vīrs, zobus sakodis, atbildēja. — Viņa ir pierakstīta te, bet dzīvo atsevišķi... Es pateikšu adresi.

— Kur viņa strādā?

— Viesnīcā par administratori. Kauns ... Kāds kauns ...

Izmeklētājs nebija māņticīgs, bet, ieraugot Taņas istabiņu,

viņš iedomājās, ka ir telpas, kurās nekad cilvēki nespes but laimīgi, kaut arī izmisīgi cenšas panākt ārēju labklājības efektu, krāsojot sienas uzkrītošā vīna sarkanā tonī, pārsedzot izgulēto dīvānu ar labu pārklāju un rūpīgi slēpjot mēbeļu defektus zem tamborētām un izšūtām sedziņām. Kādreizējā ķēkšas istabiņa aiz virtuves ar šauru logu uz šauru un tumšu šahtu varēja būt tikai īslaicīgs patvērums.

Taņai prāts bija daudz lokanāks nekā mātei, ja viņa izvēlējās melus, tad tādus, kuros nevar tikt uzreiz pieķerta. Viņas teiktajā bija loģika.

Negaidījusi kratīšanas rezultātus, viņa nolika uz galda desmit *«Tissot»* pulksteņus. Visi tie bija Honkongas viltojumi, bet to viņa droši vien pati nezināja.

Taņa atzinās, ka devusi pulksteņus pārdošanai ne tikai mātei, bet arī divām savām draudzenēm — to noliegt būtu muļķīgi, jo, pārbaudot komisijas veikalā kvītis, tas tik un tā atklātos. Viņa bija pārdevusi arī pati, lai iegūtu uzticību, pat atzinās, ka divi *«Tissot»* no viesnīcas aizceļojuši ar kādu tūristu grupu uz Urāliem, taču, kad tika uzdots jautājums par saņemto naudu, Taņa paziņoja, ka visu līdz pēdējai kapeikai atdevusi pulksteņu patiesajam īpašniekam — «biedri, ar spekulāciju man nav nekāda sakara, esmu savas labās sirds un izpalīdzīgās dabas upuris».

— Pulksteņu īpašnieku jūs, protams, labi pazīstat, ja viņš jums uztic tādas vērtības.

— Jā, samērā labi.

— Jūs, protams, zināt viņa vārdu, uzvārdu un adresi.

— Mēs bijām tādi kā kolēģi...

— Bijāt?

— Viņu apmēram pirms mēneša arestēja.

— Viņš atrodas apcietinājumā?

— Jā.

Izmeklētajam uz meles bija jauta jums: «Un jūs vel aizvien pārdodat viņa pulksteņus?» — bet viņš to pietaupīja vēlākam laikam. Viņš neticēja pasaciņai, ka Taņa pulksteņus pārdevusi bez ieguvuma arī sev. Bet kāpēc viņa pārdod vēl tagad, bija skaidrāks par skaidru, — lai paturētu visu dabūto naudu.

— Kāpēc viņu apcietināja? — prasīja maskavietis, novērtēdams savu nākamo nopratināmo. Un redzēja, ka Taņa tikpat vērīgi novērtē viņu.

«Pēc pirmās kamerā pavadītās diskomfortās nakts tu pati lūgsies stāstīt,» izmeklētājs pie sevis smīnēja. «Vēl ne gluži patiesību, bet jau daudz tuvāk patiesībai.»

«Ja apsolīsies neizpaust, kas pateicis, un man tas nāktu par labu, es varētu pastāstīt ne tikai par pulksteņiem. Es varētu informēt arī par Veci,» domāja Taņa, bet, iztēlē ieraugot līķa bālo seju ar milzīgajiem maisiņiem zem acīm, dzirdot sēcošo elpošanu, kas prasīja lielu piepūli, un briļļaino miesassargu — padibeni no padibenēm, viņa aprāvās. «Nē, par Veci lai izspiež no Romas! Tā arī pateikšu: prasiet Raušam — viņš zina!»

— Par kukuļņemšanu, — Taņa atbildēja, un viņas balsī nebija jaušamas ne mazākās emocijas. Tā ir noticis. Tāds ir fakts. Un viss.

— Jūs aizmirsāt nosaukt uzvārdu.

— Ak jā__Romāns Romanovičs Rausa, restorāna «Oreanda» bijušais direktors. Es strādāju viesnīcā turpat blakus. Viņš par pulksteņiem palūdza, man bija neērti atsacīt, jo viņš mani ieteica, kad es stājos darbā «Septītajās debesīs».

— Un jūs neprasījāt, no kurienes viņam to tik daudz?

— Tajā brīdī neienāca prātā... Pēc tam šķita netaktiski uzbāzties ar tādiem jautājumiem__

Vislabākie žurku iznicinātāji katrā gadījumā ir viņu dabīgie ienaidnieki, vispirmā kārtā pūces, kraukļi, zebiekstes, kaķi un pinčeru suņi, kaut gan bieži gadās, ka kaķi neuzdrošinās žurkām uzbrukt, sevišķi pelēkajām. Dēne (Dehne) Hamburgā redzējis suņus, kaķus un žurkas kopā apkārtstaigājam, bez kā kāds no minētajiem dzīvniekiem būtu domājis izsludināt karu pret otru, un man pašam zināmi daudzi piemēri, ka kaķi neliekas par žurkām ne zinis. Kā starp visiem māju kustoņiem, tā arī starp kaķiem ir labas ģimenes, kuru piederīgie nododas žurku medībām ar īstu kaislību, kaut gan no sākuma kaķiem ir lielas pūles niknos grauzējus pārspēt. Viens no mūsu kaķiem sāka ķert žurkas, kad tas bija sasniedzis tikko trešo daļu no sava pilnīgā lieluma, un vajāja žurkas ar tādu dedzību, ka ļāvās reiz *no* kādas stipras žurkas vilkties pār visu sētu un gar kādu muri, nelaizdams savu ienaidnieku va|ā, līdz pēdīgi ar kādu veiklu kodienu kaķim izdevās padarīt savu ienaidnieku tālākai cīņai nespējīgu. No tās dienas minētais kaķis palika par žurku nepielūdzamāko ienaidnieku un iztīrīja no tām visu māju. Vispār tomēr nemaz nav nepieciešams, lai kaķis arī tiešām cītīgi žurkas ķertu; viņš aizbaida šos grauzējus jau ar savu staigāšanu pa kūti, šķūni, pagrabu un pieliekamo kambari. Žurkām, redzams, ir augstākā mērā nepatīkami redzēt šo savu galveno ienaidnieku savā tuvumā. Tad tās nevienu acumirkli nav drošas. Nedzirdami kaķis pielien nakts tumsā; neviena skaņa, neviena kustība nenodod viņa tuvošanos, visās alās ieskatās viņa nepatīkami spīdošās zaļganās acis; viņš sēd un uzglūn pie pašām izdevīgākām žurku tekām,

un pirms tās vēl labi apskatījušās, tas jau uzbrūk viņām, un saviem smailiem nagiem un asiem zobiem saķer tās tik cieši, ka reti kad ir vēl iespējams izglābties. To nepacieš pat žurka; tā labāk izceļo uz tādām vietām, kur var dzīvot mierīgāk. Tā kaķis arvien ir labākais cilvēka palīgs, ja iet runa par šo uzmācīgo viesu aizdzīšanu.

Vēlāk «Oreandā» nespēja atcerēties, kas bija atnesis ziņu par Romana Rausas apcietināšanu.

Varbūt kādam bija piezvanīts?

Neviens Rausas apcietināšanai, protams, neticēja. «Pasakas!» Kaut kas TĀDS nebija iespējams tā vienkāršā iemesla dēļ, ka nebija iespejams. «Mūsu direktoru?... Pa purnu vajadzētu tam, kas šitādas baumas palaiž!»

Dīvaini, bet toreiz, kad restorānā uzzināja, ka Imalda izšāvusi abus bises stobrus uz Romānu Rausu no dažu soļu attāluma, nevienam pat prātā neienāca, ka varbūt tiek izjokoti. Dulls, samīlējies skuķis — no tāda visu var sagaidīt. Paši būdami racionali un praktiski, viņi ārkārtīgi alka saskarties ar kaut ko romantisku un tāpēc neizskaidrojamam brīnumam līdzīgu. Apzinājās, ka brīnumi tomēr vēl iespējami, taču baidījās savās romantiskajās vēlmēs tikt atmaskoti, tāpēc skaļi meitenes rīcību nosodīja.

«Idiote! Psihopāte! Vai viņš to spaidīja? Man likās — viņam ir pavisam cita.»

«Vienu brīdi tā jocīgi izskatījās. Un figūra šai tiešām bija prīmā.»

«Esjio laika gala esmu teicis — tikai ar precētām!»

Iztrūkušies gaidīja ziņas no slimnīcas — citu direktoru viņi negribeja. Ar Rausu bija sastrādājušies, viņa valdīšanas laikā «Oreanda» strauji plauka, aukstajam galdam vienmēr atradās kādas delikateses: sarkanais un melnais kaviārs vai vismaz ketlasis, ja nekaˆ labāka noliktavu «rezervēs» nelaimējās sadzīt. Pie iepriekšeja direktora nekā tāda neredzēja, katru dienu tik cepa un cepa mencu fileju un pārlēja vēršgaļu ar želeju. Ko ar ceptām mencām viesmīlis var nopelnīt? Kapeikas! Citādi iepriekšējais direktors nebija slikts cilvēks, tikai nemācēja vai negribeja sastrādāties ar vadību un sagādniekiem. Tiklīdz viņa vieta atnaca Rausa — uzreiz viss mainījās. Kā mēdz teikt — pietika gan pašam, gan Sašam. Rausas laikā neviens netika aizmirsts, katram no pīrāga kaut kas atlēca, pat apkopējām maiņas beigas saka mest pa divdesmit kapeikām, toties tad arī zāle un visas priekštelpas spīdēja un laistījās — prieks ienākt!

Imalda bija izšāvusi ar smalkām skrotīm, bet Raušam bijis mugurā vajēts atlasa rītasvārks, pirmais šāviens vīru gan notriecis zeme, taču tikai dažas skrotis izgājušas cauri rītasvārkam, bet otrs šāviens — tajā patronā skrotis bijušas lādētas konteinerī, tāpēc praktiski izkliede nav nekāda — ietriecies viņam cieši blakus grīdā, izsizdams caurumu apakštasītes lielumā un atraudams dēlim šķēpeli visā garumā. «Ja tas

šāviens būtu pa Rausu ticis, tad viņam būtu basta! Patronas vecas, ļoti iespejams, ka pirmajai viss pulveris uzreiz nemaz nav aizdedzies. Un kapsulas arī štruntīgas, būtu garās «ževelo», ar prap-jiem vien nosistu zemē sēdus!»

Kad noskaidrojās, ka direktora dzīvībai nekas nedraud un arī veselībai maz kaitēts, viesmīļi no priekiem sadzērās, un šoreiz pat allaž atturīgais Leopolds piedalījās: «Jā, bet cik tur trūka!»

Kāds tad jau zināja pastāstīt, ka arī Imaldu miliči ieveduši tajā pašā slimnīcā, lai pārsietu traumēto labo roku, zinātāji sprieda — brūce būs gūta tāpēc, ka roka aptvērusi laides kakliņu pārāk tuvu sprūdu aizsargaplocei.

«Es ir redzējis, ka dabū atpakaļ tā... Pirkstam visa gaļa nost!»

«Mums arī reiz medībās bija gadījums...»

«Bet dulla gan, ne? Ko?»

«Tagad jau tiem sīkajiem rīklīšiem vispār pakausī nekā nav iekšā!» runātājs piebungoja ar pirkstu sev pie pieres, viņš jau bija krietnās burās. «Izbola acis katru uz savu pusi un tik kaifo, klausīdamies to dārdošo mūziku. Atklāti sakot, man no tiem vairāk bail nekā no obehaesņikiem. Viņi nav aprēķināmi!»

Kad baumu dienā pienāca parastais Rausas apgaitas laiks, bet viņa vēl arvien nebija, «Oreandas» personāls sāka nervozet. Varbūt tiešām taisnība? Nē, muļķības! Izslēgts! Lai gan... Pēdējā laikā dzirdams, ka viens otrs pat no augšas ir savākts un iesēdināts.

«Kā viņi zina, kuru sēdināt un kuru atstāt? Tad jau vienkāršāk visiem torgiem apsist riņķī sētu ar dzeloņdrātīm, ja mēs atklāti runājam!»

Izdomājis kādu vidēji svarīgu iemeslu, Leopolds gāja zvanīt Raušam uz dzīvokli. Klausuli pacēla Romana sieva un teica, ka viņš aizkavēsies, bet darbā noteikti būs. Taču Leopoldam šķita aizdomīgi, ka viņa cenšas pēc iespējas ātrāk beigt sarunu, brīdi viņam pat šķita — sievišķim kāds stāv blakus un čukstus kaut ko pavēl.

«Oreandas» zālē jau sāka ierasties pirmie viesi, tie bija no svinīgajiem, nevis parastie kundes. Lai gan taustāma labuma no svinīgajiem bija maz, jo viņi jau iepriekš bija iegādājušies biļetes, Leopolds viņus mīlēja vairāk. Svinīgie sev līdzi ienesa īpašu cēluma atmosfēru, viņiem viss šķita nozīmīgs, un tieši pēc tā Leopolds savā dzīvē bija centies, tāpēc bija pūlējies.

— Te ... Te, lūdzu ... — Viņš tos veda starp galdiņiem uz biļetēs norādītajām vietām, palīdzēja dāmām apsēsties, piebīdīdams krēslus, un, ēdienu karti mākslīgās ādas vākos pasniegdams, izjusti sacīja: — Novēlu pie mums patīkami pavadīt vakaru!

Šajos brīžos Leopolds bija «Oreandas» centrs, viņš kļuva daudz nozīmīgāks, bija savā īstajā vietā, un tas nenotika dzeramnaudas dēļ.

Šādos brīžos apkalpojošais personāls viņu neuzdrošinājās traucēt,

tie bija viņa gardākie brīži, un viņš neiztrūkstoši tad atradās zālē starp viesiem. Tāpēc visi sevišķi nobrīnījās, redzot, ka viņš velk mugurā putekļumēteli un liek galvā platmali.

— Es aizskriešu līdz trestam! — Leopolds paskaidroja un paskatījās pulkstenī. — Tur vēl kādam vajag būt!

Līdz mērķim nebija tālu, taču, kad Leopolds tur nonāca, ātrā gājiena dēļ bija galīgi aizelsies.

Kāpņu apakšgalā viņš atbalstījās ar abām rokām pret margām un atvilka elpu — nekur vairs nevajadzēja steigties, neviens viņam garām nevarēja pasprukt. Ja vien kāds vēl palicis, nav pirms laika aizlasījies uz mājām.

Pusstāvu augstāk bija goda plāksne — vitrīna ar astoņām tresta labāko ļaužu fotogrāfijām, Romāns Rausa bija pirmais no kreisās.

Kāds nāca lejā pa kāpnēm, apstājās, izvilka no bikšu kabatas atslēdziņu, atslēdza vitrīnu un norāva Rausas portretu.

Leopolds apstulbis atpleta muti, viņš plēsējā pazina kadru daļas priekšnieku.

Pielīmēts bija biezi un pamatīgi, fotogrāfiju varēja nodīrāt tikai pa strēmelēm. Beidzot darbiņš tomēr bija galā, kadru daļas priekšnieks apgriezās, lai kāptu atpakaļ uz savu kabinetu, un ieraudzīja apstulbušo Leopoldu.

— Neattaisnoja mūsu uzticību, — kadru daļas priekšniekam pār vaigiem ritēja neviltotas asaras. Tās bija tik prāvas un dzidras, ka varēja līt vienīgi par savu, nevis cita likteni. — Ļoti neattaisnoja mūsu uzticību!

Un nosvieda fotogrāfijas lēverus zemē, blakus spļaujam-traukam.

Tā kā nebija zināms, tieši par ko Rausa arestēts, tika veikti elementārākie piesardzības pasākumi. Viesmīļi nekavējoties atbrīvoja savus drēbju skapīšus no mazsālīto lašu burkām un kriminālajām, līdzatnestajām degvīna pudelēm — deleģētie ar automašīnu visu aizveda un noslēpa drošā vietā, šefpavārs Stākle pavēlēja uznest no saldētavas lielu buļļa cisku, samalt un pievienot jau gatavajai kotlešu masai — tās bija domātas pārdošanai kulinārijas veikalā «Uga». Maizītes konditorejas cehā tonakt izcepās neparasti treknas un kārtainas, bet firmas dzēriens tika pie svaigām citronu šķēlītēm un īstas citronu sulas, nevis izšķīdinātās citronskābes, kā parasti. Taču nekāda pārbaude nenotika, un beigu beigās visiem šīs izšķērdības kļuva žēl.

Apsprieda, ko var teikt un ko nevajag teikt izmeklētājam, ja izsauks par lieciniekiem.

Patlaban šķita pats svarīgākais noskaidrot, par ko Rausa saņemts. Bet kā to izdarīt? Neviens vēl nezināja, ka pašu vidū ir cilvēks, kas par direktora apcietināšanu zina visu līdz pēdējam sīkumam.

Romāns Rausa bija viens no pirmajiem, kas krita par upuri

tūkstoš deviņi simti astoņdesmit piektā gada lēmumam par žūpības apkarošanu, lai gan pats nebija nekāds dzērājs un arī padotajiem pielakties neļāva. Taču apstākļi, kā zināms, reizem medz būt daudz spēcīgāki par mirstīgajiem cilvēkiem, kaut arī tie būtu restorānu direktori.

Jau pavasarī par gaidāmo lēmumu tika daudz runāts, un visas ziņas, protams, nāca no drošiem avotiem, lai gan dažkārt bija pilnīgi pretrunīgas. Tik traki jau nerunāja, ka žūpas uz karstam pēdām šaus nost, bet nebija šaubu, ka pret tiem vērsīs vērā ņemamas represijas. «Oreandas» kolektīvam nākotne sāka iezīmēties tumši pelēkos toņos, jo no vairākām pusēm tika saņemta ziņa — katram viesim pa visu vakaru atļaus ieliet iekšās tikai simts gramus alkohola. «Tad lai te nāk un strādā, kas grib! Es par pliku algu strādāt nevaru atļauties un nemaz netaisos!» Dažs bija optimists: «Pirms desmit gadiem viens tāds dzērāju nīdēšanas dekrēts jau tika sludināts, taču nepagāja ne mēnesis, kad bija apakš zemes un kronis virsū!» Bet vai optimistiskās runas spēja nomierināt satrauktos prātus, ja ļoti augsti sēdoši un ļoti augsti vadoši darbinieki, kuru dienesta volgas agrāk augām naktīm bija dežūrējušas lejā pie durvīm, kamēr paši pa augšu banketoja uz nebēdu, dažreiz izmezdamies līdz vidum pliki, palikdami tikai ar šlipsēm ap kaklu, ja šie darbinieki vairs «Oreandā» acis nerādīja — tie jau nu gan zināja, no kurienes un kāds vējš pūš! Nelaimes gaidās — tā kā drausmīgs orkāns klaiņoja virs Dienvidjūras, tuvodamies biezi apdzīvotām salām, — dažam neizturēja nervi: divi viesmīļi atdeva noliktavā violetos smokingus un iestājās darbā tukšās taras pieņemšanas punktā, trešais iekārtojās par dežurantu benzīna tankā. Nav šie darbiņi bez garozas, bet kur tu tādus ķersi, kad visi raus vagu?

«Krogs bez šņabja ir tas pats, kas meita bez pupiem!»

«Vēl sliktāk! Mums, oberīšiem, vēl daudz sliktāk ...»

Tieši šādā sarežģītā gaidu laikā, pilnā baumu un dīdīga nemiera, «Oreandas» bufetniekam kāds radinieks piedāvāja grilbāru, ko Mežaparkā grasījās atvērt viens no bagātākajiem Pierīgas kolhoziem. Telpa nebija liela, bet gaumīgi iekārtota, jauns importa vistu cepamais aparāts — aiz stikla, taukus švirkstinādami, griezās brūni, apetītlīgi cāļi.

Vēl pirms gada šāds piedāvājums bufetnieku būtu apvainojis — ko tur, štrunts, ar cāļiem var, pamaisi kokteiļus, tad redzēsi, kā nauda nāk! — bet šodien vīrs uz nākotni skatījās citām acīm. Jācer, ka jaunais lēmums ēšanu neapkaros, vismaz nekas par to nav dzirdēts, ceptās vistas pircējiem izsniedz, gabalus turpat nosverot, — jābūt tikai psihologam un jāskatās acīs, jāredz, vai šis savas sirdsdāmas klātbūtnē var pieprasīt, lai pārsver, vai nevar, un kafiju arī nevārīs automāts, bet samaltās pupiņas tiks bērtas vienkārši katlā. Eksistēt būtu iespējams, atliek uzzināt, kādi ir darbā pieņemšanas noteikumi. Visam pasaulē ir

savi noteikumi — pieņemšanai darbā, atlaišanai, strādāšanai... Alutiņš ir tā kā zītars, kas to nedzer, tas ir tītars ...

Traģēdijas otrais cēliens gluži nevainīgi sākās lietoto automobiļu tirgū pie Rumbulas, kuru pēdējos mēnešus regulāri apmekleja «Oreandas» trauku mazgāšanas priekšstrādniece Ļuda Požarecka ar savu civilvīru Jurku.

Viņi gribēja pirkt zaporožecu.

Bez steigas, lēnām — mums nekas nedeg! — nepārmaksājot. Precīzāk izsakoties, viņi bija nolēmuši pirkt mazlietotu automašīnu par lūžņu cenu. Ļuda bija sakrājusi trīs tūkstošus, māsa varēja aizdot vēl vienu.

Acīgāks cilvēks būtu ievērojis, ka pārīša ierašanās tirgus laukumā dara dažus pārdevējus tramīgus. Viņa — jau padzīvojusi, biezi nokrāsojusies un mīksta, viņš — stiegrains, cirtainiem matiem un pašos spēka gados. Abi gāja cienīgi kā pastaigā — sieva ieķērusies vīram elkonī.

— Lūk, tam krāsa man patīk, — Ļuda skaļi sacīja, norādīdama ar pirkstu. — Iesim ... Apskatīsim ...

— Cik prasāt? — Jurka jautāja.

— Trīsarpus, — īpašnieks atbildēja.

— Bezkaunīga pasaule, galīgi vairs mēru nezina! — Ļuda iesaucas vel skaļak nekā iepriekš.

— Pārkrāsots! — zaporožeca otrā pusē atskanēja Jurkas kliedziens. — Tas tak skaidri redzams, ka pārkrāsots!

— Ko jūs tur muldat! — īpašnieks steidzīgi nolaida sānstiklu.

— Paskatieties uz spidometru, auto ir tikpat kā jauns!

— Spidometru! Viņš man stāstīs! Spidometrus šodien kurš katrs puika prot griezt uz priekšu un atpaka|!

— Jūs ... Jūs ... Kā jums nav neērti...

Jurka izvilka un atvāza kabatas nazi, grasīdamies paskrāpēt krāsu, lai redzētu, vai apakšā nav vecās kārta. Gadījās, ka Jurka krāsu sāka skrāpēt vēl pirms runāšanas ar pārdotgribē-tāju un lakojums jau bija sašvīkāts, pirms īpašnieks ar kliedzienu: «Ko jūs darāt!» — izlēca no salona.

— Jūs esat te atbraucis automašīnu pārdot, es esmu atbraucis pirkt. Man ir tiesības preci apskatīt! — Jurka skaļi un svarīgi teica.

— Tu ... Tu__Mūlāps! Prom! Neko es tev nepārdošu!

Citam par velti atdošu, bet tev nepārdošu!

— Tad jums te, tirgū, nemaz nav tiesības aizņemt vietu! — kliedza Ļuda. — Un vēl apvainos! Tu, vecais āzi, pats uz sutkām prasies!

— Neko es jums nepārdošu! — arī automašīnas īpašnieks pret savu gribu sāka kliegt. — Neko! Lasieties projām!

— Mūs apkrāpt neizdevās, tagad citus gaidīsi, spekulants

nolādētais, piesūcies ar citu asinīm kā uts! — spiedza Ļuda.

— Neviens tavu saspaidīto konservu bundžu neņems, tad jau jābūt galīgi tērētam un bez acīm!

Saskanīgais ģimenes duets zaporožecu pārdevējiem bija iedzinis tik lielu bijāšanu, ka, viņiem tuvojoties, daži kāpa ārā un nāca pretī, sacīdami: «Atvainojiet, bet ir jau sarunāts!»

Automašīnas pirkšana un tirgus viņu dzīvē bija ienesusi jaukas pārmaiņas, kā viņu senčiem pirms trim paaudzēm ienesa daudzie baznīcas svētki ar krāšņajiem rituāliem. Beidzot bija ar ko aizņemt domas, darbavietās viņiem pēkšņi bija cits sociālais stāvoklis — viņi gatavojas pirkt automašīnu, tagad par t o tiek runāts katrā pīppauzē, nevis par vakar vakarā redzēto televīzijas pārraidi.

Jurka bija izdevīgākā stāvoklī, jo viņa brigāde nevienam privātais auto nepiederēja — vīri nepelnīja slikti, bet cilvekiem ar ģimeni no algas neizdodas sakrāt automašīnai pat tad, ja pelna labi.

Tiklīdz kāds no darbabiedriem kaut ko saklausīja par autiņiem, tūlīt Jurkam ziņoja: «Zaporožeciem neturot kloķvārpsta! Ar trīsdesmit zirgspēku motoru neņem — karstā laikā dzesēšana ejot dēlī!»

Viens pat bija sameklējis kaimiņos izīrējamu garāžu, Jurka ar Ļudu aizbrauca un to izbrāķēja tik pamatīgi par ventilācijas trūkumu, ka īpašnieks pēc tam izsita gala sienā vairākus ķieģeļus, bet durvīs saurba caurumus — nu vējš garāžā rāva cepuri no galvas.

Pēkšņi dzīvesbiedri bija kļuvuši par cilvēkiem, ar kuriem rēķinās, kuru labvēlība var noderēt — makšķernieki priekšdienām aizrunāja, ka Jurka viņus aizraus uz vēdzelēm, un nākamais autoīpašnieks augstsirdīgi apsolīja, tikai piesacīdams, ka viņiem pašiem būs jāmaksā par benzīnu, jo tagad tas dārgs. Nezin no kurienes pamodās lielmanība, civillaulātie nevarēja beigt runāt par saviem sakrātajiem tūkstošiem, tie viņu izteiktās domas jebkurā jautājumā vērta it kā svarīgākas. Protams, aplausu lauvas tiesu guva Jurka, jo «Oreandā» automašīnas bija daudziem un Ļuda pašas it kā nejauši iesāktās sarunas par braucamrīkiem varēja pabeigt tikai ar saucienu: «Tavs žigulis ir sūds — plāni bleķi!»

Kādu vakaru sieva no darba atgriezās tāda kā iztrūkusies, kas ar viņu tikpat kā nekad negadījās, un centās runāt pusčuk-stus, it kā baidoties, ka viņus kāds var noklausīties.

— Juročka, dārgais, man aplinkus piedāvāja bufetnieces vietu...

— Kur tad vecais paliek?

— Viņš sev ir atradis kaut ko glaunāku. Tas ir īstais frukts — slīkdams nenoslīks un sizdamies nenositīsies!

— Bufetē ir izdevīgāk?

— Ko tu, Juročka! Tāda vieta nāk priekšā pa simts gadiem reizi! Tas maksā trīs tūkstošus! Es esmu pašu cilvēks, tik ilgi nostrādāts, visi mani pazīst, tāpēc uzticas, — zina, ka neie-gāzīšu. Darbs arī pavisam

cits — bārā aiz letes, smukā kleitā, mūzika...

— Trīs tūkstoši? Dulla tu esi! — Bet tad viņš iekoda pats sev mēlē, jo no restorāna būšanām ne velna nesaprata, un

Ļuda nekad nebija devusi iemeslu sevi vainot plānprātīgā naudas šķiešanā. — Kā tu pati domā?

— Nedēļu jāstrādā, nedēļu brīva ... Es domāju, ka pa maiņu simts rubļiem skaidrā jāpaliek!

— Katru dienu?

— A kā? Protams, katru dienu. Tas tak ir bārs! Kā pudeli konjaka pa karafēm izlej — piecdesmit grami tavi. Kādreiz atkal var paķert līdzi no veikala — bārā ir nauda!

— Vecais bufetnieks tev teica?

— Tas žuks neko neteiks! Bet es tak redzu — šis katru gadu perk jaunu autiņu. Nupat tika pie astotā modeļa, mazliet pabrauc un laiž pa kanti. Nepatīkot. Septītais labāks, ņemšot to! Es baidos par kaut ko citu — dikti jau visi runā par sauso likumu ...

— Priekš kaķiem! Krievu tauta bez šņabja nevar! — Taisnības labad gan jāpiezīmē, ka viņš pie krieviem pieskaitīja gandrīz visas viņam zināmās un nezināmās tautības. — Ja nebūs šņabis, kur ņems plānu? Bet plāns pie mums ir likums! Kaut izlaid garu, bet plānam jābūt, un plāns būs!

Tā maija beigās smaidošā un omulīgā Ļuda parādījās aiz bara letes un uzrunāja visus ar «jūs». Nešpetnības kopā ar netīro virsvalku viņa bija atstājusi trauku mazgātavā, toties Jurka dabūja ciest — mājās sievišķi redzēja tikai ar rullīšiem matos.

Pirmo jūniju bufetniece sagaidīja ar rāmu viszines smaidu: nekas, nekas — patrakos un pāries! Disciplinēti noklausījās jaunas instrukcijas un lēja katram apmeklētājam simts gramus degvīna vai divsimt gramus mazāk ugunīgas dziras.

Jūlijā pazīmes rādīja, ka viss iet uz postu, augustā vairums viesmīļu metās bēgt. «Ja tā griež nost skābekli, tad lai taisa pašapkalpošanos!»

Ļuda ieradās direktora kabinetā. Pēc taisnības.

— Roman Romanič, — Ļuda nošņaukājusies raudāja, — mēs tik grūti krājām ... Vīrs lamā, sit un dzen ārā no mājām ... Atdodiet, Roman Romanič, lai nāk kāds cits un pievāc to bufeti... Atvainojiet par traucējumu, bet atdodiet gan!

— Man nav ... Es taču neņēmu sev ... It kā tu pati nezinātu! — Rausa izteiksmīgi paskatījās augšup, tā darīdams zināmu, ka brangais kukulis aizgājis dieviem. — Es parunāšu ... Bet, manuprāt, tu velti uztraucies, viss nokārtosies ...

— Sulas un sulas, sulas un sulas... Ko tur var nopelnīt?

Patiesībā «Oreandas» direktors arī cerēja, ka viss beidzot tomēr nokārtosies un ieies vecajās sliedēs.

Kā tagad izdzina! Cits citu padotības kārtībā! Restorāniem plānu nekoriģēja, kā bija cerēts, un vajadzēja garu laist laukā, lai to izpildītu. Galvenais ienākumu centrs pārvēlās uz virtuvi un konditoreju, tur bija nepieciešams palielināt darba apjomu, kulinārijas veikals «Ilga» netika galā ar pusfabrikātu pārdošanu, Stākles ideja iztirgot tos tieši rūpnīcās nebija peļama, taču kur ķert transportu? Un piedevām vēl uzrodas šī Ļuda! Atdodiet! Vadoties no nerakstītajiem noteikumiem, naudas kušķis tiešām nepalika Raušam vien, taču viņam nenāca ne prātā kādam zvanīt un sacīt: «Atdodiet! Viņa ir pārdomājusi!» Zināja, ko pirka, arī cena atbilda situācijai.

Leopolds uzstājās pret Ļudas pārcelšanu, taču viņam šai jautājumā nebija nekāda teikšana, bet citi kandidāti nespēja uzreiz skaidrā naudā noskaitīt trīs stabus.

Labi, nav ko galvu lauzīt, tam visam sen jau ir zāle pāri! Viņa nav neko devusi, viņš nav neko ņēmis!

Autotirgus ar ietramdītajiem zaporožecu īpašniekiem civil-laulātajiem šķita kā tālā, skaistā jaunība.

Jurkam darbavietā sakarā ar pieklusušo automobiļa pirkšanu nācās norīt ne vienu vien zobgalību, taču, kad pie viņa drēbju skapīša bija piesliets vecs velosipēds bez riteņiem un uzrakstu: «Neaiztikt! Mans zaporožecs!» — vīra pacietības mērs bija pilns.

— Iešu pie prokurora, un cauri! — Ļuda paziņoja, jo zināja, ka kukuļa devējs tiek atbrīvots no atbildības, ja izdarīto nožēlo un pats ierodas milicijā ar atzīšanās rakstu.

— Liecinieki bija? — Jurka jautāja un pats arī atbildēja:

— Nebija! Nepierādīsi!

— Vismaz nobīsies un atdos.

— Ģerevņa, tu, ģerevņa!

Pretinieki pareizi jānovērtē ne tikai futbolā vai kādā citā sporta veidā. Bez tam pēkšņi var izrādīties, ka citās jomās gauži truliķi, piemēram, šahā, spēj izdomāt piecus, sešus un vairākus gājienus uz priekšu.

Romānu Rausu iegāza kā pēdējo idiotu, vismaz viņš pats vēlāk notikušo tā vērtēja, lai gan Jurkas un Ļudas izdomāta kombinācija bija psiholoģiski smalki aprēķināta.

Otrreiz iedama pie direktora, Ļuda par naudu pat neiepīkstējās. Viņai bija cits lūgums.

— Roman Romanič, atdodiet man paviljoniņu Jūrmalā... Tāpat kādam uz turieni jāiet strādāt, man bārā ir par grūtu ...

— Labi. Es padomāšu. Pienāciet rīt!

Paviljoniņš nebija nekāds medus pods, tur pārdeva kūkas, kafijas maizītes un citus konditorejas ceha labumus, taču no dzeramajiem bija atļauts tirgot vienīgi limonādi un minerālūdeni, bez tam paviljons darbojās tikai sezonas mēnešos.

Ko Ļuda tajā ūķī atradusi? Kreisā limonāde? Kreisās maizītes? Direktors paraustīja plecus, nevarēja izdomāt un atmeta ar roku. Taču viņš bija īstens tirgotājs un zināja — ja kāds kaut ko vēlas, tad tas ir ar mieru par to maksāt. Un būtu dumji nepacelt zemē atrastu naudu, pat ja tie nav tūkstoši.

— Roman Romanič, es par to paviljonu ...

— Trestā runāju ... Būtībā neiebilst...— Rausa pacēla gaisā divus pirkstus, tad iedomājās, ka Ļuda var pārprast, un piebilda: — Simtus ...

— Labi, labi... Rīt...

— Es rīt būšu gandrīz visu dienu.

Milicijā ieradās pilsone Ļuda Požarecka ar gaudenu atzīšanās rakstu. Veselības stāvokļa dēļ bijusi spiesta lūgt «Oreandas» administrāciju pārcelt viņu citā darbā. Direktors piedāvājis bufetes pārzines amatu, bet pieprasījis piecus tūkstošus rubļu, ko viņa, neapjēgdama, ko dara, iedevusi. Kāpēc summa izauga no trim tūkstošiem līdz pieciem? Tāpēc, ka tā ir taisnīgi, jo zaporožecu cena arī ir augusi un varbūt ilgi būs jāgaida, kamēr summu no tā bandīta Rausas piedzīs. Ja viņu nauda būtu noguldīta krājkasē, par to ari maksātu procentus, vai ne? Ļuda ar Jurku ne mirkli nešaubījās, ka viņu nauda tiks piedzīta un viņi to atdabūs.

— Vai jums ir liecinieki?

— Nav, bet viņš man atkal prasa ... Divus simtus ...

Sekoja gandrīz akadēmiska iekšlietu daļas darbinieku rīcība.

Ar neredzamo tinti uz naudaszīmēm uzrakstīja «Kukulis R. Raušam», Ļuda tās iedeva direktoram, kuru tūlīt pēc tam klusu arestēja un aizveda. Kad naudaszīmes, kas Raušam bija kabatā, paša klātbūtnē apsmidzināja ar speciālu ķimikāliju un uzraksts «Kukulis R. Raušam» kļuva labi saskatāms, viņam no bailēm un brīnumiem atkārās apakšžoklis.

Kad restorānā kļuva zināms, kas un kā direktoru iegāzis, Ļuda ar dusmās pārvērstu seju kliedza:

— Tādam tikai uz cietumu ceļš! Priekš tam mums ir taisnīgi likumi! Es jūs, kurkuļus, visus dienas gaismā izvilkšu!

Ludmila Požarecka bija materiāli atbildīga par traukiem.

Pēkšņi viņai sāka zagt šķīvjus un glāzes. Nedaudz, bet katru dienu. Ļuda acīgi uzmanīja viesmīļus un virtuves strādnieces, sūdzējās Leopoldam, bet bez rezultātiem.

Pazudušo trauku vērtību viņai atskaitīja no algas, tomēr traci viņa necēla, gluži otrādi, kļuva neticami rāina.

Nelīdzēja. Trūka atkal. Vēlreiz atskaitīja no algas.

Požarecka uzrakstīja atlūgumu un no «Oreandas» aizgāja.

Izmeklētājs jutās ērmoti.

Jo nopratināmais izturējās ērmoti.

Izmeklētājs sāka lēnām ņemt ārā no mapītes dokumentus un izkārtot uz mazā, vienkāršā skolnieku rakstāmgalda, kam trūka atvilktnes, jo tās te nebija vajadzīgas, toties kājas ar metāla skavām bija cieši pieskrūvētas pie grīdas — tāpat kā ķebļi abpus rakstāmgalda.

Telpas izmeklētājiem bija iekārtotas kādreizējās vieninieku kamerās, ārpusē pa gaiteni gar tām turp un atpakaļ staigāja apsardze, palaikam ieskatīdamās durvju lodziņos.

Izmeklētājs dokumentus kārtoja lēni. Lai atgūtos. Viņš ar cietušo šādos apstākļos runāja pirmo reizi mūžā.

Romāns Rausa izvilka no vateņa kabatas *«Pali Mali»* paciņu un, atļauju neprasījis, aizsmēķēja.

— Esmu pieradis pie labām cigaretēm, no draņķīgas tabakas es naktīs kasēju...

Taisnošanās?

Izmeklētājs mapītes dibenā sataustīja pildzīmuli.

Rausa aizmirsies paliecās atpakaļ, taču ķeblim atzveltnes nebija. Viņš pārmeta vienu kāju pār otru un palika sēžam tā.

Izmeklētājs pēkšņi saprata — bijušais «Oreandas» direktors domās arvien vēl mīt savā kabinetā un pieņem apmeklētājus.

— Vai psihiatriskās ekspertīzes slēdzienu saņēmāt?

— Vēl ne, — izmeklētājs atbildēja.

— Dikti ilgi tur ķēpājas, jūs neiekļausieties termiņos! Kas attiecas uz mani, tad man pret Melnavu pretenziju nav. Ja spriežam objektīvi — nekas nav noticis. Es personiski uzskatu, ka skuķis noziegumu izdarījis afekta stāvoklī. Es daudz par to esmu domājis, bet nespēju atrast viņas rīcībai izskaidrojumu. Es Imaldai tiku darījis vienīgi labu. Pat atlaišana no darba bija viņas labā. Lai nenostādītu viņu vienu pret visu kolektīvu.

Rausa nepamanīja neizpratni izmeklētāja acīs, jo bijušais direktors tiešām tā arī domāja.

— Kas zvanīja ātrajai palīdzībai? Es pārbaudīju — izsaukums uz Imaldas Melnavas dzīvokli ir reģistrēts.

— Ja viņa būtu aizvesta uz slimnīcu, visi tikai iegūtu. Pirmkārt, viņa pati! To neapgāžami pierāda turpmākā notikumu gaita.

— Varbūt es jautājumu nesaprotami formulēju?

— Jums ir aizdomas, ka zvanīju es? — Rausa gandrīz jautri iesmējās. — Ar jūsu piekrišanu ... — Viņš aizsmēķēja vēl vienu *«Pali Mali»*. — Atzīšos: man neienāca prātā! Es domāju, ka zvanītājs jūsu aktos tā arī paliks statusā «nenoskaidrota persona». Kāds no «Oreandas» tas neapšaubāmi bija. Ja indivīds nostājas pret kolektīvu, viņam ir jāzaudē!

— Bet ja kolektīvs nostājas pret sabiedrību?

Rausa piepeši kļuva nikns, pielēca kājās, tomēr tūlīt atkal apsēdās.

— Kur ir šie sabiedrības ieguvumi? Kur? «Oreandā»? Neregulāri, bet šad tad es saņemu ziņas par pārmaiņām, kas tur notiek ... Varietē programma zem katras kritikas, telpas un pat traukus mazgā nevīžīgi, no vecajiem viesmīļiem palikuši tikai daži, bet jaunie neprot un negrib apkalpot, virtuvē gatavo negaršīgi, jo zema ir saņemto produktu kvalitāte. Un labākus viņi nedabūs! Jo ir jāmāk strādāt, katru ieinteresēt! Vakars «Oreandā» viesiem vairs nav svētki, bet nervu pārbaude, laižot gar ausīm tiešos un netiešos apvainojumus! To jūs, likuma kalpi, esat panākuši, tā ir jūsu dāvana sabiedrībai!

— Mēs novirzāmies no temata, — izmeklētājs sausi sacīja. Viņš zināja, ka Rausas teiktais nav bez pamata. Un zināja, ka daudz vēl ir to, kas tāpat domā, runā un pierāda ar putām uz lūpām: «Mums godīgi strādāt nav iespējams, jums mūsu godīgums būs nerentabls, vēl viena lieka nasta!» Un zināja — ir amatpersonas, kam viņus izdevīgi sadzirdēt, un tad top leģendas par objektīviem iemesliem ar visam no tiem izrietošajām sekām.

Cilvēks kāpa smagi, viņš bija noguris.

Atslēdza durvis, turpat gaiteņa sākumā noāva ielas apavus un lēni pārģērbās — uzvilka ar kaļķi notrieptu kombinezonu un tupeles, brīdi domāja, vai locīt no avīzes krāsotāja cepuri vai nelocīt. Nolēma, ka šodien iztiks tāpat. Iegāja virtuvē apmaisīt spainī sintētisko tapešu līmi — tā jau bija pietiekami uzbriedusi — , pārlaida skatienu darbarīkiem, kas glītā rindiņā gar sienu atpūtās: simt un simt sešdesmit milimetru špakteles, plakanā un raga ota, parastās otas emaljai, pigmenta paciņas, knaibles, ēvele un āmuri.

Izvēlējies plato krāsotāja sareni, viņš paņēma otrā rokā līmes spaini un, pa ceļam pārlaizdams vērīgu skatienu griestu stūriem — varbūt vajag vēl piebalsināt? — devās uz istabu.

— Labvakar, — vīrs sveicināja Saimnieku.

Reizēm šķita, ka Saimnieks uz viņu noraugās ar labvēlību, reizēm, ka ar naidu. Nogurušais cilvēks saprata — tās ir tikai iedomas, jo glezna ir kaut kas nekustīgs, pilnīgi sastindzis, uztveres maiņai par iemeslu varēja būt vienīgi paša garastāvokļa svārstības.

Vīrs aizvēra istabas logus, ko vakar bija atstājis vaļā, lai vēdinās un labāk žūst, — ārā sākās mīksta, silta vasaras nogales nakts.

— Atvaino, ka atkal tik vēlu un tiek traucēts tavs cienījamais miers, bet man nav citas izejas. Man ir daudz bērnu, tātad maz naudas, bet labi, ka nav otrādi. Trīs. Mūsdienās tas ir daudz, lai gan tev pašam droši vien bija trīs brāļi un trīs māsas, un ari tas vēl skaitījās «tā pa vidam». Amatniekus algot es nevaru atļauties, jāremontē dzīvoklis pašam.

Viņam bija žēl, ka nekad laikam neuzzinās Saimnieka vārdu un par ko tas apbalvots ar trešās pakāpes LĀČPLĒSI — šo ordeni piešķīra vienīgi par personīgu varonību kaujā un pasniedza kopā ar konkrētu

notikuma aprakstu.

— Pietiek pļāpāts, pie darba!

Viņš uzgrieza Saimniekam muguru un, uzkāpis pa krāsotāja kāpnēm gandrīz līdz pašiem griestiem, sāka vienmērīgā kārtā klāt uz sienas līmi. Vēl arvien domādams par varonības zīmi un to, ka varonība nekad netiek atbilstoši atalgota — kaut arī tev mugurā fraka, dzīvoklis sestajā stāvā neliecina par vēlēšanos veicināt sirdsdarbību un asinsriti. Dzīvoklis sestajā stāvā bija apliecinājums ierobežotai rocībai. Varonība nealkst atalgojuma, tā drīzāk ir iekšēja nepieciešamība konkrētā brīdī — tie, kas uz varonību nav spējīgi un savu nespēju apzinās, tāpēc cenšas to pielīdzināt aprobežotībai vai plānprātībai. Ja varonība pakļautos aprēķinam, — vīrs prātoja, — iepriekš būtu iespējams piedāvājums: «Būšu drošsirdīgs par tik un tik rubļiem un tik un tik kapeikām!»

Uzplājis līmi, viņš pielika klāt avīzi un pielīdzināja ar plaukstām un savu laiku nokalpojušu drēbju suku — ja tapetēm būs kārtīgs pamats, tās turēsies ilgi.

Remontēt viņš bija sācis ar gaiteni, pēc tam pārgājis uz virtuvi un pamazām iesitis roku. Izlasīja grāmatu par dzīvokļa remontiem, aprunājās ar praktiķiem un tagad droši vien nestrādāja sliktāk par kvalificētiem amatniekiem. Lēnāk gan, toties akurātāk.

«Muļķīgi ir domāt, ka spējam visu, bet vēl muļķīgāk domāt, ka nespējam neko!» viņš pēc tam lielīgi sacīja Saimniekam, ar kuru, naktis īsinādams, bija sācis sarunāties.

Remontam vajadzēja daudz vecu avīžu, paziņas tās sanesa no bēniņiem un kumodēm, bija arī atsevišķas žurnālu lapas, brūndzeltens papīrs, kas jau bija sācis sairt, ātri piesūcās ar līmi, un burti drīz kļuva nesalasāmi. Viņš klāja citu pār citu šīs vēstures momentu driskās, dažbrīd aizrautīgi ielasīdamies.

«Nu jau kopš 1890. gada viena diena ienes buržuāzijas sirdīs baigas sajūtas. Šīs sajūtas bija vājākas vai stiprākas, raugoties pēc strādnieku šķiras ikreizējā politiskā un saimnieciskā stāvokļa ...»

«Nevajag domāt, ka jūrmalas spēļu kazino direktors Gerde, kurš sakarā ar spēļu namā atklātām nesmukām padarīšanām aizlaidies uz ārzemēm, vairs neatgriezīsies. Nav taču dzirdēts par kādu Rīgas traktiernieku, kas būtu sācis aiz bēdām dzert tādēļ, ka drīzumā stāsies spēkā žūpības apkarošanas likums!»

«Ievērojot partijas norādījumus un uzklausot tautas prasības pēc augstvērtīgiem literārajiem darbiem, vairāki rakstnieki, kas savā laikā bija pelnīti kritizēti par formālismu un bezidejiskumu, pārkārtojuši savu radošo darbību un nostājušies uz sociālistiskā reālisma ceļa, taču ir dzejnieki, kas vēl joprojām nevar pilnīgi atbrīvoties no formālisma elementiem (Čaks, Vīlips, Ķempe, Plaudis).»

«Vēsturiska vieta Bauskā: akmens uz Kalēju ielas, uz kura Pēteris

Lielais un Zviedrijas un Polijas karaļi parakstījuši miera līgumu. Akmens trīsstūrains, ar stūriem uz attiecīgo valstu pusēm.»

«1905. gada 17. oktobra joku luga ir izspēlēta. Blēžu maskas nozudušas, un uz skatuves palikuši vienīgi bendes, kas tagad bez stomīšanās krauj līķu gubas uz līķu gubām.»

«īpatnēja valoda Valdim Rūjam, ir tikai bažas, vai aktieris neizspiedīs no viņa dzejnieku. Būtu žēl! Vēl pieminami Tālivaldis Brička, Dāvids Cers, Arvīds Skalbe, ventspilnieks Zigfrīds Strauts, Komi autonomajā republikā Harijs Heislers, fabrikas strādniece Emīlija Kluša.»

«Vietējā tirgū laucinieku sviests Ls. 2.70 par klgr. Ir sevišķi lieli pieprasījumi biezpienam un kazeīnam, kuriem pastāvīgi noņēmēji. Olu tirgus bez pārmaiņām, pievedumi mazi. Cenas 9—11 sant., dzeramās 12 sant. gabalā.»

«Mūsu Envers — tā viņu sauc visa tauta brīvajā Albānijā. No maza līdz lielam. Viņš ir pats mīļākais, pats dārgākais cilvēks visā zemē. Ar Envera Hodžas vārdu saistās dzimtenes brīvība, uzvara pār fašistiskajiem iebrucējiem, zeme, ko albāņu zemnieki saņēmuši mūža lietošanā, pirmās rūpnīcas un fabrikas, katrs metrs dzelzceļa līnijas zemē, kur līdz karam nebija dzelzceļa.»

Garām slīdēja sen aizmirstas sejas, frizūras un apģērbi, pašu sen celti un pašu sen jau gāzti monumenti, ātri slietās krāšņās sapņu pilis vēlāk kūpēja drupu kaudzēs, asiņu peļķēs noslīcināja veselas tautas, bet tās spītīgi cēlās un atkal gāja. Mēs esam! Mēs būsim! Mēs paliksim! Nocirta valodas un kultūras, bet tās no vecā celma dzina jaunas, spēcīgas atvases. Mēs esam! Mēs būsim! Mēs paliksim!

Un tas viss vienā pašā vēl nepabeigtā gadusimtā.

Vēsture šķita kā gara kļūda un kļūdu labojumu virkne. Tai piemita tikai viena brīnišķīga īpašība. Tā apbēra ar aizmirstības smiltīm karus un lozungus, goda nosaukumus un augstus amatus, pat mirkļa trakošanu, visu — izņemot godīgumu un darbu.

Beidzis līmēt, cilvēks brīdi piesēdās uz kāpņu apakšējā spraišļa un skatījās uz Saimnieku zeltītajā ģipša rāmī ar vīnogu lapām stūros.

Rāmis bija ārkārtīgi plats un smags, vienīgi ar to varēja izskaidrot iemeslu, kādēļ tas nebija aizstiepts no šī dzīvokļa kā pārējās mantas — ienākot bija redzamas tikai netīras, ar polsterējuma vates un jūraszāļu kumšķiem piemētātas grīdas un gadiem nekopts parkets.

Saimnieks drūmi skatījās uz vīru un klusēja. It kā viņam par vēsturi būtu citas domas.

Namu pārvaldes kantorī ilgi pētīja orderi un atslēgas deva negribīgi — ekspluatācijas inženiere bija pārnākusi te strādāt tikai tādēļ, lai uzlabotu personīgos sadzīves apstākļus, viņa ilgi cerēja dzīvokli iegūt sev.

Pretendentu bija daudz, gaidītāju rindā atradās vismaz desmit

priekšā, cilvēka cerības bija minimālas, bet tad uzradās kaut kāda deputātu komisija. Tā nelēma taisnību, sapulcējusies aiz slēgtām kabineta durvīm, bet pārbaudīja, cik pamatoti ir prasītāju iesniegumi un daždažādo iestāžu izziņu žūkšņi.

Pēc tam vīrs rindā palika tikai aiz dūšīga pilsoņa velūra platmalē un lakādas kurpēs.

«Sestais stāvs bez lifta ... Un kas taisīs remontu? Remonts ir jātaisa uzreiz! Es jau nu laikam esmu pelnījis ko labāku!» Uzsvērdams vārdu «es» un «pelnījis», dūšīgais pilsonis atteicās.

Gala istabā diviem krāģīšiem bija pārlikta no dēļiem sanaglota plātne tapešu garināšanai, lineāls un kurpnieka nazis.

Vīrs aptaustīja sienas un secināja — avīžu pamatlīmējums jau nožuvis, sauss.

«Kam jānodod glezna?» viņš jautāja sētniecei, kad pirmoreiz pārkāpa pār dzīvokļa slieksni.

«Kur es to likšu!» Sētniece atgaiņādamās meta ar abām rokām. «Atstājiet, lai stāv! To nemaz nedrīkst kustināt, rāmis ir pārkaltis, tiklīdz aiztiks — sabirs gabalos!»

«Tā dīvaini... Pilnīgi sveša cilvēka portrets pie sienas ... Kā ģimenes loceklis. Viņš šeit dzīvojis?»

«Es pati te neesmu ilgi, šis rajons man galīgi svešs. Tikai neiedomājieties atstāt ārā uz trepēm! Nonesiet lejā un pieslieniet pie miskastēm. Ja kāds gribēs — paņems, ja negribes, tad negribēs. Tikai nepiebirdiniet visu pasauli, kad ģipsis sāks drupt. Un saslaukiet aiz sevis, citādi to balto iznēsās pa visu māju, tā ka vēlāk vairs mazgādams nevarēs nomazgāt! Un neaizmirstiet aiziet uz pārvaldi pēc īres grāmatiņas!»

— Sākam griezt tapetes, — cilvēks teica Saimniekam un piemiedza ar aci. — Vēl kādu stundu varēs izturēt! — Lai gan plaksti jau krita ciet kā smagi čuguna vāki.

Viņš zināja, ka jāgriež uzreiz vairākas slejas, taču, nošņāpis pirmo, nespēja atturēties no kārdinājuma pielīmēt.

Balta, tīra sleja ar pelēcīgu ornamentu nosedza Viskrievijas olimpiādi Kijevā, kur «no rīdziniekiem tika izcīnītas 5 pirmās un 1 otrā godalga no sekojošiem sportsmeņiem: Birznieks no «Amatiera» lodes grūšanā, Rukšs no «Marsa» soļošanā uz 10 klm., vilkšanā ar vienu roku Krauze 230 märc. Polis franču laušanā, Krauze abrocīgā stumšanā 356 märc. un Auns no «Marsa» riteņbraukšanā Ķijeva— Černigova». — «Mežs un talkas rīts/ Darba sparā trīc. *I* Arī cirvji, zāģi / Cērt un zāģē kokus. *I* Nav vairs rūpes, bēdas — / Rodas malkas grēdas.» — «Krišs Ķūķis — vispelēkākais Saeimas deputāts. Staigā lauku drēbēs, jo citu nav. Līdzko beidzas Saeimas sēde piektdienas vakarā — projām uz staciju. Mājās ar, ecē, sēj, labo izkaptis un sakas

ANDRIS KOLBERGS

NEKAS NAV NOTICIS

un smērē ratus līdz pat otrdienas rītam. Tad atkal uz Saeimu.» — «Grēviņa dzejā, kurai būtu jāveicina dzīves pazīšana, mēs redzam visādās variācijās un debess pusēs novietotus kapus. Grāmatā 30 reizes atkārtojas šis vārds — kaps, neminot smiltis un citādus nāves simbolus, tāpēc mēs droši varam sacīt, ka padomju lasītājam ar šo dzeju nav pa ceļam.» — «B. Eliasstama dārgakmeņu, pulksteņu, zelta, sudraba un alfenida preču maga-zina — Aleksandra ielā 5.» — «Rīgas skulptors M. Grinšpuns pabeidzis darināt Padomju Savienības Ģenerālisimusa J. V. Staļina bisti. Biedrs Staļins ir attēlots parādes formā. Biste ir vairāk nekā metru augsta.» — «N. A. G. ievērojamos un vairākkārt godalgotos automobiļus, EXCELSIOR autoriepas un šļau-kas piedāvā J. Plūme.» — «Kino studijas direktoram b. Čer-ņakam un Latvijas PSR Kinematogrāfijas ministrijai nepieciešami labi organizēt un rūpīgi izstrādāt visu specialitāšu nacionālo kino darbinieku audzināšanas un apmācības sistēmu.»

X

Viņš sēdēja un pārsteigts skatījās uz balto, tīro sleju — tā neko nenosedza.

Visam tur, zem tapetēm, bija sava smaka, visam bija sava garša un no visa tā tu nekur nevari aizbēgt, aizmirst, vai paslēpties, lai gan taisnojies, ka esi pavisam no citas paaudzes, ka ar notikušo tev nav nekāda sakara. Kā pieklīdis suns tas neaizdzenams iet un ies tavās pēdās. Tu vari to nogalināt, bet tas atdzīvosies un sekos taviem bērniem un bērnubērniem, lai vajātu tos ar sirdsapziņas mokām par vecāku gara trulumu un pastrādātajām ļaunprātībām, vajās ar kaunu nosaukt savu vecāku vārdu godīgu cilvēku klātbūtnē.

X

Visas jautājumzīmes stāvēja rindā, sastājušās cita aiz citas.

Ļaunais un labais kārtu kārtām gulēja lādē, no kuras neviens neko nespēja izņemt.

Cilvēks paskatījās uz Saimnieku.

Tas smīnēja: ari es esmu mūžīgs. Tu vari mani sadedzināt — paliks šī siena, tu vari izlauzt sienu — paliks šis nams, tu vari nojaukt namu — paliks nama vieta: es palikšu.

Pie ārdurvīm īsi ieskanējās zvans.

Vīrietis pirmajā mirklī iedomājās, ka tās ir dzirdes halucinācijas, tomēr gāja un atvēra.

Uz sliekšņa stāvēja dīvaini ģērbta meitene — plāni vatētā vējjakā, izbalējušā, izstaipītā džemperītī un nemākulīgi pāršūtā dārga auduma kleitā.

— Nāc iekšā, — cilvēks sacīja. Viņš absolūti skaidri zināja, ka jāsaka tieši tā. Nevis «lūdzu» vai «es vēlētos zināt», vai «atvainojiet, ir jau vēls». — Nāc iekšā, — viņš rāmi atkārtoja, kā būtu teicis jebkuram izsalkušajam, izslāpušajam, nosalušajam vai tādam, kas ir bez pajumtes.

X

Mēs esam, mēs būsim, mēs paliksim!

1987

NOBEIGUMS

Sākumu skatīt Nr. 8 1987. g.

DIVI DZEJOĻI VIENĀ VALODĀ

i.

Vējš kas papīrus dzenā Kāpēc inans mīļais pie manis nenāk vējš kas ieskrēja zvirbuļu barā kāpēc mans mīļais staigā man garām vējš kas . . .

GUNTA SNIPKE

Un tā simt reižu no vietas kamēr iesākas rudens lietavas kamēr

aizstaigā briesmīgie sali kamēr pukojas vītolu gali kamēr .. .

Un tā simt mūžu no vietas
kamēr pasaulei papīru pietrūks
ko vējam dzenāt
bet pasaule strādās
kad nebūs papīru gan prāti gādās
jelkādus niekus
ko vējam dzenāt
kamēr mans mīļais pie manis nenāk

2.

Tu atcerēsies
es noburu roku
ko tu šai rokā tvēri
trauku no kura tu dzēri
Es tagad ūdenī skatos
tev slāpes būs noslaucīt manos matos
tev lāsēm būs gadus skaitīt
tev jūru pieredzēt
gaidīt
es tagad ūdeni stāstu bet ūdens nes tūkstoti glāstu lai kur tu nebūtu bijis lietus ir lijis lietus ir lijis kad visu noplēsis rudens vēl paliek ūdens vēl paliek ūdens es tagad ūdenī cērtu bet ūdens ir nenovēršams pa aizpūstu ceļu caur aizvērtiem vārtiem uz āderu kārtām uz āderu kārtām lai kur tava gaita stāsies no ūdens sāksies no ūdens sāksies es tagad ūdenī sienu cik dienai acu cik naktij sienu cik tālumu laiks laiski baro no rokas

Bet ja tu atceries roku
es noburu

Visu laiku krūtīs dega bija mācīts ka jāuzmet sega jāuzmet sega ja zemes trūkst ja lielais lejamais pēkšņi lūzt bija mācīts ka jāpiesien šina (jā senie latvieši nepazina) jāpiesien šina vai radāmais koks ja medicīna zem papīriem smok bija mācīts ka jāplāta rokas (piespiedu kārtā ja nesaprotas) jāplāta rokas ja bail muti mutē ja visi sakari vienreiz putēs bija mācīts ka nulle viens divi trīs nulle deg krūtīs skrien

Bija mācīts ka piebrauks no labās
žēl
pati vainīga jā kad to glabās

Norunāsim kaut ko ļoti labu norunāsim nepiecūkot dabu dabūt

katram nabagam pa grasim katram bārenim pa tēva vārdam pasē pasniegt

katram vientulim pa draugam katram stulbenim pa sajēgšanas graudam audzēt

katrā dzimtenē pa patriotam katrā svešatnē pa cilvēkam ne lopam nosaukt

ezerus no gaisiem vārdā
putneli kas aizzieģelēts
spārdās
krūtīs
norunāsim
nepiecūkot labu
mēs ar savu
cilvēcisko dabu

A. M.

Ir diezgan pretīgi krupi rīt
Ir diezgan neiespējami
iemācīt
krupim
lai nelien mutē
Ir diezgan vienkārši nosist krupi bet kurp tie atlikušie lēks
Ir diezgan neticami ka sabēgs lielajā upē
Ir diezgan daudz var pat zināt ka pārplēsīs vēderu kur nu vēl muti

INVENTARIZĀCIJA

Savādi Tie ir ķirši Savādi Tās ir ābeles Tuvu Tepat pie miršanas Netālu Ceļā no Bābeles

Visapkārt Tās ir zosis Rociņā Tā ir uguns Modīgi Gribas ko nosist Klasiski Atmiņas zudums

Taktiski Tu man ko saki Faktiski Es čukstu tālāk Sētsvidū Tā ir aka Plānvidū Tā ir zāle

Radio «Viņa ir lībiete» Večiņa «Es esmu pēdējā» īsiņa Tā ir dzīvīte Mūžīgi Tie ir vedēji

Mirušas Tās ir asaras Netālu Ap sirdi aptek Tuvu Ar asinīm saskaras Ķirši un āboli Tā ir zapte

Dažadas vienkāršas lietas piemēram tramvaja pieturas
Pilni pelēku ēnu slapjuma cauri Rīgai brauc Lielie kapi
Mežģīnēm apmalots karogs kalnā kāpj Viļņas baroks
Polarizētā stikla siena aizslīd Tallinas pēcpusdiena
Piedubļota un drūma līdzi šļūc Lunas vārtu rūme
Afišu atliekas peļķu plaukstās acis stieg skumjās un netiek augstāk

Kas pūtīs nabagam gaisa balonus Pērciet un jūs to nenožēlosiet pērciet tramvaja talonus

DZEJOLIS, TULKOJAMS LIETUVISKI

Vēl dažas mūžības nenorietēs tas ir pieteikts O jā tas ir pieteikts
Bliež dziesmiņa cietajās čaumalās
O jā raibās krāsās
tas ir stāstīts
kad neatceramies
it ipaši tad ir stāstīts
Putniņa dūkšana ūdeņa rūkšana O jā to ūdeni lūdzam par jūru
Vēl dažas mūžības saulrietos čiepstēs O jā kamēr galīgi neaizmūrēs.

DĀVINU TEV JŪRU

Kā
tuksnesis tuksnesis tuksnesis tikai no ūdens Kā
taiga taiga taiga tikai no ūdens Kā
virsotnes virsotnes virsotnes tikai no ūdens
Kā
ūdens ūdens ūdens tikai no mīlestības
Alma-Atā, 1987. gada 24. jūnijā.

Izskološu balodīti, lai viņš nes tev vēstulīti -smaržotu un apgarotu .. . Tu jau zini — dieva dotu.

Tu jau zini — dieva tādu. Ko pa dienu neizrāda, ko pa nakti pīpē nost... Tu jau zini. Tirais posts -

balodītis neskolojas — bul gul p|ekts . . .

Un lido bojā.

vien lapa savu ceļu zin pret dubļiem rudenī pret gaismu pavasarī bet vai tā izvēlas? vai pati grib? tik lielu spēku jāpieliek lai pumpurs pārsprāgst lai lapa atristu lai īsti zaļa taptu

ar pašnāvnieces lepnumu tā atraujas no zara bet tad kā visiem paliek dzīves žēl un vēju lūdz vēl īsu brīdi pašūpot un nest uz augšu varbūt pat augstāk vēl kā spēja ieaugt

AGRIS PILSUMS *

VELNS PAR STENDERI

kliedz velns un stendere bet durvis čīkst vairs nenoticu tam ko saka daudzreiz var vārdu vārtu priekšā sakaltuši bērzi līkt bet rati vēl arvien tie paši — greizie

vēl griežas pasaule un rati griežas līdz vēl tu pa vidu nevajadzīgs maisies vairs novītušas burvestības nepalīdz un tu kā tukšus vārdus zvaigznes kaisi

kļūst velns par stenderi un durvis ciet grib tavu pirkstu melnais vīrs kaut reizi ir vārti vaļā brīvs nu vari iet bet rati aizņemti — pat

greizie

ar seju vienmēr pa straumei lai zini kurp tevi nes un kokus skati no saknēm nevis no galotnes

cerība muļķa mierinājums — tajā tikko jaušamā galotnes zaļumā

ticība vēl tik pāris saknēm ieķērusies krasta kraujumā

ticība vēl šī rudens lietavas nešaubīdamās izturēs

vēl nākamā pavasara sniega kušanai sevi neupurēs

kamēr ticībai būs kur balstīties

galotnes cerīgajā zaļumā klausoties

kokus skati no saknēm bet ielāgo galotnes un vienmēr pa straumei turies lai zini kurp tevi nes

miglā jaunas salas uzceļ mēness stari

vai pa viņām staigā mūsu pašu veļi vai mazliet svešāki gari?

airējot pret straumi vienai salai straume iznes cauri

klusa nakts — nevienu nedzird miglas tauri

miglā ceļu smīnot priekšā saka mēness stari:

izbrauc vēl ar šitai salai cauri ja tu vari

aiz kokiem mežs tik tālu kur tavas saknes brāli?

VELTĪJUMS II

Priekš kariem krusti debesīs *redzami (Latviešu tautas ticējums)*

Viss kādreiz samaksāts tiks nebaidies aiz kokiem mežs un mežā malka lai arī sveši ļaudis tomēr ies daudz savādāki? viņiem viena alga aust saule viena

mākoņos tā pati

Koks saknes atceras bet sēklu nemin nav tēvu grēku piemeklēts tavs nams āksts savu padarījis svētkus nesvin viņš izliekas

ka debesīs tas krusts nav saredzams ik nakti aizsedz labāk logus ciet ņem manas rokas

vairs tev neaiziet aust gaisma mākoņos

bet galvenais

ka aust

aizmālē nakti ar rūsas krāsu viss kļūst atkal kā senāk cīrulis plivinās debesīs vilciens aizvien vēl nenāk

aiztriec pie velna visu kas lieks ceļš jau aizaug ar zāli ej uz priekšu un atskaties vai neesi jau pārāk tālu

PAGĀNS

tev nebūs pielūgt to kas nevaid un to kas kunkst to nenoliegt un jūru nebūs svētās skaitīt un debesi kas pāri skrien vien

tikai pašam sevi ienīst un pašam sevi iemīlēt un aiziet tālāk nekā vari un atkal atkal atgriezties un nokrist ceļos paša priekšā un pašam lūgsnas skandināt un krist vienmēr uz Mekas pusi kam jūra vienmēr priekšā stāv un celt uz augšu vienmēr rokas priekš dieva debesis tur blāv

BEZCERĪGS MONOLOGS

neskaties vakara debesīs šis saulriets uz tevi vairs neattiecas un ūpis kas parka mijkrēslī kliedz kliedz visdrīzāk priekš sevis un nemeklē acīm ceļu tev pakaļ nenāks neviens tikai vaļējas durvis tev priekšā pa kurām iziesi viens

ZIEMAS LŪGŠANA

ir ziema atnākusi

sargi savus bērnus Latvija

lai kāja nepaslīd

lai nenosalst ne ķermeņi ne domas un siltums katrā mājā

mēs savas vajadzības neizteiksim Tu pati zini kāda kuram alga un neaizmirsti arī tos kam viss vienalga

mēs nesolām neko Tu pati zini — ziema un svētī savus bērnus Latvija daudz sala ziemā — karsta vasara

par sevi nebēdā

par tevi citi bēdās kā vienai pagalei tev tukšā krāsnī un izkvēlot

un pelnos neizplēnēt un atteikties no visa kas ir svešs

ar asinīm tev visus vārdus rakstīt un tikai parakstīt ar tinti vien un piedot visu

kas par tevi sacīts un to kas tevi dzīvei sien

viens putns aiziet bezgalībā tev gribas viņam līdzi iet bet nezini vai nebūtībā vai mūžībā tavs putns iet

LAIMA LIVENA

Es dzīvoju sava laika

♦

Maija Silmale (1924. gada 24. maijā — 1973. gada 22. decembri). Nepilni piecdesmit gadi dzīves ir «melnās» Maijas laiks. Jaunībā zootehnikas profesora Silmaļa vecākā meita Maija beidza 1. Valsts ģimnāziju, pēc tam augstskolā romanistikas nodaļu. Pēckara gados viņas «mierlaiku» diploms tika uzskatīts par nederīgu, pieprasīja pārlikt augstskolas gala eksāmenus, to Maija arī pasmiedamās paveica. Savam priekam kopā ar vīru (aktieri Miervaldi Ozoliņu) tulkoja un noformēja grāmatas — tādas košas, zīdā un samtā iesietas, brīnišķīgām ilustrācijām (Miervaldis), ar roku drukātiem burtiem rakstītas, — Anatola Fransa «Dievmātes žonglieris», Andrē Zida «Piezīmes par Šopēnu», Edgara Alana Po «Klusums», Sergeja Eizenšteina kinoscenāriju «Ivans Bargais», arī Antuāna de Sent-Ekziperī «Mazais princis», kas vēlāk tika izdots Ievas Lāses tulkojumā (Maija to vienmēr ļoti pārdzīvoja). Sīs grāmatas izsauc cieņu, apbrīnu, pat bijību. Tās apliecina tulkotājas un noformētājas lielo mīlestību uz literatūru, Voldemāra Meļinovska vārdiem sakot — «patoloģisko mīlestību».

Bet šai mīlestībai būtu jānoslāpst pēckara gadu oficiālajā dārdošajā tukšumā, ja nebūtu cilvēku, kas balstītu tālaika kultūras alkas, remdētu dienišķo dvēseļu izsalkumu. Viens no tiem bija mākslinieks Kurts Fridrihsons. Viņš 1938. gadā bija atgriezies no Francijas, tagad tukšajā pēckara Rīgā uzņēmās kultūras gida pienākumus — stāstīja nelielai klausītāju grupai, kuras sastāvs bieži mainījās, par Franciju, par izstādēm, par grāmatām. Tikšanās notika paprāvajā Stubavu dzīvoklī pirmdienās. Sī tad arī bija neoficiāli dēvētā «franču grupa», kuras devīze skanētu aptuveni šādi: «Katram cilvēkam ir divas dzimtenes. Viena, kurā viņš dzimis, otra — Francija».

Maija dzīvi un aizrautīgi piedalījās šajās pirmdienās (Stubavu dzīvoklī pirmdienu sabiedrība bija daudzpusīga — rakstnieki, mākslinieki, vairumā aktieri, bija arī gadījuma cilvēki), šeit neviens nedomāja, ka tiek darīts kas ļauns un pretvalstisks. Liktenīgi izrādījās Andrē Zida grāmatas «Atgriešanās no PSRS» lasījumi, šajā grāmatā autors apraksta savu ceļojumu 30. gadu beigās, neslēpdams un nepiesegdams patieso ainu, jo Andrē Zidu viņa ceļojumā pavadīja jauns franču rakstnieks, kas perfekti zināja krievu valodu, tā viņi varēja iepazīt zemi aiz «dzelzs priekškara» bez tulku un starpnieku piepūlētās laipnības. Sie lasījumi tad arī izsauca arestu un tiesu vētru: kā krusa bira sodi — cietumu, nometņu un nometināšanas gadi. Kurtam Fridrihsonam (kā «vissmagāk vainīgajam») piesprieda divdesmit piecus gadus «lēģerī», apcietināja un izsūtīja Arnoldu un Irinu Stubavus, Elzu Stērsti, Miervaldi Ozoliņu, Ievu Lasi. . . Maiju apcietināja 1951. gada 4. janvārī. Izsūtījuma gadus viņa izcieta Taišetā (aiz Irkutskas), dzīvoja divatā ar Mildu Neilandi — zvejnieksievu no Upesgrīvas. Miervaldis nokļuva Komi APSR. Tagad es mierīgi varu uzrakstīt — Taišeta, Komi, Sibīrija, Belamorkanāls, bet šie vārdi dziļi un sāpīgi iegriezti vēl dzīvo un jau mirušo cilvēku (bijušo izsūtīto) likteņos ar

fiziskajām un garīgajām mocībām, ar sāpēm, ilgām, pazemojumu un dzīvesalkām. Un tikai tagad, lasot Anatolija Ribakova «Arbata bērnus», četrpadsmit gadus pēc Maijas nāves, es saprotu viņas paniskās bailes no iestādēm, saprotu viņas pēkšņos spīta un izmisuma uzliesmojumus, nojaušu Maijas neprātīgās dzīves alkas, karsto mīlestību pret visu dzīvo un skaisto. Brīvības mīlestību.

Atgriezusies no Taišetas, Maija turpināja strādāt. Viņas pirmais tulkojums, kas tika iespiests, bija 1957. gadā izdotais Viktora Igo romāns «Nožēlojamie». Pēc tam iznākuši vēl daudzi franču rakstnieku darbi Maijas tulkojumā — Atbēra Kāmī «Mēris», Bal-zaka «Nezināmais šedevrs», Armāna Lanū «Kad jūra atkāpjas» . . .

Milzīgs darbs ieguldīts franču dzejas antoloģijā «es tevi turpinu» («Liesma», Rīga, 1970, sastādījusi Maija Silmale, mākslinieks Kurts Fridrihsons), lielu daļu Maija ari atdzejoja. Spārnoti ir Maijas Silmales rakstītie franču dzejas izlases ievadvārdi, to no-slēgumfrāzes rezumē viņas attieksmi pret dzeju, pret dzīvi:

«Dzeja svešā valodā reizēm ir ļoti neaizsargāta.

Esiet zeme, cilvēki, kas lasāt dzeju, ja dzeja ir sēkla, kura uzdīgst, aug un sazarojas. Esiet saudzīgi.

Esiet tālums, cilvēki, kas lasāt dzeju, ja dzeja ir sauciens, kurš dzīvo atbalsīs.

Esiet tie, kas turpina.»

Arī Zoržam Pompidā tika nosūtīts grāmatas «es tevi turpinu» eksemplārs, un viņš, kā savdabīgu pateicības un cieņas zīmi, atsūtīja Maijai Silmalei (sakārtotājai) un Kurtam Fridrihsonam (māksliniekam) ielūgumu apmeklēt Franciju. Ne Maija Silmale, ne Kurts Fridrihsons šos ielūgumus nesaņēma. Bet Francija bija Maijas mūža sapnis, kurš tā arī palika nepiepildīts.

Daudzas grāmatas (un to bija daudz, starp citu arī Renē Sāra «Hipnosa lapas», kuras fragmentus publicēja «Literatūra un Māksla» 1986. gada 8. augustā) Maijas tulkojumā aizvien vēl nav izdotas, nav savākta bibliogrāfija par padarīto, jo bija «tāds» laiks, kad brīvi pateikts vārds jau varēja nozīmēt brīvības zaudēšanu. Bija kratīšanas, izsekošanas, sarunu noklausīšanās, bija trūkums, jo nedeva darbu (reizēm Maija tulkojumus nodeva ar svešu vārdu). Bija septiņdesmitie gadi. Un bija ļoti mūsdienīga slimība — vēzis.

Maija nomira Paula Stradiņa slimnīcā pirms Ziemassvētkiem. Pirms nāves viņa teica Pītera Pena vārdus: «Miršana būs varens piedzīvojums!» — un apmīļoja pelēku Upesgrīvas akmeni.

Pieminot izdotos un neizdotos tulkojumus, nedrīkst aizmirst, ka Maija arī pati rakstīja dzejoļus, bet slēpa tos (kautrējās?). Nedrīkst aizmirst, ka Maija bija tā laika literārās sabiedrības sirdsapziņa. Viņa varēja jebkuram «dižam» rakstniekam piezvanīt un pateikt visu, ko domā par viņa svaigi nodrukāto garadarbu. Ar vārdu sakot — mums bija Maija.

Un bijušo nav iespējams atņemt.
Ja kādudien tu redzēsi,
Ka akmens tev uzsmaida, —
Kam tu to sacīsi?
(Gilviks M. Silmales atdzejojumā)

Maija varēja izstāstīt par akmens smaidu, par putna uzrunu, par koka šalcošo gājumu, Maija saprata.

MAIJA SILMALE ♦ ,
Es dzīvoju sava laika, Man sap mans laiks.
Mana nasta ir Bezspēks dziedēt.

Mans vieglums ir Spīta veltīgums.
Mana drošība Ir nāve.
Un mani sabiedrotie Tie, kas miruši.
Ai, nodevīgie, jūs,
Kas neņemat manu dzīvību, Kuru man nav par ko atdot
Šai nedzīvē.

FRANSUĀ VIJONS

TESTAMENTS
(Fragments)
Ak, ja es būtu mācījies
Reiz trakulīgās jaunās dienās
Un krietniem darbiem nodevies,
Tad drošās sava nama sienās Bez rūpēm vadītu nu dienas,
Bet toreiz — slinks un delverīgs — Nu mūžu velku raizēs vienās Un pats sev šķietu nevērtīgs.
Kur sastapt varam diženos,
Kas sirdi cildu jūsmu dedz,
Kas vārdos, gaitās, tikumos Reiz mirdzēja kā paraugs rets?
Tik akmens krustus kapos redz.
Pilns skumju, daudzinu es tos:
Lai miers tiem paradīzē svēts,
Un Dievs lai sarga pārējos!
Pat Helēna un Pariss mira.
Reiz nāves sāpes katru tver.
Zūd dvaša, gars no miesas šķiras, Un žulti indīgu sirds dzer . . .

Ak, sieviete, tu vingrais maigums, Pat tev lemts mirt caur mokām šīm? Jā, gan. Ikvienam nāves baigums Lemts atceļā no debesīm.

ASĪZES FRANCISKS

KURTS FRIDRIHSONS. «MAIJA». 1947.

Ai mūsu māte Saule, ai brāli Mēness un Vējš, kas viļņot liec gaisam, plūst mākoņiem un ūdeņiem, ai māsas Zvaigznes — tik cēlas, spožas, tīras, ai brāli Uguns, kas mūždien esi jauns

un spēcīgs, varens,

ai mūsu māsa Zeme, kas tik daudz augļu nes, ko paņem mūsu māsa Nāve, no kuras neaizbēgt nevienam dzīvajam, — slavēsim viņus, svētīsim, pateiksimies viņiem un kalposim it pazemīgi ar sirdi tīru un vientiesīgu!

FRANSIS ŽAMMS

VIKTORS IGO

KOPS 6000 GADIEM KĀRS

Kopš 6000 gadiem karš ķildīgām tautām pa prātam.

Kam vairs zvaigznes, kam puķes!

Tas viss ir nieki.

Kaujas, slaktiņi, uzvaras dara mums prieku.

Un tumšajiem laužu pāļiem liek nodrebēt bungu dārdi.

Kālab gan?

Tik jūsu dēļ, augstības, kas gribat mūs apbedīt, un sakāt cits citam laipnības, — bet mūsu līkus var šakāļi rīt, maitu ērgļi un hiēnas!

Ir nežēlīga mūsu laime — doties nāvē.

Jūs māc rīdāt: brālim pret brāli stāvēt.

Reibst asinis kauju dārdos,

un tauta apkauj tautu

tikai jūsu — augstību vārdā,

kas protat galanti ballēs būt,

kamēr kareivju līki

kaujas laukā trūd.

LŪGSNA

Ar mazo zēnu, kas mirst mātes rokās, kad citi bērni rotaļājas, ar putna bērnu ievainotu, ar slāpēm un ar izsalkumu es tevi sveicu, Marija.

Ar notiesātu nevainīgo, ar jaunavu, kas pārdota, ar dēlu, mātes klēpī nopulgoto,

• es tevi sveicu, Marija.

Ar vecīti, ko nasta liec pie zemes, ar visiem, kuru rokām pietrūkst cilvēkmīlestības balsta,

es tevi sveicu, Marija.

Ar visām četrām debespusēm, kas pasauli tur krustā sistu, ar visiem, kuru miesu plosa sāpes, ar visiem, kam nav roku, kam nav kāju, ar taisno, kuru sauc par slepkavu, es tevi sveicu, Marija.

Ar māti, kuras dēls kļūst vesels, ar putnu, kad tas atceras, ar putnu, kas no ligzdas kritis, ar zāli, kurai valgmes slāpst, ar skūpstu zaudēto, ar mīlu atgūto, ar ubagu, kas atrod savu grasi, es tevi sveicu, Marija.

***REDJARDS KIPLINGS** JA*

Ja ej caur sapņiem, nekalpodams sapņiem,

Ja domu izdomā, bet nepadodies tai,

Vienalga, vai tas stars, vai tumsa apņem,

Tu saki — nieks, un saki — malds, un — lai!

Ja negursti, kad tevis teikto vārdu Par ēsmu slazdā met, kur nerriem skriet,

Ja to, ko cel tu, sveša roka ārda, —

Bet tu no jauna iesāc liekt un sliet,

Ja visas savas uzvaras un priekus Kā grasi met (vai ģerbonis vai raksts)

Un nospēlē, un izdali kā niekus,

Un sāc no gala savu kalnu rakt,

Ja vari piespiest sirdi, salauzt sevi Un palikt, darīt, varēt, izturēt,

Kad nespēks nāk, kad it nekā nav tevī Kā tikai griba, kura saka:

«SPĒT!»

Ja vari pūlim pretim bilst un drosmīgs stāvēt, Un iebilst karalim, un nekļūt glaims un stīvs, Ja it nevienam vārdam tevi nenonāvēt,

Ja tevi baida, bet tu paliec brīvs,

Ja katru brīdi piepildi ar laiku,

Bet it ne mirkti nesaki, ka žēl, —

Tu topi kungs virs zemes spožā vaiga,

Atdzejojusi MAIJA SILMALE

Vēl vairāk — CILVĒKS topi tu, mans dēts!

POLS ELIARS

ES NEESMU VIENS Uz lūpām

Tev sulīgu augļu smagme. Tevi rotā

Tūkstoš viskošāko ziedu.

Tu mirdzi Saules skavās.

Priecīga par draudzīgu putnu,

Sajūsmā

Par lietus lāsi.

Vēl skaistāka Nekā rīta debesis.

Uzticīga.

Es runāju par kādu dārzu.

Es sapņoju . . .

Bet tieši tā es mīlu.

GILVIKS

ATMIŅA

Gabriela Peri piemiņai

Nav taisnība, ka mirušais Esot nezin kāda tur valsts,

Pilna pavēļu un trokšņa,

Ka viņš mūs apskaužot,

Kad mēs ēdam.

Nav taisnība, ka mirušais

Esot asins vai piens naktī augstāk par mums.

Tas nav viņš, kas smejas lapotnē un vējā, Kad ciematā raud.

Ari tas nav viņš,

Kas apgāž kausus, mums aizgriežoties,

Vai sodrējus uguni ber.

Tas nekad nav mirušais,

Kas runā uz mums no kazlēnu acīm.

Nevajag melot:

Nekas nav tik miris kā mirušais.

Bet ir taisnība, ka mirušie Rada virs zemes klusumu Stiprāku nekā miegs.

DZEJAS MĀKSLA

Es nerunāju sev,

Es nerunāju savā vārdā,

Ne jau par mani ir runa.

Es neesmu nekas —

Tikai nedaudz dzīves, daudz lepnuma.

Es runāju visam esošam,

Visa tā vārdā, kam ir savs veids un kam nav sava veida. Ir runa par visu, kam svars,

Par visu, kam svara nav.

Es zinu, ka visā ap mani ir griba Iet tālāk, dzīvot vairāk,

Mirt tik ilgi,

Cik ilgi ir jāmirst.

Neticiet, ka dzirdat sevī Gilvika vārdus, Gilvika balsi.

Tā balss pieder tagadnei, kas ce(ā uz nākotni.

Tā balss zem jūsu ādas no nākotnes skan.

«Varbūt grāmatas nebūt nav tik nepieciešamas; sākumā pietika ar dažiem mītiem: tajos bija ietverta vesela reliģija. Radās nostāsti, kas pārsteidza (audis un izraisīja viņos apbrīnu, kaut ari viņi tos neizprata. Vērīgi priesteri, iedziļinādamies metaforās, ilgi mēģināja atklāt hieroglifu nozīmi. Pēc tam gribējās visu izskaidrot: grāmatas papildināja mītus. Taču kādreiz ar dažiem mītiem pietika,»— tā savā «Traktātā par Narcišu» (jeb «Simbolu teorijā») saka franču rakstnieks Andrē Zīds.

Mūsdienās, šai informācijas pārbtīvējuma laikmetā, gluži saprotama ir atgriešanās pie mīta filozofiski koncentrētās formas. Tikai tagad interpretācija atšķiras no sākotnējās: seno mītu vai bibeles līdzību ietvarā risinātas m ū s u laika problēmas. Grieķu un citu tautu mīti, tāpat bībetes līdzības, būtu jāzina katram, lai izprastu mākslas darbus (kā literatūrā, tā glezniecībā un mūzikā), kuriem ierosmi bieži vien devis mīts vai parabola un kuru autori šo mītu vai līdzību izmanto savas koncepcijas izteikšanai, kā tas ir Andrē Zida darbā (publicēts 1907. g.) «Pazudušā dēla atgriešanās».

Diemžēl Nobela prēmijas laureāta Andrē Zida (1869—1951) ļoti sarežģītā, bieži pretrunīgā un žanru ziņā ārkārtīgi daudzpusīgā daiļrade, kas ietekmējusi ne tikai franču, bet visu sava laika pasaules literatūru, mūsu lasītājiem vēl nav pazīstama. Cerams, šī iepazīšanās notiks ļoti drīz.

TULKOTĀJA

ANDRE žIDS PAZUDUŠĀ DELA ATGRIEšANāS

Tikai sava prieka pēc esmu šeit uzgleznojis seno triptihu līdzību, kuru Mūsu Kungs Jēzus Kristus pavēstīja. Neatšķetinādams un nenoskaidrodams divējādo iedvesmu, kas mani vada, es nemēģinu pierādīt nekāda dieva uzvaru pār mani, nedz arī savu uzvaru. Varbūt tomēr, ja lasītājs prasītu no manis kaut cik pietātes, viņš to nemeklētu veltīgi šai gleznojumā, kur it kā dāvinātājs gleznas stūrī esmu nometies ceļos es, pazudušā dēla līdzinieks, tāpat kā viņš smaidīdams, bet seju miklu no asarām.

PAZUDUŠAIS DĒLS

Kad pēc ilgas prombūtnes, noguris no savas iedomas un it kā vīlies pats sevī, pazudušais dēls, nonācis galējā trūkumā, pēc kura pats tiecās, atceras tēva seju, ērto istabu, kur māte noliecās pār viņa gultu, tekoša ūdens dzirdīto, bet iežogoto dārzu, no kura viņam vienmēr gribējās aizbēgt, taupīgo vecāko brāli, kuru nekad nav mīlējis, bet kurš vēl gaidīdams glabā to viņa mantas daļu, ko pazudušais nav varējis iztērēt, — tad pazudušais dēls atzīstas sev, ka nav atradis laimi, nav pat mācējis paildzināt to reibumu, kuru meklēja laimes vietā. Viņš domā: «Ja mans tēvs, kurš sākumā dusmojās uz mani, ir noticējis, ka esmu miris, varbūt, par spīti visam, ko esmu nogrēkojies, viņš tomēr priecātos, mani atkal redzēdams. Es atgrieztos pie viņa pazemīgi, nodurtu un pelniem kaisītu galvu, paklanītos viņa priekšā un sacītu: «Mans tēvs, esmu grēkojis pret debesi un tevi . . .» Ai! Ko es darīšu, ja, ar savu roku mani pieceldams, viņš teiks: «Nāc iekšā, mans dēls»? . . .» Un pazudušais dēls jau bijīgs dodas ceļā.

Kad no pakalna viņš beidzot ierauga mājas kūpošos skursteņus, ir vakars, bet viņš gaida nakts tumsu, lai kaut cik apslēptu savu nabadzību. Tālumā viņš dzird tēva balsi; ceļi ļogās, viņš nokrīt zemē un aizsedz rokām seju, jo viņam ir kauns par savu kaunu, apzinoties, ka viņš tomēr ir likumīgais dēls. Viņš ir izsalcis. Noplīsušā mēteļa krokās ir tikai sauja saldo ozolzīļu, no kā viņš tagad pārtiek līdzīgi cūkām, kuras pats ganīja. Viņš redz, ka mājās vīkšas vakariņām. Viņš ierauga uz lieveņa māti . . . Viņš vairs neiztur, skriešus metas lejā no pakalna, ieiet pagalmā, kur viņu aprej paša suns, kas viņu vairs nepazīst. Viņš grib uzrunāt kalpus, bet tie neuzticīgi izklīst, iet brīdināt saimnieku. Tad nāk tēvs.

Bez šaubām, viņš gaidījis pazudušo dēlu, jo tūlīt to pazīst. Rokas atplešas, dēls nokrīt viņa priekšā ceļos un, aizsegdams ar elkoni pieri, izstiepis pēc piedošanas labo roku, sauc:

— Mans tēvs! Mans tēvs, esmu smagi grēkojis pret debesi un tevi, es vairs neesmu cienīgs, ka tu mani sauc par savu dēlu. Taču vismaz kā vienam, vispēdējam no taviem algādžiem, ļauj man dzīvot kādā

mūsu mājas kaktā . . .

Tēvs pieceļ viņu un cieši apskauj:

— Mans dēls, lai svētīta diena, kad tu atgriezies pie manis!

Un aiz prieka, kas pārplūdina sirdi, viņš raud. Viņš paceļ galvu no dēla pieres, kuru skūpstījis, pagiežas pret kalpiem:

— Atnesiet viskrāšņākās drēbes! Uzvelciet viņam kurpes kājās, uzmauciet pirkstā dārgu gredzenu. Sameklējiet mūsu kūtīs vistreknāko teļu, nokaujiet to un sagatavojiet prieka mielastu, jo dēls, kuru es domāju mirušu esam, ir dzīvs.

Un, tā kā ziņa izplatās pa visu māju, viņš steidzas, negribēdams ļaut kādam citam pavēstīt:

— Māte, dēls, kuru mēs apraudājām, ir mums atdots!

Visu līksme, kas ceļas augšup kā slavas dziesma, dara raizes vecākajam dēlam. Ja viņš tomēr sēž pie kopējā galda, tad tikai tāpēc, ka tēva aicinājumi un skubinājumi viņu piespieduši. Vienīgais visu viesu vidū, — jo visi līdz pat zemākajam algotnim lūgti pie galda, — viņš ir saīdzis. Kāpēc grēciniekam, kas nožēlojis savus grēkus, parāda lielāku godu nekā viņam, kurš nekad nav grēkojis? Viņam pirmajā vietā ir kārtība, nevis mīlestība. Ja viņš neatsakās piedalīties mielastā, tad tāpēc, ka, uzticēdamies brālim, var tam aizdot prieku uz vienu vakaru, un arī tāpēc, ka tēvs un māte apsolījās jau rīt norāt pazudušo dēlu un arī viņš pats gatavojas dot tam pamatīgu mācību.

Lāpas kūp pret debesīm. Mielasts beidzies. Kalpi nokopuši galdu. Tagad, naktī, kad neceļas ne mazākā vēsmiņa, gurdā māja dvēseli pēc dvēseles iemigs. Tomēr istabā blakus pazudušā dēla istabai es zinu kādu zēnu, kam visu nakti līdz ausmai nenāks miegs.

TĒVA RĀJIENS

Mans Dievs, kā bērns es šodien nometos ceļos Tēva priekšā, seju miklu no asarām. Ja es atceros un vēlreiz te uzrakstu Tavu līdzību, kas nedod man miera, tad daru to tāpēc, ka es zinu, kāds bija pazudušais dēls, tāpēc, ka viņā es redzu sevi, tāpēc, ka reizēm dzirdu sevī un klusībā atkārtoju vārdus, kurus Tu viņam lielā postā liki izkliegt: «Cik daudziem mana tēva algotņiem viņa mājās ir maizes pārpilnām, bet es — es mirstu badu!»

Es iztēlojos tēva apskāvienu: tādas mīlestības karstumā sirds man kūst. Es iztēlojos pat agrāko postu, iztēlojos visu, ko gribu. Un ticu tam. Es esmu tas pats cilvēks, kam sirds straujāk iepukstas, kad no pakalna viņš atkal ierauga tās mājas zilos jumtus, no kuras viņš aizgājis. Ko gan es vēl gaidu? Kāpēc netraucos uz šo mājokli, neeju iekšā?

— Mani gaida. Es jau redzu trekno teļu, kas nokauts mielastam . . . Pagaidiet! Nesteidziet rīkot dzīres! — Pazudušais dēls, es domāju par tevi. Pasaki man vispirms, ko tev teica Tēvs otrā dienā pēc atkalredzēšanās mielasta. Ai, lai gan vecākais dēls jums saka priekšā,

ko runāt, Tēvs, es gribētu caur viņa vārdiem reizumis dzirdēt jūsu balsi!

— Mans dēls, kādēļ tu mani atstāji?

— Vai tiešām es biju jūs atstājis? Tēvs! Vai tad jūs neesat visur? Nekad neesmu beidzis jūs mīlēt.

— Nepiesiesimies vārdiem. Man bija māja, kuras sienas tevi ieslēdza un sargāja. Tā bija celta tev. Paaudzes ir strādājušas, lai tava dvēsele tur varētu rast patvērumu, sevis cienīgu greznību, ērtības, nodarbošanos. Kāpēc tev, manam dēlam un mantiniekam, vajadzēja bēgt no mājas?

— Tāpēc ka Māja mani ieslēdza. Māja neesat jūs, Tēvs.

— Bet to cēlu es, un cēlu tevis dēļ.

— O! To sacīja mans brālis, ne jūs! Jūs esat cēlis visu zemi, gan Māju, gan to, kas nav Māja.

Citi — ne jūs — uzcēla Māju. Jūsu vārdā, es zinu, bet ne jūs pats.

— Cilvēkam vajag jumta virs galvas. Augstprātīgais! Vai tu domājies varam gulēt vējā?

— Vai tāpēc jābūt augstprātīgam? Vēl nabagāki par mani to darījuši.

— Jā, nabagie. Bet tu neesi nabags. Neviens nevar atsacīties no savas bagātības. Es padarīju tevi bagātu visu ļaužu vidū.

— Tēvs, jūs labi zināt, ka aiziedams es paņēmu līdzi, ko varēju, no savām bagātībām. Ko man dod manta, kuru nevar paņemt līdzi?

— Visu līdzpaņemto tu neprātīgi iztērēji.

— Jūsu zeltu es pārvērtu priekos, jūsu pamācības — iegribās, savu tikumību — dzejā un savu atturību — alkā.

— Vai gan tālab tavi taupīgie vecāki pūlējās iedēstīt tevī tik daudz krietnu īpašību?

— Varbūt, lai es degtu ar skaistāku liesmu, kad jauna aizrautība mani iededzina.

— Atminies šķīsto liesmu, ko redzēja Mozus virs svētā krūma: tā mirgoja, bet nesadedzināja.

— Esmu iepazinis mīlestību, kas sadedzina.

— Mīlestība, kuru es gribu tev mācīt, atveldzē. Un kas gan, pazudušais dēls, tev drīz vien palika pāri no visa tā?

— Atmiņas par šiem priekiem.

— Un trūkums, kas tiem seko.

— Trūkumā es jutos tuvāk jums, Tēvs.

— Vai nabadzība tevi mudināja atgriezties pie manis?

— Nezinu. Nezinu. Tieši tuksneša sausumā es visvairāk mīlēju savas slāpes.

— Nabadzība lika tev apjaust, ko vērts bagātība.

— Nē, tas nav tas. Vai tiešām jūs mani nesaprotat, tēvs? Mana sirds, tukša no visa, piepildījās ar mīlestību. Par visu savu bagātību es

biju nopircis aizrautību.

— Un tu juties laimīgs, būdams tālu no manis?

— Es nejutos tālu no jums.

— Kas tad tev lika atgriezties? Nu pasaki!

— Nezinu. Varbūt kūtrums.

— Kūtrums! Ko tu runā, mans dēls! Vai tā nebija mīlestība?

— Tēvs, es jau teicu: nekad neesmu jūs tik stipri mīlējis kā tuksnesī. Bet es biju noguris, katru rītu man vajadzēja gādāt par iztiku. Mājās cilvēks vismaz kārtīgi paēd.

— Jā, par to rūpējas kalpi. Tātad tevi atveda atpakaļ izsalkums.

— Varbūt arī mazdūšība, slimība . . . Galu galā es novājēju, jo pārtiku no savvaļas augļiem, siseņiem un medus. Arvien grūtāk bija paciest neērtības, kas sākumā iekvēlināja manu aizrautību. Naktī, kad man sala, es domāju par to, cik silti klāta bija mana gulta tēva mājās; kad biju neēdis, es domāju par to, ka tēva mājās ēdienu pārpilnība allaž pārsniedza manu izsalkumu. Es neizturēju. Es vairs nejutos tik drosmīgs, tik stiprs, lai cīnītos vēl ilgāk, un tomēr . . .

— Tātad vakarējais treknais teļš tev gāja pie sirds?

Pazudušais dēls elsodams metas ar seju pret zemi:

— Mans tēvs! Mans tēvs! Saldo ozolzīļu savvaļas garša par spīti visam palikusi man mutē. 5o garšu nepārspēs nekas.

— Nabaga bērns, — tēvs turpina, viņu pieceldams, — varbūt es runāju ar tevi bargi. Tā velējās tavs brālis. Seit noteicējs ir viņš. Viņš lika man tev sacīt: «Ārpus Mājas tev nebūs glābiņa nekur.» Bet klausies: es esmu tevi radījis, es zinu, kas ir tevī. Es zinu, kas tevi mudināja doties pasaules ceļos. Galā es tevi gaidīju. Būtu mani saucis ... es biju tur.

— Tēvs! Tad es būtu varējis jūs atrast, arī neatgriezdamies?

— Ja tu juties vājš, tad darīji labi atgriezdamies. Tagad ej, ej uz istabu, ko liku tev sagatavot. Šodienai pietiks. Rīt tu varēsi runāt ar savu brāli.

VECĀKĀ BRĀĻA RĀJIENS

Sākumā pazudušais dēls mēģināja runāt ar viņu no augšas.

— Mans lielais brāli, — viņš iesāka, — mēs nemaz neesam līdzīgi. Mēs neesam līdzīgi, brāl.

— Tā ir tava vaina.

— Kāpēc mana?

— Tāpēc, ka es pakļaujos kārtībai. Viss, kas atšķiras no kārtības, ir lepnības auglis vai sēkla.

— Vai tad manī atšķirīgi var būt vienīgi trūkumi?

— Par krietnu īpašību sauc tikai to, kas tevi ved uz kārtību, un visu pārējo apspied!

— Tieši no tāda izkropļojuma es baidos. Arī tas, ko tu gribi atmest, nāk no Tēva.

— Nevis atmest: apspiest, es teicu.

— Es tevi saprotu. Tieši tā es biju apspiedis savus tikumus.

— Un tāpēc es tagad tevī tos atkal atrodu. Tev būs tos stiprināt. Saproti mani: es runāju nevis par tevis vājināšanu, bet gan pacilāšanu, kad tavas miesas un gara visdažādākās un nepakļāvīgākās dziņas saskanīgi ierosinās cita citu, kad sliktākais tevī uzturēs labāko, kad labākais pakļausies . . .

— Arī es meklēju un pat atradu tādu pacilātību tuksnesī, un varbūt tā nemaz daudz neatšķiras no pacilātības, uz kuru tu mani skubini.

— Īstenībā es gribētu tevi uz to piespiest.

— Mūsu Tēvs nerunāja tik bargi.

— Es zinu, ko tev teica Tēvs. Kaut ko ļoti nenoteiktu. Viņš vairs nerunā skaidru valodu, tā ka visi saklausa viņa vārdos, ko paši vēlas. Bet es labi pazīstu viņa domas. Kalpos es esmu vienīgais to tulks, un, kurš grib saprast Tēvu, tam jāklausās manī.

— Es viņu ļoti labi sapratu arī bez tevis.

— Tā tev tikai likās, bet tu viņu nesaprati. Nav vairāku veidu, kā saprast mūsu Tēvu. Nav vairāku veidu, kā viņā klausīties. Nav vairāku veidu, kā viņu mīlēt, lai mēs būtu vienoti mīlestībā uz viņu.

— Viņa Mājā.

— Mīlestība pie tā noved. Tu pats to redzi, jo tu taču esi atgriezies. Saki man tagad: kas tevi mudināja doties projām?

— Es pārāk skaidri jutu, ka Māja nav visa pasaule. Es pats nebūt neesmu viss tajā cilvēkā, par kādu jūs mani vēlētos padarīt. Pašam negribot, es iedomājos citas kultūras, citas zemes un ceļus, pa kuriem turp steigties, vēl nenospraustus ceļus; es iedomājos sevī jaunu cilvēku un jutu viņu traucamies pa tiem. Es aizbēgu.

— Padomā jel, kas būtu noticis, ja arī es būtu pametis Tēva Mājas tāpat kā tu. Algādži un zagļi būtu izlaupījuši visu mūsu mantu.

— Toreiz tas man nelikās svarīgi, jo man bija radusies nojausma par citām bagātībām . . .

— Ko tava lepnība pārspīlēja. Mans brāli, tev trūka savaldības. Gan tu uzzināsi, ja vēl nezini, no kāda haosa cilvēks iznācis. Un nav vēl pilnīgi iznācis: ar visu savu naivo svaru viņš krīt tajā atpakaļ, tiklīdz Gars viņu vairs netur virs tā. Vai tu to nemācies no saviem zaudējumiem: pakārtotās tieksmes, no kā tu esi veidots, tikai gaida uz tavu piekāpšanos, īslaicīgu vājuma brīdi, lai atgrieztos sajukumā . . . Bet kaut ko tu nezināsi nekad, raugi, cik ilgs laiks bija vajadzīgs cilvēkam, lai izveidotu cilvēku. Tagad, kad mums ir paraugs, turēsimies pie tā. «Turi cieši to, kas tev ir,» saka Gars Baznīcas Eņģelim[1], un piemetina: «Ka neviens tavu kroni neatņem.» Tas, kas tev ir, — tas ir tavs kronis, valdnieka vara pār citiem un pār sevi pašu. Uzurpators jau uzglūn tavam kronim; viņš ir visur, viņš ložņā ap tevi

un tevī. Turi cieši, mans brāli. Turi cieši.

— Jau pārāk ilgs laiks pagājis, kopš esmu izlaidis no rokām guvumu: es vairs nevaru sakļaut plaukstas pār savu mantu.

— Varēsi. Es tev palīdzēšu. Kamēr tu biji projām, es mantu uzraudzīju.

— Un šie svētā Gara vārdi ... es zinu tos: tu nepateici visu. *

— Patiešām, viņš turpina: «Kas uzvarēs, to es darīšu par pīlāru mana Dieva namā, un tas vairs neizies ārā.»

— «Un tas vairs neizies ārā.» Tieši tas mani biedē.

— Ja tā notiek viņa laimes labad.

— O! Es saprotu. Bet es jau biju šai namā . . .

— No tā aizgājis, tu nejūties labi, jo tu taču gribēji atgriezties.

— Es zinu, zinu. Esmu atgriezies. Es piekrītu.

— Kādu bagātību tu vari meklēt citur, kas pārpilnām nebūtu atrodama šeit? Vai, pareizāk sakot, — vienīgi šeit ir tava bagātība.

— Es zinu, ka tu man esi saglabājis mantu.

— To, ko tu neesi vēl izputinājis, tas ir, to daļu, kas mums visiem kopēja, pamatīpašumu.

— Vai tad man pašam — nekas vairs nepieder?

— Tomēr — tā īpašā dāvinājuma daļa, ko mūsu Tēvs varbūt vēl gribēs tev piešķirt.

— Ar to man pietiks, nekā cita man nevajag.

— Augstprātīgais! Tev padoma neviens neprasīs. Starp mums runājot, šī daļa ir nedroša, es tev drīzāk ieteiktu no tās atsacīties. Sī dāvinājuma daļa jau tev sagādājusi zaudējumus, tā ir manta, kuru tu tūlīt izšķiedi.

— Citas mantas jau es nevarēju paņemt līdzi.

— Tāpēc to tu atradi neskartu. Šodienai pietiks. Ieej Mājas mierā!

— Tas būs jādara, jo esmu noguris.

— Tad lai svētīts tavs nogurums! Tagad ej gulēt. Rīt māte ar tevi runās.

MĀTE

Pazudušais dēls, tu, kas vēl iecirties un garā pretojies, klausoties brāļa vārdos, ļauj tagad runāt sirdij! Cik labi pusguļus pie sēdošās mātes kājām paslēpt pieri viņas klēpī un just viņas glāstošo roku pieliecam tavu nepaklausīgo pakausi!

— Kāpēc tu tik ilgi biji mani atstājis?

Un, tā kā tu atbildi tikai ar asarām:

— Kāpēc tagad raudāt, mans dēls? Tu man esi atdots. Tevi gaidīdama, esmu izraudājusi visas asaras.

— Jūs mani vēl gaidījāt?

— Nekad nezaudēju cerības. Katru vakaru pirms iemigšanas es domāju: «Ja nu viņš atgriežas šonakt, vai viņš pratīs atslēgt durvis?» Un ilgi es nevarēju aizmigt. Katru rītu vēl pusmiegā es domāju: «Vai

tik šodien viņš nepārnāks?» Tad es lūdzu Dievu. Esmu tik daudz lūgusi, ka tev vajadzēja atgriezties.

— Jūsu lūgšanas lika man atgriezties.

— Nesmaidi par mani, mans bērns.

— Māt! Es taču nāku pie jums tik pazemīgs. Redziet: esmu noliecis pieri zemāk nekā jūsu sirds! Vairs nav nevienas no manām vakarējām domām, kas šodien neliktos tukša un veltīga. Jūsu tuvumā man tagad pašam grūti saprast, kādēļ es aizgāju no mājām.

— Tu vairs neiesi projām?

— Es nevaru vairs aiziet.

— Kas gan tevi vilināja tur ārā?

— Negribu vairs par to domāt. Nekas ... Es pats . . .

— Vai tu domāji, ka būsi laimīgs, atrazdamies tālu no mums?

— Es nemeklēju laimi.

— Ko tu meklēji?

— Es meklēju . . . kas es esmu.

— Savu vecāku dēls un brālis saviem brāļiem!

— Es nebiju līdzīgs saviem brāļiem. Nerunāsim vairs par to. Esmu taču atgriezies.

— Nē, runāsim gan: nedomā, ka tavi brāļi daudz atšķiras no tevis.

— Manas vienīgās rūpes turpmāk būs līdzināties jums visiem.

—Tu saki to, it kā padodamies liktenim.

— Nekas nav grūtāk kā dzīvot, atšķiroties no visiem. Ceļojums galu galā mani nogurdināja.

— Jā, tu esi gauži novecojis.

— Esmu daudz cietis.

— Nabaga bērns! Droši vien tev nebija ik vakaru uzklāta gulta, nedz azaida reizēs ēdiens celts galdā?

— Es ēdu, ko atradu, un bieži vien manu izsalkumu remdēja tikai zaļi vai bojāti augļi.

— Bet tu vismaz cieti tikai no bada?

— Dienvidu saule, nakts saltais vējš, tuksneša irdās smiltis, ērkšķaini brikšņi, kur manas pēdas asiņoja, — tas viss neapturēja mani, bet — brālim es to neteicu — man vajadzēja kalpot . . .

— Kāpēc tu to slēpi?

— Slikti namnieki rupji apgājās ar mani, aizskāra manu lepnumu un gandrīz mērdēja mani badā. Tad es nodomāju: «Ai, kalpot kalpošanas dēļ!» Sapnī es atkal redzēju mājas ... Es atgriezos.

Pazudušais dēls atkal noliec pieri, un māte maigi glāsta to.

— Ko tu tagad darīsi?

— Es jau teicu: centīšos kļūt līdzīgs savam lielajam brālim, pārvaldīšu mūsu mantu, tāpat kā viņš, apņemšu sievu . . .

— Droši vien tev ir kāda noskatīta, ja tu tā saki.

— Nē. Vienalga, kura būs izredzētā, ja tikai jūs viņu

izraudzīsities. Dariet tāpat, kā darījāt ar manu brāli.

— Man gribētos viņu izraudzīties pēc tava prāta un sirds.

— Nav svarīgi! Mana sirds bija izraudzījusies. Es nolieku savu lepnību, kas mani bija aizvedusi tālu no jums. Vadiet manu izvēli. Es pakļaujos, teicu jau. Tāpat es likšu pakļauties arī saviem bērniem, un tā mans mēģinājums vairs nešķitīs man tik veltīgs . . .

— Paklausies: ir kāds zēns, ar kuru tu varētu jau tagad nodarboties.

Ko jūs ar to gribat sacīt? Par ko jūs runājat?

— Par tavu jaunāko brāli, kuram vēl nebija desmit gadu, kad tu aizgāji, kuru tu gandrīz vairs nepazini, bet kurš tomēr . . .

— Turpiniet, māt. Par ko jūs esat noraizējusies?

— Viņā tu varētu pazīt pats sevi, jo viņš ir gluži līdzīgs tev, kāds tu biji aiziedams.

— Līdzīgs man?

— Tev, kāds tu biji, ne jau vēl — vai man! — kāds tu esi kļuvis.

— Un kāds viņš kļūs.

— Kādam viņam vajag kļūt tūlīt. Parunā ar viņu. Bez šaubām, tevi, pazudušo dēlu, viņš uzklausīs. Saki viņam, cik sūri grūts bija ceļš. Aiztaupi viņam . . .

— Bet kāpēc jūs tā uztraucaties par manu brāli? Varbūt mums tikai kaut kas kopīgs vaibstos . . .

— Nē, nē, jūsu līdzība ir daudz dziļāka. Tas, kas mani agrāk pietiekami nesatrauca tevis dēļ, tagad liek man uztraukties viņa dēļ. Viņš pārāk daudz lasa un ne vienmēr izvēlas labās grāmatas.

— Un tas ir viss?

— Viņš bieži uzrāpjas visaugstākajā kokā mūsu dārzā, tu zini, no tā var redzēt pāri mūriem visu novadu.

— Atceros. Un tas ir viss?

— Mūsu tuvumā viņš ir retāk nekā fermā.

— A! Ko viņš tur dara?

— Neko sliktu. Bet viņš neiet pie fermeriem, nē — viņš uzmeklē malienes algotņus un cilvēkus, kas nav no mūsu novada. īpaši vienu, kas nācis no tālienes un stāsta viņam visādus stāstus.

— Tas ir cūkgans!

— Jā. Vai tu viņu pazini? Tavs brālis katru vakaru iet uz cūkkūti klausīties viņa stāstus un pārnāk tikai pusdienās — bez kādas ēstgribas, drēbes smakas piesūkušās . . . Aizrādījumi nelīdz, šķēršļi padara zēnu vēl iecirtīgāku. Dažurīt, gaismai austot, pirms kāds no mums piecēlies, viņš skrien pavadīt līdz vārtiem cūkganu, kad tas dzen ganībās savu ganāmpulku.

— Viņš taču zina, ka nedrīkst iet ārā.

— Arī tu to zināji! Kādu dienu viņš aizbēgs, esmu pārliecināta par to. Kādu dienu viņš dosies pasaulē . . .

— Nē, māt. Es parunāšu ar viņu. Neuztraucieties.

— No tavas mutes, es zinu, viņš uzklausīs daudz ko. Vai tu redzēji, kā viņš uz tevi skatījās pirmajā vakarā? Cik valdzinošas viņam likās tavas skrandas! Un tad purpura drēbes, kurās tēvs tevi ieģērba! Man bija bail, ka viņš savā prātā nesajauc vienu ar otru un ka tik viņu vispirms nevilina skrandas. Tagad tāda doma man liekas aplama. Jo patiesi, mans dēls, ja tu būtu paredzējis visu to postu, tu taču nebūtu mūs atstājis, vai ne?

— Es vairs nezinu, kā es varēju jūs atstāt, jūs, māt.

— Labi. Pasaki to visu viņam!

— To visu es viņam pateikšu rītvakar. Tagad noskūpstiet mani uz pieres kā toreiz, kad es vēl biju mazs un jūs palikāt pie manis, kamēr es aizmigu. Man nāk miegs.

— Ej gulēt. Es lūgšu Dievu par jums visiem.

SARUNA AR JAUNĀKO BRĀLI

Blakus pazudušā dēla guļamistabai ir paliela istaba kailām sienām. Pazudušais dēls ar lampu rokā pieiet pie gultas, kurā, pagriezis seju pret sienu, atpūšas viņa jaunākais brālis. Viņš ierunājas klusu, lai netraucētu zēna miegu, ja tas varbūt aizmidzis:

— Es gribu parunāt ar tevi, mans brāli . . .

— Kas tad tev liedz?

— Es domāju, ka tu esi aizmidzis.

— Nav nemaz jābūt aizmigušam, lai sapņotu.

— Tu sapņoji? Par ko?

— Kas tev tur daļas! Ja es pats nesaprotu savus sapņus, tad ne jau tu man tos izskaidrosi.

— Tie ir ļoti gaistoši, vai ne? Ja tu man izstāstītu, es mēģinātu . . .

— Vai tu savus sapņus izvēlies? Mani sapņi ir tādi, kā pašiem tīk, tie ir brīvāki nekā es . . . Kas tev šeit darāms? Kāpēc tu traucē manu miegu?

— Tu neguli, un es nācu ar tevi mīļi aprunāties.

— Kas tev man sakāms?

— Nekas, ja tu runā tādā tonī.

— Tad ardievu.

Pazudušais dēls iet uz durvju pusi, noliek zemē lampu, kas tagad tikai vāji apgaismo telpu, tad atgriežas, apsēžas uz gultas malas un tumsā ilgi glāsta zēna novērsto pieri.

— Tu man atbildi vēl asāk, nekā es jebkad esmu atbildējis mūsu brālim. Tomēr es arī viņam runāju pretim.

Stūrgalvīgais zēns spēji pagriežas.

— Saki: tevi sūta brālis?

— Nē, mazais. Nevis viņš, bet mūsu māte.

— A! Pats no sevis tu nebūtu nācis.

— Tomēr es nāku kā draugs.

Uzslējies gultā pussēdus, zēns cieši raugās brālī.

— Kā gan kāds no manējiem varētu būt mans draugs?

— Tu maldies, tā spriezdams par mūsu brāli . . .

— Nepiemini man viņu! Es viņu nīstu . . . Manī viss saceļas pret viņu. Viņa dēļ es tev tik asi atbildēju.

— Kā tā?

— Tu nesapratīsi.

— Pasaki tomēr . . .

Pazudušais dēls piekļauj sev klāt un aijā savu jaunāko brāli, un zēns uzticas:

— Tavas atgriešanās vakarā es nevarēju aizmigt. Visu nakti domāju: «Man bija vēl otrs brālis, un es to nezināju.» Tāpēc sirds man tik neganti dauzījās, kad pagalmā ieraudzīju tevi nākam slavas apņemtu.

— Ak dievs! Tad jau es biju ģērbies skrandās.

— Jā, es tevi redzēju, bet jau slavas vainagotu. Un es redzēju, ko darīja tēvs: viņš uzmauca tev pirkstā gredzenu, tādu gredzenu, kāda mūsu brālim nav. Es negribēju nevienu par tevi iztaujāt. Zināju tikai, ka tu atgriezies no tālienes, un tavs skats pie galda . . .

— Vai tad arī tu biji mielastā?

— Zinu, tu mani neredzēji. Visu mielasta laiku tu skatījies tālumā, neredzēdams neko. Un otrā vakarā tu runāji ar tēvu. Tas bija labi, bet trešajā . . .

— Turpini.

— Tu varēji pateikt man kaut vienu mīļu vārdiņu!

— Tātad tu mani gaidīji?

— Ļoti! Vai tu domā, ka es tik briesmīgi nīstu mūsu brāli, ja tu tovakar nebūtu ar viņu tik ilgi runājies? Ko jūs varējāt sacīt viens otram? Tu taču zini: ja tu esi līdzīgs man, tad tev nevar būt nekā kopēja ar viņu.

— Esmu vainīgs: es biju ļoti netaisns pret viņu.

— Vai tas var būt?

— Vismaz pret tēvu un māti. Tu zini, es aizbēgu no mājām.

— Jā, zinu. Tas bija sen, vai ne?

— Toreiz es biju apmēram tavā vecumā.

— A! ... Un to tu sauc par savu vainu?

— Jā, tā bija mana vaina, mans grēks.

— Vai aiziedams tu juti, ka dari slikti?

— Nē, es jutu it kā pienākumu aiziet.

— Kas tad ir noticis kopš tā laika? Kāpēc tava toreizējā patiesība pārvērtusies maldos?

— Esmu daudz cietis.

— Un tas tev liek sacīt: esmu maldījies?

— Nē, ne gluži tā. Tas man lika pārdomāt.

— Vai iepriekš tu neko netiki pārdomājis?

— Jā gan, taču manu vārgo prātu pievarēja manas alkas.

— Tāpat kā vēlāk — ciešanas. Šodien tu atgriezies . . . uzvarēts.

— Nē, ne gluži tā. Tikai samierinājies.

— Galu galā tu atteicies būt tas, kas gribēji būt.

— Tas, par ko kļūt mani mudināja lepnība.

Zēns brīdi klusē, tad pēkšņi iešņukstas un kliedz:

— Mans brāli! Es esmu tas, kas biji tu aiziedams. Saki, vai tiešām tev ceļā negadījās nekas tāds, kur tu nebūtu piekrāpies? Vai viss, ko es nojaušu tur ārā, viss, kas atšķiras no šejienes, ir tikai māņi? Un viss jaunais, ko jūtu sevī, tikai murgi? Saki: ko tādu tu sastapi ceļā, kas tevi noveda līdz izmisumam? Kas lika tev atgriezties?

— Brīvību, ko meklēju, es pazaudēju. Kā gūsteknim man vajadzēja kalpot.

— Es esmu gūsteknis šeit.

— Jā, bet kalpot sliktiem namniekiem! Seit tu kalpo saviem vecākiem.

— Ai, kalpošana paliek kalpošana! Vai tad cilvēkam nav brīv vismaz izvēlēties kalpību!

— Es to cerēju. Cik tālu kājas nesa, es soļoju, dzīdamies pakaļ savām alkām kā Zauls savām ēzeļmātēm. Bet tur, kur vajadzēja būt karaļvalstij, mani gaidīja nabadzība. Un tomēr . . .

— Vai tu gāji pa īsto ceļu?

— Es soļoju taisni uz priekšu.

— Vai esi par to pārliecināts? Un tomēr ir vēl citas karaļvalstis un zemes bez karaļa, kuras atklāt.

— Kas tev to teica?

— Es to zinu. Es to jūtu. Šķiet, ka tur valdu.

— Lepnais!

— A, to tev teica mūsu brālis! Kāpēc tu man tagad to atkārto? Kam tu nesaglabāji šo lepnību? Tu nebūtu atgiezies.

— Tad taču es nebūtu tevi iepazinis.

— Tomēr, tomēr! Tur, kur es būtu tev pievienojies, tu būtu mani atzinis par savu brāli. Man pat vēl tagad liekas, ka es dodos projām, lai atrastu tevi.

— Tu dodies projām?

— Vai tu vēl neesi to nopratis? Vai tad tu pats mani neiedrošini doties projām?

— Es gribētu aiztaupīt tev atgriešanos, bet — aiztaupot aiziešanu.

— Nē, nerunā tā! Tas nav tas, ko tu gribi sacīt. Tu arī taču devies ceļā kā uzvarētājs, vai ne?

— Un tāpēc kalpība man likās jo smagāka.

— Kāpēc tad tu pakļāvies? Vai tu jau biji tik noguris?

— Nē, vēl ne. Bet es šaubījos.

— Ko tu ar to gribi sacīt?

— Šaubījos par visu, par sevi . . . Gribēju apstāties, beidzot pie kaut kā pieķerties. Ērtības, ko solīja namnieks, mani kārdināja ... Jā, tagad es to atskāršu: es maldījos.

Pazudušais dēls noliec galvu un aizsedz plaukstām acis.

— Bet sākumā?

— Es ilgi gāju pa lielu, nepakļautu zemi.

— Pa tuksnesi?

— Ne vienmēr tas bija tuksnesis.

— Ko tu tur meklēji?

— Es vairs pats to nesaprotu.

— Piecelies. Paskaties tur, galvgalī uz galda, blakus saplēstajai grāmatai.

— Es redzu pāršķeltu granātābolu.

— To viņvakar man atnesa cūkgans, kas trīs dienas nebija pārradies.

— Jā, tas ir savvaļas granātābols.

— Zinu. Tas ir šausmīgi sīvs. Tomēr es jūtu, ka kostu tajā, ja man īsti slāptu.

— A! Tagad es tev varu pateikt: tuksnesī es meklēju slāpes.

— Slāpes, ko var remdēt vienīgi šis skābais auglis . . .

— Nē, bet tas liek mīlēt šīs slāpes.

— Tu zini, kur to noplūkt?

— Ir kāds mazs, pamests dārzs, kurā nonāk pievakarē. Nekāds mūris to vairs nenožogo no tuksneša. Tur tecēja strautiņš. Daži pusgatavi augļi karājās zaros . . .

— Kādi augļi?

— Tādi paši kā mūsu dārzā, tikai mežeņi. Visu dienu bija ļoti karsts.

— Paklausies: vai zini, kāpēc es tevi gaidīju šovakar? Pirms uzlēks saule, es došos projām. Šonakt. Šonakt, tiklīdz kļūs mazliet gaišāks . . . Esmu apjozis gurnus, paturējis šonakt sandales kājās.

— Kā! Tu izdarīsi to, ko es nespēju?

— Tu pavēri man ceļu, un domas par tevi mani stiprinās.

— Man atliek tevi apbrīnot. Tev, gluži otrādi, — mani aizmirst. Ko tu ņem līdzi?

— Tu labi zini, ka jaunākajam nepienākas nekāda mantojuma daļa. Es aizeju tukšām rokām.

— Jo labāk.

— Uz ko tu tur skaties pa logu?

— Uz dārzu, kur dus mūsu mirušie senči.

— Mans brāli . . . (un zēns, piecēlies no gultas, apliek pazudušajam dēlam ap kaklu savu roku, kas ir tikpat maiga kā viņa

balss) — nāc man līdz!

— Atstāj mani! Atstāj mani! Es palieku mierināt mūsu māti. Bez manis tu būsi vīrišķīgāks. Tagad ir laiks. Debess jau bālē. Ej klusām. Nāc noskūpsti mani, mans jaunais brāli! Tu aiznes līdzi visas manas cerības. Esi stiprs! Aizmirsti mūs. Aizmirsti mani. Kaut tu spētu neatgriezties . . . Kāp lēnām. Es rādu tev gaismu . . .

— Dod man roku . . . līdz durvīm.

— Uzmanies, ka nepaklūpi uz lieveņa pakāpieniem . . .

Mēs *vēlējāmies, lai ukraiņu dzejas publikāciju ievadītu ukraiņu literāta vērtējums «no* iekšpuses» — par *jaunajiem, par viņu vietu dzejas procesā. Bet izrādījās, ka pāris vārdu* un *pāris lapiņu nepietiek.* 5os P. Movčana *un* M. *Rjabčuka rakstus nevajag uztvert kā pielikumu dzejas* lappusēm, *tajos ir* nopietna *saruna par problēmām, kuras* šobrīd *jārisina ne jau nu ukraiņu literatūrai vien. Tā iznācis, ka visciešākie mezgli savilkušies ap jauno un, kā saka P. Movčans, «nejauni* jauno» *likteņiem. P. Movčana — nopietna dzejnieka un autoritatīva kritiķa — skatiens ir vērīgs un izprotošs, tas pieder cilvēkam no iepriekšējās paaudzes, kurš daudzreiz praktiski palīdzējis jaunajiem tikt galā ar grūtībām — un zina, ka šis grūtības nav* vienīgās. M. *Rjabčuka vērtējums satrauktāks, viņš ir no literatūrkritiķu jaunākās paaudzes.*

Vēl gribētu paskaidrot, kāpēc šai jau no *dzejas publikācijā pārstāvēts dzejnieks, kurš nekādos literāros strīdos netiek minēts — jo miris pirms 20 gadiem, 22 gadu* vecumā. Kad *pirmoreiz dzirdēju par* Leonīdu Kiseļovu, nodomāju, *ka* man *stāsta* leģendu — *izklausījās pārāk skaisti. Dzimis Kijevā, literāta ģimenē, jau* no desmit gadu vecuma *rakstījis* dzejoļus — *krieviski. Saslimis ar leikēmiju. Pēdējā gada laikā pēkšņi sācis rakstīt ukrainiski. Viss.*

Tikai nesen, paņēmusi rokā L. Kiseļova dzejoļu krājumu, es *sapratu — nekādas leģendas. Viņš patiešām paguvis uzrakstīt daudz labu dzejoju. Un patiešām tikai pēdējā dzīves gadā — ukrainiski. Bet septiņpadsmit gadu vecumā sacerējis dzejoli par dziesmu, kuru viņam pēkšņi atgādina, — par dziesmu* «mīļā un *pusaizmirstā ukraiņu valodā».*

Brīdi pie bezdibens malas *stāvējis,*

Es aiziešu pie skumjām viesos Un *pēkšņi apjautīšu, ka šai dzīvē viss* —

Tikai ukraiņu valodā dziedāta dziesma.

Šī skumjā un gaišā, un *neticami patiesā leģenda, mūsuprāt, iederas kā* pēcvārds — vai *labāk kā priekšvārds?* — šai *publikācijai.*

AMANDA AIZPURIETE MIKOLA RJABČUKS

«Mums nav lemts nomirt Parīze…»

Bet vai ir vērts — mirt Parīzē?

Tāds jautājums atskanēja vienā no dzejas vakariem, kad Natalka Bilocerkiveca bija nolasījusi dzejoli ar Sesāra Valjeho citātu epi-grāfā: «Es nomiršu Parīzē ceturtdienas vakarā.»

«Mums nav lemts nomirt Parīzē, — rakstīja dzejniece. — Tagad es to droši zinu. Provinces gultā, asarām un sviedriem pārplūdušā. Un tavu konjaku neviens tev nepienesīs, es zinu. Neviena skūpsts mūs nemierinās. Ne-pašķirsies tumsas apļi zem Mirabo tilta. Pārāk rūgti mēs esam raudājuši, aizvainodami dabu, pārāk stipri mīlējuši, mīlētājus apkaunodami, pārāk dzejoļus rakstījuši, dzejniekus noniecinādami. Nekad viņi mums neatļaus nomirt Parīzē, un pie ūdens zem Mirabo tilta ciešā ierindā nostādīs sardzi.»

Un dzejniecei nācās atbildēt uz jautājumu, skaidrojot, ka dzejolī nepavisam nav domāta tā Parīze, kur bagātnieki dzer konjaku un bezdarbnieki mirst zem tiltiem, dzejolis vispār nav par ģeogrāfiju un politiku, bet par kultūru, par pastāvīgo simbolu sistēmu, kuru vidū Parīze, protams, ir galvaspilsēta — bet mākslas galvaspilsēta, mākslinieku un dzejnieku galvaspilsēta, uz kuru mēs visi dodamies ja ne reālā, tad vismaz iedomātā svētceļojumā. Sai nozīmē Parīze tiek pretnostādīta ne jau nu Kijevai, Rīgai vai Maskavai, bet **provincei,** gara dzīves, kultūras un jūtu dzīves nabadzībai un garlaicībai, — un šī province var atrasties visur, arī pašā Parīzē.

Bet kāpēc provinciālisma problēma un tās radītais pārdzīvojums kā savdabīgs psiholoģiskais komplekss tik raksturīgs tieši Ukrainas literatūrai?

Diez vai visā Eiropā atradīsies vēl viena skaitliski tik liela tauta, par kuras esību pasaulei gandrīz nekas nebūtu zināms, nerunājot nemaz par tās literatūru vai mākslu. Diez vai atradīsies tauta ar skaitliski tik niecīgu inteliģences īpatsvaru (protams, ja runājam par inteliģenci, kas runā vienā valodā ar tautu). Vai ne tāpēc viens no «vistautiskākajiem», kā pieņemts rakstīt, un «vispārpieejamākajiem» dzejniekiem — Tarass Sevčenko — traģiski jautāja: «Kam es rakstu, kādēļ?»

Uzskats par ukraiņu kultūras «provinciālismu» un, tā sakot, otršķirīgo raksturu netiek pausts presē, bet pietiekami bieži skan kuluāros un vispār ir diezgan pamatīgi nostiprinājies pusinteliģences vidē — sākot ar pašdarinātām afišām Krimas kūrortos, uz kurām

A. Dovženko studijas filmas viltīgi piedēvētas «Mosfiļm» — lai iemānītu skatītājus, un beidzot ar grāmatnīcu pārdevēju atklātām atbildēm uz jautājumu «Kas jums šodien tāds labs?» — «Nav nekā.

Viss ukrainiski.»

Sī specifiskā kultūras situācija atstāj iespaidu uz visdažādāko rakstnieku darbiem, arī dzejniekiem gribot negribot nākas ar tās esību rēķināties un uz to reaģēt. Reakcija var būt visāda — no grēksūdzei līdzīgajiem Juri-ja Andruhoviča dzejoļiem («Kam no tā ticis vieglāk, ka tu esi atskaņojis kādas tur rindiņas?») līdz neslēpti didaktiskajām Ivana Mal-koviča «Lauku skolotāja pamācībām». «Tā mēdz teikt, bērniņ, ka mūsu valoda esot kā lakstīgalām. Pareizi saka. Bet atceries, kādreiz var pienākt laiki, kad mūsu valodu neatcerēsies ne vismazākais lakstīgalēns. Tāpēc, bērniņ, mēs nedrīkstam paļauties tikai uz lakstīgalām.»

Starp citu, mēs citējām dzejniekus, kam nav īpašas noslieces uz savas pozīcijas publicistisku deklarāciju, dzejniekus, kam kritika bieži vien pārmet lieku metaforiskumu, sarežģītību, izvairīšanos no aktuālām problēmām, orientāciju uz šauru izredzēto lasītāju loku. Tādu dzejnieku «iekritieni» publicistiskumā laikam ir īpaši zīmīgi, jo liecina par taisni fizisku neiespējamību nodoties pārdomām par mūžīgo, novēršoties no pašreizējā, — pārāk nozīmīga vieta ir pašreizējam mūžībā un liktenī.

Tomēr jaunās ukraiņu dzejas «Hermētisma» problēma šodien ukraiņu kritikā tiek bieži apspriesta, skarot arī šai publikācijā pārstāvētos dzejniekus (izņemot vēl 1968. gadā mirušo divdesmitdivgadīgo Leonīdu Kiseļovu). Ja šos pārmetumus izteiktu vienīgi normatīvā, vulgāri socioloģiskā kritika, kas ierasti prasa no rakstniekiem galvenokārt «apdziedāšanu» un «slavināšanu», mēs šodien to neuztvertu kā īpašu problēmu. Bet tur jau tā lieta, ka šodienas ukraiņu «her-mētistu» oponenti bieži vien ir godīgi, nekādā veidā konjunktūras neaptraipīti cilvēki.

Kultūras situācija Ukrainā, kā mēs jau minējām, vēl vienmēr ir tāda, ka absolūti estētiska pozīcija dzejniekam ir neaizsniedzams greznums, — un tas, savukārt, rada pārāk labvēlīgus apstākļus tīri utilitārai un, kas ir īpaši bīstami, spekulatīvi utilitārai pozīcijai. Var nešaubīties, ka tieši šai pēdējā pozīcijā stāvošie dzejnieki neatļaus saviem drosmīgākajiem kolēģiem «nomirt Parīzē», kaut arī nostādīt konvoju ap visiem tiltiem laikam būtu lieki, jo daudz drošāk no neapdomāta soļa sargā iekšējā, mokošā un nezūdošā atbildības sajūta — atbildība par valodu un kultūru kā par pēdējiem nocietinājumiem, pēc kuru sagraušanas vai sairšanas sāksies neatgriezeniska nācijas izmiršana.

«Mums nav lemts nomirt Parīzē» — šai atziņā diezgan daudz rūgtuma, taču arī skaidrība, kas paver ceļu uz sava likteņa vīrišķīgu apzināšanos. Un tomēr — kādā veidā konkrēti jāiemiesojas šai atbildības izjūtai: vai ukraiņu dzejas mesiāniskās, pravietiskās tradīcijas turpinājumā — ar cerību tikt sadzirdētiem daudzmiljonu

masās? Vai — rūpīgā elitāras, izsmalcinātas kultūras izkopšanā? Bet varbūt— nerimstošā apmātībā mēģināt samierināt šīs alternatīvas, atrast kādu dialektisku pretstatu vienību?

Šodienas ukraiņu dzeja dod visdažādākās atbildes uz šiem jautājumiem. Šodienas jaunajiem ukraiņu dzejniekiem ir arī kaut kas kopējs — augsta dzejas kultūra, neielaišanās kompromisos, gara neatkarība un tā sauktā «vēstures izjūta», kura, runājot T. S. Eliota vārdiem, «mudina rakstīt, ne vienkārši apzinoties sevi kā vienu no pašreizējās paaudzes, bet sajūtot, ka visa Eiropas literatūra no Homēra līdz mūsu dienām, un tās ietvaros visa tavas zemes literatūra, pastāv vienlaicīgi».

Nezinu, kādā mērā nelielas sešu nenoliedzami interesantu dzejnieku publikācijas dos priekšstatu par šīsdienas jaunās ukraiņu dzejas spilgtumu un daudzveidību, nezinu, kādā mērā to vispār iespējams izjust ar tulkojuma starpniecību (kāda izglītota maskaviete reiz man atzinās, ka pirms iepazīšanās ar Sevčenko dzeju oriģinālā uzskatījusi viņu par kaut ko līdzīgu Suleimenam Staļskim, — un es ieteicu viņai arī Staļski palasīt oriģinālā), bet es ceru, ka vismaz kādu soli, pārvarot neuzticību pret ukraiņu literatūru, mēs būsim spēruši.

«Kas ar spalvu uzrakstīts, to ar cirvi neizcir-tīsi.» Kad domāju par šīs parunas jēgu, atceros, cik daudz visa kā sarakstīts pēdējos gados. Taču, kas nogūlies tādā apziņas dziļumā, lai būtu, ko cirst? Tāds iespaids, ka daudz kas ticis rakstīts uz stikla lappusēm un līdz pirmajam lietum. Uz plauktiem stāv sējumiņi, vieni plānāki, otri biezāki (un otro ir vairāk), lappuses tīras.

PAVLO MOVČANS

Ļļļļļļļļ Agrākais un tagadējais vārds

(Ne sūdzība, bet mēģinājums savstarpēji saprasties)

Bet kas tad palicis pāri no tā dziļā, ko vajadzētu ar cirvi cirst? Maz, ai, cik maz . . . Pirmkārt, cirvis jau pāri staigājis, izdevniecības redaktoru cirvis, vēl pirms ticis iespiests tas, kas varētu padziļināt laiku un matēriju. Otrkārt, katra atšķirība bija bīstama. Bija apzināta mi-mikrija, noklusēšana (viņi ir tādi paši kā visi), un neapzināta (dzīvot taču vajag! Vajag publicēties). Konjunktūra izpaudās netieši, piemēram, vārda «paradīze» vietā ielika vārdu «pavasaris», bet «netaisnības» vietā — «patiesību». Pantmērs bija saglabāts, bet jēga? Pants gandrīz tāds pats, un tomēr ne vairs tas. Kas tur — izmeta no teksta «dievu» un aizstāja . . . sliktākajā gadījumā ar «vārnām», labākajā ar «baložiem».

Redaktors neuzspieda, tikai brīdināja: ja arī es izlaidīšu cauri, tālāk neizlaidīs. Un tu jau arī iekšēji biji gatavs šim variantam, t. i.,

kompromisam. Un jau slīdēji pa dzejas teksta virspusi, nemanīdams caurumus, pa kuriem iztecējušas gan tavas domas, gan mērķtiecība, gan vīrišķība, gan tā saucamā pilsoniskā pārliecība. Vienu vārdu sakot — no tevis palicis ļoti maz tevis, kaut arī pats mierinies: kam vajadzēs, sapratīs, pamanīs «aloģismus» . . . Maz darba cirvjiem atlika pēc iespiešanas. Bet vēl kaut kas tomēr palika. Vai nu neuzmanības, vai nesaprašanas pēc. Kad vērīgie sargi — vārdu cirtēji — apķērās, bija jau par vēlu. Bet kā tas varēja gadīties? Kurš neskatījās? Un atkal sākas cirvju vicināšana: tur «savējie» ar «savējiem» kaujas, lai «svešos» nelaistu. Tādi — varbūt detaļās mazliet pārspīlējot — bija ne sevišķi jautrie apstākļi, kādos nācās nobriest tiem dzejniekiem, kuru vārds bija rakstīts nevis uz stikla, bet izrobotajiem cirvjiem zibot. Situācija varbūt arī līdzīga citām, taču ar savu «nacionālo» specifiku, jo savējie skaitījās ne tikai tie, kas bungoja patosa bungas, bet arī tie, kas uzskatīja sevi par «tautas kalpiem» un rakstīja vienkārši primitīvi, jo kalpot Vārdam, literatūrai vienmēr ir grūtāk — tad bez kalpošanas vajag vēl arī dotības un vēl tādu nemateriālu lietu kā dvēsele. Idiomai «pārdot dvēseli» pie mums bija ideoloģiska nokrāsa: pārdot ienaidniekam. Taču maksāts par viņu tika ne ārzemju valūtā vien, arī ar tikpat pieprasīto mūsu rubli. 0, šis rublis! Cik daudzus viņš no sānu taciņām uzvedis uz materiālās labklājības maģistrāles.

Kāpēc visas šīs runas? Tāpēc, lai godājamais lasītājs Latvijā zinātu, ka pie mums bija ne sliktāk kā pie jums. Tā arī dzīvojām . . . Var piebilst, tā arī dzīvojam . . . Bet nu jau var par to runāt. Par atmosfēru, kāda pie mums valda vēl arvien ... Jo izmaiņas nomanāmas tikai Maskavā. Tā Maskava visu var atļauties! Bet dzīvojam cerībā, ka arī līdz mums atlidos «pārmaiņu vējš». Kaut gan pēc dzīves loģikas talantam vienmēr jāpārvar pretestība. Vārda pretestība, apstākļu pretestība. Taču nevajag visu enerģiju tērēt šo ārējo šķēršļu pārvarēšanai. Citādi iznāks kā tam cālēnam, kurš pēdējiem spēkiem pārsitis čaumalu un, ieraudzījis virs sevis baltus griestus, iekliedzies: kā, vēl viena čaumala?!

Bet cik nav to, kas nosmakuši paši savā čaumalā? Vieniem nepietika spēka, citiem drosmes. Par viņiem mēs neatceramies. Vai arī aprobežojamies ar konstatējumu: dzīve ir skarba. Un mēs arī neesam žēlsirdīgi. Kāpēc tikai starp citu atceramies par zaudējumiem, ko cietis mūsu gars? Lūk, latviešu lasītāju priekšā mūsdienu «nejauni jauno» dzejnieku publikācija.

Pirms 25 gadiem debitēja Viktors Korduns, Mikola Vorobjovs un Vasils Goloborodko. Jau (droši vien visiem) aizmirsies, ka toreiz viņi tika nodēvēti par «pagānisko skolu», jo orientējās uz pagāniskās dzīves uztveres atdzimšanu dzejā, uz tautas vēstures rekonstruēšanu — ne notikumu savirknējuma laikā, bet priekšstatu loka paplašināšanu. Viņi ilgi gāja līdz savām pirmajām grāmatām. Taču tagad varam apgalvot

—laiks apstiprinājis viņu jaunrades īstumu. Bet kas var saskaitīt viņu — un mūsējos? — zaudējumus? Rublis neder, tā nav piemērota mērvienība. Kā izlabot sirdsapziņas izkropļojumus vai salauzītu dvēseli? Šīs literārās nenormālības rezultātā pie mums radās dzejnieki, kuru uzvārdi kļuva skaļāki par padarīto. Tādi dzejnieki pielika visas pūles, lai iegūtu «tiesības uz vārdu». Bet daiļrade bija tikai instruments. Ražošanas rīks. Piedeva pie prēmijām un ieņemamā amata ... Ja varētu arī nerakstīt — ja tas būtu paredzēts spēles noteikumos — viņi arī nerakstītu, bet . . . Stāvoklis uzlika — un uzliek — pienākumus. Taču, paldies dievam, pastāvēja un pastāv jaunrade. Bez uzvārdiem. Vārdi it kā visu laiku dzenas pakaļ dzejniekiem, kuri ne vienmēr neatlaidīgi un mērķtiecīgi izteica sevi. Atkal apstākļu vaina. Vajadzēja kļūt par sargu, kā M. Vorobjovam, vai par literāro donoru, kā V. Kordunam un V. Gerasimjukam ... Jā, skaļa slava un ne mazāk skaļa noklusēšana — tādi ir pārbaudījumi. Jo agri vai vēlu nāk tiesas diena. Un ko tu tādu esi radījis? Un ko tu tur esi izklusējis mēmuma un stagnācijas atmosfērā? Un cik rūgti, kad izrādās, ka klusēšana bijusi abpusēja. Tātad tukša kā rakstāmgaldu atvilktnes. Tā ir gandrīz traģiska situācija — laika liecību trūkums. Traģiski nav tas, ka netalantīgas niecības izmantojušas visas iespējas, kādas varēja dot literatūra. Tas ir īslaicīgs farss, kā varam pārliecināties, ar loģiskām (vai neizbēgamām?) komiskām beigām. Sliktāk, ja nav bijis pretdarbības, īsta radoša darba, īsta, nevis imitēta vārda.

Poēziju vienmēr saskatām cēlos darbos un neaizsargātos nodomos, visā, kas veikts Patiesības, Skaistuma, Labestības, Sievietes dēļ. Dzejnieks ir arī pravietis (tādam viņam ideala vajadzētu būt), jo sajūt, nojauš, paredz vai apliecina augstos cilvēka tikumus, viņš ir universālu filozofisku ideju izteicējs, viņš ir aicināts svešu sāpi sajust kā savu. Dvēseles līdz-skanību — to dzejā meklējam vispirms, bet ne autora ambīciju izpausmi.

Dzeja it kā nomaina optiku un palīdz dzīves plūdumā saskatīt gara pastāvību. Un kļūst saredzama «laiku aiza» (I. Rimaruks) un «bezdibenis starp cilvēkiem» (V. Gerasimjuks), un «koku dzīle» (M. Vorobjovs), un redzams, ka «katrs iegremdēts dziļi bezlaicībā» (V. Korduns).

Neviens cits literatūras žanrs nevar mūsu apziņu iegremdēt laikā tā kā dzeja: līdz vēstures dziļākiem slāņiem, līdz priekšvēsturei, sinkrētiskās domāšanas laikos, mūsu pašu antīkā, — un atjaunot saiknes starp visām paaudzēm un laikiem.

Dzeja uzmeklē gan formas veidojošos avotus mūsu atmiņā, gan tās ainavisko nosacītību: «Hei, Poļesje?! dzidrā slāvu asara, skanīgais sveķu pilien! Te ļaudis šaizemīgāki par zemi, skanīgāki par Spasa rīta zvaniem, tuvāki sev un tālāk par citiem no sevis. Mežu rūgte-nā sēklotne viņu piparmētraino skumju dziļumos.» (V. Korduns.)

Dzeja atdzīvina vārdu, bet vārdā ir visa jēdzieniskā un emocionālā informācija, jo viņam, vārdam, tāpat kā cilvēkam, ir savas ģenētiskās īpašības. «Sauc — un mēs stājamies viņu lokā. Sauc no dziļumiem slepenā upe, sauc bultas no slāvu krūtīm, sauc akas sen izžuvušās, sauc čumaku sāls akas, un atskan nedzimis vārds.» (I. Rimaruks.)

Mēs esam daudzu dzīves parādību stereo-tipizācijas liecinieki: no dzīvokļu celtniecības līdz valodai, t. i., domāšanai. No vienas puses — tas ir mūsu sastinguma parādību laika mantojums, bet, no otras — tā ir maksa par civilizācijas sasniegumiem, kurus mēs izmantojam bez iebildēm. Civilizācija — tas ir ste-reotipizācijas sinonīms. Tāpēc arī tāda «vairākuma» reakcija uz visu oriģinālo, individuālo. Tāpēc šos dzejniekus tā apšaudīja, vainojot visos grēkos — no kiča līdz apolitiskumam, Un šeit es gribētu likt akcentu uz kādu paradoksu: ar visu savu galējo individuālismu katrs no šiem dzejniekiem orientējas uz tradīciju. Bet tradīcija, manuprāt, ir kategorija ārpus laika . . .

Gandrīz neesmu analizējis to dzejnieku darbus, ar kuriem latviešu lasītājs iepazīsies pats. Par dzeju runāt vispār ir bezcerīgi, jo dzejoļi vienmēr ir labāki un neizsmeļamāki nekā tas, ko par viņiem saka. Turklāt vienmēr var kļūdīties savos spriedumos un secinājumos.

Teikt, ka dzejnieka pasaule ir sarežģīta — tā ir daudznozīmīga banalitāte, no kuras vairās visi īsti dzejnieki. Un kas tā arī būtu par pasauli — vienkārša, primitīva?

Es teikšu: M. Vorobjova, V. Goloborodko, V. Gerasimjuka, I. Rimaruka, I. Malkoviča dzejas pasaule ir . . . sarežģīta, grūti pieejama. Tā arī ir banalitāte, bet ar plus zīmi. Esmu pārliecināts, ka viņu pasaules — katram no viņiem ir sava pasaule — lasītājam vajag apdzīvot, iedzīvoties tajās, un tāpēc nepieciešams nodarbināt savu dvēseli. Tā nav rēbusu risināšana: sarežģītība, par kuru tik bieži runā dzejnieki — stereotipisti, ir ārēja. Ne mūķīzerus vajag piemeklēt šai dzejai, bet atslēgas . . . atslēgas savai dvēselei.

Ir viltnieks liktenis, viņš pats ar sevi Mēdz spēlēt ļoti sarežģītu spēli, —

Reiz dzīvē katram dodot iespēju Uz gluži citu pusi visu pavērst.

LEONĪDS KISEĻOVS

Bet liktenim ir desmit tūkstoš iespējas,

Mums — tikai viena, un turklāt mums pašiem Nav zināms, kāds ir mūsu aicinājums.

Un cilvēks, kuram prātā slepkavība,

Uz ielas pienāk, palūdz piesmēķēt Un pārsteidz mūs ar sastingušo skatienu.

Ja viņu saņemtu aiz piedurknes Un vaļā nelaistu, un ietu viņam blakus,

Uz mājām pasauktu un dzirdītu ar tēju, — Viss mainītos. Bet liktenis mēdz spēlēt To sarežģīto spēli pats ar sevi,

Un viņam desmittūkstoš iespēju,

Mums — tikai viena, un turklāt mums pašiem Nav zināms, kāds ir mūsu aicinājums.

1965.

KIO

20. gadsimtā,
Kad tika risinātas ļoti sarežģītas problēmas:
Vēža audzēju izcelsme,
Kas ir iedzimtība
Un kurš patiesībā nogalināja Kenediju, —
Viņš uzdeva vienkāršas mīklas Un rādīja vienkāršus trikus.
Arēnā stāvēja divas telefonbūdiņas,
Vienā no tām iegāja sieviete.
Pēc tam izrādījās, ka sieviete ir otrā būdiņā,
Bet no pirmās iznāca ūsains vīrietis.
Viņi brauca uz mūsu paēdušo pilsētu Ik pēc trim — četriem gadiem.
Daudzi cilvēki, ieraudzīdami afišas ar vārdu KIO, Atcerējās, ka pagājuši trīs vai četri gadi.
Bet es pazīstu cilvēkus,
Kas gāja uz KIO izrādēm Katrā viņa atbraucienā,
Un katrreiz centās saprast,
Kādā veidā
Sieviete nokļūst otrajā telefonbūdiņā,
Bet no pirmās iznāk ūsains vīrietis.
(Runāja, ka zem arēnas esot pazemes ejas,
Ka KIO trupā strādājot dvīņi,
Un bija daudz citu teoriju.)
Droši vien viņš bija pelnījis labāku nāvi Nekā nāve Kijevas viesnīcā,
Kur smako pēc grīdu vaska un restorāna ceptajām zivīm Neatkarīgi no tā, kurā stāvā ir jūsu numurs.
Bet mēs nezinām neko.
Mēs nezinām,
Kādā veidā sieviete nokļuva otrajā telefonbūdiņā.
Mēs nezinām neko.
Varbūt piecas minūtes pirms nāves Es atcerēšos Kijevas viesnīcu,
Kur gaiss smaržo pēc zivīm un dūc lifts,
Kur var ieslēgties numurā,
Nogulties izļodzītajā gultā Un nomirt.
1966.
To ezi, ko tev atnesu, vēl atceries.
Pa istabu viņš skraidīja kā zirdziņš.
Bet gadi, nabagi un bagātībā mirdzot,

Jau garām sen — kā februāra slīpais sniegs.

Par balsi aizmirsti, pie sevis vārdus neatstāj, Bet atceries, kāds augusts bija spokains.

Bij naktī atnācis un skūpstīja tev rokas Kāds savādnieks un vārsmotājs.

Šo lappusi reiz cits kāds uzmeklēs,

Un viņā mana tālā mīla atdzims spēji Pret sievieti, kas tonakt negulēja Un maizi meklēja, un deva ezim ēst.

1968.

BALSIS NO PUTNU KORA

Sājā malā, kur mums lemts dzīvot
VASILS GOLOBORODKO
— Ukrainas ciemos —
Kā plūškoka ogu zilganumam asiņainajā sulā
— putnam no knābja, —
mēs vairs neredzam viens otru:

lielā attālumā mūsu ciemi,

autobusu satiksmes starp tiem nav,
fotogrāfijas, kuras glabājam piemiņai,
kad mēs vienreiz tās uzmeklējam,
izgaismojas kā neattīstīta filmiņa,
un ja mūs rādītu pa televizoru,
tad uz kaimiņu novadu aizmirstu pārraidīt attēlu,
un mūsu portreti avīžu lappusēs
izskatās pēc krūšutēliem:
kurš tad piemineklī var pazīt
savu draugu, ar kuru p|aviņā
reiz dzenājis lupatu bumbu!

Tagad viens otru mēs varam aizsniegt tikai ar balsi kā putni,

lai apliecinātu savas esības piederību putnu saimei: ar piedzīvojumu? ar dzīvi? ar aiziešanu?

Ne jau pavasara mežā mēs saucam,
bet putnu promlidošanas laika naksnīgā plašumā.
Mūsu balsis atskan
vienlaicīgi.
Bet ir taču kāds, kurš atšķir ˆ
mūsu dažādās (neatkārtojamās?) balsis ˆ
šajā putnu kori!

IVANS MALKOVIČS IVANS UN NELABAIS

I v a n s:

Mīkstu zaļu smiltiņu gribēju savam tornim, bet nu vairs negribu ari, jo lēnajā upītē iekrita melna spalva taisni zaļajām acīm pāri.

Un nav vairs ar ko tās smiltiņas rakt — mana sudraba lāpsta rūsā ruda, mani burkānu ratiņi palika violeti, skābā borščā zuda.

Nelabais:

Pagaidi, n:smilksti. Varbūt vēl sadabūs kāds tev to smilti. Stiept šurpu?

I v a n s:

Cik par tādu laipnību jāmaksā bus, kundziņ ar pakavu kurpēm?

— Ar tavu sirdi būs gana.

— Daudz prasīts, kundziņ manu.

— Cik tad pēc tava rēķina sanāk?

— Ņem galvu, kundziņ manu ...

Bet jūs, labie ļaudis, ņemiet trīs saujas tās zaļās smiltiņas, manu dumjo sirdi tajās glabājiet lauka malā zem smildziņas ...

DZIĻAIS SKATIENS

Gaišmatainā puisēna dzīvei
— man, kas ragaviņās vizinos: te līksmi drāžos lejup,
te smagi velku ragaviņas kalnā — seko mātes skatiens.
Mātes gaišzilais skatiens
no skaidrās debess virs hetmaņa galvas,
kad viņš uzsāk
kauju pie Pi|javciem
(kaut ari mātes acis
īstenībā bija citā krāsā).
Mātes rāmais skatiens
no jūras zem vieglajām laiviņām,
kurās kazaki aizpeld
biedrus no smagās nebrīves pestīt.

Mātes maigais skatiens kā ziedoša p|aviņa, kurai pāri ienaidnieki ved gūstā Podolas meitenītes.

Ar tādiem baltiem akmeņiem izklāts
— gluži kā aka — mātes skatiens,
un es gu|u akas pašā dziļuma: pazemots akmentiņš.

Lūk bērni sasit pret zemi manas ragaviņas, un tā es tur nobrēcies stāvu — ar divām asariņām skatos sadauzītajās ragavās. Kaut nu māte neaizvērtu acis

— mātei sāpīgi redzēt, kā viņas bērnam nodara netaisnību —

mans pazemojums viņas skatiena dziļumā. Atpestīšana no redzētā
— tukšums pēc akas nāves.
Taču aka nemirst,
bet kļūst dziļāka no baltā akmens
— tas mans skatiens uz māti
uz nākotni
IMPROVIZĀCIJĀ X
kad man sagribas
saksofonos ieaudzēt sarkanus puķpodus
es nesteidzos meklēt melno mālu
droši vien šajā mirklī Indijas mirāžā ˆ
nostalģisks Sankars ik skaņai pielāgo
bezgalīgi kameniskus spārniņus
kas atlidos arī līdz mūsu sētai
ai mūsu mājeles māla kamīna saksofons ar skābarža dziesmiņu maigajiem dūmiem turpat blakus zem jumta bēniņos bija noslēpusies olai līdzīga kameņu ligzda, kurā dzīvoja burvīgas džeza melodijas
ai bēniņi pilni pusizlobītas kukurūzas kurai pa vidu melna ķirmju saēsta kaste ar sadauzītiem taustiņiem
peles tvarstīdami kaķi reizēm uz tiem spēlēja neticami virtuozas kompozīcijas

IGORS RIMARUKS CEĻINIEKA BALADE

Pazemes gaismā, kas drebošos stiklos riet, pabāž piepeši aci laukā no marmora pūce, iekliedzas — pūlis noplok kā smilgas zem tūces, tunelī pinkainu ēnu bars metas diet.

Ārā no dzīlēm sašķelti skeleti sūcas

gluži kā skudras, saules siltumu tverdamas ciet.

Ūdens sāk šļakstīties — māla dvēsele saplūst tur vienuviet krūzes veidolā slaikā. Un iekliedzas pūce

vēlreiz, — kā zarus pašķirot māla grēdas, sieviete iznāk, tavs ārprāts un bēda, — tā, kuru pasaules plašumos meklēji tu.

Trešreiz iekliedzas pūce. Jau rokas jums sniedzas kopā — un tad vairs nekā. Vēl plakstiņi miedzas — metro durvis, kas ievērtu piedurkni tur.

Smagi iet?

Bet no mantu maisa jau izmetamas nav šīs ainas kā lieki krāmi,

tas tālais kakts, atmiņas, iešūtas vecās debesīs kā cepurē slepens raksts, kas redzi un dzirdi bīstami skar, kas aizrauj redzi,

kas dzirdi apstulbot var ...

Ai, tas nav eņģeliskais un dzidrais mētru smārds, bet zvēru un vētru tumšais gars!

Smagi iet?

Bet šī seja nav logs,

kuru izsist, lai iekļūtu namā, kur svešs

siltums apņemtu tevi

un gaistu kā spoks viss, ko tu pa šo sniegu no jaunības nes.

Varbūt taka par tālu nost?

varbūt solis īss,

lai arī smags?
Varbūt gadsimts tevi nav atzinis?
Viņš saviem pieklīdeņiem tāpat kā laulībā dzimušiem
neļaus krist,
visus apskaus kā naksnīgs putenis ...
Smagi iet?
Viņš tevi apskaus, šūpos un blakām ies ...
Visu pēc sapņiem kā pareģis īsts pateiks — vai mānies vai nemānies — kura vēstules nesi,
kur klīdi un kāpēc tev patika klīst.
Un tad,
ar lūpām, kas svinīgā apskaidrotībā kaist, tu vairs nevaldīsies!
un izčukstēsi, kas prātā stāv baiss:
Ja nu viss līdznestais vairs tikai trūdi un tukšais gaiss, un tāpēc tik viegls mantu maiss?!

MĀKSLINIEKS

viņš nezināja kāpēc tik pēkšņi kļuvis nepieciešams ābols uz zilā nakts sniega no kurienes uzradušies šie svētceļotāji soli atkāpjas atkal nāk tuvāk cenšas uztvert ko
domā gudrais
uzšķērstu vijoļu izgāztuvē
ko
taurenis meklē
uz baltum baltās gludenās plaukstas
jā
viņš ir vajadzīgs
nenoliedzami vajadzīgs visiem
kā ciemata mīlulis
jukušais Jacis no tālīnās sētas
bez kura nevar ne iedomāties savu dzīvi
nu jau trīs
kārtīgu podoliešu paaudzes, viņiem patīk
sveicinoties kratīt Jacim roku pamanīt šausmas viņa redzokļos vērot cik ilgi viņš tīrīdams berzē delnu gar vecajām nosmulētajām biksēm kuras nav nodilušas
vienīgi ceļgalos

MIKOLA VOROBJOVS AUKSTA DIENA

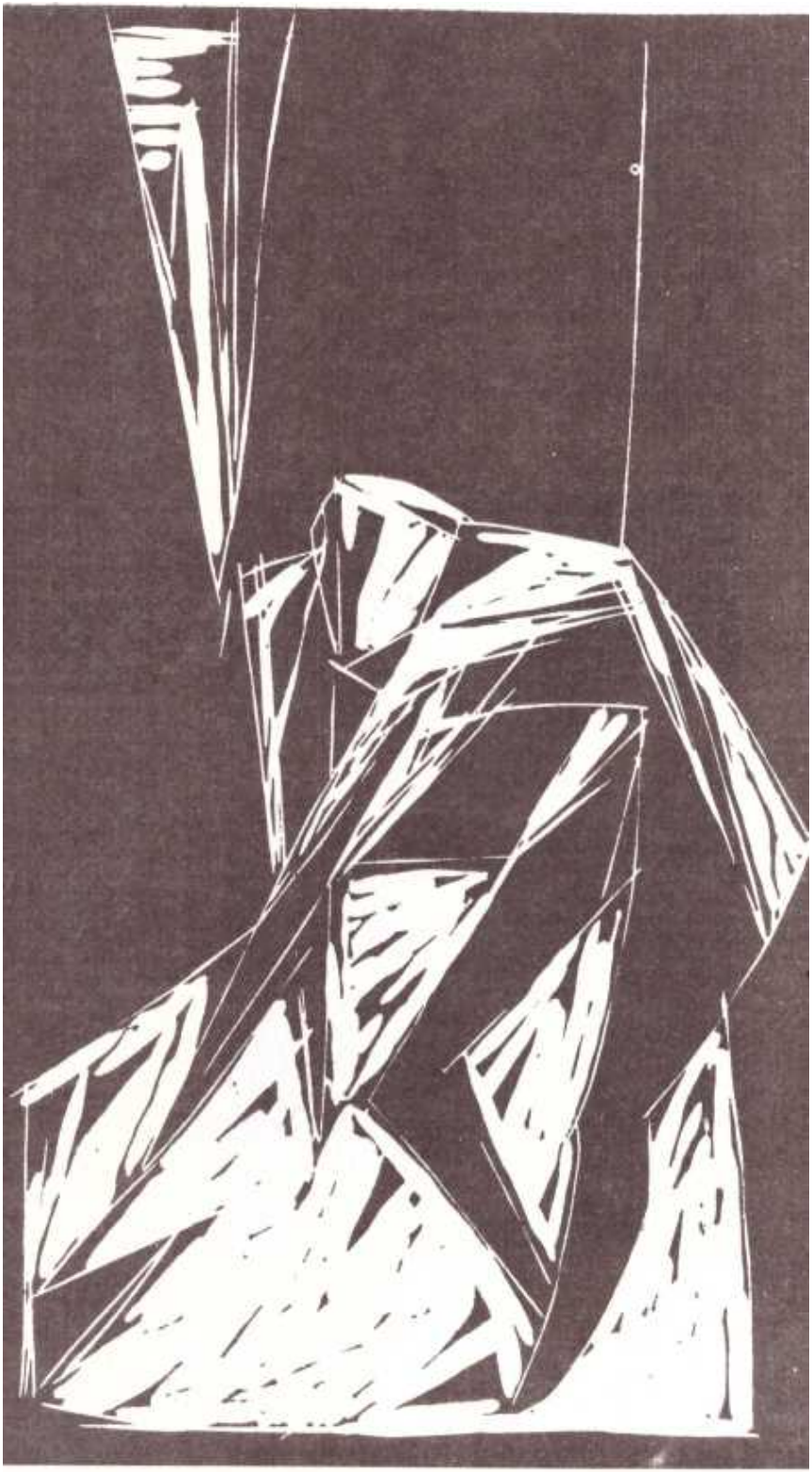

Iedams pār pagalmu, ievēroju, ka žodziņš pārkrāsots zils.
Tikai tagad k|uvis samanāms, cik zedeņi asi.
Zili un asi.
Bet kārniņu kaudze,
kas vēl vakar tik jauki sārtojās, sanesta šķūnī. Redzams, ka steigušies, — pie vārtiņiem kāds nometis vairogu un atstājis.

Bronzas vairogs nedaudz jau nosūbējis, un laukā no viņa raugās baltas puķītes acs. Baltā puķīte uzziedējusi pa vienu nakti. Nākamā dienā apkārt viss bija balts, žoga zedeņi gluži caurspīdīgi, tāpēc ka asi.

Viņi jau bija gluži kā naži, īpaši tajā dienā.
VĒSTULE
Pārlasīdams
katru zālīti iztaisnoju
un gar stiebriem ieskatos dzi|āk.
Lūk parrauta sakne
un uz tās divas smagas lāses,
bet lai es viņas nepamanītu, —
pa virsu dažas zilas puķītes,
māmuļas roku stādītas.
MEŽS
Zelta mežs mēdza nākt uz pilsētu.
Atnāk līdz stikla sienai, noasina zelta zīmuli, zīmē uz stikla sienas.
Bet vakar mežs neatnāca.
Zelta zīmulis nomests gravā.
Pilsētā ieklīdis melnais mežs.
VIŅA KRASTA
Tavi vecīši zināja stāstīt,
ka viņā krastā ir stipri siltāks,
jo tas krasts — saules pusē,
un tur skanīgāk dzied, tur apkampjas
un vieglāk laižas dejā.
«Viņā krastā tu staigātu vienā kreklā,
jo tur ir tik silts kā ķeizara namā.»

Tā nu brīnīsies, kamēr neapsildīsies viņā krastā, kamēr tevi neienesīs namā, tikmēr gulēsi sniegā vienā krekliņā viņā krastā.

Kamēr neatņemsies tev labais sāns un valoda viņā krastā, tikmēr nepiecelsies, nesāksi dziedāt vienā krekliņā viņā krastā.

Pavasaris jau, Annuk, visur tik silts kā pie ķeizara.

Bet piekalnītē visjaukāk — vējiņš tur vieglītēm pūsmo, turp viegli var aizlīst uz kreisajiem sāniem.

Ka kreklu pa zāli nesavazāt?
Novilki kreklu nost.
Kā tev nenobrāzt ādu?
Nedomāji par ādu,

jo no piekalnes redzams viņējais — saules krasts. Tu ļoti ilgi ieklausies, jo klusāk sākuši dziedāt un apkampties viņā krastā.

Rudens, Annuk.

Ar vienu roku vienīgo kreklu straumē tu skalo.

Es atnācu, viņi brīnījās: ko par kāzām vairs prasīt,

Viss beidzies, jau noberzta grīda un tukši jau galdi stāv. Tu pasauci draugus, un draugi sacīja: «Vasil,

Sen projām muzikanti un jautro viesu vairs nav.»

Un iznāca vecis — sirmumu cirtās un jostu sudrabā lietu, Viņš nolika mauriņā miršu vainagus, aukstus kā skārds. Un piepešu lietu es sajutu vaigā, jo lietū Tik skumjas kļūst vecajiem sejas kā atāla smārds.

Un iznāca viņa. Stāv tagad uz sliekšņa augstā.

Ka viņas mati tik smags pāri rasai debesu jums.

Neko viņa nepateica. Pēkšņi jutu, cik auksta Tā tukša un noberztā debess,

kas atpītā bizē tumst.

Pazīstu vaņģinieku sejas.

Pazīstu vaņģinieku gaitu.

Zinu, ka sen vairs viņi nesargā iedegtu pavardu, nestāsta teiksmas un nodedzinās celmu, kur dzīvo zalktis, kurš zīž govi.

Zinu, ka viņu drēbes pēc peldes nedēļām neizžūst.

Zinu, ka dūmi, vējš un rasa neizkliedēs aitukūts ziemīgo dvaku.

Zinu, kā viņi staigā un guļ, cik pamatīgi ēd brinzu un biezpienu, jo «no konserviem kā no prauliem piekalst āda pie kauliem».

Zinu mežā to vietu,

no kurienes,
augstu paceļot galvu,
kā uz delnas var saredzēt visu baru.
Un kad parādās viņu stāvi,
satumsuši pret sauli aiz mugurām,
klusējoši, izstiepušies dūmos,
tad visas manas domas
atgādina pavasara skudru pūzni,
kurā ziemojusi odze.

JĀNIS ŠKAPARS *Triju teva delu konflikts*

Bels bija viens no nedaudzajiem latviešu rakstniekiem, kuri bija uzņēmuši spēcīgu paātrinājumu un, neraugoties uz puniem, kur nu — salauztajām ribām, ar milzīgu inerci traucās uz priekšu. *Arī tad, kad vecākie un «prātīgākie» sāka piebremzēt, atkāpties, sašaurināt* orbītu. *Saku to tāpēc, ka Bels septiņdesmito gadu sākumā bija uzrakstījis divus spilgtus, konceptuālus, filozofiskus romānus — «Būri» un «Saucēja balsi».*

Nebūšu savā mīlestībā tik monogāms un neapgalvošu, ka Bels bija vienīgais. 70. gadu sākumā *dzijas pēdas atstāja Visvaldis Lāms* ar *romānu «Jokdaris un Lelle», nedaudz vēlāk nāca klajā «Mūža guvums» un «Sērsnu stundas». Neparasti* daudzveidīgi *atraisījās Ziedoņa talants: dzeja plus publicistika («Kurzemīte» un «Perpendikulārā karote»), plus vēl «Epifānijas». Taču šie gadi tomēr ir Bela gadi.* Viņam ir *sava strikti* konfliktējoša *attieksme pret laiku, viņam ir jau sava ētiski estētiskā programma, augsti, konformisma nesa*-gandēti kritēriji un ideāli, *viņam tanī* laikā *jau* bija *izkopts spilgti individuāls stils. «Būrī» un «Saucēja balsī» rakstnieks* dvēseles *spēku pārbauda* ekstremālos apstākļos.

«Būra» varonis Bērzs ir Dārziņa līdzinieks, vienīgi par pieciem gadiem *vecāks. Taču ar inteliģences* vidusslāni, kurā mira arī Bērzs, bija notikusi *dramatiska metamorfoze.* Nabaga *Dārziņam bija vienīgi istabiņa komunālā dzīvoklī, Ulrika* un daiļā prieka meita Dina, septiņdesmito gadu *inteliģents ņēma* dzīvi *visā tās krāšņajā* daudzveidībā. Veidojās *inteliģents patērētājs. Arī* garīgais patērētājs. !. Ziedonis savās «Tik un tā» *apcerēs, uzrādot garīgā patērētāja bīstamos simptomus lauku inteliģencē, tās cēloņus saskata* pārliekā centralizācijā. Jā, vienpersoniskās varas *pārlieka koncentrēšanās, pārvaldes aparāta birokratizēšanās, saimnieciskā un garīgā stagnācija ievilka kroplas grimases inteliģences vaibstos. Saruka vajadzība pēc garīgās enerģijas, pēc arhitekta, inženiera un* skolotāja *jaunradoša darba. Šīs profesijas visbiežāk atcerējās ZTR avārijas reizēs. Citādi tās kotējās zemu, situējās trūcīgi. Vācietis teiktu: «Kad dzīvē nav vakances* tavam *prātam, I bet ir pieprasījums pēc tava prātiņa.»*

Taču «Būra» sakarībā mani interesē šīs problēmas otra puse: inteliģences gļēvums, padošanās, nepretošanās ļaunumam. Ne tikai «Būra» sakarībā. Arī Staļina kulta sakarībā, arī Ziedoņa minētās centralizācijas sakarībā. Kāpēc inteliģents pārstāja būt inteliģents? Kāpēc inteliģence pieļāva patvaļas, nebūšanas, makiavellismu saimniekošanā? Pašā *inteliģencē, vismaz tās lielā daļā, bija* iesākusies *pārpurvošanās. Bels inkriminē inteliģences vidusslānim alkatību pēc komforta, baudas un izklaidēšanās. Ja septiņdesmito gadu mantas kults, blats,* auļošana pēc *importa, deficīta un sakariem kā magma ierāva sevī inteliģences garīgo enerģiju, tad astoņdesmito gadu korupcijas,* iedzīvošanās *uz sabiedrības*

rēķina un *mājrūpali tirgum prostituēja daļu inteliģences. Inteliģents pārstāja būt inteliģents: laikmeta* ideālu *un ideju atradītājs,* taisnības un patiesības *balss, pilsoniskas* drosmes, *vīrišķības un atbildības nesējs. I nteliģenta interešu loks saruka* līdz šaurai, redzamai, taustāmai apkārtnei.

«Būra» varonis Bērzs jau septiņdesmito gadu sākumā bija disharmoniska, pretešķību plosīta personība. Lai cik liela arī nebūtu viņa tieksme *apliecināt sevi kā personību, taču viņu hipnotizēja un turēja savās skavās kaimiņu, kolēģu un* tuvinieku situētība. Viņš dzīvoja kā būrī, ar «svešu *gribu* un *svešu padomu».*

Dzelzs būrī Bērzs nonāca nejauši, taču viņa traģiskā peripetija *ir* pilnīgi likumsakarīga. Kā *zinātnieki pārceļ kosmosā rūpnīcas, lai iegūtu supertīrus kausējumus, tā Bels vakuumā, ekstremālā* situācijā *brīdina — gars, prāts, doma ir cilvēka dvēseles augstākā* dziesma.

«Saucēja balsī» Belu galvenokārt rūpē despotiska vara kā personības un domājoša cilvēka *antipods. Turklāt ekstremālā situācijā. Despotisms par visu vairāk baidās no jaunas domas, taisnības un patiesības balss, tāpēc ienīst un nīdē domu. Barons Hohenhollerns tieši tur tad arī redz savas sabiedrības vājumu un krahu:*

(Nobeigums)

«Mēs esam darījuši visu *vairākās paaudzēs, lai radītu* nedomājošus *cilvēkus.» Tas padarīja nedomājošu, trulu un birokrātisku visu milzīgo pārvaldes* «armādu». *Bela izpratnē despots balstās «uz gudru neliešu saujiņu un uz muļķu jūru, un vēl trešie — pusizglītotie, . . . pusdarītāji, pus-varētāji, pussolītāji, puszinātāji». šos trešos autors dēvē par «trīsdesmitgrašu ordeni». Paradoksāli, taču tieši šie trīs carisma balsti grauj carismu.* Saēd. Kā *kraupis. Kā vēzis.*

Rakstnieks «Saucēja balsī» ir neparasti lakonisks un mērķtiecīgs. Viņš pārlieku nenoņemas ar *galvenā varoņa Karlsona rakstura un psihes finesēm, taču revolucionāra vaibstus triepj asi un oriģināli. Arī politiskā detektīva fabula īsi un precīzi* ievada *kāda* no *1905. gada revolūcijas epizodēm. Uzšķiļ intrigas dzirksti. Visa sarežģītā romāna struktūra, līdz pēdīgam nospriegotā po-lifonija virzīta uz to, lai uzsvērtu despotisma patoloģiju, pretspēka garīgo enerģiju, konflikta traģismu. Iekšējie monologi, autora un varoņu meditējumi vijas un šķērsojas ar skaitļu un faktu reportāžām, sociālo tipu* skicēm, *līdz mūsu priekšstatos ir visa satrupusī sociāli politiskā sistēma ar savu spaidu un apspiešanas mehānismu.*

Vispār «Saucēja balss» ir parabolisks romāns. *Tā* konflikts nav lokāls, tas detonē visā sistēmā, *iet* ārpus *laikmeta, ielaužas* šodienā.

Padomju sabiedrība divkārt un ilgstoši ir pārdzīvojusi laiku, kad prevalē *vienas personības rokās koncentrēta barga vara. Ar «Saucēja balsi» Bels atgādināja vēsturiskās mācības, ka necilvēcīga* un birokrātiska vara visupirms iznīcina *cilvēkā tā kodolu, serdi — personību, domu, jaunradi. Lasot «Saucēja balsi», «Einšteiniānu»,* tāpat P. Pētersona lugu

«Tikai muzikants», Aitmatova un *Ribakova romānus «Pieresvieta» un «Ar-bata bērni», arī* domājot *par kinofilmu «Grēku* nožēla», ne mirkli nepamet sajūta, ka tie ir uzrakstīti vienā *laikā, vienā elpā un par* vienu un *to pašu* — par *despotiskā, birokrātiskās varas pārņemtā un* domājošā, jaunradošā antagonismiem, *par* radošās *personības traģismu.*

Cik atšķirīgi un reizē tuvi ir latviešu 60. gadu Antiņi ar 80. gadu Aitmatova Avdiju, *Ribakova Sašu, Pētersona Klāvu. Kaut kāda radu būšana vieno arī latviešu Kārli Raubēnu un gruzīnu Var-lamu Akabidzi ar starpnacionālo Oberkandalovu. Bet varbūt, ka šīs te sadursmes starp Antiņu un vecāko tēva* dēlu *ir divu kultūru kolīzijas?* Vecās *kultūras, kur cilvēks ir tik vien* vērts, *cik viņš sociāli funkcionē, kur cilvēks ir detaļa milzīgajā mašinērijā, kur* «Lielās *Lietas»* vārdā *atsevišķa cilvēka vai tautiņas nebūtība* neko *vēl nenozīmē, šīs vecās kultūras sadursme ar jauno? Jauno kultūru, kur cilvēks ieies tautā* un cilvēcē *ar savu «Es»? Kur tiks respektēta viņa domu* patība kā *ūnikums?*

Varbūt jau toreiz Zeme bija «grūta»? Varbūt, ka Dārziņa dvēseles ciešanas un rezignācijas, Raubēna un «mazbērnu», Apališa un *Zandes konflikti iezvanīja tos laikmeta griežus, ko tagad saucam par pārkārtojumiem? Varbūt, ka 60. gadu Antiņi bija* 80. *gadu pārkārtojumu agrīnie gājputni, kuri ne* vien *sala, bet arī nosala? Neņemšos atbildēt uz šiem tik sarežģītajiem jautājumiem, tikai* ieskicēšu šī kolosālā *spurta* dramatisko *fināl*u.

Bija pierasts pie pozitīvā varoņa un partijas darbinieka monumentāla, kristāltīra postamentē-*juma, bet te antivaronis — Apalītis* un *Raubēns. Bija harmonija, vienīgi labā un vislabākā kolīzijas,* bija liela varēšana un vēl lielākas uzvaras, bet te — *«Potjomkina* sādža» *un «Bezmiegs»- Grūst kaut kas būtisks, līdz* sakrālai *vērtībai iznēsāts* — brūk!

«Kas ir bez vainas, *lai met akmeni pirmais!» Es izmetu šo senseno gudrību, lai raksturotu* situācijas grūtumu un kutelīgumu. Mana paaudze *šodienas pārkārtojumu eiforijā negrib atcerēties pagātni. Katram ir kāds* smagums *uz sirds, vismaz aiz sirds vai* dziļi zemapziņā *noslēpts. Taču, ja mēs gribam gaiši, tīri, šķīstījušies iet uz priekšu, pagātne mums jāredz un jāizvērtē tā, kā tas* īstenībā bijis. Bez *tīra un* godīga *skata* pagātnē *nevar būt tīra un godīga gājuma nākotnē. Tāda ir šīs nodaļas jēga. Arī es negribu* un *nevaru būt bezvainīgs tiesātājs. Taču tolaik atrados tuvu* šo *kolīziju* epicentram un, šķiet, varu pietiekami *kompetenti liecināt.*

Ja dogmatiķis toreiz kurināja naidīgu histēriju, cēla paniku, ja iztapīgais un pakalpīgais (to starpā arī *rakstnieki) ņēmās «ķecerus» šaustīt presē* un *sanāksmēs, tad pret jauno lojālais un labestīgais lielākoties ierāvās sevī, klusēja vai* nodevās kuluāru *rezignācijām. Pāri Vilka, Vācieša, Bela, Priedes un Belševicas galvām vēlās iznīcinošs vilnis. Akcija bieži līdzinājās vajāšanai. Tā, lūk, pirms divdesmit gadiem latviešu Oberkandalovs eksekutēja savus praviešus.*

4.

Nedaudz agrāk par «Pieresvietu» publicēts Viktora Astafjeva romāns *«Skumjais detektīvs». Tie ir divi it kā pretmetīgi daiļdarbi. C.* Aitmatovs, *ieslēdzot romāna norisēs un arhitektonikā mītus, dabas un garīguma simbolus un postulātus, cilvēka grimšanu žūpībā, narkomānijā, nežēlības un varas orģijas kāpina līdz apokaliptiskai galējībai. Globalizē romāna enerģiju.* Romānā dominē *prāta un konstruēšanas azarts. Turpretī «Skumjajā detektīvā» mutuļo sociāli psiholoģiskās kaislības. Ja C. Aitmatova* «ešafotā» *eksplozīvs ir filozofiskais pasaules apjēgsmes kondensēts, tad «Skumjajā detektīvā» — ārkārtējais kolīziju un jūtu blīvums.*

Kritika, gluži tāpat kā C. Aitmatovam, arī V. As-tafjevam pārmet nevērību pret struktūru, romāna *sadrupšanu mozaīkā, aizraušanos ar žargonu, tēlainībā nepārtapušus publicistikas fragmentus. Taču ir* Aitmatovs, ir A*stafjevs nāk ar «nepiedodamu» atklātību un uzdrīkstēšanos, nāk ar asu un vērienīgu problemātiku. Nāk forsēti, iecerēm stipri apsteidzot* mākslinieciskо varēšanu.

Abi rakstnieki uzplēš patiesību tās visaptverošajā bīstamībā, uzšķērž ārkārtīgi uzmilzušus augoņus, turklāt dara to izaicinoši, bezceremoniāli, *bez aizturēm. Dabiski, ka pūžņi un strutojumi neganti smird, bojā labsajūtu, šokē. Ko jūs, cienījamie* rakstnieki, tas jau mums viss bija sen zināms, *apdzīvots, pierasts. Kāpēc to visu nest ārā no virtuvēm un viesistabām, no saloniem un kuluāriem?* Kāpēc par to nevar kulturālāk, kāpēc piesārņot *daiļo prozu ar paklīdeņu žargonu un avīžu reportāžām? Jūtams, ka šāda problēma nodarbina krietnu daļu krievu inteliģences, jo* Astafjeva ērcī-g*ais izaicinājums vispirms ir adresēts inteliģencei.*

Kaislības virpuļo arī ap romāna galveno varoni Leonīdu Sošņinu. Kritika uzskata, ka rakstnieks nav spējis radīt dzīvu, vienotu *un pārliecinošu raksturu, ka Sošņins nav pietiekami autentisks. Ap galveno varoni savelkas īsts pretrunu murskulis. Arī radošo pretrunu. Jautājums ir par to, ko laikmets paģēr,* ko *rakstnieks grib* un ko *galvenais varonis spēj nest. Ar Sošņinu Astafjevs ir gribējis ārkārtīgi daudz: savākt ap galveno varoni un konfrontēt ar Veiskas sairušo, degradējušos un noziedzīgo vidi. Traģiskās kolīzijās tvert* visu *Sošņina apdzīvoto pasauli. Līdz pat horizontam un vēl aiz tā. Pirmajā mirklī var likties paradoksāli, bet hipertrofizēti nospriegotais dramatisms ap Sošņinu galvenā varoņa emocionālo spēku mazina. Pastarā loģika paģēr vīrišķīgajam milicim stāties pretī visām Veiskas nelietībām, bet rakstura loģika līdz ar to tiek lauzīta.* Tāpēc *romānu lasot, mijas ticība un šaubas: vai* viens *vienīgs milicijas «opers» gluži cilvēciski maz spēj stāties pretī tik* blīvai *noziedzības un nelietības pasaulei un vai viņš var to visu pārciest un vēl studēt vācu valodu, Nīči, Dostojevski un nodoties rakstniecībai.*

Tomēr jāpatur *prātā,* ka Sošņins ir raksturs-*simbols, kas personificē ļaunā pretspēku un izsauc uz sevi* «uguni». *Noziedzībai un nelietībai viņš*

liek pretī ne tik daudz dienesta stāvokli, dienesta *formu un ieroci. Nē, sevi, sevis apzināto taisnības un sirdsapziņas balsi. Taču savos centienos viņš* cieš pilnīgu krahu.

Veiska un tās apkaime tad arī tverta fiziski sakropļotā un dzīves strupceļā nonākušā Sošņina rezignētajā skatījumā. Tāpēc romānā pārmācoša *ir pastarā intonācija. «Skumjais detektīvs» ir traģēdiju mozaīka. Ar kriminālhronikas lakonismu tiek reģistrēts, kā pusaudzis, cietis kautiņā, kaut kādu kompleksu tracināts, zvēriski* nogalē *jauniņu sievieti grūtnieci, kā pūlis kinoteātra pievārtē metas aizstāvēt jaunekli, kurš* tikko *sadūris trīs garāmgājējus; kā pārdzērušies* bērinieki *aizber kapu, bet aizmirst virszemē zārku ar mironi; mazliet* supermodernā *intonācijā* tverts *jau atvaļinātā leitnanta kautiņš ar «šņabotājiem» kāpņu telpā. Reportāžas stilā aprakstīta arī Sošņina sadursme ar trakojošu šoferi un operpilnvarotā pirmā sa-kropļošana.* _j

Sīm *reportāžām ir būtiska vieta traģēdiju brie-dināšanā.* Daudzējās *sadursmēs tiek samēroti antagonistiskie pretspēki, atklāti asociālie antipodi, to bīstamība. Diemžēl reportāžas nereti avīžnie-ciskas. Tās gan inventarizē noziedzības daudzējādos paveidus, mikrokonfliktus, bet to emocionālā enerģija nepietiekama. Vietvietām vienīgi pāri slīdošas skicītes, kāds krāsu triepiens vai garām skrejošs jautājums. Sī pārapdzīvotība drupina romānu, ienes tanī mozaīkveidīgu ņirboņu. Ne* viens *vien kritiķis iesaka «Skumjo detektīvu» pārdēvēt par Sošņina dienasgrāmatu.*

Taču, fiksējot romāna neveiksmes, neaizmirsīsim tā suģestējošo spēku. Romānā satriecoša ir pastarā intonācija un *traģiskās peripetijas —* negaidīt*/, asprātīgi un plastiski* pavērsieni varoņa *dzīvē. Turklāt Astafjevs nepaļaujas vienīgi tēlojumam un reportāžai, bet gandrīz vai ikvienā no deviņām nodaļām pamīšus ar galveno varoni interpretē, vispārina, rezignēti pārspriež* nozieguma *cēloņus, nozieguma* un soda *dialektiku.*

Romāna *traģiskajās peripetijās rakstnieks tiecas apjaust tik neapjaušamu parādību kā krievu cilvēka raksturs, krievu dvēseli — plašu un pretrunīgu. Tur pietiek vietas gan labajam, gan nelietīgajam. Un rakstnieks alkst nokļūt gan līdz zemapziņas vistumšākajiem kaktiņiem, gan atminēt tos dēmoniskos ārspēkus, kas satracina un palaiž pasaulē ļauno.*

Traģiskajās peripetijās verd kaislības un «lec» ārā jauni un jauni jēgu slāņi, jautājumi, problēmas — satraucošākas par satraucošām. Vai milicija ir tas spēks un līdzeklis, vai milicijai ir tas sociāli ētiskais statuss, lai pārvarētu ļauno? Tieši peripetijās Sošņins cieš nokautu pēc nokauta. Sitieni nāk pavisam no negaidītas puses, līdz viņa situācija kļūst traģiska. Godīgais un vīrišķīgais *kārtības sargs, sirdīgais noziegumu apkarotājs nonāk vissmagākās dilemmas priekšā. Kā turpmāk dzīvot? Kā dzīvot ar tautu? Kā dzīvot tautā? Konfrontēdams milicijas leitnantu, rakstnieks pēc būtības konfrontē inteliģenci — kā turpmāk dzīvot tautā.*

Izsekojot romāna peripetijām, ciešāk un ciešāk nostiprinās pārliecība,

ka starp diviem antagonistiskajiem *pretspēkiem* — Sošņinu *un noziedznieku pasauli* — ir vēl *kāds trešais. Savu antipodu Sošņins redz un prot ar to* cīnīties. *Trešo spēku viņš vienīgi jauš, bet nespēj ne uzminēt, ne apvaldīt. Vēl vairāk — trešā spēka «magnētiskais lauks» viņa* bezkompromisa *cīņu nosver par labu ļaunajam. Tas ir noziedzības un nelietības katalizators, nereti balsts, vide, kur ļaunie spēki mājo, kopojas, vairojas, rekrutējas un dodas iekarot pasauli.*

V. Astafjevs gan publicistiskās reportāžās, gan ciešākā tuvplāna skatījumā uztriepj trešā spēka — šīs daudzgalvainās *hidras — dzimumzīmes: bezmāju, bezģimenes, ja gribat* — bez-dzimtenes *klejoņi; «profesionālo» alkoholiķu armija, kas* atražo *jaunu debilu paaudzi; grāmat-mīļi, ērtībmīļi, ceļotmīļi un entie mīļi ar saviem savvaļā* klīstošiem *bērnu bariem.*

Rakstnieks šī trešā spēka izpausmes tver precīzi un *emocionāli pārliecinoši. Taču tver nepietiekami dziļi, līdz būtībai un serdei bieži nenonāk. Astafjeva talantīgajā sniegumā mēs atpazīstam redzēto, dzirdēto,* publicēto.

Man *šķiet, ka V. Astafjevs ir spēcīgāks* un *dziļāks savā tēlojumā tur, kur viņš paļāvīgi tver* dzīves *stihiju, turpretī viņa vispārinājumi un spriedumi dažkārt ir greizi. Redzams, ka tante Graņa ir tuvs* cilvēks ne *vien Sošņinam, bet arī Astafjevam. Dzelzceļa stacijas ciemata* savvaļā *pamesto bērnu īstā māmuļa.* Aukle. *Patvērums. Bet viņu izvaro četri līdz nemaņai pietempušies jaunieši.* Diez *vai arī Graņas sakarībā ir pamatots rakstnieka nīg-rums pret krievisko žēlumu un līdzcietību. Graņas izvarošana var šķist briesmīgāka salīdzinājumā ar mūsdienu izsmalcināto seksu, taču Šādā izvarošanas līmenī notikusi visa* Graņas *Intīmā dzīve un ģimeniskā mīlestība, tāpēc arī viņas krieviski līdzcietīgo sirdsapziņu smagi nomāc četru jaunu* mūžu *sagandēšana, Arī vairākas citas peripetijas savā traģismā satriecošas, taču autora secinājumi, manuprāt, vienkāršoti. Lai arī kāds paklīdenis Veņka nebijis, tomēr atvīrotajā* un *kārtības pamestajā* Tugožiļinā *viņš bija vīrietis, turklāt vienīgais. Liekas pārsteidzīgi visus Veiskas noziegumus un nelietības, visu šo negāciju koncentrātu reducēt uz sairušajām, irstošajām un gaisīgajām ģimenēm. Jādomā, ka pati* ģimenes deformācija *ir kāda vēl* būtiskāka *procesa sekas un moralizēšana te* neko *nenoskaidros* un *neatrisinās.*

5.

Divu antagonisku spēku kontūras ir pietiekami asas, lai *tās tvertu uz papīra. Bet trešais spēks?* Kādu *gan trešo spēku viņš izgudrojis, viens otrs izmetīs, raksturs un apstākļi,* indivīds *un sabiedrība, lūk, sensenā mākslas problēma.* Tomēr, *nē!* Ļaunumam *ir jātiek tuvāk, bet ļaunumu producējošie apstākļi ir jāapjēdz vēsturiski konkrētā izteiksmē. Turklāt ļaunumam ir jātiek klāt arī* agrīnāk. *Ne tad, kad tas iztrako savu sātanisko dabu. Jāizseko tā embrionālajām pārvērtībām, jāpiekļūst dzemdību mirklī. Jājūt ne vien ļaunais, bet arī tā situācija, tie spēki, kas*

baro un iznēsā ļauno. Par trešo spēku to apzīmēju nosacīti, tas ir darba termins.

Trešais spēks ir mūsu sabiedrības nesenās pagātnes «izlolots» ciklopisks veidojums, daudzgalvaina hidra, kuru es jaušu, bet tā kopsaucēju formulēt nespēju. Tas ir mūsu visu kopējs uzdevums, ne literatūra (arī māksla), nedz kritika nepildīs savu misiju, nepiekļūs ļaunuma cēloņiem, ja tā nespēs apjēgt un uzšķērst šo ļaunumu barojošo, ļaunumu vairojošo vidi. 70. un 80. gadu konfliktu trešais spēks ietekmē būtiski, nereti — izšķiroši par labu ļaunajam. To es īpaši spēcīgi izjūtu, lasot V. Astafjeva «Skumjo detektīvu». Citā pavērsienā un, manuprāt, *būtiskāk trešā spēka kontūras atsedz V. Rasputins un C. Aitmatovs.*

Kaut arī V. *Rasputins «Ugunsgrēkā» raksta par Angaras baseina mežrūpniecības ciematiņu Sos-novku, kas atrodas bezgaltālu no mums, stāsts pārsteidzoši atsedz Latvijas mežu un ar to saistīto cilvēku drāmu. Tāpēc arī laikam nav nejaušība, ka P. Putniņš aptuveni tanī pat laikā, kad tapa «Ugunsgrēks», uzrakstīja savu «ekoloģisko» lugu «Mūsu dēli».*

«Ugunsgrēkā» ļaunais sāka samilzt ar to brīdi, kad Angaras spēkstacijas ūdenskrātuves applūdinātās sešas sādžas pārcēlās uz Sosnovku *un uzcēla te jaunu ciematu,* kad *mūžsenie zemkopji vienā dienā pārtapa mežcirtējos.*

Abi rakstnieki brīdina, ka, izjaucot sociāli etniskos un dabas līdzsvarus, saārdot sociālās kopienas un mežus, *tie abi degradējas un var izraisīt bīstamas kataklizmas. Kritika pamatoti ugunsgrēku Sosnovkā pielīdzina Černobiļai. P. Putniņš lugas* varonī Ēvaldā un *viņa dēlos tiecas atsegt latviešu zemnieka traģiku laikmeta griežos un saistīt to ar mūsdienu barbarismu mežos.*

«Mūsu dēlos» *jaunākais dēls Māris vairs nav nekāds Antiņš, bet izveicīgs* un *apsviedīgs kolhoza darījumu kārtotājs ārpus republikas — kolhozā ražotā vīna realizētājs. Cilvēks bez štata vietas, bet īstenībā priekšsēdētāja labā roka. Viņa sieva Renāte savukārt ir priekšsēdētāja feja, kas to apsargā no nelabdabīgiem triecieniem un atmaidzi-na pārakmeņojušās vadītāju dvēseles. Vecākais dēls Ikars — mūslaiku grūtdienis, kas nepārtraukti īgņā un konfliktē ar dzērājiem. Edgars ir Kumeles Mežrūpniecības Mežkopības daļas vadītājs un nonācis dziļā konfliktā ar Bernhardu Berlauku. Ēriks varētu būt* arī *Antiņš. Taču* īstenībā Antiņa vairs *nemaz nav. Folkloriskais trīs dēlu modelis ir izjucis, un Galēju ģimenē viss sapinies neatšķetināmā murskulī. Jaunākā un vecākā dēlu sievas ir kādreizējās Ērika mīļākās. Tās ie-mežģī vēl* vienu *cilpu* brāļu *attiecībās.*

Taču sākums visām šīm *kolīzijām ir tēvos. Sociāli etniskās kataklizmas, kas izjauca līdzsvarus* un *saārdīja sensenis iedibinātus kopdzīves balstus — tā ir viena* no «Mūsu *dēlu» idejiskām pamatlīnijām. Vai tā bija kara mašinērija, kas samala likteņus un* dzīvības, vai *šķiru cīņa ar staļiniskā despotisma uzslāņojumiem, kas izšļāca asinis un*

ciešanas, vienalga tā bija latviešu tautas traģēdija. Varbūt tas, ka šo visekstremālāko no tautas lik-teņgriežiem mēs apjozām ar mankurta jostu, varbūt tieši tas mūs padarīja nostalģiskus un *kompleksainus. Arī pati literatūra ļoti bieži palika uz pusizdarīšanas, pusuzdrīkstēianSs robežas.*

Tas jaušams arī «Mūsu dēlos», sevišķi lugas pirmajā daļā, kur izspēlēta Ēvalda traģika un tās atsitieni dēlos. Neapturama ir Putniņa nostalģija, vajadzība izkliegt šīs sāpes, bet tikpat neaptveramas ir aiztures un bailes mesties krātera svelmē. Teiksim, ar tādu *azartu kā Vācietis. Pusdūša, piesardzība, pusuzdrīkstēšanās aužas cauri visai lugas pirmajai daļai un traģika izplēnē* ģimenes *drāmā. Surdinātos* toņos apcerē, *atgādina. Ir mājieni, nav eksplozīva* sprieguma.

Vienā ziņā P. Putniņš ir gājis *tālāk par Rasputi-nu. Tiecies apjēgt* mežu *kā vērtību, tā vietu ekoloģiskajā nišā. Mežs ir planētas zaļās plaušas. Mežs ir katra* mūsu *dzīvība. Tautas asinis un* dvēsele. *Tāda vērtību sistēma* formējās mūsdienu *ekoloģiskajā kultūrā. «Mūsu dēlos», arī Bela romānā «Saknes» mežs ir simbols, tēls ideja, ideāls, kā vārdā tiek krustoti šķēpi. Turklāt izšķirošais konflikts* notiek *starp tehnokrātisko un ekoloģisko koncepciju.* Varētu arī *konkretizēt: starp mežrūpniekiem un mežkopi. «Mūsu* dēlos» un «*Ugunsgrēkā» teh-nokrāts uzbrūk kā lavīna. Kā mongoļu* orda. *Kaut nepietiekami, taču bruņots ar tehniku: kokgāzē-jiem, krāvējiem, vilcējiem. Mežkopis aizstāvas ar lāpstu, vismaz gadsimtu vecu lāpstu.*

Un, lūk, kā V. Rasputins raksturo tālāko «progresu» mežu apgūšanā. Plāni pa to starpu auga. Sezonas darbos sāka pieņemt klejoņus, dzērājus, recidīvistus. Tā maz pamazām ētiskie kritēriji izļodzījās, labais sajaucās ar ļauno, apmainījās ar vietām — labais «pārvērtās par vājumu, ļaunums — par *spēku». Bet ļaunā galīgais triumfs notika vēlāk, kad uz «Sosnovku atbrauca organizēta un saliedēta brigāde, kas balstījās nevis uz cilvēku labākajām īpašībām, bet uz sliktākajām . . .». Mats matā kā Latvijas* mežos, kur šo *organizēto spēku dēvēja par «melnajām brigādēm».*

«Mūsu dēlos» konflikta kulminējums tad arī centrējas ap «melnajām brigādēm», kas Latvijas mežos ienāca ar vējgāzēm un laika gaitā noformējās par organizētu spēku ar «karaļiem» un «menedžeriem» priekšgalā, šķiet, ka, salīdzinot ar «Ugunsgrēku» un Mujunkumas traģēdiju «Pieres-vietā», latviešu dramaturgs paliek pusceļā. Luga *izplūst sānzaros, centienos sazobot tautas un mežu likteņus, detaliskos «melno brigāžu» un mež-saimnieku izdarību atreferējumos (ko dara pamīšus Ēriks un Berlauks), nepietiekami fokusēts konflikts un «melno brigāžu» traģiskā būtība. «Melnās brigādes» ir stagnācijas un kroplīgas saimniekošanas galējā izteiksme — makiavellisms saimniekošanā. Antiekoloģiskās ētikas kondensēts. Mežs un darbs to uztverē ir ne vien nulles, bet mīnus vērtībā. Augstākais bauslis — iespējami vairāk, iespējami labākas* koksnes sev, lai *taisītu lie*

lo rubli.

«Melnās *brigādes» ievazāja Latvijas saimniecībā patvaļu, «džungļu likumus», vandalisku sociāli ekoloģisko kultūru un psiholoģiju. V. Rasputins ar socioloģisku precizitāti fiksē, kā labais soli pa solim atkāpās, pierada, samierinājās. «Nevis dabiska tieksme pēc labā kļuva par cilvēka mērauklu, bet paša izvēlētais ērtais vidusceļš starp labo* un *ļauno (. .) «Ne mana cūka, ne mana druva» pārvērtās par vispārēju principu.»*

Makiavellisms saimniekošanā ir bīstams spēks, kas novājina un mulsina labo, vairo, organizē un saliedē ļauno. «Ugunsgrēkā» vēstījums no *sākuma līdz galam norit konflikta apogejstadijā, degot mežrūpniecības ciemata preču noliktavām Angaras krastā. Cilvēki nedabiski klaigā, skrien, vieni bezpalīdzīgi un haotiski ko plēš un dzēš, glābj pārtiku un mantas, klejoņu un salašņu bars savā stihijā uzlauž noliktavas durvis, citi atkal ķer, rauj, stiepj uz* saviem *mitekļiem neviena nepieskatītas bagātības. Kāds sašutis brēc:*

— Bija tak, bija «Urāls»! Kam tas bija domāts?! Kam viņi to slēpa?

Apokaliptisko intonāciju kāpina arī vēl tas, ka Valentīns Rasputins ar galveno *varoni Ivanu Petroviču no stāsta sākuma līdz beigām ir* uguns *«dzēsēju»* un vērtību *«glābēju» vidū. Stāsts kom-pozicionāli veidots līdzīgi aprautiem kinokad-riem: te* ugunsgrēka *pekle un cilvēciskās kaislības ap to, te episki bezkaislīgs atmiņu vērtējums, socioloģiski perfekta izsaimniekotā garīguma, sa-ļodzītās tikumības inventarizācija. Ik pēc brīža uguns it kā pārtrauc ārdīties, lai dotu iespēju restaurēt katastrofas* cēloņus *— sociālās deformācijas procesu.* •

Krasāk un traģiskāk trešais spēks sevi pieteica Mujunkumas traģēdijā Aitmatova «Pieresvietā»— tās vārdā E. Surkovs pat nosauca savu laikrakstā «Pravda» publicēto rakstu par šo romānu. Traģēdija sākās ar to, ka apgabals nebija izpildījis gaļas sagādes plānu. Tuvojās piecgades izšķirošā gada beigas. Bet tolaik Mujunkumas stepēs ganījās nepārskaitāmi antilopju bari — tā dēvētā slēptā gaļas rezerve. «Augšas» *uzspieda, «apakšas» apsolīja, un slēptā rezerve ieslēdzās plāna apri*tē. *Mak iavelliskā plānu «dzīšana» mobilizēja šai* akcijai galēji asociālus spēkus. Mujunkumā *apšauto antilopju savācēju un krāvēju brigādi jeb huntu (tā viņi paši sevi dēvēja)* komandēja *Oberkanda-lovs (tā viņš pats pavēlēja sevi saukt) — kādreizējais virsdienesta staršina soda bataljonā, kur viņš bija piespiedis nodoties pederastijai ideoloģiski apšaubāmus subjektus, sektantus un narkomānus, par* ko tika no armijas padzīts, no *partijas izslēgts. Huntu viņš komplektēja nekļūdīgi — vienīgi no salašņā*m, klejoņiem un «profesionāliem» *žūpām. Avdijs komandā iekļuva «nejauši». Viņa klātbūtne šinī nekrietnību peklē simbolizē «pastaro tiesu» un pastaro situāciju.*

Lai cik atšķirīgas pirmajā mirklī arī nešķistu Oberkandalova hunta, *klejoņu brigādes Sosnov-kā, «melnās* brigādes» *mūsmājās, tāpat arī Māra* vērienīgās manipulācijas «Mūsu dēlos» ar kolhozā *brūvēto vīnu, to idejiskā būtība ir viena —* ma-*kiavellisms saimniekošanas stilā. Tas ne vien*

organizē un vairo asociālos spēkus, bet deformē cilvēka attiecības ar dabu. Ar vilcenes Akbaras starpniecību Aitmatovs cilvēka un dabas antagonismus noved līdz galējai konsekvencei. Trīs reizes iznīcinot Akbaras mazuļus, cilvēks *pārkāpa visaugstāko bausli attiecībās ar dabu, iznīcināja radības substanci. Daba atriebsies.* Obligāti atriebsies. *Akbara ir precīzs tēls dabai kā atgriezeniskam spēkam, kas, cilvēka kropļota un laupīta, ciezdama un bojā iedama, atkožas cilvēkam, atkožas nāvējoši. Mujunkumas traģēdijā pastarā* saimniekošana un cilvēciskā degradācija, ekoloģiska/s *barbarisms* un *antihumānisms samezglojās* vienā murskufī, konflikts nospriegojās līdz *reģionālai apokalipsei. Ja Veiskā un Sosnovkas ciematā labo, taisnīgo un godprātīgo nomāca un kropļoja, tad Mujunkumā nākotnes ideju un jaun-dievības sludinātāju Avdiju Kallistratovu zvērīgi nogalināja.*

Lūk, cik triumfāli skan Oberkandalova «patriotiskā» tirāde, aizraidot Avdiju pie dieviem:

*— Mēs šeit valsts uzdevumu pildām, bet tu, ku-*cesdēls, pret *plānu, pret apgabalu, tu — nelietis, tautas ienaidnieks, tautas un valsts ienaidnieks!*

6.

Vācieša pirmsnāves krājums «Nolemtība» ir radniecisks «skarbās literatūras» jaunajam vilnim. *Protams, vienīgi tik daudz, cik radnieciskas var būt lielas un autonomas personības. Īstenībā «Nolemtība» lec ārā pat no Vācieša paša agrākās dzejas. «Nolemtība» ir viņa radošā maratona spurts. Spurts, kuram viņš bija gatavojies sen. Visa viņa jaunrade ir gandrīz vai fatāla tiekšanās pretī «*nolemtībai»>. Dramatiska. Traģiska. Tiekšanās ne vien ar *atkailinātiem nerviem, bet ar vaļējām brūcēm. Bezgalīgu, visu* varošu *ticību bieži ir* pārcirtušas *šaubas, bezcerība un nestundas.*

Arī 70. gadu sākuma un vidus atvilnis latviešu literatūrā Vācietim nepagāja secen. *Krājumos «Aiz simtās slāpes», «Melnās ogas» jūtami sašaurināta* dzejas pasaule, *pagurums, tiem gadiem raksturīga liriskā varoņa rezignācija. «Muļķi ir saraustījuši manu cerību, I un* es dzīvoju kapātas *sliekas dzīvi. (. .) Ne jau es, bet dzīve* hameleonā.»

Vācieša *daiļradi varētu iedalīt četros lokos: dzejnieka un viņa jaunrades pašapjēgsme; cilvēka,* indivīda un personības *dzeja;* cilvēks *tautā un sabiedrībā; cilvēces un globālistikas ideju poētika*. *Lielā daļā viņa* dzejas visi četri loki gulst viens *otrā, caurvijas vai klājas pāri. Šķirtne ir nosacīta. Mani šie četri loki intriģē kā kāpieni cilvēces traģikas krāterī. Kā tiekšanās pretī nolemtībai, kā sevis uzkurināšana. Kā* Vācieša cīņa ar Vācieti. Dēļ *spēka, dēļ lieluma, dēļ uzdrīkstēšanās. Dēļ uzdrīkstēšanās ne jau nu tuvoties, bet ielauzties pašā* jaunuma peklē. Ceru, ka četri loki palīdzēs *atskārst Vācieša dramatisko tiecību uz mākslas virsotnēm.*

Daudz pašcieņas, paškurināšanas un pašapjēg-smes dzejas, šaubu un iekšēju konfliktu dzejas. Iespējams, ka šis loks Vācietim plašāks tāpēc, ka

viņam mazāk nekā Ziedonim ir publicistikas un kritikas apceru. Pašapcere var liecināt par *krīzi mākslā. Iespējams, ka dzejniekam tas bija ventilis, kas izlādēja melno* nestundu *spriegumu. Tas nav izslēgts. Taču Vācietim pašapcere nekad nepārvērtās «savas astes ķeršanā», jubileju atcerēs vai apcerēs, bezgalīgās un bezcerīgās rezignācijas.*

Nē, Vācietim *pašapjēgsme nozīmēja* tūkstoš *un vienu reizi apšaubīt un revidēt dzejas un savu dzejnieka misiju, konfrontējot to ar kaut ko tālāku un lielāku, nozīmēja kalt un pārkait savu jaunrades stratēģiju, cirst un tīrīt maģistrālos ceļus.*

Un vēl. Gluži kā bausli vai vakarlūgšanu esam skaitījuši, atkārtojuši un citējuši — māksla atspoguļo dzīvi. Un *tā* vārdā esam *šaustījuši «ķecerus», ja* šis atspoguļojums bija sanācis grotesks, sarkastisks *vai citādi «greizs». Māksla dzīvi neatspoguļo, bet veido jaunu realitāti. Māksla neapliecina esošo, bet noliedz* to *jaunā vārdā. Tāda ir konflikta jēga. Un šo pārkārtojumu laikā mākslas revolucionārā būtība īpaši akcentējama.*

Līdz ar to mākslā un jo sevišķi konfliktā aktuāla ir distances problēma *starp* dienišķo, šodien, šepat esošo un *ideālo, jābūtību. Septiņdesmito* gadu vidū sociālā un garīgā stagnācija, ideālu *pārdžungļošanās iespiedās arī mākslā. Zuda kontrasti, sadrupa kritēriji, noplaka konflikts. Mākslu pārņēma konformisms, šī staignā atmosfēra kaut kādā mērā spieda arī uz Vācieša dzeju. Taču viņa jaunradē vienmēr, bet septiņdesmito gadu otrā pusē it īpaši, notika spīva pasizcīņa,* pašizsāpēšana, atsārņošanās no nevarības, bailī-bas, *puspatiesībām, pusvarēšanas, pusuzdrīkstē-šanās. Tiek attīrīti, kristalizēti un kāpināti kritēriji. Atjaunot distanci starp esošo un jābūtību* — tas Vācieša *poētikas virzībā nozīmēja lēcienu nākotnē, nozīmēja* apdzīt laiku.

Apdzīt laiku — tas *varētu pārvērst viņa jaunradi čikā, donkihotismā, «gaisā pasistā» būšanā (katrai mākslai arī tas piemīt), ja dzejnieku viņa nerimtībā neturētu pie sevis «zemes gravitācija». Apdzīt laiku — tā ir Vācieša dzejas spēcīga dramatiskā atspere, kas* funkcionē savdabīgā trīsvienībā: *«kustība ir mūsu brīvība», «tava ass» un «zemes gravitācija».*

Uzskata, ka Ojāram Vācietim esot tuvs Imants Ziedonis. Tas ir aplami. Divas tik autonomas personības, būtībā divas *poētikas skolas, nevar būt savā jaunradē tuvas. Katram no viņiem ir sava* pasaulsizjūta, sava vērtību sistēma. Katrs no viņiem *valdzina ar savu patību. Vācietis, apdzenot laiku, iepretī dienišķā cilvēka svaidīgumam un pragmatismam, paliek spēcīgā «sevī pozīcijā». Tā ir harmonija, par ko savulaik rakstīja V. Ķikāns, taču harmonija — šķietama.*

Ziedonis «sevī *pozīciju» uztur ar* spēju apturēt sevī laiku, *pretsvarojot laika ārdošajai aritmijai* «domas *vai jūtas, kas viņam svētas, tātad mūžīgas, tātad pāri* laikam».

Vācieša *poētikas spēks noliegumā, apliecinājums — noliegumā enerģijā un dramatismā, jābū-tības atvēzienā. Viņš tieši un atklāti laužas / auno spēku peklē, ārda un grauj.*

. *Kaut Ziedonis savās teorētiski publicistiskajās apcerēs konfliktu noliedz, īstenībā arī viņš ir* konfliktā un *nemierā ar aritmisko ikdienas joņojumu. Taču Ziedonis «pasaules kupri» nevis noliedz, bet pretstatā* tam būvē savu taisnības un harmonijas *valstību. Ziedoņa jaunrades dramatiskā atspere, «Tikuntāspēks» — Lielā, Mūžīgā pretsvarā vien-dienīgajam, sasteigtajam, neizdarītajam, Šodien atliktajam. Viņa vērtību sistēmā prevalē kopšanas ideja, tepat,* tūlīt, *tagadnē darāmais. Laimi nes «īstais un redzamais apritums». Viņa dzejas Jumis* simbolizē tagadni. Jumis ir korē.

Vācieša ideālu, kritēriju, jābūtības «templis» ir nākotnē. Ziedoņa Mūžīgo Ideju — it kā *pagātnē, taču tā ir tikai šķietamība. «Poēma par pienu,* poēma *«Viddivvārpa», dzeju krājums «Re, kā» būtībā ir Ziedoņa Lielo un Mūžīgo ideju meditē-jumi. Fascinējošāki tur, kur Lielās idejas laužsev* ceļu pretešķībās, kolīzijās, kontrastos.

Vācieša pašapjēgsmes dzeja cieši saaug ar liriskā varoņa meklējumiem, kas, ejot no patības uz *tautu, sabiedrības un cilvēces liriku, kļūst aizvien sarežģītāki. «Es eju biezumā I pēc biezākas krāsas — man jāuzzīmē smags cilvēks.» Kritika šo Vācieša poētisko tiecību uztvēra kā pretdarbību* laikam, kas saskaldīja cilvēku, kā *pretdarbību «personības decentralizācijas procesam» (I. Čaklā). Jā,* daļēji *tas tā ir.*

Taču tolaik Vācieša cīņa ar Vācieti ir «mokas» dēļ jauna kaluma liriskā varoņa, «sevī *skaldīties, tas ir atomu skaldīt, I lai tiktu pie* atoma *enerģijas». Garīgā enerģija — atomenerģija, tās nav tik daudz* poētiskas *metaforas — galvenokārt pretspēku samērojums. Garīgā enerģija kā* vienīgais *reālais* kodolļaunuma pretspēks. Tāda ir maģistrālā *problēma arī «Pieresvietā». Līdz ar to mākslas degpunktā* nonāk *varoņa (arī liriskā) un konflikta problēmas. Jau romānā «Un garāka par mūžu diena ilgst» Aitmatova Jedigejs tiek ierauts* globāli *traģiskās peripetijās. Viņš ir antipods militarizētajam mankurtismam, cieši sakņojies gan dzimtajā* ciematiņā, gan uz dzimtās Zemes, šodienā un *pagātnē. Kaislības un diskusijas, kas mutuļo ap «Pieresvietas» varoni Avdiju Kallistratovu, liecina, ka* varoņa *problēma apokalipses literatūrā ir* visspiedīgākā.

Vācietis *jau 70. gados iestājās par lirisko varoni, kas «neprātīgas» drosmes un ideju pārņemts, kas universāli sakņojas pasaulē. «Esi trakāks, I īstāk* s, kāp augstāk, (. .) Ik brīdi caur kristālu I tu *visu pasauli laid.» Jaunā spirāles vijumā atgriežas rainiskais «es — pasaul's daļa» cilvēks un sešdesmito gadu cilvēkatbildība par visu pasaulē. «Viss I ir ar tevi! Bez tevis būs I vienīgi I tavas bēres.»*

Taču, ja 60. gadu «cilvēks ir *atbildīgs par visu,* kas notiek pasaulē» nāca kā antipods staļinismam, nesenā *kara postam, tad «Nolemtībā» tā ir atbildība* pastarā situācijā. *Ja* vakar «ar vienu vienīgu *balsi vairāk I visstiprākais no mūs* neieredzošajiem *I nolēma ražot I bināros ieročus», tad bezjēdzīgi meklēt to vienīgo — atbildīgs ikviens. Man šķiet, ka Bostona, traģēdijā Aitmatovs «izspēlēja»* līdzīgu kārti. Bet varbūt, ka tieši tā ir

apokaliptiskās literatūras apliecinošā būtība?

Apsteigt *laiku,* būt laikam priekšā — tā ir Vācieša *poētikas skola. Taču «Nolemtībā» tiek pārvarēta arī telpas pretestība. Tā ir jaunu dimensiju, jaunu kritēriju ienākšana astoņdesmito gadu mākslā. Atcerēsimies, kā Aitmatovs* romānā *«Un* garāka par *mūžu diena ilgst», proponējot svešās planētas «Meža krūts» apdzīvotāju iedibināto* kārtību, pieteica jaunu cilvēces kopdzīves ētiku. *Nākotnes ētiku. Stīpa ap Zemi, ko veidoja bara-žēļošas kodolraķetes roboti, atņēma cilvēcei šo nākotnes atmiņu, gluži tāpat kā stīpa ap mankurta galvu laupīja tam pagātnes atmiņu.*

«Dzejnieks ir izdzimtenis. I Mirklis un mūžība ir viņa dzimtene.» Vācietis noārda rasu, kārtu, šķiru, nacionālās, aizspriedumu, stinguma, *domāšanas inerces robežas. Lauzdamies cauri laiktelpas džungļiem, Vācietis iededz mūsos* nākotnes atmiņu.

Tautība?

Dzejniekam tautību nav.

Viņam ir —

tautas.

Un tas ir daudz vairāk.

Nē, nesāksim spicēt ausis kosmopolītisma virzienā. Dzejnieka aicinājums malēnietei «nopērties dvēseļu pirtī» ir goddevība vissvētākajam — «tu esi *I Latvija!». Taču arī savu tautu viņš tver pretmetos. Dzejnieks spēcīgi belž latviešu Jānim, kas* sēd tronī, «būvētā no desām». *Ir* latvietis goda vīrs, *ir tukša gvelzējs.*

Tikpat iznīcinoši viņš raksta par tautas dvēseles *kolonizatoriem, kam «latviskais — I dzimtene» bija lamuvārds, par tiem «skolotājiem», kuri mācīja,* «*aizmirsdami, ka mani senči I mācēja paredzēt laiku un laikmetu». Sarkastiski un reizē mundri skan dzejojums «Turies mežone . . .».*

Dzejnieka atvērtība, dzejnieka «neprātīgā» drosme *ielauzties* šinī «degošajā zonā» un *izlauzties ārā, šis spēks ir bezgala suģestējošs. It īpaši tādēļ, ka daļa rakstnieku sirgst ar nacionālajām aizturēm un nostalģiju. Sirgst tāpēc, ka mūsmāju pravieši visniknāk ir šaustīti par nacionālajām* «ķecerībām». *Tauta ir* rakstnieka dvēsele, *asinis, sirdsapziņa, rakstnieka* doma *un rūpe. Astafjevs,* rakstot par Veiskas nedienām, raksta par krievu *cilvēkiem grūtdieņiem. Rakstnieka sirds asiņo par veco Graņu, likteņa un valdīšanas pamestajām lauku sievām. Sošņina traģēdijā galvenais ir, kā* dzīvot *tautā, kā* dzīvot ar *tautu*? Tā ir arī *rakstnieka paša un krievu inteliģences asa problēma. Astafjevs par to raksta vīrišķīgi, atklāti, sakāpināti.* Latviešu rakstnieks šinī problemātikā ieiet nebrīvi, k*ompleksaini, atskatoties.*

Vācieša poētika atvērtāka, tā iet pāri robežām un iestājas par pierakstīšanu «Virs zemes,(*. .) un visās valstīs uzreiz . . .». «Ziemeļvidzemes māls, I pasaules netikumu un tikumu krāsās I apdedzināts.» Viņš met izaicinājumu ir tautai, ir sabiedrībai* vienlaicīgi:

«Kur jūs esat, I mantassērgas *ārstējošie ārsti*? *Nav to.»*

Jau poēmā «Kārais lauks» sarkastiski asi modelēta šī pretišķību plosītā pasaule, modelēta visā tās nesaderīgajā daudzveidībā. Ideja, dvēsele, garīgums kļūst par laikmeta Antiņu. Kara lauka un kārā lauka ideju sabalsojumi, paralēles un pretstati, liriskā varoņa peripetijas un lēkšojumi mantu un *surogātkultūras pasaulē, turklāt autora groteskā, sarkastiskā un pamfletiskā tvērumā, tas viss veido dramatiski nostiegrotu pasauli. Dzejnieks ir liriskajā varonī, taču kā antipods, kas ved «bāleliņu» pa laikmeta ļodzīgajām, butaforiskajām vīteņ-kāpnēm aizvien augstāk un augstāk. Konflikts kulminē negaidītā peripetijā — «Mierīgs: . . I lien I mierīgums, I bende, mantrausis, narkomāns un* Ostaps Benders, I . . vienā personā lien I pār *kāro lauku».* Poēma *«Kārais lauks» intriģē arī ar savu platisko struktūru un konflikta rūgšanu, kā polifoniska ideju poēma.*

Laiks, kad veidojās krājumi «Gamma», «Antracīts», «Zibens pareizrakstība», «Si minors» un «Nolemtība», — 70. gadu otrā puse un 80. gadu sākums — ir viens no vissūrākajiem mūsu pēckara posmiem. Partijas XXVII kongress to raksturoja ar vārdu — stagnācija. Sociālā trupēšana radīja nepārvaramu plaisu starp tribīnes un *dzīves patiesībām, vārdiem un darbiem, iedomāto, vēlamo un reālo pasauli. Varbūt modernākā izteiksmē, taču veidojās jauna «Potjomkina sādža». Cilvēks un viņa* darbs *zaudēja vērti, uzblīda individuālists, patērētājs un parazitējošais slānis. Vācieti neizpratīsim, ja neņemsim vērā šo laikmeta traģiku. «Pieresvietā», «Ugunsgrēkā», «Skumjajā* detektīvā» un *«Nolemtībā» intonācija absolūti viena — apokaliptiska. Sirds asinīm rakstīts brīdinājums, trauksme, lūgums.*

Apbrīnojami precīzi Vācietis tver kādu būtisku 80. gadu intonāciju. Sen pagājībā ir Staļina kults, klaja *vardarbība,* cilvēka *fiziska aizraidīšana nebūtībā. Taču birokrātiskās valdīšanas dog-mati paralizē cilvēka* domu, *gribu, ticību, jaunradi, rezultātā «talants I atsakās no sevis (. .)* mīlestība *I pati* sārtā *kāpj». Turklāt divdesmitā gadsimta nogales vardarbība ir gan nežēlīga, gan rafinēta. «Visapkaunojošākais* cilvēkā *ir* bezspēcība . .», kad *«tavu mīlestību I izvaro I tevis — I sasietā priekšā . .»>, kad «Tevī kauj tevi». Tas ir* «mūsu gadsimta *I* visplašāk izplatītais I slepkavošanas / veids». Un *tā ideāli ir pārdžungļojušies un izstīdzējuši līdz ticībiņai, naidiņam, mīlestībiņai, kalpošana laikmetam līdz pakalpībai, vecā nomainītājs — ligzdbēglis — pārtapis ligzdgulī,* dvēsele *pārpurvojusies.*

Rinda rindā, pants aiz panta, un tu jūties kā peklē. «Kad mūsdienu *sievišķim I aizliedz I saukties par māti (. .) bērns rāpo pa mātes līķi, I . . un zīž.» Jūties neomulīgi, kā pastarā tiesā. Un, lasot šīs apokaliptiskās rindas, nedursim pirkstu kaut kur izplatījumā: tur, tur ir* tā *elle! Nē, ne tur, visas šīs rindas ir par mums! Ikvienu! Mūsu dēļ dzejnieks ir savu Golgāta krustu nesis.*

Grūti pat apjaust to brīdi, to mirkli, kad vietējās pastarās situācijas,

reģionālie konflikti kondensējas, uzmilzt un pārtop apokalipsē. «Nolemtībā» dominē *globāla traģika, taču dominē nevis kvantitatīvi, bet ar balss* uzstādījumu. Ar *apokaliptisku intonāciju. «Pasaule taisās I uz Pelnu* dienu. *I Cilvēku sejās I* mēms *apjukums.» «Ir zeme — I bumba, I pilna dinamīta,» ir «pasaule I kā žūpas rokās glāze I Pret grīdu! I Ozi-anna!».*

Tā ir asa, bezbailīga trauksmes un *brīdinājuma lirika. «Man šonakt I sevī I ir jānožņaudz gļēvulis . .» Surdinēto un pasteļtoņu «Nolemtībā» maz, valdošā — kontrintonācija. Piekāpība, atlikšana, pusdrīkstēšana, pusdarīšana ir nāvi nesošas. Pretmeti tiek atsārņoti* no šīm *gandrīz un pusbūšanām un kāpināti līdz antipodiem un antagonismiem, konflikts līdz traģēdijai. Biežāk* un *biežāk ielaužas plosītais ritms, groteski pārlēcieni, neparastī-ba kā antipods inercei un* «dvēseles *paralīzei». Groteskas, ~r'ripetijas, pretmeti* un *kolīzijas te ir kļuvušas par būtisku Vācieša poētikas stūrakmeni.*

Taču ironiju, sarkasmu, satīru, ļaunā un trulā noliegumu *nepilda naids, saltums, nē, viņa emocionālās enerģijas nesējspēks ir līdzdzīvošana un mīlestība. Dzejolī «Plēsoņa»* cilvēks *tiek atkailināts Vācieša stihijā — pretmetos. Starp «zvēru un cilvēku» ir tikai pamiers. Tāpēc jo* negaidītāks *ir viņa cilvēciskais* credo šinī *dzejojumā — mīlestība. Un ne tikai Vācietis, arī P. Pētersons, M. Zālīte, I. Ziedonis, pat «skarbās literatūras» un apokaliptiskās mākslas celmlauži harmonizē pasauli mīlestībā, piedošanā, grēku nožēlošanā. Atteikšanās no cīņas? Nepretošanās ļaunumam? Naids pretī naidam ir dzemdējis naidu, tāpēc nepārsteigsimies ar secinājumiem.*

Var jau būt, ka tas lasītāju un vēl jo vairāk literatūras speciālistu šokēs, taču esmu pārliecināts, ka «Nolemtības» un «Pieresvietas» struktūras un konfliktu raksturs ir radnieciski. Ar *struktūru es* nedomāju *karkasu, bet sabiedrības un cilvēces grimašu modelējumu, ideju un garīgās enerģijas* strāvojumus un *anomāliju tajos. Tātad dinamisko, nevis statisko struktūru. Abi tie tiecas tvert pasauli vienotā veselumā, lokālās pastarās situācijas kondensēt līdz cilvēces traģikai. Radnieciskas ir* Vācieša *un Aitmatova koncepcijas par cilvēka universālu sakņojumu un atbildību par «visu, kas notiek pasaulē», tuvs ir viņu abu* radoša *cilvēka, jaundomātāja, «pravieša» traģikas tvērums. Arī cilvēka dvēseles pretmetu uzvēr-sums. Citus saskares punktus tiku fiksējis, iztirzājot abu daiļradi.*

Tāpēc nevaru nedomāt par abu atšķirīgo rezonansi pasaulē. Kāpēc iziet daudzās tautās «Pie-resvieta», iziet «Mirušā cilvēka vēstules» un «Grēku nožēlošana», kāpēc «Nolemtību» zina vienīgi daži (varbūt daudzi?!) desmiti tūkstoši latviešu. < <Nolemtība» nav nedz viesistabas rotājums, nedz pašmāju lasāmviela. Tā ir sirds asinīm rakstīta Cilvēces «Sarkanā grāmata», turklāt vairums *dzejojumu — izcilā mākslinieciskā līmenī. Kur ir cēloņi šai tik līdzvērtīgu mākslas darbu ārkārtīgi atšķirīgai rezonansei?*

Galvenais cēlonis — mūsu kultūras nekoptībā un provinciālismā. Arī tagad mēs vairāk posta-mentējam Vācieti, ļoti maz apgūstam viņa ārkārtīgi bagāto devumu. Tā ir *dižu personību traģēdija vispār —*

dzīvam esot *to vajā dogmatiķi un neprašas, mirušu — pielūdzēji. Postamentētāji un dievinātāji traucē apgūt dzejnieka mantojumu visā tā pretrunīgumā. Tas reizēm jūtams attiecībā uz Raini, nupat tādi «superaugsti»* toņi *ieskanas Vācieša sakarībā. Vācieša «garīgā enerģija» būtu apgūstama gan intensīvāk, gan demokrātiskāk, pamācoties no dzejnieka polemikas kultūru. Vēl negribīgāk mēs Vācieša dzeju nesam citās tautās. Tā vien liekas, ka te virsroku gūst «nacionālais» egoisms — katram taču vilktin velk reprezentēt sevi ārpus republikas. Bet Centrālo izdevniecību iespējas ir tik minimālas. Arī internacionālismu citkārt tik sirdīgi manifestējot, aizmirstam,* ka *Vācieša dzeja ir gan internacionāla, gan* spējīga reprezentēt *latviešu tautu kā «izcilu personību».*

Taču nebūsim nevērīgi arī pret mākslinieciskas dabas šķēršļiem. Mūsdienu apokalipses māksla tiecas tvert netveramo — uzšķērst globāla ļaunuma saknes, brīdināt par cilvēces pašiznīcināšanās briesmām, ielauzties ļaunuma un nekrietnības perēkļos, krāteros un peklē. Uzsprādzināt tos un reizē *uzsprādzināt cilvēces apziņas letarģiju. Nest cilvēcei* jaunu *kopdzīves kultūru. Planetārās idejas mākslinieciski vēl neapdzīvotas. Šķēršļi nepārvarēti un nepārvarami. Kritiķi daudzbalsīgi strīdējās un* apstrīdēja «Pieresvietu» *un «*Skumjo detektīvu» kā *vienotus* veselus *mākslas darbus, kā romānus. Galu galā estētiskā* doma nosvērās, *lai* piedotu. *Nē, nevis piedotu, bet apstiprinātu — publicistiskais tiešums un viennozīmīgums, avīž-nieciskais žargons, lauzītais ritms, iekšējā disharmonija, struktūras kolīzijas, viss, viss ir tā Visaugstākā — Cilvēces «būt vai nebūt« vārdā.*

Nesalīdzināmi grūtāk šī misija ir veicama *īsdze-*jai. Tāpat kā «Pieresvietā», arī «Nolemtība» būvēta *no «ciklopiskiem bluķiem». Cilvēka patības, mūža, tautas, sabiedrības un cilvēces kolīzijas, dienišķais un planetārais bieži vijas un mijas viens ar otru, turklāt negaidītos pavērsienos. Tur, kur poētikas arsenāls ir pietiekami plastisks, kur dzejnieka talants kurina līdz augstspriedzei, tur cilvēces traģika detonē spēcīgi. Dzejojumos, kur iets plašumā ar tiešākiem, viennozīmīgākiem publicistikas un filozofijas līdzekļiem,* emocionālā *stiegrojuma pietrūkst.*

Un *vēl. Globālajā poētikā, šķiet, visasākā ir «laika apstādināšanas» problēma —* lai «*ciklopis-ko ideju» uztvertu, lai cilvēces traģika izraisītu katarsi. Kaut* Vācieša *dzeja dramatiski uzlādēta, kontrastaina un šķautņaina, tomēr īsdzejā plane-tāras kataklizmas bieži uzzibsnī pārāk mirklīgi. Tāpēc arī par* vienotu *struktūru «Nolemtībā» var runāt vienīgi nosacīti, jo «garīgās enerģijas lauks», kas vieno visu daudzplākšņaino poētikas sistēmu, uztverams grūti. Ideju polifonisms,* ideju *globālie mērogi liek domāt par sazarotu daudz-*slāņu *struktūru, būtībā —* par *lielformas dzeju. Uz tādiem spriedumiem mani pamudina* Vācieša paša *plašākie dzejojumi.*

Apstādināt laiku, apsteigt laiku, lauzties cauri laiktelpas džungļiem, iet pāri un ārpus laika ar humānisma un progresa idejām, ar taisnības un

patiesības balsi — tāda ir Vācieša *jaunrades būtība, viņa dzejas spēks. Tāpēc poēmu «Einšteiniā-na», «Potjomki'na sādža» un «Kārais lauks» kurinātās kaislības, konflikti un idejas spēcīgi* detonē *joprojām, bet dzejnieka toreizējā pravietiskā doma ir kondensējusies līdz cilvēces traģikai mūsdienu «apokalipses» literatūrā. Liela literatūra liek sasaukties laikmetiem. Žurnālā «Avots» nupat publicētais O. Vācieša dzejojums «Vadoņa* augšāmcelšanās» kopā ar G. Priedes lugu «Smaržo sēnes» *un E. Vilka stāstu «Divpadsmit kilometri» asi tver šodienas sociāli cilvēciskās grimases, atgādina un brīdina, ka Apalītis* un *Rau-bēns ir vitāli un noturīgi, ka trīs tēva dēlu konflikts nav rimis vēl šobaltdien.*

Gados, kad mūsdienu vidusmēra jaunais gleznotājs, tikko pabeidzis Mākslas akadēmiju, sāk uztaustīt radošo rokrakstu, Jēkabs Kazaks jau bija pateicis visu. Mākslinieks nodzīvoja nepilnus divdesmit sešus gadus un aizgāja mūžībā brīdī, kad viņa talants bija atraisījies visā pilnībā. Ko līdz vairs zīlēt, kā tālāk būtu veidojies Kazaka, Grosvalda, Zeltiņa vai Padega ceļš. Viņu skopais daiļrades mantojums bijis kā spilgts, neatkārtojams uz-zibsnījums, kura spožums nekad neapdzisīs.

KULTURA

DACE LAMBERGA Sintezējošā vienkāršība

Jēkaba Kazaka piemiņas izstādē 1922. gadā bija eksponētas 40 gleznas, pāri par divsimt akvareļu, linogriezumu un zīmējumu. Tas nav daudz, taču bez Kazaka mākslas dziļi saturīgā laikmetīguma nav iedomājama latviešu kultūra. Viņš dzīvoja sarežģītā laikā, kas politikā nozīmēja pirmo pasaules karu, vācu okupāciju, Februāra un Oktobra revolūcijas, bet mākslā — lavīnu satriecošu iespaidu, ko sniedza franči Pikaso un Derēns, itāliešu futūris-ti, vācu ekspresionisti. Tik grūti tādā informācijas jūklī atteikties no vilinājuma sekot spožām sensācijām un meklēt savu individuālo izteiksmes veidu. Jēkabs Kazaks, ar katru šūnu uzsūcot visu jauno un laikmetīgo mākslā, palika neatkārtojams. «Velti mēs mēģināsim Kazaka audeklos atrast ko skaisti estētisku, viss pie viņa vienkāršs un patiess kā audekla nopietnā krāsa, ar kuru viņš neaizrauj, bet atstāj mūs rūgtu nojautu priekšvakarā»[1], un tas, ko «Kazaks atstājis, ir sāpju mantojums, viņa jaunās spēcīgās dvēseles fragmenti, un šis mantojums paliks tautai dārgs, kamēr viņa dzīvos».[2] R. Sutas un M. Cielēnas atziņas apliecina 1983. gadā Edgara lltnera gleznotais pēdējais darbs — Kazaka portrets, kurā izpaužas dažādu laikmetu latviešu mākslinieku dvēseļu kopība un gara lielums.

«Katrs mākslinieks rada pasauli sev, pēc savas garīgās sejas» [3], un Jēkabs Kazaks, gleznojot apkārt verdošo, līdz izmisumam traģisko bēgļu dzīvi, strēlniekus vai pašportretus, atklāja laikmeta kopainu un savu esību tajā. Līdz pirmajam pasaules karam 1895. gada 18. februārī dzimušā Rīgas sētnieka dēla dzīve virzījās harmoniski. A. Ķēniņa reālskolā zīmēšanu mācīja viena no spilgtākajām personībām latviešu kultūrā — Jūlijs Madernieks. Kopā ar draugu Kārli Baltgaili, vēlāko strēlnieku tēmas kopēju, Jēkabs ne tikai centīgi papildinājās zīmēšanā, bet brīžos, kad skolotājs nebija klāt, rīkoja paukošanās turnīrus ar krāmu tirgū pirktiem rapieriem. 1912. gadā Jēkabs iestājās Rīgas mākslas skolā, kuru vērienīgi vadīja Vilhelms Purvītis. Par pedagogiem tur strādāja J. Rozentāls, J. R. Tilbergs,

B. Borherts, bet kursabiedru vidū bija J. Bī-ne, E. Šveics, un uzreiz II kursā iestājās gadu jaunākais Romāns Suta. Kazaka skolas darbi liecina, kā Purvīša ietekmēto impresionistis-ko ēnojuma manieri ģipša galvas zīmējumā, pārejot Tilberga portretu klasē, nomainījis iluzors realitātes atspulgs. Purvītis audzēkņiem lika strādāt dabā, un 1914. gadā Jēkabs ar četriem ainavu zīmējumiem pirmoreiz piedalījās izstādē.

1914. gadā, sākoties karam, mājās no studijām Parīzē atgriezās Jāzeps Grosvalds, ieradās kā pravietis, nesdams sev līdzi atziņas par ļaunākajiem franču gleznie cības virzieniem un latviešu mākslas nākotnes uzdevumiem. Rīgā viņš atrada nobriedušu augsni aktuālo

ideju sēšanai un kopā ar domubiedriem K, Ubānu, V. Toni, A. Drēviņu un citiem nodibināja mākslinieku pulciņu «Zaļā puķe». Kazaks vēl bija par jaunu, lai viņu tur aicinātu, tomēr neapšaubāmi, ka pulciņā pārspriestās idejas un atziņas par franču mākslu vismaz teorētiski viņu tika skārušas.

Kopš 1915. gada maija Kurzemes bēgļu straumes cauri Rīgai plūda uz Vidzemi un plašo Krieviju. Jūlijā sākās rūpnīcu evakuācija, bet augustā formējās pirmie strēlnieku bataljoni. Rīgas pilsētas mākslas skola praktiski beidza pastāvēt, un pēc V. Purvīša lūguma audzēkņi varēja turpināt mācības Krievijas mākslas skolās. 1915. gada rudenī Jēkabs kopā ar Romānu devās uz Penzas skolu, kur jau mācījās K. Baltgailis. Pa ceļam tie vienīgi iegriezās Petrogradā, Ermitāžā pirmoreiz mūžā redzēja Rembrantu, Ticiānu un Rubensu.

Neskatoties uz smagajiem dzīves apstākļiem Penzā, Suta rakstīja draugiem jūsmīgas vēstules, tur uz viņa aicinājumu ieradās arī Valdemārs Tone un Konrāds Ubāns. Svešumā tomēr neklājās viegli, jo ikmēneša pabalsts — 3 rubļi — bija niecīgs, tādēļ pusdienas skolā bieži bija vienīgā ēdamreize dienā. Ziemās nekurinātajās istabiņās stindzināja sals, jo sildīja tikai avīžu «ugunskurs» mazgājamā bļodā. Mātei uz Pēterpili Romāns rakstīja patiesību, ka «te nu gan ir briesmu dienas, jo nevar dabūt gandrīz nekā, pat bulkas, tad jā-

<

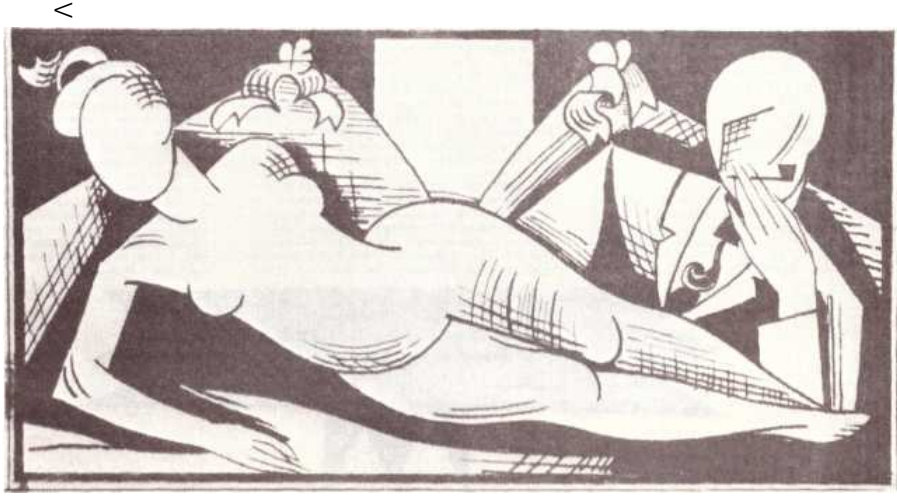

stāv rindā no 9 līdz 12, sasodīta bedre, par laimi, nav tik auksts kā pagājušo ziemu».' Laikam vienīgi cerība uz kara beigām un atgriešanos dzimtenē palīdzēja vilkt drūmo bēgļu gaitu nastu. Kazaka ietaupījumi ātri izsīka, un viņš sāka strādāt Latviešu bēgļu apgādes komitejas kantorī. Tur dzīves traģisko pusi viņš varēja atskatīties atliku likām — «es biju dzirdējis, kā mira latviešu kareivji par savu Kurzemi, un Krievijā redzēju sirmgalvjus, kuru pēdējā cerība bija gulēt dzimtenē». Kazaks daudz gleznoja, aizsākot «dažas lielas gleznas no latviešu bēdīgās dzīves». Penzas dienasgrāmatā viņš rakstīja: «Mēs

ticējām, ka pēc briesmīgajiem pārdzīvojumiem dzīvos latviešu tauta, un mākslā mēs runāsim nedzirdētu valodu. Par zelta laikmetu domājām, un, kad bijām diezgan runājuši, sākām strādāt.» Pats Jēkabs vislabāk atklājas K. Baltgaiļa raksturojumā: «Pagara auguma, glīts, ļoti nopietns, kaut arī zem šīs nopietnības slēpās kluss humors. Jebkuru darbu, pie kura ķērās, darīja ar milzīgu aizrautību, mūžīgi eksperimentēja, meklējot jaunu mākslas valodu, bieži portretēja sevi. Mākslas teorijas jomā viņš bija no mums pats spēcīgākais un varbūt arī nosvērtākais. Daudz lasīja. Mēs toreiz bieži apspriedām latviešu mākslas nākotni, un ikviens no mums gribēja radīt kaut ko īpaši nozīmīgu, vēl nebijušu.»[5]

Penzas mākslas skolā, kurā valdīja stingras peredvižņiku tradīcijas, Kazaku iedalīja figūru klasē. Rīdzinieki kā jau «lielpilsētnieki» ieradās skolā ar savām neierastajām idejām. Pedagogi viņu darbiem nav īpaši «piesējušies», taču penziešiem nav ļāvuši taisīt pakaļ. Ikdienu īsināja kultūras pasākumi Latviešu bēgļu komitejā, skolas sarīkojumi, kā arī sanākšanas draugu pulkā. Baltgailis, Suta, Kazaks un Roberts Mačernieks nolēma izdot rokrakstā žurnālu «Četru vīru patiesība», lai apkopotu teorētiskās atziņas un iespaidus. Suta savam numuram deva eksotisku apakšvirsrakstu «Zulu-kafers», bet Kazaka izdevums saucās «Dūmi» — asociācijas ar ugunsgrēku un šāviņu dūmiem. Bez teorētiskajām pārdomām Jēkabs savā žurnālā ievietoja arī divus izjustus dzejoļus par bēgļu likteni.

Katru pavasari skolā notika audzēkņu darbu izstādes, kurās rīdziniekus speciāli lūdza parādīt gleznas, un Toni ar Kazaku pat ievēlēja žūrijā. Latviešu gleznieciības veids atstāja uz penziešiem lielu iespaidu, jo «viņiem likās brīnišķīgi, ka mēs nedaudzās stundās izvilinājām uz audekla lielu dzīvību un krāsainību». Penzas laikā līdz 1917. gada pavasarim lielos vilcienos izkristalizējās Kazaka gleznieciības raksturs, izteiksmes līdzekļu attīstības virzība un teorētiskie uzskati. Skolā gleznotais «Zēna portrets» un «Sieviņa melnā lakatā» ir korekti reālisma paraugi, kuros vēl īsti nejūt autora individualitātes atklāsmi. Toties «Pašportrets melnā» izstaro spēcīgu

personības apgarojumu un dziļu inteliģenci, kā arī gleznieciskū atraisītību un triepiena plastiku.

PAŠPORTRETS AR SARKANO KAKLAUTU. 1919
PAŠPORTRETS. 1916
PAŠPORTRETS PILIGRIMA TĒRPĀ. 1917

1916. gada martā Jēkabs kopā ar Robertu Sniķeri Maskavā apmeklēja latviešu mākslas izstādi Lemersjē galerijā, kur vislielāko iespaidu uz viņu atstāja J. Grosvalda bēgļu tēmas gleznojumu «kontūru skaistais zīmējums, brīnišķīga kompozīcija un stipra krāsainība». Morozova galerijā abi puiši vēl apskatīja Go-gēna, Van Goga, Koro, Manē gleznas. Bet Di-mitrovkas ielā — futūristu izstādi. Tomēr Grosvalda iespaids tobrīd bija visradošākais, un Kazaka gleznie cībā ienāca laikmetīgi aktuālā bēgļu tēma. Turpinājās arī meklējumi formā. Domājot un strādājot, mākslinieks savu gleznie cības veidu bija tā pārveidojis, ka tas «vairāk līdzinājās dekoratīvai mākslai nekā impresionistiskai gleznošanai». «Mans gleznošanas veids kļuva svabadāks, un lielu vērību es piegriezu kompozīcijai. Vēl es nepazinu Andrē Derēnu un reprodukcijās biju re-

dzējis tikai dažus Pikaso darbus, tadeļ visa mana mīlestība piegriezās vecajiem meistariem.» Pārejas posmu raksturo glezna «Trīs vecenes» — izmisuma mocītas bēgļu sievas. Kompozīcija balstīta uz ritmisku laukumu kārtojumu, uz roku un sejas plastikas kontrastu pret lauzītajām figūru un fona plaknēm. Tā vairs nav agrīno portretu impresionisma ie-strāvotā iluzorisma atblāzma, bet mākslinieka pārdzīvota dzīves īstenība, kuras formā atspoguļojas kubisma skaldņotie ritmi, kaut gan visumā šī virziena ietekme uz Kazaka gleznie cību nav būtiska.

1916./17. gada ziemā Kazaks uzgleznoja savu izmēros lielāko un monumentālāko kompozīciju «Bēgļi», kura skaudri pauž laikmeta kolīziju saasinājumu. Audeklā bijis nemākulīgi aizlāpīts caurums, un tikai vēlāk pēc restaurācijas m(uzejā K. Ubāns esot pateicis, ka Jēkabs pats to lāpījis. Acīmredzot tik liela izmēra labu audeklu nebija

vienkārši iegūt. Mākslas vēsturē bēgļu tēma saistās ar evaņģēlija teiku par bēgšanu uz Ēģipti, ko gleznojis Ti-ciāns, Van Deiks Muriljo, Bušē, traktējot kā harmonisku svētās ģimenes atpūtas brīdi tālajā ceļā. Kazakam bēgļu dzīve bija skarba, reāla ikdiena, un gleznā ar vienas ģimenes stāstu viņš apkopojis visas pēkšņi traģiskā situācijā nonākušās latviešu tautas likteni. Sieviete ar zīdaini, vectēvs, vecāmāte ir garīgi nesalaužami cilvēki, kuru sirdīs gail viena vienīga cerība — atgriezties dzimtenē, kuras vārdā strēlnieki noliek galvas Tīreļpurvā un Nāves salā. Atsevišķu detaļu atspoguļojums gleznā ir konkrēti sadzīvisks — «latviešu zemnieka pelēkais, pašaustais uzvalks, melnā cepure ar spožo nagu ir tik tipiski, ka jūs to atšķirsiet starp tūkstoš citiem cilvēkiem. Vēl vieglāk pazīt latviešu sievietes, jo kas vēl tā nēsāja baltos galvas lakatiņus». Tai pat laikā gleznas ideja ir izteikti vispārcilvēciska. Saglabājušās vairākas «bēgļu» skices, no kurām Kazaks izvēlējies garenformātu ar zemu horizontu, virs kura vectēva varenais stāvs paceļas kā monolīta klints. Figūru traktējumā mākslinieks izmantojis deformāciju, īpaši sejās un rokās, lai panāktu spēcīga pārdzīvojuma efektu. Ar plastiskākām līniju aprisēm veidota jaunās mātes figūra — tautas dzīvības dziņas simbols.

Akvarelī «Bēgļu komitejā» Kazaks portretējis sevi sēžot aiz maza galdiņa un no malas noraugoties ļaužu kņadā. Pie galasienas tikko jaušams zīmējums, kurā zinātājs atšifrēs Jāzepa Grosvalda Latviešu bēgļu apgādāšanas centrālkomitejas plakātu ar raksturīgo divplā-nu kompozīciju. Grosvalda iespaidā šo paņēmienu izmantojis Kazaks panno Nr. 2 «Bēgļi» ar izteikti ritmisku figūru kārtojumu. Dinamiski ekspresīvās kompozīcijas priekšplānā trīs statiski, lauzīti sieviešu stāvi, bet otrā plānā virzās bēgļu gājiens. Līdzīgi būvēta diptiha pirmā daļa «Peldētājas». Iespējams, ka mākslinieks abas gleznas iecerējis kā miera dzīves idilles un kara bezjēdzības pretstatus.

TREJPORTRETS. 1917
SĒDOSAS *SIEVIETĒS* STUDIJA. 1920
KAPRACI. 1919

Zīmējumos un akvareļos Kazaks pievērsās ikdienišķām dzīves norisēm — rinda pie veikala, pūlis tirgotavā, bēgļu pavadīšana pēdējā gaitā. Mākslinieka akvareļiem nav raksturīgs tradicionālais caurspīdīgais dzidrums, jo viņš gleznoja tumšā kolorītā ar sedzošu krāsu. Tušas zīmējumi radīti ne tikai kā meti gleznām, bet arī kā piezīmes uz rūtiņpapīra vai telegrammu blankām. Tušas un tintes tonālajos plūdinājumos lauzītās, asās zīmējuma līnijas iekonturētas ar paasiem spalvas vilcieniem.

1917. gada pavasarī Jēkabs Kazaks Maskavā apmeklēja Sčukina galeriju, kurā pirmo reizi redzēja Derēna, Pikaso un Matīsa gleznas, un, kā atcerējās Suta, bijis satricināts līdz sirds dziļumam: «Man liekas tik vienkārši, tik baidoši šie franči. Neticu, ka tā ir īstenība, man liekas, ka redzu pirmoreiz ķermeņus, kurus citādi kā par gleznu nevar saukt.» [7] Ārēji gleznotājs visspēcīgāk ietekmējās no Derēna lauzīto formu valodas, kā, piemēram, kompozīcijā «Sestdiena» (1911—1914,

Puškina tēlotājas mākslas muzejs). Kazakam piemita laimes dota īpašība svešus iespaidus ātri uztvert un tikpat ātri pārstrādāt, pilnveidot, pakļaut savai domai. Viņa terminoloģijā parādījās jēdziens «sintezējošā vienkāršība», kas gleznieciībā nozīmēja skaidras un vienkāršas formas, atbrīvošanos no visa nejaušā, jo «modelējot vajag visu lieko atmest un strādāt tikai ar tiem sīkumiem, kuri ir raksturīgi». Ja nepieciešams, lielākai izteiksmībai un idejas izteikšanai Kazaks deformēja dabas formas, mainīja krāsas, saasināja gaismēnu attiecības, jo «gleznas būtība — idejiskā un glezniecīskā vienība».

1916. gada pavasarī strēlnieku pulkos iestājās Tone un Ubāns, bet Ziemassvētki bija pēdējā reize, kad palikušie penzieši salasījās kopā pie improvizētas eglītes ar iekārtām krāsu tūbiņām un dažām svecītēm. Februāra revolūcija jauniešus izrāva no skolas ikdienas — tie gājuši pat ieņemt tuvāko policijas iecirkni, kurš izrādījies jau tukšs. Taču vēlāk puiši saņēma nopietnu uzdevumu — meklēt izbēgušos kriminālnoziedzniekus un iznīcināt dzērienu krājumus. Pavasarī Kārlis Balt-gailis beidza skolu un iestājās 5. Zemgales latviešu strēlnieku pulkā, un Kazaks uzgleznoja drauga portretu zaldāta šinelī. Arī Jēkabs pats Penzu atstāj un atgriežas Rīgā. Augustā abi ar Sutu pieteicās tajā pašā Zemgales pulkā, taču Rīgai 3. septembrī krītot vāciešu rokās, Kazaks palika okupētajā pilsētā, kura bija tukša — kā izmirusi. Vakaros uz ielām nebija neviena cilvēka, tikai tālumā klusumu pāršķēla naglotu papēžu troksnis un šautenes slēdža klakšķi. Par šo laiku — badu, postu, bailēm, aukstumu — stāsta kompozīcija «Žanrs», kuras modeļi ir vecāki un māsa. Pirms tam Kazaks bija gleznojis viņu ģīmetnes, taču grupas portretā patriarhālā cildenuma vietā ienāk saspringums, dinamiski ritmi, spēcīga anatomisko formu deformācija. Spilgti parādās mākslinieka kompozīcijas meistarība, kārtojot gaišos laukumus uz tumšā fona, izliecot roku ritmus, saasinot gaismēnu kontrastus tērpu krokās. Tēva galvaskausu un rokas pielīdzinot ģindenim, Kazaks jūtīgi pauž savu attieksmi pret apkārtvaldošo iznīcības dvesmu, kad «domas stinga neziņā».

1918. gada audekli «Pašportrets ar paleti» un «Cirkā» liecina, ka autora rokraksts kļuvis glezniecisķāks, ka zudis zīmējuma stingrums un pieaugusi triepiena plastika. Daudzo pašportretu vidū, kuros mākslinieks zināmā mērā bija sev uzspiedis kādu izteiktu pozu vai paštēla daudznozīmību, kompozīcijā ar paleti un sarkano kaklautu izcelts tādas radošas personības spēks, kura pārliecinoši apzinās savu sūtību mākslā. Ne mazāk Kazaku saistīja vēl pavisam īsā latviešu mākslas vēsture, par ko stāsta neliela burtnīca «Jānis Roze», kas izdota Rīgā 1918. gadā J. Kazaka «apgādā»[8]. Būtībā par Rozi apkopotas tikai trīs anekdotes, ko mākslinieks pierakstījis, ciemojoties pie Krišjāņa Barona, un divi avīžu raksti. Taču jāatceras, ka līdz tam vēl nav izdota neviena grāmata par kādu no latviešu gleznotājiem. 1918. gadā kopā

ar 13 citiem kandidātiem Jēkabs Kazaks pretendēja uz V. Timma stipendiju, kurš testamentā novēlējis katru gadu 1000 rubļu piešķirt kādam no Rīgā dzimušiem māksliniekiem[9]. Diemžēl Jēkabs stipendiju neieguva, un varbūt tieši materiālās šaurības dēļ bija spiests oktobrī doties uz Alūksni.

BĒGĻU KOMITEJĀ. 1917 TRĪS PELDĒTĀJAS. 1920 JĒKABS KAZAKS

Tur Kazaks strādāja par zīmēšanas un mākslas vēstures skolotāju Alūksnes padomes II pakāpes darba skolā, lasīja lekcijas, zīmēja teātra dekorācijas. Ja viņš bija cerējis uz mierīgāku dzīvi nekā Rīgā, tad dziļi maldījās, jo nokļuva pašā kara notikumu epicentrā. 1919.

gada 21. februārī strēlnieki atkāpās no Alūksnes, kuru pēc nedēļas atkal atguva, taču somu un igauņu baltgvardi paspēja iznīcināt daudzus iedzīvotājus. Tos apbedīja pils priekšā komunāru kapos, kur vēlāk raka arī strēlniekus. Pavasarī kaujas pie Alūksnes turpinājās: «Sarkanarmieši gāja uz fronti, cauri Alūksnei atkāpās sarkano ķīniešu pulki, igauņu komitejas ar nokautiem lopiem un miltu maisiem, vēl jātnieki pāri ezeram no Izbor-skas un Veravas. Biedri no centra baznīcā mierināja un draudēja. Naktī un ap pusdienu šāva. Es dzīvoju Viktora Egliša dzīvoklī, un gar manu logu skrēja zaldāti bez šautenēm un vilka ložmetēju, ķēķus un lielgabalus ar ievainotiem, kuri turējās pie stobriem.» Radošam darbam it kā nebūtu piemērots brīdis, taču dienasgrāmata liecina, ka no gājieniem ar karogiem un dziesmām, no redzētajām līķu kaudzēm izlobījis motīvus gan sienu gleznām, gan griezumiem kokā. Kokgriezumu novilkumi pagaidām nav zināmi, tāpat kā nav saglabājies mets komunāru piemineklim, kura īstenošana tāpat nebūtu iespējama, jo maijā sarkanie strēlnieki atstāja Alūksni."[1] Palikusi vienīgi Kazaka atmiņa, ka «tēlniecība ir re-' dzamākā māksla un liela svabadības laikos».

1918. gada 30. novembrī Jēkabs Kazaks Alūksnē sniedza priekšlasījumu «Par mākslu» , kurā izklāstīti viņa teorētiskie uzskati. Visciešāk jaunā gleznotāja domas saistīja laikmetīgās mākslas raksturiezīmes, tās attiecības ar dabas paraugiem, aktuālākie virzieni kubisms un futūrisms, kaut viņš tūlīt atzinis, ka «pēc programmas taisīta māksla ir vēl mazāk māksla». Mākslinieks bijis pārliecināts, ka «tas, ko mēs tagad saucam par jauno mākslu, nav jauns mākslas vēstures priekšā, kura augstākajos cilvēcības sasniegumos atkārtojas mūžīgā maiņā, bet gan jauns tik tālu, cik mūsu dzīve ir jauna un cik mūsos ir vairāk drosmes turēt mūsdienu karogu augstu».

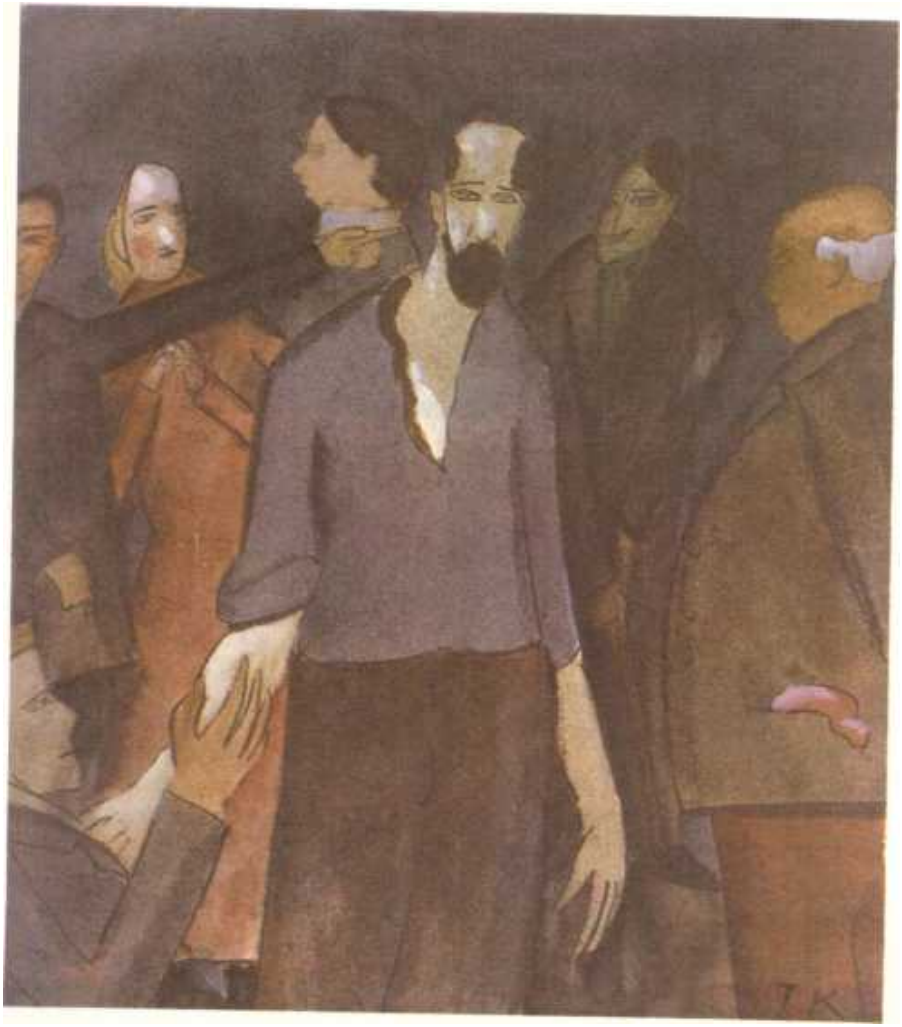

Rīgā Jēkabu atkal sagaidīja vispārējs trūkums un bads, glezniecībai neatlika tik daudz enerģijas kā kādreiz Penzā. Iespējams, ka jau Alūksne tapis kādes K. Č. jaunkundzes portrets, taču abi 1916. gadā iesāktie dubultpor-treti droši vien pabeigti, atgriežoties Rīgā. Saistošākais no tiem ir «Smēķētāji» ar Baltgaili un Sniķeri. Sejas veido diezgan nosacītas gaismēnu plaknes, bet īpaši izceltas Baltgaiļa rokas ar pīpi un tabakas kastīte. Līdzīgu ēnojuma manieri ar spēcīgi saasinātiem gaismēnu kontrastiem kā jaunumu atklās 60. gadu beigās latviešu mākslā ienākusī paaudze.

Sabiedriskā dzīve Rīgā vasaras beigās, neraugoties uz Bermonta uzbrukumu, sāka aktivizēties. Oktobrī Pilsētas mākslas muzejā, kura kupols cieta bumbas sprādzienā, notika Latviešu retrospektīvā mākslas izstāde. Citu vidū tajā piedalījās septembrī dibinātā Eks-presionistu grupa, kuras biedri bija A. Drē-viņš (Maskava), J. Grosvalds (Parīze), K, Jo-hansons, J. Kazaks, O. Skulme, N. Strunke,

R. Suta, K. Ubāns, Ģ. Eliass. J. Lindbergs un E. Sveics vēl bija kandidāti, bet V. Tone, būdams žūrijas komisijas loceklis, izstādē nepiedalījās. Seši no viņiem izdeva Ekspresionistu mapi ar linogriezumiem, par kuriem Grosvalds izteicās, ka tajos daudz nevajadzīgu upuru kubismam, kurš Francijā vairs neesot aktuāls. Kazaka melnbaltās kompozīcijas ar strēlnieku motīviem «Sieviete ar ievainoto plecos», «Ievainotā pārsiešana», «Kaprači» noskaņā ir diezgan ekspresīvas, un kubisma formu ģeometrizācija tām nav pat sevišķi raksturīga. Tomēr daudzi novilkumi ir diezgan nekvalitatīvi, jo tipogrāfijas krāsas vietā lietota melnā guaša.

Grosvalds no Parīzes rakstīja, ka maldīgi ir grupu dēvēt par ekspresionistiem, jo «vienmēr bailīgi nosaukt sevi no paša sākuma par «istiem» — tādu grupu kā «impresionisti»,

«kubisti» nekad nav bijis — to vārdu viņiem vēlāk iedevuši»[1]". Tāpēc nākošā gadā Ekspre-sionisti pārdēvējās par Rīgas mākslinieku grupu. Mākslinieciskо uzskatu pamatprogrammu tā deklarēja I izstādes kataloga ievadā: «Visi pēdējie gadi bija mūsu mākslai īsts traģisms, likās, ka arī šeit mēs ejam pretī galīgai iznīcībai. Mākslai mūsu sabiedrībā vairs nebija vietas. Lielas izturības un pašuzupurēšanās vajadzēja māksliniekiem, cīnoties ar trūkumu un vienaldzīgo apkārtni.» Šādā situācijā varēja iziet uz kompromisu, piemēroties sabiedrības gaumei un prasībām, taču «rīdzinieki» krasi pieteica savu kredo: «Mūs vairs neapmierina vienkārša reālās dabas attēlošana. Taisni uz personības parādīšanu iziet šobrīd visas mūsu tieksmes. Ne dabu, objektīvo ārējo dabu, mēs gribam tagad dot savos darbos, bet paši savu individuālo dabu, savu garīgo būtību.» Jēkabs Kazaks, kaut arī gados viens no jaunākajiem biedriem, tika ievēlēts par pirmo priekšsēdētāju. Iespējams, ka viņš rakstījis kataloga ievadu, jo priekšlasījumā «Par mākslu» izteicis līdzīgas domas, ka gleznā nozīmīgākais ir «formu un līniju kombinēšana, uzbūve, krāsas tonālās vērtības un, galvenais, tas gleznotāja gars, kas organiski saaudzis ar visiem», jo «mums rokās doti gleznas elementi, un garam būs viņus kopot vienai lielai domai, vienai skaidrai un nepārprotamai pilnībai». Tādēļ «ne dabu gleznotājam vajaga dot, bet dabai jābūt tikai par starpnieci starp gleznotāju un skatītāju, kā caur dabas formām viena radītāja ideja top pieietama visai cilvēcei».

Rīgas grupas izstāde, kurā pat vienam autoram bija stilistiski atšķirīgi dažādu gadu darbi, kļuva par nozīmīgu notikumu pilsētas kultūras dzīvē. Kritika visaugstāk novērtēja Tonēs un tajā laikā jau pāragri mirušā Gros-valda gleznas. Kazaku izprata kā autoru, kura «gleznas ir pilnas neredzētu pozu un žestu», jo «viņš visur meklē raksturīgo — līnijās, krāsā, izteiksmē, visur jābūt kaut kam sevišķaiˆ pārsteidzoši orģinālam»[1] \ Acīmredzot uz laikmeta fona Kazaka māksla tiešām bija neierasta un spilgta parādība, kaut vai atteikšanās

no perspektīvas un anatomiskās uzbūves deformācija. «Krāsu un līniju mēmā valoda ir jāmācās, lai varētu izprast, kas viņā tiek runāts. Tāpēc Rīgas mākslinieku grupas izstāde daudziem bija un palika grāmata aiz septiņiem zieģeļiem,»[14] secināja Jānis Jaun-sudrabiņš, jo liels sašutums radās ne tikai pilsoniskajā publikā, bet pat dažos vecākās paaudzes māksliniekos, pēc pusgada izraisot bēdīgi slaveno «kasparsoniādi».

1920. gadā Jēkabam Kazakam atkal radās iespēja intensīvāk strādāt, jo uzlabojās dzīves apstākļi. Viņa gleznie cība kļuva dzīvespriecīgāka, krāsās gaišāka un spilgtāka, kā kompozīcijās ar vitālajām peldētājām, kuras līdzīgi Afrodītei iznirst no jūras viļņiem. Gan aizkustinoši pompozajās figūrās gleznā «Dāmas jūrmalā», gan laisko atpūtnieču skicēju-mos ciklā «Edinburgas (Dzintaru) jūrmala» mēs redzam to Kazaka būtības šķautni, kurā «zem nopietnības slēpās kluss humors». Būdams jūsmīgs jaunās mākslas piekritējs, viņš ne mazāk asi uztvēra mākslas vai sadzīves grotesko pusi, par ko liecina vairākas karika-r tūras. Šajā gadā Kazaks strādāja pie kompozīcijas par strēlnieku tēmu, no kuras zināmas tikai skices un melnbaltās reprodukcijas.

Brīva kopija no Tintoreto «Svētā vakarēdiena» kļuva par pēdējo gleznu mākslinieka mūžā. 1920. gada 9. septembra vēstulē V. Purvītim, toreizējam muzeja direktoram, T. fon Tranzē kunga pilnvarotais dod atļauju Kazaka kungam kopēt šo gleznu[1]'. Kara laikā daudzu vācu muižnieku kolekcijas glabājās muzejā, taču nav zināms, vai šis darbs bija izstādīts, un arī tā tālākais liktenis, kaut pastāv versija, ka tas izvests no Latvijas 20. gadu sākumā. Ka-

36. Ipp.

SVĒTAIS VAKARĒDIENS. (BRĪVA KOPIJA NO TINTORETO) 1920 METS GLEZNAI. 1916/17

37. Ipp.

BĒGĻI. 1917

SEDOSAS SIEVIETES. NO CIKLA «EDINBURGAS (DZINTARU) JŪRMALA». 1920

zaks «Svētā vakarēdiena» reliģisko tēmu traktējis brīvi, risinot tās ietvaros gluži cilvēciskas kaislības un sasniedzot vēl neredzētu gleznieciskо temperamentu un ekspresiju. Liekas, burtiski dejojusi pa audekla virsmu, ar dažiem triepieniem sniedzot dzīvu priekšstatu par katru no mācekļiem vai dzīru galda kluso dabu. «Man patīk Tintoreto,» teicis Kazaks, un «zīmīgi tas, ka es, viņa neredzot, esmu nonācis pie dažiem līdzīgiem paņēmieniem . . . Viņā mēs redzam, ka, dzenoties pakaļ formālai pilnībai, tas atmet parasto, dabisko, sekojot tikai bildes ritumam un uzbūvei». Ne velti kāds laikabiedrs izteicies, ka tas ir jauns Kazaks Tintoreto dotās robežās.

Oktobrī, pusgadu pēc Rīgas grupas skates, tika atklāta kāda nevienam nezināma mākslinieka R. Kasparsona izstāde ar profesionāli vājiem moderno virzienu atdarinājumiem, par kuru kritiķis J. Dombrovskis rakstīja: «Kaspar-sonam vēl jāsāk no paša sākuma,» jo «sevišķi krāsās tas vēl galīgi negatavs.» Tas būtu palicis kā kāda iesācēja neveiksmīgs mēģinājums, ja tur neslēptos uzbrukums Rīgas grupai, kura atradās karastāvoklī ar «bijušajiem matadoriem», kā Suta sauca vecākās paaudzes mākslinieku J. R. Tilbergu un R. Zariņu. Tilbergs reprezentēja akadēmisko gleznieciības skolu, bet Zariņš grafikā balstījās uz vācu romantisko reālismu. Nesaskaņas radās it kā pretējo mākslas uzskatu dēļ, jo vecie centās noturēt iegūtās pozīcijas, bet jaunie neatzina nekādus kompromisus, taču ne bez nozīmes bija arī tīri finansiāli jautājumi. Pēc kara valsts nebija tik bagāta, lai spētu atbalstīt visus māksliniekus. Sadursmes nenotika tikai aci pret aci, bet azartiski norisa arī preses slejās polemikā starp Sutu un Zariņu. Priekšlasījumā, kas 22. oktobrī notika latviešu biedrībā, J. R. Tilbergs atklāja «lielo joku» ar Kasparsona izstādi. Runas sākumā viņš pakavējās pie notikumiem pēcrevolūcijas Krievijas mākslā: «Es šai laikā biju Vitebskas mākslas skolas direktors, kad ieradās Sagals ar ļoti plašām pilnvarām un diktēja visai guberņai savus mākslas uzskatus. Klasēs uz sienām viņš uzrakstīja: «Zīmēt visu zilā krāsā, ja ar to nepietiek, var pieņemt vēl sarkanu, zīmēt visu trīsstūros vai četrstūros!»» Tilbergs mēģinājis iedziļināties šajā «dullumā» un izmēģinājis visus «ismus», un, pēc viņa domām, arī Rīgā tagad «visi inficēti ar šo krievu slimību» un konkrēti ekspresionisti, kuri «organizējās kā vilki un pieņēma vēl savā pulkā hiēnas no rakstnieku vidus». Nobeidza Tilbergs ar vārdiem: «Sabiedrībai jāizšķiras: apašus vai īstu mākslu!»[17]

VASARA. 1917

MIRUŠA BĒGĻA PAVADĪŠANA. 1917

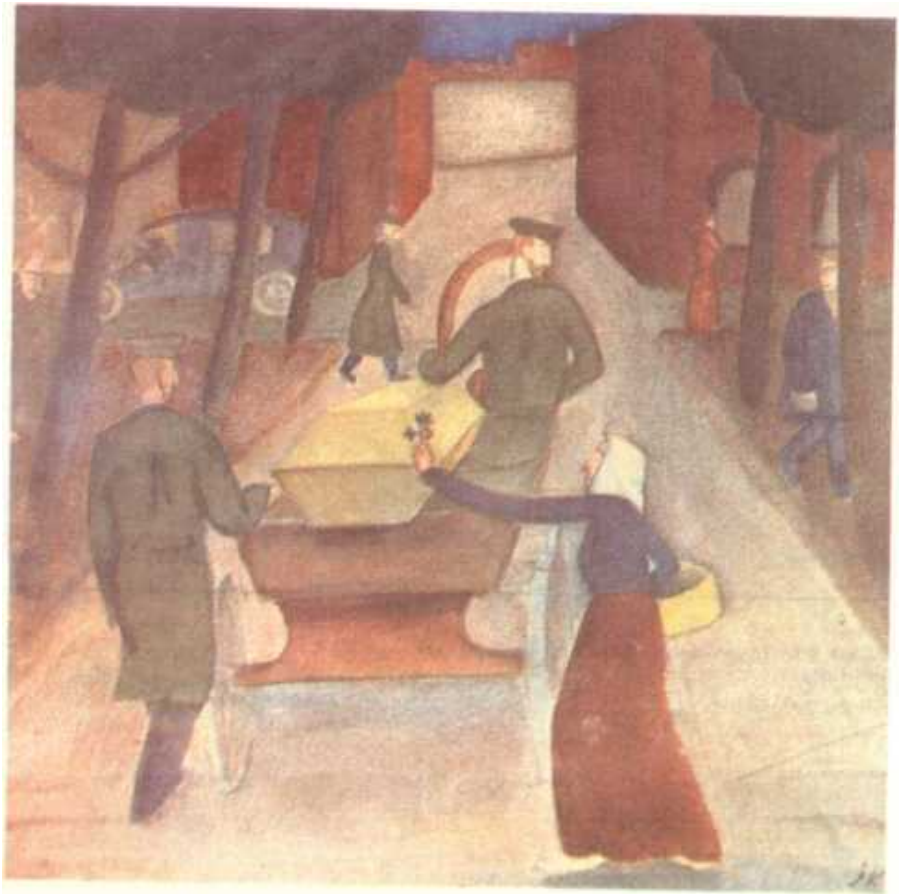

R. Zariņš esot atgādinājis klātesošiem An-dersena pasaku par kailo karali, salīdzinot to ar Rīgas grupu, par kuras mākslu tauta jūsmojot. Viņš arī pastāstīja, ka sanākuši kopā vairāki mākslinieki un viņi īsā laikā saražojuši lielu skaitu darbu un sarīkojuši tā saukto «Kasparsona izstādi», lai parādītu, «cik vieg

li iespējams bez iekšējas pārliecības kolektīvi radīt darbus pēc visjaunākās metodes, kā arī rādīt to iekšējo tukšumu un bezvērtību». [18] Netaktiskais vecmeistaru izlēciens neguva iecerēto rezultātu, jo kritika un sašutusī publika nostājās Rīgas grupas mākslinieku pusē.

J. Jaunsudrabiņš priekšlasījuma atreferējumu nobeidza ar vārdiem: «Tilberga — Zariņa karagājiens pret jauno mākslu draud piedzīvot melnā Bermonta likteni. Var gadīties, ka šie mākslinieki paliek divi vien, radu un personīgu draugu aplaudēti, bet mākslas plūdumu neviens neaizturēs.» [19]

Neskatoties uz plašo materiālu, par «kas-parsoniādi» trūkst nopietnu pētījumu, jo šī tēma allaž kādam likusies neērta un slidena. Varbūt pat nevajadzētu to sīkāk atcerēties, ja šis bezjēdzīgais notikums traģiski neskartu Kazaka likteni. Mākslinieks notikušo pārdzīvoja ārkārtīgi smagi, jo spēcīgi tika aizvainoti viņa visnopietnākie un

dziļākie centieni. Tā

BĒGĻI. 1916/17 Egona Spura fotoreprodukcijas

JK

kā priekšlasījuma vakarā Kazakam kā grupas priekšsēdētājam nedeva vārdu, tad, jau slims būdams, viņš savu pārliecību izteica presē: «Ja Tilbergs ar saviem rokaspuišiem turas pie futūristu paņēmieniem un ar smiekliem un klauniskiem jokiem grib atrisināt mūsdienu akūtos mākslas jautājumus, tad pret to jāizsaka visdziļākā nicināšana. Ar prieku tomēr jākonstatē, ka Tilbergs un Zariņš veselu pusgadu centušies iedziļināties jaunākos gleznieciības sasniegumos, ja šinī gadījumā bez rezultātiem, tad tur nav vainojami «ismi», bet paši šie kungi. Beigās es atļaujos aizrādīt, ka vienīgais pareizais līdzeklis iznīdēt visus «ķēmus», «huligānus» un «apašus» ir uzgleznot labas gleznas, kuras tad pašas runās.»“[11] Pats Jēkabs Kazaks to vairs nespēja apliecināt, jo 30. novembrī viņu pieveica slimība, un 5. decembrī draugi mākslinieku pavadīja pēdējā gaitā uz Torņakalna kapiem.

P. S. No apzinātajiem Jēkaba Kazaka darbiem deviņdesmit procentu glabājas Valsts mākslas muzejā, seši atrodas Tukuma Mākslas un novadpētniecības muzejā, daži pieder privātkolekcionāriem. Kazaka skopais mantojums ir tik izcila latviešu tautas kultūrvērtība, ka tā vieta būtu tikai muzejā. Tādēļ gandarījumu rada gan Rīgas pilsētas mākslas skolas zīmējumu ieplūšana fondos, gan ikkatra kolekcionāra atteikšanās no sava īpašuma par labu sabiedrībai.

Atsauces

! Suta R. Jēkabs Kazaks. — «Latvijas Sargs», 1 920, Nr. 48. 2 Cielēna M. Jēkabs Kazaks. — «Sociāldemokrāts», 1920, Nr. 276.

' Arī turpmāk — J. Kazaka atstātās piezīmes no J. Pujāta, J. Šiliņa, U. Skulmes un R. Sutas publikācijām.

4 Suta R. Vēstule mātei 1916. gadā. — VMA ML, R. Sutas lieta.

5 Baltgailis K. Atmiņu lappuses šķirstot. — Krāj.: Latviešu tēlotāja māksla. R., 1977.

6 Lācis V. Zītaru dzimta. — LVI, R., 1955, 436.— 437. Ipp.

′ Suta R. Jēkabs Kazaks. — «Ritums», 1922, Nr. 4, 315. Ipp.

* a 15 Mākslas muzeja arhīvs.

10 Steins V. Latviešu sarkano strēlnieku cīņu un piemiņas vietas Latvijā. R., 1987, 63. Ipp.

11 Skulme U. Jēkaba Kazaka piemiņai. — «Baltijas Vēst nesis», 1921, Nr. 272, 273.

12 Grosvalds J. Kad atkal atgriezīsimies. — «Māksla», 1985, Nr. 4, 23. Ipp.

’ f Eglītis V. Ekspresionistu izstāde. — «Latvijas Kareivis», 1920, Nr. 21—25.

14 Jaunsudrabiņš J. Gleznieciība no 15. II līdz 15. III. —«Kopdarbība», 1920, Nr. 16.

Dombrovskis J. R. Kasparsona izstāde. — «Baltijas Vēstnesis»,

1920, Nr. 283.

[1 14] Jaunsudrabinš J. Plikais karalis jeb liels joks latviešu mākslas dzīvē. — «Jaunākās Ziņas», 1920, Nr. 239. Paziņojums atklātībai par Kasparsona izstādes sarīkošanu.— «Latvijas Sargs», 1920, Nr. 243.

[2(1] Kazaks J. Vēstule redakcijai. — «Latvijas Kareivis», 1920, Nr. 205.

ALBĒRS KAMI *1957. GADA 10. DECEMBRA RUNA*

Stokholmas rātsnamā, banketā, ar ko noslēdzās Nobela prēmijas piešķiršanas ceremonija.

Saņemot pagodinājumu, ko Jūsu brīvā Akadēmija man piešķīrusi, mana pateicība bija jo dziļāka tāpēc, ka es novērtēju, cik ļoti šis apbalvojums pārsniedz manus nopelnus. Katrs cilvēks un jo vairāk — katrs mākslinieks vēlas tikt atzīts. Arī es to vētos. Bet, uzzinot jūsu lēmumu, es nevarēju nesalīdzināt tā atbalsi ar to, kas es patiesībā esmu. Kā lai samērā jauns cilvēks, kura vienīgā bagātība ir viņa šaubas un vēl nepabeigti darbi, cilvēks, kurš pieradis dzīvot darba vientulībā vai draudzības patvērumā, neuzņem ar sava veida paniku lēmumu, kas viņu pēkšņi — vienu un aci pret aci ar sevi pašu — nostāda spožas gaismas centrā. Ar kādu sirdi viņš var pieņemt pagodinājumu brīdi, kad citi rakstnieki Eiropā (un to vidū vislielākie) ir spiesti klusēt, ja tai pašā laikā viņa dzimtajai zemei jāpieredz nemitīgs posts?

Es izjutu apjukumu un iekšēju satraukumu. Lai iegūtu mieru, man vajadzēja tikt skaidrībā ar pārlieku labvēlīgo likteni. Un, tā kā balstoties vienīgi uz saviem nopelniem, es nevarēju liktenim līdzināties, es neatradu neko citu, kas man palīdzētu, kā tikai to, kas visu mūžu visgrūtākajos apstākļos mani uzturējis, — proti, domas par manu mākslu un rakstnieka lomu. Atļaujiet, ka aiz pateicības un draudzības jūtām es jums pastāstu, cik vienkārši vien pratīšu, kādas ir šīs domas.

Es nespēju dzīvot bez savas mākslas. Bet nekad es neesmu mākslu stādījis augstāk par visu. Ja tā man ir nepieciešama, tad, gluži pretēji — tāpēc, ka tā nenošķiras ne no viena un ļauj man tādam, kāds es esmu, dzīvot vienā līmenī ar visiem. Manās acis māksla nav vientuļa bauda. Māksla ir līdzeklis, kā aizkustināt vislielāko daudzumu cilvēku, sniedzot viņiem visiem kopējo ciešanu un prieku privileģētu atainojumu. Tātad mākslinieks nedrīkst izolēties, māksla pakļauj viņu visvienkāršākajai un visuniversālākajai patiesībai. Un, ja bieži gadās — kāds izraugās mākslinieka likteni tāpēc, ka jūtas citāds nekā pārējie, tad drīz vien viņš apjauš, ka saglabās savu mākslu un atšķirību tikai tad, ja atzīs savu līdzību ar visiem. Mākslinieks veidojas šai nemitīgajā turp un atpakaļceļā no sevis pie citiem, pusceļā starp skaistumu, bez kā viņš nevar iztikt, un kopību, no kuras viņš nevar izrauties. Tāpēc īsti mākslinieki nenicina neko: viņi cenšas saprast, nevis tiesāt. *Un ja viņiem šai pasaulē jānostājas kādā pusē, tad vienīgi tās sabiedrības pusē, kur, pēc Nīčes izteikuma, vairs nevaldīs tiesnesis, bet gan radītājs, vienalga, strādnieks vai inteliģents.*

Līdz ar to rakstnieka loma nav šķirama no grūtiem pienākumiem. Mūsu dienās rakstnieks nevar kalpot tiem, kas veido vēsturi: viņš kalpo

tiem, kam jācieš vēstures spaidi. Citādi viņš paliek viens un zaudē savu mākslu. Visas *tirānijas armijas ar miljoniem vīru neizraus viņu no vientulības, pat un jo vairāk tad ne, ja viņš būs ar mieru iet ar tiem vienā solī. Bet pietiek ar otrā pasaules malā pazemojumiem pamesta nezināma cietumnieka klusēšanu, lai rakstnieks atgrieztos no trimdas — vismaz tais reizēs, kad viņam, brīvības priekšrocības baudot, izdodas neaizmirst šo klusēšanu un likt tai atbalsoties ar mākslas līdzekļiem.*

Neviens no mums nav pietiekami liels tādam aicinājumam. Tomēr visos dzīves apstākļos, nepazīts vai šķietami slavens, tirānijas važu saistīts vai drīkstēdams kādu laiku brīvi izteikties, rakstnieks var rast dzīvas kopības izjūtu, kas viņu attaisnos, vienīgi ar tādu nosacījumu, ka viņš uzņemas, cik viņa spēkos, divus uzdevumus, kuri padara dižu viņa amatu: kalpot patiesībai un kalpot brīvībai. Jo rakstnieka aicinājums ir apvienot cik iespējams daudz cilvēku, un tas nevar samierināties ar meliem un verdzību, kas tur, kur tie valda, audzē vientulības sajūtu. Lai kādi būtu mūsu individuālie trūkumi, māsu amata diženums vienmēr sakņosies divās grūti izpildāmās saistībās: mēs vienmēr atteiksimies melot par to, ko zinām, un vienmēr pretosimies apspiešanai.

Vairāk nekā divdesmit bezprātīgas vēstures gadus mani, kas tāpat kā uisi *mana vecuma cilvēki biju neglābjami ierauts laikmeta konvulsijās, uzturēja neskaidra nojausma, ka rakstīt mūsu dienās ir gods, jo tas uzliek pienākumus un uzliek par pienākumu ne tikai rakstīt vien. Man tas īpaši uzlika par pienākumu — tādam, kāds es esmu, un pēc saviem spēkiem — nest līdz ar visiem tiem, kas dzīvoja tai pašā vēstures laikmetā, nelaimi un cerības, kurās mēs dalījāmies. Šie pirmā pasaules kara sākumā dzimušie cilvēki, kam bija divdesmit gadu, kad pie varas nāca hitlerieši un vienlaikus notika pirmās revolucionāru prāvas, kas pēc tam, lai viņu audzināšana būtu pilnīga, pieredzēja Spānijas karu, otro pasaules karu, koncentrācijas nometņu pasauli, spīdzināšanu un cietumu Eiropu, šodien ir spiesti audzināt savus dēlus un veikt savu darbu pasaulē, kurai draud nukleārā iznīcināšana. Neviens, liekas, nevar prasīt, lai viņi būtu optimisti. Es pat uzskatu, ka mums jāsaprot — lai gan nemitīgi cīnoties pret tiem — to cilvēku maldi, kas, uzskrūvēdami izmisuma cenu, pieprasa tiesības uz bezgodīgu rīcību un metas laikmeta nihilismā. Taču lielākā daļa no mums, kā manā dzimtenē, tā Eiropā, noraidīja šo nihilismu un sāka meklēt likumību. Viņiem vajadzēja izkaldināt sev māku dzīvot katastrofas laikmetā, lai piedzimtu otrreiz un pēc tam tieši un atklāti cīnītos pret nāves instinkta aktualitāti mūsu vēsturē.*

Katra paaudze, bez šaubām, iedomājas, ka tai lemts pārveidot pasauli. Manējā tomēr zina, ka tā pasauli nepārveidos. Bet tās uzdevums varbūt ir vēl lielāks. Tai jāaizkavē pasaules iznīcināšana.

Mantojusi kroplīgu vēsturi ar apsīkušām revolūcijām, ārprātīgu tehniku, mirušiem dieviem un spēku zaudējušām ideoloģijām, kur viduvējas varas spēj šodien visu iznīcināt, bet vairs neprot pārliecināt, kur saprāts ir

pazemojies tik tālu, ka kļuvis par naida un apsmiešanas kalpu.

Sī paaudze zina, ka tai sevī un ap sevi, izejot vienīgi no savas noliedzošās attieksmes, vajadzēs atjaunot kaut ko no tā, kas liek ar cieņu dzīvot un mirt. Apdraudētā pasaulē, kur mūsu lielinkvi-zitori riskē uz visiem laikiem nodibināt nāves valstību, tai it kā trakā skrējienā pret pulksteņa gaitu vajadzēs atjaunot starp tautām mieru, kas nebūs verdzības miers, atkal samierināt darbu ar kultūru un kopā ar visiem cilvēkiem darināt jaunu neaizskaramu svētumu šķirstu. Varbūt tā nekad nespēs veikt šo milzu uzdevumu, bet var droši sacīt, ka visās pasaules malās tā jau būs noslēgusi šis divkāršās derības par patiesību un brīvību un, ja vajadzēs, pratīs mirt par tām bez naida. Šī paaudze pelnījusi, ka to apsveic un uzmundrina, lai kur tā atrastos, un jo vairāk tur, kur tā ziedojas. Šai paaudzei, pārliecināts par jūsu piekrišanu, es gribētu nodot man piešķirto pagodinājumu.

Līdz ar to, norādījis uz rakstnieka amata dižumu, es būtu nolicis rakstnieku viņa īstajā vietā, kur viņam nav citu titulu kā vien tie, kurus viņš dala ar saviem cīņas biedriem, kur viņš, ievainojams, taču stūrgalvīgs, netaisns, taču dedzīgi aizstāvēdams taisnību, dara savu darbu visiem redzot, bez augstprātības un bez kauna, mūžam sadalīts starp ciešanām un skaistumu, kur viņam lemts no savas divkāršās būtības dziļumiem radīt darbus, ko viņš neatlaidīgi ceļ vēstures postošajā gaitā. Kurš gan pēc visa tā varētu gaidīt no viņa jau gatavus atrisinājumus un jaukas pamācības? Patiesība ir noslēpumaina, grūti notverama, allaž no jauna izcīnāma. Brīvība ir bīstama, tikpat aizraujoša, cik skarba dzīvē. Mums jāiet uz šiem diviem mērķiem ar grūtībām, taču apņēmīgi, jau iepriekš apzinoties, ka varam pagurt garajā ceļā. Kurš rakstnieks tad uzdrīkstēsies ar skaidru sirdsapziņu kļūt par tikumības sludinātāju? Ja runa ir par mani, man vēlreiz jāatkārto, ka neesmu nekas no visa tā. Nekad neesmu spējis atteikties no gaismas, no laimes būt, no brīvās dzīves, kurā uzaugu. Tomēr, lai gan ar šo nostāju izskaidrojami daudzi mani maldi un kļūdas, tā, bez šaubām, palīdzējusi man labāk izprast manu amatu, tā vēl tagad palīdz man instinktīvi turēties blakus tiem klusajiem cilvēkiem, kuriem vienīgi atmiņas vai īsu un brīvu laimes mirkļu atgriešanās dara panesamu dzīvi, kāda viņiem jādzīvo šai pasaulē.

Tagad, nonācis pie tā, kas es īstenībā esmu, pie savām robežām, saviem parādiem un smagās pārliecības, es jūtos brīvāk un varu norādīt uz man piešķirtā apbalvojuma apjomu un dāsno augstsir-dīgumu, kā arī pateikt, ka es gribētu to pieņemt kā cieņas apliecinājumu visiem tiem, kas, piedalīdamies tai pašā cīņā, nav guvuši par to nekādas priekšrocības, bet, gluži otrādi, pieredzējuši postu un vajāšanas. Man atliek pateikties jums un par zīmi savai pateicībai šeit, visiem klātesot, dot jums to pašu senseno uzticības solījumu, ko ikviens īsts mākslinieks katru dienu klusībā dod pats sev.

Tulkojusi Maija Silmale

— Bet kādas gan jums bija tiesības izspriest cilvēku likteņus!

Vai ir tāda partija, kas nav pārliecināta, ka tai ir taisnība! Es esmu tās biedrs.

Albērs Kāmī

ALBĒRS KAMĪ. «MUMS NAV SAJŪTAS, KAS ATBILSTU VĀRDAM MŪŽĪBA»

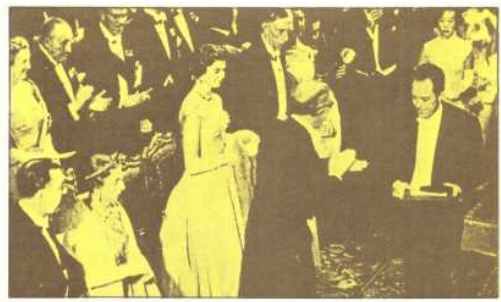

Nobela prēmijas pieškiršanas ceremonija 1957. 17. oktobrī «..par literāro darbību, kas ar skaidru nopietnību atspoguļo mūsu laiku sirdsapziņas problēmu».

Māte

ULDIS TĪRONS

ES NEESMU IEDVESIS BAILES NEVIENAM

— Revolucionāra tiesības.

— Ja tagad, pēc laika, palūkojas atpakaļ, — kā spriedāt tiesu!

— Pēc revolucionāra sirdsapziņas.

(No sarunas ar Martu Krustiņsoni. Lit. un Māksla, 1987, 7. nov.)

«Dažreiz vakaros pie jūras kalnu pakājē nakts satumst pār mazu, burvīgu līci, un no klusajiem ūdeņiem tad paceļas skumīga pilnība. Sajās vietās kļūst saprotams, ka grieķi pieskārušies izmisumam vienīgi caur skaistumu.»" Varbūt Kāmī bija dzimis, lai būtu grieķis. Šķiet, ka viņa miesiskais, iedegušais līdzinieks, kam pieder vienīgi mirklis, kurā tas dzīvo, mantojis Nīčes «Traģēdijas dzimšanas» prieka un viegluma garu. Dienasvidus pasaulē, kam vajadzēja būt šī gara mājām, mēģināja atgriezties Albērs Kāmī, reizē atminoties pilnības brīžus, ko bija pārdzīvojis savas helēnistiskās jaunības zemē Alžīrā. Tipasas drupas, vējš no Sahāras un Vidusjūras maigā vienaldzība iezīmē to saules gaismā vibrējošo, «gaistošo un uzmācīgo realitāti, kuru mēs, nekad nesastapuši, tomēr pazīstam». Maijas Silmales un Kurta Fridrihsona satikšanās ainavu. Antonioni topogrāfiju. Visā Kāmī dzīvē būs jūtama šīs «lielās pusdienas» gaismas klātbūtne.

* «Atgriešanās Tipasā». Šeit un talak izmantoti rokrakstos izplatītie Maijas Silmales tulkojumi.

Alžīras saulainā vienaldzība kļuva par Kāmī «metafiziskā piedzīvojuma» dekorācijām. Pēc maza brīža galvenais varonis kā Paster-naka Hamlets sava liktens priekšnojautās iznāks uz gadsimta prožektoru apgaismotās skatuves. Pēdējā remarka.

Priekšnesums sākas ar brīdi, kad varonis dzīvē sasniedzis punktu, pēc kura viss bijušais ir tikai nākošais atpakaļ. Trūkums klusumā ar māti, Vidusjūras brīvības stundas, šķiršanās ar Simonu Kafkas Prāgā, viens gads Komunistiskajā partijā un dilonis kopā ar spāņu asinīm piešķir galvenās lomas izpildītājam bezcerīgi godīgu seju, kuru nepaspēs pārtraukt vecums. 1940. gadā viņš ierodas no Alžīras Eiropā, un tur viņu jau gaida.

Sajā brīdī dons Kihots uzliek galvā frizierim atņemto skūšanās bļodu; Kjerkegors metas prom no savas iemīļotās Regīnas, kurai teju teju jākļūst par viņa sievu. Sajā brīdī Kāmī Kaligula, stāvot savas mīļotās sievietes līķa priekšā, atklāj «vienkāršo un ļoti skaidro, mazliet nejēdzīgo un ar grūtībām paciešamo patiesību: «Cilvēki mirst un viņi ir nelaimīgi».» Izkliegts «jā!» pasaules nesaprātīgumam un absurdumam kļūst par Kāmī «lielo dienasvidus» brīdi. Malro un Sartrs (izmantojot Valerī dzejoli) satikšanos ar absurdu salīdzina ar atrašanos pretī pēkšņi kailām sievietes krūtīm: ne miesa un ne gars . . . mirklis, izbailes . . .

No riebuma pret īstenības nepilnību un esamības smaguma Nīče radīja saulescilvēka miesisko kaislību pret dzīvi. Kāmī dievatstātība un pamestība pārtop gaišas klātesamības sajūtā pasaulē. « . . iekost zobus dzīvē kā sulīgā auglī . . sāpes un nāve tikai uzkurina manī šo kaislību pret dzīvi.» «Visa mana valstība ir no šīs pasaules.» Viņš prasa sevis askētisku atteikšanos no visām šķietamībām: bezgalīgi brīvs ir cilvēks bez rītdienas. Katram paliek tikai viņa miesiskā vienotība ar pasauli. — Mans ķermenis ir zemes daļa. Tam nav cerības. Tam ir tikai asins sitieni. — Tāda ir Kāmī apžilbinošās pusdienas patiesība. Kāmī sastingst saules eksistenciālista vīrišķīgi sasprindzinātajā pozā, pastāvīgi gatavs būt par neiebaidāmu liecinieku jebkurai vardarbībai pret dzīvību. Viņš iestājas tajā brālībā, kas «laiku laikos nekad nav rimusi cīnīties, lai pret vēstures abstrakcijām apliecinātu to, kas sniedzas pāri katrai vēsturei un kas ir — cilvēka miesa, vienalga, ciešanās vai laimē».

Otrā pasaules kara laikā Albērs Kāmī aktīvi iesaistās Pretošanās kustībā, taču vēlāk par to runā nelabprāt un uz jautājumu, kā tas noticis, atbild, ka viņam to jautāt neesot nekādas jēgas. «Vienkārši nekur citur es sevi iedomāties nespēju, tas arī viss. Man likās un man liekas līdz pat šim brīdim, ka nedrīkst pieņemt to pusi, kurā ir koncentrācijas nometnes ...» — Nenonāvē. Nevairo pasaulē ļaunumu.

Nespied roku slepkavam. — Sī šķīstā un ārpusvēsturiskā patiesība, kas bija Kāmī 2X2, kļuva par klupšanas akmeni ar ētisko relatīvismu sistajiem laikabiedriem, kuri nogalināšanu uzskatīja par jaunas dzīves sākumu. Kāmī ne par ko nepieņem melus kā vienīgo iespēju darbībai («Ir cilvēki, kas melos iestājas, kā citi iestājas ordenī.»). Un viņš pārakmeņojas ar Temīdas zobenu rokā, atsakoties runāt ar bendēm. «Koncentrācijas nometņu upurim bija un ir neiespējami izskaidrot tiem, kas viņu pazemo, ka tā nevajag darīt. Jo šie pēdējie vairs nav cilvēki . . . Tas, kurš grib valdīt, ir kurls.» Cenšanās saglabāt sevi šajā nevainojamības stājā (pretstatā Sartra: «tīras ir vienīgi nocirstas rokas») raksturo Albēra Kāmī rīcību un klusēšanu pēckara Eiropā.

Kad Japānā tika nomestas atombumbas, Francijas preses vispārējā sajūsmas skurbulī Kāmī «Combat» bija vienīgais laikraksts, kurā bija teikts: «Pietiek ar vienu teikumu, lai apkopotu mūsu viedokli: mašīnu civilizācija līdz ar to sasniegusi savas mežonības augstāko pakāpi.» Kad 1952. gadā Franko Spānija tiek uzņemta UNESCO, Kāmī izstājas no šīs organizācijas. 1953. gadā viņš metas aizstāvēt Austrumber-līnes nemierniekus. Alžīras kara un Alžīras teroristu darbības laikā Kāmī cenšas samierināt abas puses, beigās pieprasot pašnoteikšanos Alžīrai. 1956. gada Ungārijas notikumu laikā Kāmī aicina Eiropas rakstniekus griezties ANO, kā arī materiāli palīdz nogalināto un apcietināto ungāru rakstnieku sievām (par to kļuva zināms pēc Kāmī nāves). 1957. gadā Kāmī publicē kaislīgu rakstu pret nāvessodu. 1958. gadā iestājas par Nobela prēmiju Pasternakam. Jāpiebilst, ka vēl pirms «atmaskojošā» 1956. gada Kāmī demonstrē savu kategorisko Staļina ār- un iekšpolitikas nepieņemšanu. Kad Eiropā kļūst zināms par staļiniskā režīma noziegumiem Padomju Savienībā, Kāmī, līdzīgi daļai citu Rietumu inteliģentu, zaudē ticību sabiedrības revolucionārās pārkārtošanās iespējamībai, pieskaitot sociālismu pie totalitārām ideoloģijām. «Jā, izšķirošais XX gadsimtā bija tas, ka revolucionārā

kustība nodevusi brīvības ideālus, ka brīvības sociālisms ir arvien vairāk pārvērties cēzaru un karavadoņu sociālismā. Sajā brīdī no pasaules pazūd pēdējā cerība, un katram brīvam cilvēkam iesākas vientulība.»

Lai izvairītos no vēsturiski fiksētās likumsakarības, ka revolucionāri-uzvarētāji pārvēršas savas izcīnītās brīvības kapračos, Kāmī savā apcerējumā «Dumpīgais cilvēks» konstruē «ideāla revolucionāra» tipu. Tas ir cilvēks, kas atrodas nepārtrauktā nepieņemšanas stāvoklī, turpinot «absurda cilvēka» dzīves formulu: cīņa bez cerības, pastāvīga atteikšanās un apzināta neapmierinātība. Pēc šī darba publicēšanas 1951. gadā Kāmī pārtrauc attiecības ar Sartru, kurš viņu apvaino tieši par atteikšanos saskatīt un nostāties «vēstures progresīvo spēku» pusē: «. . lai Jūsu sirdsapziņu saglabātu tīru, Jūs esat spiests spriest tiesu; Jums vajadzīgs vainīgais: ja tas neesat Jūs pats, tad tāda ir visa pasaule. Jūs pasludināsit spriedumu, un pasaule paliks klusa, taču, tiklīdz Jūs kaut kur iesaistāties, Jūsu tiesas spriedumi paliek nederīgi, un Jums nākas atkal visu sākt no gala . . . Jūs esat Sīzifs, kas notiesāts tiesāšanai.» Tā ir savāda un japāniska tiesa: kad tiesātājs tiesājamo priekšā uzšķērž sev vēderu viņiem par sodu. Vai varbūt kā Kristus dodas augšup tajā kalnā.

< 0

Albērs Kamī un André Malro, rakstnieki, Francijas kultūr ministrs de Golla laikā. 1944. gads, «COMBAT» redakcijā. Tipaiss drupas

Iespējams, ka visdīvainākais visā šajā lietā ir tas, ka Kāmī vientuļajā balsī ieklausījās. Politikāņu ideoloģija alkst un rada savu biktstēvu pat tad, ja, pierādot savu vēlēšanos nožēlot grēkus, tas «sociāli jāizolē». Ir laiki, kad par vienīgo patieso esamību kļūst iespēja

tapt nogalinātam. Būdams buržuāziskās sabiedrības upurjērs, Kāmī parādīja, ka vienam atsevišķam cilvēkam ir iespējams nostāties pret mūsdienu valsts mašīnu, ja tā pārkāpj taisnīgumu kaut vai pret vienu pašu cilvēku. «Es gribētu mīlēt savu valsti, nepārstājot mīlēt taisnību.»

Mūža pēdējos gados Kāmī bija izstumts klusumā gan no kreiso, gan labējo puses. Tiesa, ja viens cilvēks var būt sava laika sirdsapziņa, tad Zviedrijas Karaliskā akadēmija 1957. gadā piešķīra tai Nobela prēmiju.

Kāmī vairākkārt uzsvēris, ka mākslinieka vienīgā iespēja ir mācīties būt par cilvēku, atsakoties būt par dievu, un vienīgais attaisnojums— «runāt to cilvēku vārdā, kuri šobrīd cieš, vienalga, cik dižas pagātnē vai nākotnē būtu valstis un partijas, kas viņu apspiež». Kāmī principiālā ārpusideoloģiskā nostāja («Mākslinieks nevar, kaut arī viņš gribētu, sadarboties ar tiem, kas lieto mūsdienu laikmeta ideoloģiju valodu un līdzekļus.») realizējās varbūt vienīgajā vēsturiski attaisnojamajā formā: rakstnieks bez atrunām ir gatavs pats ar savu miesu kļūt par upuri uz pasaules altāra. Kāmī modina šādu cerību kopā ar miljoniem citu «vientuļnieku, kuru rīcība un darbi katru dienu noliedz robežas un vēstures visrupjākās šķietamības, lai uz īsu brīdi atmirdzētu allaž apdraudētā patiesība, ko ikviens — pāri savām ciešanām un saviem priekiem — audzē ikvienam». Varbūt viņu upuris ir vienīgais, kas šodien vēl var sasniegt debesis?

Kāmī raksta: «Mirušo grāmatā lasām, ka taisnie ēģiptieši iemantoja piedošanu, ja viņi varēja ar pilnām tiesībām sacīt: «Es neesmu iedvesis bailes nevienam.» Ar tādiem noteikumiem mēs Pastarā tiesā velti meklēsim mūsu dižos laikabiedrus svētlaimīgo rindās.»

Jā, es atceros Ļeņina tēzi, ka nevar dzīvot sabiedrībā un reizē būt brīvs no sabiedrības. Es neiedomājos, ka spēju paskaidrot, kāpēc daudzi anarhistiski un antivēsturiski noskaņoti Rietumu inteliģenti izrādījās Pretošanās pusē un kāpēc daudzi ar visprogresīvāko ideoloģiju apbruņoti komunisti izrādījās Staļina nometņu pusē. Es tikai domāju, ka ir labi, kā teica Sartrs pēc Kāmī nāves, ir labi, ka «caur viņa pastāvīgo atteikšanos šī laika vidū, par spīti makjavellistiem un reālisma zelta teļa pielūdzējiem, viņš liecina par morālā likuma esamību, . . atsakās pamest morāles drošos pamatus un upurēt tos prakses nezināmajos ceļos». Varbūt ir labi, *ka* šodien aiz Pavļika Morozova vēsturiskā veikuma un mocekļa nāves mēs spējam saskatīt arī to, ka šis pionieris ir nodevis savu tēvu.

Ir labi, ka ir cilvēki, kas, no citiem neko neprasot, saka paši sev: «Vajag tikai sākt soļot uz priekšu tumsā, mazliet taustoties, un mēģināt vienīgi darīt labu.»

EDĪTE TIŠHEIZERE

Atkusnis. Tāds laiks, kad var pagriezties ar seju pret vēju — tas ir silts. Var novilkt cimdus, lai rokas brīvākas, bet tikai pavisam jauns un traks radījums riskēs līst ārā no siltajām botēm. Atkusnis jau tāds brītiņš, pēc

ties? Uz kurieni pārkārtoties? Kā būt atklātam? Vai runāšana putnu valodā ir atklātāka? Sos jautājumus es uzdodu sev, bet nojaušu to eksistenci arī teātrī.

Turklāt teātrii darba objektīvs rāk pakļauts ine jekta (režisora,

daudzu cilvēku tāts ir daudz vai-kā atsevišķa sub-ra, skatītāja) uz

tam nāks atkal sals' vai slapjdraņķis, vai, teiksim, īsts pavasaris. Katrā ziņā laiks vēl mainīsies. Sis atkušņa laiciņš ir pagaidām. Jauko cerību laiciņš.

irejot, dzīvi,

Mākslas dziļākie procesi un jaunatklājumi, paldies dievam, nav nedz reglamentējami, nedz regulējami. Tā balansē pati uz sava viļņa, sarežģīti un palaikam neizprotami atbalsojot to, kas notiek tur — tumšajā un pretrunīgajā «dzīves dzelmē». Un tikpat neiespējama man liekas mākslas analizēšana un sistematizēšana šādos īpašos sabiedriskās un politiskās dzīves laikposmos, kāds ir mūsu valstī patlaban notiekošais process.

Patlaban ir smags laiks kultūrai, mākslai un teātjjinusavā ziņā, — visvairāk. Ir noslēgusies noteiktu vērtību sistēma sabiedrības uzskatos (neizskaužot to no ˆRļ&tišku cilvēku domām). Uz to ir jāatbild. Bet kā? Ar pārkārtošanos un atklātību? Taču visu to laiku, kamēr sabiedrība atradās stāvoklī, ko pieņemts dēvēt par stagnāciju, teātris **ir runājis** *par jautājumiem, kas skāra visus, bet izrunāti tie netika. Teātra mākslinieki katrs sava talanta un gribas robežās ir pauduši patiesību par laiku, kurā dzīvojām. Vai tad Valentīna Maculēviča iestudētais Rainis nebija par septiņdesmito, astoņdesmito gadu mijas cilvēkiem, kuri vairs nejutās argumenti vispārības priekšā un labprātīgi atteicās no tiem īpatņiem, kas gribēja saglabāt vai pat upurēt — naivie! — savu patiesību sabiedrības atmodināšanas vārdā? Vai Māras Ķi-meles «vājprātīgo nams» (kā te iederas Bulgakova lietotais «dom skorbji»!) atradās viņpus okeāna? Vai nu Oļģerta*

oa dzīvi ka pa kuti

Krodera Aija

vien Jaunsudrabiļ laikos? Tikai mākslinieciski ancˆˆˆisks skatītājs

varēja domāt, ka Ādolfa Sapiro Trešās impērijas robežas iespiežamas trīsdesmito un četrdesmito gadu Vācijā . . . Teātris bija gan atklāts, gan godīgs, gan redzīgs, izmantojot, tiesa, savus noteiktus izteiksmes līdzekļus, savu specifisku (nesaprotamo? kam?) zīmju sistēmu, runājot līdzībās tur, kur nespēja izteikties tieši. Liekot metaforu formulējuma vietā. (Un to pašu darīja arī lielākā daļa kritiku.) Kā pārkārtotvere un spriedumi. Teātrim, atšķirībā no kino, nav arī savu ziemas krājumu, ko no plaukta nocelt un ievadīt jaunā apritē (nerealizēta dramaturģija taču ir literatūras daļa). Uz skatuves ik vakaru notiek «tagad» un «šeit» māksla.

Tādēļ, manuprāt, dabiska ir pagājušās sezonas līdzība daudzām citām. Kā jau tas gadu gaitā ierasts — vidū ieleja ar saviem pakalniņiem un bedrēm, kaut kur apkārt, «perifērijā», dažas virsotnes. (Runājot par «perifēriju», es, protams, domāju Jaunatni, Valmieru un Liepāju. Jo, lai kā pret debesīm brēktu mana kritiķes sirds, sabiedrības lielākās daļas acīs centrs ir — un tā tam vajadzētu būt — abi akadēmiskie kolekļīvi, Racionālās skatuves mākslas tradicionālie stūrakmeņi.) **m**

Ir grūti vērtēt mākslu, ja sabiedrība ir trauksmes stāvoklī. Tāpēc vērojumi par 1986./87. gada sezonu paliks tikai atsevišķu minējumu, nesaistītu pārdomu un iespaidu līmenī. Kas taču arī kaut ko liecina par laiku.

Iespējams, pati pirmā teātra reakcija uz jauniem noskaņojumiem sabiedrībā, uz to, ka līdztekus zīmju un līdzību valodai par pārdomu objektu var kļūt arī tiešos vārdos ielikta informācija, bija zināma iekapsulēšanās. Teātris «iegāja sevī», principiāli un mazliet pat demonstratīvi pētīdams sevi, savas iespējas un kritērijus, nevis dzīvi otrpus rampas. «Teātris teātrī» pēdējos divos gados kļuvis gandrīz vai par visaptverošu parādību, varbūtj > at par mākslinieciska pasaulemļuzskata kvintesenci.

Paņēmiens, *kas iepriekš bija tikai viegli ieskicēts kffiftlffiāde uz kaut ko īpaši izceļamu, ar tiešo skatuves darbību nosacīti samērojamu (kā paaugstinājums, uz kura Garlībs Merkelis debatēja ar kungiem, A, B, untātālāk . . . M. Zālītes «Tiesā»), pamazām ir pārvērties par* **attieksmi.** *Pasaulē kā putekļainās aizkulisēs maldās Valda Lāriņa iestudētās «Lielās brēkas . . .» varoņi, nepārtraukti jaucot to, kas tiek bīdīts un izrīkots kulišu tumsā, ar prožektoru ugunīs notiekošo. Kā sprāgstoša ilumināciju raķete aizšņāc «Lampu drudža» stundas Alfrēda Jaunušana izrādē. Bija gaisma, vai tikai acīs ņirbēja? Bija dzīve, vai tikai iz- un paspēlēšanās? Teātrī jau tās attiecības tādas jocīgas . . . Pret diviģn^iukie m un diviem dēļiem, laiku un telpu ārpus sava*

ziloņkaula torņa

mākslu un patiesību mero Pētera Pēter-sona Daniēls, Maja un pati Skatuve — Dana mirdzošajos un tumši zilajos vakaros. Programmatisku nosaukumu M. Zālītes dzejas uzvedumam devuši Dailes jaunie aktieri, kopā ar režisoru Arni Ozolu un komponistu Artūru Maskatu meklējot

pamatu savai cilvēku, pilsoņu, sabiedrības locekļu eksistencei. Nu, **sauciet to par teātri,** *ja tā ir vieglāk skatīties, kā daži jauni cilvēki neuzbāzīgi un klusi cīnās par to, lai Dievs nepaliktu viens, lai ticība pasaules saprātam un garam neizsīktu par abstrakciju. Jo, kā teica tas pajaunais cilvēks ar Andra Bērziņa intonācijām, no «Kā jums tīk» pasta sūtījuma kastes izkāpis: «lr milzu teātris šī pasaule.»*

Teātris teātrī un teātris par teātri pāraug iekšējo potenču un sasniegumu reģistrēšanu un lieciBjļBĒir kaut ko dziļāku. Par to, cik nestabila ir kļuvusi pasaule jaunu un ne tuˆaunu cilvēku acīs, cik svārstīgas vērtības, cik mānīga siena starp būtību un šķietamību. Cik vēsi var būt arī atkušņa siltajā vējiņā.

Teātri nesteidzas pievērsties šodienas problēmu izpētei, ņemot par pamatu aktuāldramaturģiju. Tas liecina gan par zināmu piesardzību, gan arī par teātra cilvēku pašcieņu. Jo tikai naža asmens šaurums šķir patiesu pilsoņa drosmi no tās sabiedriski politiskās stājas, ko P. Luča izrādē «Rīga» precīzi deklarē viens no Latviešu biedrības dibinātājiem: «Ja atļauj, tad es stāvu klāt!» Sis paskumji ironiskais sauklis gribot negribot nāk prātā, domājot par dienas aktualitātes un laikmetīgu-ma proporcijām mākslā. Līdzko sabiedrības apziņā ar preses, TV, publicistikas palīdzību tieka&lāts iepriekš nebijušas informācijas slānis, parādās knašas dramaturģiskas atsauces, kurās notiek «jaunākcˆˆni» izpēte pa horizontāli, precīzāk runājot — plānas virskārtiņas līmenī. (Gods kam gods — latviešu dramaturģijai šāda steiga nav raksturīga.) Un sabiedrība tik ļoti ir izslāpusi pēc patiesības par apkārt notiekošo, ka izziņas alkas daudzkārt pārsniedz tieksmi pēc mākslas. Manuprāt, tieši tāda rakstura intereses vijas ap vienu no sezonas populārākajām izrādēm Liepājā — N. Klētnieka

MAIJA APINE — ARHITEKTA SIEVA, RŪDOLFS PLĒPIS — ARHITEKTS. G. PRIEDES «SNIEGOTIE KALNI» JAUNATNES TEĀTRĪ
Laimoņa Stīpnieka foto

iestudēto V. Gubareva «Sarkofāgu». Dialogos ieliktais apraksts («očerk» — pilnīgi noteikts žanrs padomju publicistikā) kā mākslas vērtība ir nedzīvs dzimis un kā tāds, savukārt, dzemdē citus klišeju mironīšus. Brīnišķi viegli recenzijās un atsauksmēs no rakstītāju spalvām pil vārdi: pozīcija, pārkārtošanās, jāpārkārtojas ikvienam un tūlīt. Un to iekustināts, ar jaunu sparu sāk griezties vecais labais pareizo frāžu karuselis. Teātris ir uzņēmies nastu, ko tas nevar un — galvenais — nemaz nespēj **pa īstam** *celt. Teātris grib atbildēt par Černobiļas avārijas* **faktu,** *atkal (jau kuro reizi padomju teātra vēsturē) risināt konkrētus, ar ražošanu, šajā gadījumā — atomenerģētiku, saistītus jautājumus, neskarot raksturus, neiedziļinoties vienīgajā nemainīgajā skatuves mākslas objektā — «cilvēka gara dzīvē», tajās gruzdošajās zemdegās, kas cilvēkus noved līdz noziegumam. Arī šos, arī līdz šim. Būtu gluži vienkārši un vilinoši mākslinieku, kas ielikuši sirdi un darbu «Sarko-ļāga» vai tamlīdzīgu izrāžu veidošanā, nodēvēt par konjunktūristiem, tāpēc ka darba rezultāts ir gumijaini elastīga atsaukšanās uz partijas lēmumiem. Taču jautājums ir nesalīdzināmi sarežģītāks un sāpīgāks reizē — ir brīži sabiedrības un kultūras dzīvē, kuri rada ilūziju, ka pietiekama vērtība ir pareizai politiskai orientācijai, godīgumam un labai gribai bez mākslas seguma.*

ANDREJS ŽAGARS — INDULIS. RAIŅA «INDULIS UN ĀRIJA» DAILES TEĀTRI

Tajā pašā aktualitātes ierindā, manuprāt, atrodas arī valmieriešu «Sirdsapziņas diktatūra», M. Šatrova luga V. Maculēviča iestudējumā, bet ar vairākām būtiskām iezīmēm, kas pacel to pāri «Sarkofāga» viendienībai. Blakus iepriekš nepopularizētajai, tomēr vispārzināmajai informācijai par kukuļņemšanu, naivi deklaratīvā formā rādītam jaunatnes daļas merkantilismam un gara trulumam, kā arī citām paplašinātām uzziņām par padomju dzīves negācijām, lugā un izrādē ir nepārvērtējama vēlēšanās dialektiskā pretēju uzskatu cīņā izpētīt aiz atsevišķu faktu konkrētības eksistējošas likumsakarības, aiz izpausmēm meklēt cēloņus. Turklāt par pētījumu objektu ņemot nevis notikumus, bet tajos atklājušos cilvēku raksturus, vēlmes un centienus. Lugai lielā mērā ir shēmas rak-

sturs, taču atsevišķo vēstures un literatūras līniju krustpunktos ir nostājušies dzīvi un bagāti cilvēki. Viņu dzīvesstāstu brīži ir izrādes lielākā vērtība — saspringtajos aktierdarbu mirkļos atklājas laiks, kas radījis cilvēkus tādus, kādi viņi ir, un cilvēki, no kuriem veidojies laiks pats. Nav virspusējā atklātībā uzdotu jautājumu, ir dziļi mēģinājumi atbildēt. Par saknēm, no kurām izaug fanātisms ar nāves smaku, kā kādreiz leģendārā Spānijas cīņu varoņa Andrē Mati darbībā (viņa lomā sevi burtiski uzspridzina J. Dauksts). Par cilvēka nesaliecamo godīgumu jebkuros apstākļos, nepaļaujoties, ka godīgs būs laiks, kurā jādzīvo, — kā to ģenerāļa Karbiševa pirmsnāves mirklī definē J. Samaffgīēs? Domāju, ka tieši šajā vietā ir ūdenssķirtne, kas atdala dienas aktualitāšu teatralizāciju

no laikmetīgas mākslas. Drosmē ne tikai adresēt aizvien jaunus «kāpēc?» augstākstāvošām organizācijām vai sabiedriskajai (abstraktajai) sirdsapziņai, bet meklēt, šaubīties un atrast atbildes **pašam.** *Ar Valentīna Maculē-viča atbildēm var strīdēties. Var nepiekrist viņa secinājumiem un to mākslinieciskajam pierādījumam. Bet tos nav iespējams ignorēt.*

Gluži citā žanrā, bet līdzīgā virzienā domājuši Drāmas aktieri, kopā ar režisoru E. Freibergu un dramaturgu P. Putniņu iestudējot komēdiju «Ar būdu uz baznīcu». Izrāde jau ieguvusi lielu atsaucību, un tās popularitāte turpina augt. Ne tikai tāpēc, ka komēdija, un atkal, kā reiz slavenajā pašu pūšanā, labiem aktieriem ir ko izspēlēties. Arī tāpēc, ka sViiekli ir labākā anestēzija, atvadoties tfo vecā un savu laiku pārdzīvojušā (un ar smaidu vislabāk pārliecināt svešus un savējos, ka atvadīšanās patiesi notikusi — simpātiskais biedrs Pumpišs «no rajona» to dara nepārtraukti). Un vēl. Antras Liedskal-niņas Mariannā Okolokolakā ir iemiesota skaista un grūta cerība, ka gara-gaisma reiz varēs stāties blakus elektriskajai un vērtību sistēmā pacelsies tai pāri. Ka kultūras darbs kādreiz visos sabiedrības slāņos tiks uzskatīts par līdzvērtīgu materiālo vērtību ražošanai. Jo nav labāka ideāla un drošākas cerības par to, ko redzam veidotu no miesas un asinīm.

«Sirdsapziņas diktatūra» beidzas ar režisora radītu ainu. Redakcijas telpās ir beigusies tiesa pār Ļeņinu un sociālismu. J. Zariņa redaktors dodas prom, pa ceļam Uizkerot un noraujot kādu lupatu, kas segusi Staļina portretu. Zem ģenerālisimusa skatiena redaktors sagumst, it kā neredzamus grožu - sajutis. Neredzamās, aizmirstības un lu patu segtās acis kā tiklā ir turējušas šo cilvēku. Runa jau nav par vienu personību, par kuras spēku un vājumu strīdās un turpinās strīdēties paaudzes. Pagātne, neredzama un aizmirsta, nāk līdzi, nelaiž vhļā,tijoprojām turpina čukstus diktēt darāmo un sakāmo. Un vai! tiem, kuru fittģtfinei ir aukstas acis.

Par tām nākas domāt, skatoties Pētera Pētersona rakstīto un uzvesto drāmu «Tikai muzikants». Gadi, ko mākslinieks ir pavadījis svešos teātros, nāk līdzi un savažo šīsdienas domas. Pētersona personība ir pietiekami suģestējoša, lai aizrautīgi līdzstrādātu aktieri, lai uz brīdi teātrī atgrieztos septiņdesmito gadu domubiedrs Ilmārs Blumbergs, bet kaut kas neatgriežami ir zudis. «Tikai muzikants» ir spilgti teatrāla, uz lielu atklāsmi orientēta .. . puspatiesība. Aiz vērienīgā atvēziena pret vēstures krustcelēm, tieši sakabinot fīrera idejas ar muzikanta gaitu, tomēr ir arī biklums izrunāt grūto brīdi līdz galam. Strikts ir štpēku pretnostatījums, spilgti raksturi, ja vien tiem nav uzspiests iepriekspieņemtais jābū-tības zīmogs — kā partizānu vadonim Klijānam un viņa ļaudīm. Nepārprotama un zināma ir vieta, kuru muzikantam lugā apriori ierāda dramaturgs: ej kopā ar Klijānu, un tu būsi glābts! Vēstures spēki, starp kuriem tika samaltas dzīvības un kultūras vērtības, netika mēroti tikai ar 1944. gadu un Kurzemes katlu. Četrdesmitais bija turpat līdzās, un viņa pieredze bija tikpat sarežģīta. Pēteris Pētersons ļoti ilgu laiku manai paaudzei ir bijis

ceļvedis un apsolījums, ka ir cilvēki un vērtības, kuru zelta segums vienmēr būs simtprocentīgs. Pēc G. Priedes «Centrifūgas» traģiskā maluma Kurzemes balādē puspateiktais, ko no cita mākslinieka mutes paņemtu, plecus vien paraustot, tagad rada tik sāpīgu vilšanos, it kā Danko sirds, liesmojošā, no krūtīm izrauti sirks, tuvumā apskatot būtu izrādījusies] sirdsveida petrolejas lampiņa. **I**

Pagājušais stāv aiz muguras «Sniegoto kalnu» varoņiem. Pēc «Centrifūgas» G. Priede un A. Šapiro ir pārkāpuši garus gadus, lai palūkotos uz paaudzi, kurai vairs ne kara, bet sarežģīta miera gados bijusi dota izvēle starp priekpilnu un kolektīvu noliegumu un grūtu, klusu (līdz pat nāves klusumam) apliecinājumu. Baigs ir nedo-māšanas laika rezultāts. Gribu, kultūru, patstāvību var amputēt tikai vienreiz. Nocirsta galva neataug. Ir jāgaida jauna paaudze, lai tā tad sāktu no sākuma. Bīstami tuvs īstenībai izrādījies mākslinieku pravietojums — vidusskolēni, kas auguši vienvirziena patiesību mijkrēslī, teātra rādītajā parabolā nesaskata mūsu dzīves nospiedumu. Ķīna ir tikai tāla valsts kaut kur Āzijā.

Stila tīrība, stila jēdziens nav pārāk bieži viesi ne mūsu teātrī, ne kritiskās apcerēs. Kritiķiem (man arī, protams) tagadiņ kā vecajai Oļiņietei — «lai iemu, kur iedama», laika vārdam mutē jābūt. Jo pats **laiks** *— kur lai ņem labāku vārdu! — ir tāds. Vērtību pārvērtēšana notiek nepārtraukti, un tad sa-turiskums un secinājumi ir daudz drošāki un acīmredzamāki kritēriji nekā šis gaisīgais un neaprēķināmais jēdziens. Stila un laikaˆsakarības daudzreiz grūtāk aptveramus un izsakāmas.* **Liriska atkāpe.** *Rakstot par teātri, mēs strikti turamies tikai pie aktuālas kritikas, pēc vajadzības to padarot problēmiskāku vai[1]konceptuālāku, sarežģītākos gadījumos ņemot palīgā vēstures pieredzi. Teātra zinātnes, kura spētu risināt sarežģītus teorijas jautājumus, mūsu republikā nav. Tāpēc šeit pat «Avota» lappusēs publicētie Raudošā Āksta izteikumi par teātra kritiku ceļvežu un norādītāju lomu pagaidām ir skaists sapnis. Prognozēšana ir* **zinātnes** *joma, un tai mēs neesam gatavi. Nav savas skolas.)*

Un tomēr šo smalko vārdiņu gribas lietot, varbūt tieši tāpēc, ka tas ir tik caurspīdīgs. Ja nu tā ir tāda īpaša pasaules izjūta, kas — ikdienā nevajadzīga, neobligāta **u/š** *pat traucējoša — ir ieēdusies Cehova «Kaijas» varoņos, kādus tos rampas gaismai ir atklājis*

O. Kroders. Mazdrusciņ to atklāj, bet neizsmeļ Arta Butes scenogrāfijas un kostīmu ekstravagances. Sie mirdzošie un nelaimīgie cilvēki, kas drudžaini tveras pie mākslas, ja ar to ir sakarā, vai vismaz pie dzīvošanas, atgādina brīnišķīgus tauriņus, kas ieraudzīti bezdibeņa malā. Un lai arī tas ir stils par spīti visam, par spīti dubļiem, kurus jāizbrien, lai tiktu uz skatuves, par spīti savas mākslinieciskās impotences rūgtajai apjēgsmei un ekspluatācijai, tajā ir un paliek kāda iznīcībai nepakļāvīga cerība. Uz ko? Es nezinu. Bet tieši tā pati cerība liek uzsākt aizvien jaunu Nāves dejas apli Strindberga un Auškāpa cilvēkiem. Varbūt cerot, ka būs kādreiz iespējams pārkāpt svešuma un kurluma sienu. Ir tikai Jāiztur. Stils

ir arī vīrišķība. Krodera un Auškāpa izrādēs cerība, lai arī tikai vārga un mirguļojoša liesmiņa, spīd cauri traģēdijas melnumam.

Sezonas laikā Latvijas teātros parādās vairāk nekā trīsdesmit pirmizrāžu. Viena otra no neminētajām pārspēj aprakstītās gan popularitātes, gan, iespējams, arī mākslinieciskuma ziņā. Pārpildītas zāles vēro Skarletas un Reta Batlera divkauju liepājnieku iestudētajā «Vējiem līdzi», latviešu labestības štampus un dreļļu dvieļos plīvojošos aicinājumus uz dzimtas nezūdību Drāmas teātra «Sarkanmatainajā kalpā». Nāk Raiņa «Induli un Āriju» neredzējušie, lai, tāpat kā vairākas skatītāju paaudzes pirms viņiem, pārliecinātos, cik daudzreiz viedāks par mums bijis Tautas dzejnieks. Strādā Māra Ķimele un Arkādijs Kaes. Pēc nesenā jauno diplomēto režisoru buma ir parādījušies divi cilvēki, kuriem režija, cerams, būs ne vien profesija, bet pārliecība — Arnis Ozols Dailē un Juris Rijnieks Liepājas teātrī. Daudzas izrādes paliek aiz šo pārdomu robežām. Jo arī ierastībā ir lietas, kurās labāk redzamas pārmaiņu nojausmas.

Ir atkusnis. Kaut kas pil un čab. Mēs esam novilkuši cimdus, bet nav vēl starp mums to jauno un trako, kas riskētu izlīst no botēm un paieties basām kājām. Zeme joprojām ir sasalusi. Un laiks arī noteikti mainīsies un stabilizēsies. Vēl jāgattKrˆ

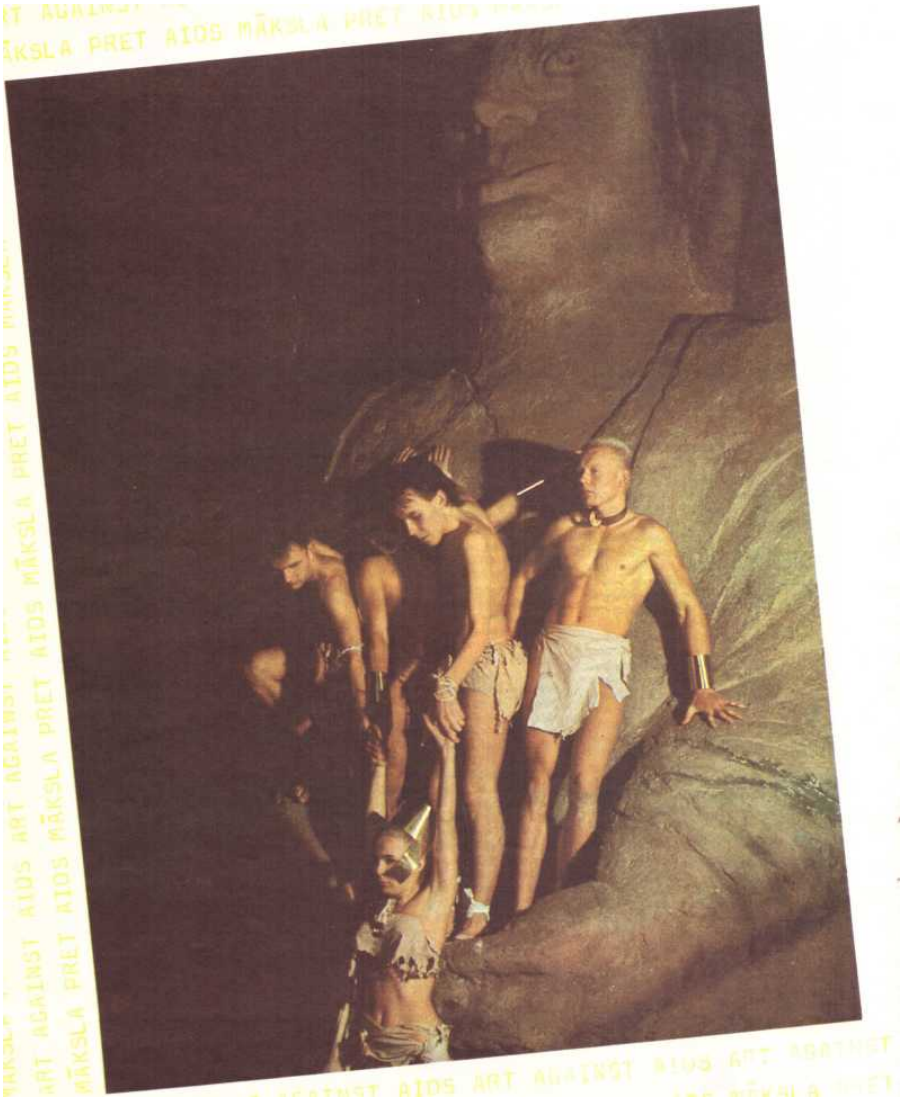

T AGAINST AIDS ART AGAINST AIDS ART AGAINST AIDS ART AGA1 KSLA PRET AIDS №AKSLA PRET AIDS MAKSLA PRET AIDS MftKSLA F

art against aids [YIAKSLA pret aids art AGAINST AIDS WAKSLA PRET AIDS ART AGAINST AIDS

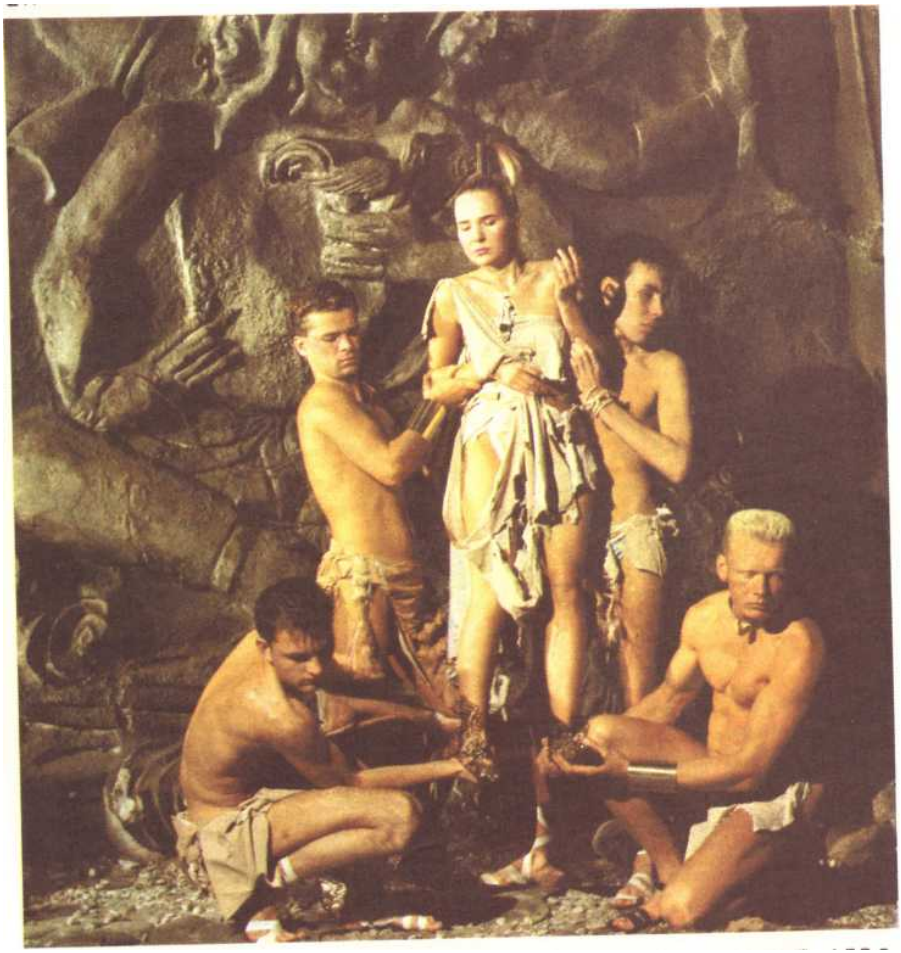

IMANTS ZEMZARIS. ZAĻAIS CELŠ

w w

Nācies vērot, ka lietuviešu progresīvā jaunatne 'itin labi spēj vakarēt bez matāliskā roka. Tā vietā viņi aizgūtnēm dzied savas tautasdziemas.

Kad savus jaunākos *darbus atklātībā nes kāds no lietuviešu redzamākajiem komponistiem, sabiedrības interese ir liela. Kad* auforkoncertu rīko Onufe Norbufaite, Mindaugs U*rbaitis vai cits kāds no jaunajiem, zāli līdz pēdējai vietai piepilda viņu vienaudži.*

Nedaudz vielas pārdomām.

Tagad, rudenī, sarakstu visu kopā daudzmaz secīgās rindās. Pa vasaru turpināja pienākt draugu vēstules un rezumējumi lietuviešu presē — vēl nenorimušas, spraigas pēcdomas par notikušo. Bet pats sākums, par kuru te gribu jums izstāstīt, bija pavasarī, un tas sākās ar zaļo ceļu. Straujš, līksmām balsīm pie-strāvots ceļš uz pašiem Lietuvas dienvidiem. Abpus šosejai — zaļš! zaļš! Čurļoniski ekstātisks un kā lietuvju tautasdziesma zaļš un . . .

klū klū, klū barlkt barlkt parveljis. Parveljis tzujopi, tzujopi — irrfeldz.

Zkuligrefe kijj, gij gijij, kluj kluj klujjj, tzui tzui, ust tzui! Cētre mčē juki julu le kustre žēo žvertsu hjaff, žvertsu hjaff hjaff — īšēlč. Svēl mče fbind šlakzīhg grevigas.

Grevigas vesks scīvks jukilo ved hūžl, gersde em meč žlo meč em solisa kžlē, elmi mukuli ēpaši, ēpaši . . .

ROTULI žVILK SERDO žALČE

Zikolei paus šēka šie šēku, pījo aromečo gu fjo, gu fjo, zjulko get ozususe urja an tegrrr . . . Grrrs! Dviejero eruleb ļus ka ka, rov jur rov jur ka ka ka . . . Glulebn bule uroralen:

— Outi. Outi.

— Outi!

(Ričards Kabelis,

«Putnu mīlas raksti VIII»)

Liekot kopā lietuviešu kolēģu domas un savējos iespaidus, veidojas tāda kā netieša saruna par kopīgu tēmu — OTRAS JAUNATNES KAMERMŪZIKAS DIENAS DRUSKININKOS.Tātad jau otrās. Jau tradīcija. Dzīvotspējīga. Un tāpēc vispirms jautāšu: kā tas jums sākās? Par šīs tradīcijas vēsturi, par mērķiem un centieniem . . .

Vilija Aleknaite-Abramikiene, muzikoloģe: *Oficiāli* šī *sarīkojuma dzimšanas* diena ir *1986. gada* 17. *maijs, bet iedīglis — jau pirms tam Čurļoņa namiņā notikušais* jauno *komponistu mūzikas koncerts. Tas iededza klausītāju ievērības un uzticības* dzirksti, kas savukārt iekūra pagaidām nelielu, bet jaunajiem jo *dārgu pavardu. Pie tā pulcējušies, sākām domāt par mūzikas spēku vienot, bija rūpe, vai šī spēja parādās*

līdzaudžu daiļradē. Tālu pagātnē nogrimuši laiki, par kuriem raksta, ka zālēs iekļuvusī *trešā kārta sajuta L. van Bēthovena simfonijās revolūcijas ideālu kvēli. Tagad jaunie visbiežāk tiecas uz roka decibelu pieplūdinātiem stadioniem, bet vecākie apmierinās ar saldiem televīzijas mūzikas biskvītiem. Sociālistiskā iekārta rada priekšnoteikumus mērķtiecīgam kultūras darbam, taču priecāties par rezultātiem vēl tā kā par agru. Demokrātiskās kultūras* jēdziens *zaudē īsto saturu, ja sākam to* identificēt ar izdabāšanu viduvējībai, bet mākslas *tautiskumu* — ar *lētu plakātiskumu. Tikpat bīstami ir administrēt* daiļradi vai *skatīties uz mākslas adresātu no augšas. Pirmajā gadījumā radītājam (tāpat mākslas kritiķim) tiek atņemta domāšanas pilnība, lielu iekšējās enerģijas* daļu *viņš spiests ziedot pašaizsardzībai. Otrajā — tiek zaudēta klausītāja dabiskā reakcija, kas tāpat ir mākslinieka esmes* daļa.

Jaunajiem lietuviešu mūziķiem nav ilūziju, ka viņiem izdosies *«apgriezt otrādi pasauli». Pagaidām vajag censties, lai mums noticētu sabiedrība, un mērķtiecīgi, vispirms starp* domubiedriem, *jāmeklē sirsnīgs, kritisks, nevienaldzīgs klausītājs. Prātā palikusi druskininkieša mākslinieka A. Bielska frāze: «Māksla— tā ir sociālā organisma maņu orgāni.» Proti, mākslinieks — cilvēks, kuram pirmajam viss* jāredz, jājūt, jāvērtē. *Nepieciešama autentiska reakcija uz vidi. Taču, šo* reakciju kultivējot *mākslīgi, cilvēks no mazām dienām tiek atradināts BŪT. Tiek attīstīti nosacīti sabiedriskuma refleksi, bet ne sabiedriska personība.*

Neslēpsim no *bērniem, ka augt nozīmē katru dienu pārvarēt sevi, raut nost no sevis* ļaunumu, *mācīties mīlēt citus. Ja sākam meklēt vien patīkamus personiska miera līčus, zūd mūsu griba, pazaudējam* ceļu, kas *ved pie konstruktīvas saskares fir realitāti, stoiskas pašnoteikšanās virzienā. Bet varbūt vēl tikai* sākam šo *ceļu meklēt? Cerība dod spēkus: pasākums izdevies. Tātad mēs jau šo to varam. PAŠI, kopīgi strādādami, juzdami cits cita* plecu. Tātad neesi viens pasaulē ar savām šaubām, trūkumiem *un apņēmību. Tu lepojies ar līdzaudžu kuplu pulku, kas, šķiet, saliedējis labā, spēcīgā kodolā.*

Kas jūs esat, lietuviešu jaunie komponisti un muzikologi?

Pavisam nesen par jaunajiem saucām D. Kairaitīti, O. Narbu-taiti, A. Zigaitīti, A. Martinaiti, M. *Urbaiti,* V. *Bartuli, F. Latēnu un R. Gaidamavičūti, V. Bakutīti, J. Landsberģīti, V. Zilinskai-ti, A. Zūraitīti, V. Gerulaiti un citus.*

(Piecdesmitajos gados dzimušie.)

Tagad arvien biežāk minam N. Valančūti, K. Bieļuku, R. *Kabeli, Š. N aku, R. Mažuli, G. Sodeiku, G. Samsonu, tāpat* — J. Daugvilieni, G. Zidoni, R. *Goštautieni, G.* Koncieni, R. Miel-*kuti . . .*

(Jau sešdesmito gadu paaudze.)

Dzimšanas dati nav *galvenais faktors, kas* nosaka daiļrades un domāšanas *atšķirības. Visi būtībā piederam tai pašai pēc kara dzimušu cilvēku sabiedrībai, ko veiklie amerikāņi paspējuši nokristīt par*

«bei*bibumeru paaudzi» (pēckara laiku saistīdami ar* bērnu dzemdēšanas bumu).

Pašu *jaunāko komponistu stāju daudzējādā ziņā noteica priekšgalā ejošo jauno estētiskais pavērsiens. Sevišķi svarīga viņu mūzikas īpašība — kameriskums. A. Martinaiša* domubiedriem *kameriskums nav vis viens no iespējamiem pašizteik-*smes *veidiem, bet* daiļrades *izejas punkts, tās būtība. Pirmām kārtām viņi atteicās no tradicionāliem monumentāliem žestiem un pierastiem dramatisma modeļiem. Vērtības meklēja klusumā.*

Aļģirds Martinaitis, komponists: Vēlos, lai *mana mūzika būtu vienkārša, ne kaut kāda tur ārēja, bet «mājas». Lai būtu pavisam* blakus . . .

Onute Narbutaite, komponiste: ... *Kā tautasdziesma, klusā balsī dziedāta.*

A. Martinaitis: *Baidos, kaut mana mūzika nepakļūtu zem vilciena riteņiem . . .*

V. Aleknaite—Abramikiene: *Novērsušies no «lakotā» ikdienas karnevāla, it kā nokāpuši «no podesta», centās būt tuvāk cilvēkam,* tādēļ *iztika ar nelielu telpas laukumu. Var teikt, ka telpas šajā mūzikā ir tieši tik, cik to prasa autentisku pastāvēšanu meklējošā radītāja griba. Tā ir lirika par* excellence. *Tās integrējošais* spēks *atklājas, kad izdodas klausītājus savaldzināt ar pirmatnēju vīzijas skaidrumu. Tā ir klusā nakts vientulībā nogatavināta mūzika. Kā aklā trīsošiem pirkstiem tā meklē cita dvēseli, askētiski taupa skaņas, jo skaņai, tāpat* kā vārdam, *tai vajadzēja no jauna noticēt.*

Jaunajam romantisma *vilnim ir sava pozitīvā un negatīvā puse. Pretējos polos atrodas gan skumju dzidrums, gan to dzelmēs nojaušams dramatisks zemteksts, no otras puses — patīkami ausi glāstošas saskaņas, kas piešķir mūzikai drīzāk relaksācijas nekā «modinātājas» mākslas statusu. Kas atzīst pilnīgi tīru ideālu, katrā ziņā nojautīs tā trauslumu.*

Saskare ar īstenības kolīzijām liek izlemt — slēpties bailīgi patumšā vai aizstāvēties, drošāk pieskaroties zemes brūcēm. A. Martinaitis savā mūzikā ļauj ierunāties nīcinātajai dabai un *mirstošai lakstīgalai. Kad bija ieskanējusies uz nākotni raidītā dziesma, sapratām, ka mūsu priekšā ir paaudze ar pozitīvu morāles* ideālu. Nav *apklusis labākajos V. Bartu/a,* M, Urbaiša, *O. Narbutaites* skaņdarbos *pukstošais pulss, nav jauts ieviesties aizvēja atmosfērai, un tas vēlreiz atgādina, ka kameriskums katrā ziņā nav* mazas *pasaulītes tveršana. Stila diēta bija savlaicīga reakcija uz pārsātinājumu ar eklektiskiem savienojumiem. Tai radniecīgas parādības ir dzejā, skulptūrā, dažreiz — grafikā. Ir bijis* kas *līdzīgs ar estētiski* diezgan *tālām glezniecības un teātra parādībām. Tās saistījušās ar t. s.* «mazā *cilvēka» tēmu. S. Šalteņa prozā un dramaturģijā, D. Tamulevičūtes, bet vēlāk —* E. Ņekrošus *izrādēs* šis *varonis vēršas pret birokrātiju un mietpilsonību. Mitolo-ģizētā veidā iemiesojas Marcēlija Martinaiša Kukutī, ar ne visai varonīgu izturēšanos it kā pazobodamies par likteņa nežēligajiem paradoksiem. Varētu vilkt paralēles. Un komponisti ar maigiem mūzikas pieskārieniem itin* kā *veidoja «aristokrātisko» mazā cilvēka valstības spārnu.*

Mēs, aptuveni tās pašas paaudzes kolēģi Latvijā, diezgan labi pazīstam O. Narbutaiti, A. Martinaiti, M. Urbaiti, V. Bartuli un citus. Tā ir spēcīga komponistu grupa, kas jau atstājusi sabiedrībā savu pozitīvu «zīmogu». Ticis reabilitēts šis pieminētais intīmais, bezgalietverošā «pasaule rudzu graudā», bet vienlaikus kamermūzikas līdzekļi kāpināti arī līdz pilsonisku-mam, ekoloģiskam dramatismam un patosam. Atcerēsimies A. Martinaiša «Pēdējo dārzu mūziku», «Dzīvinošā ūdens klaviatūru», «Cantus ad futurum»,

Pieminētais kameriskums nav svešs art mums. ArT mūsu mūzikā noticis un joprojām turpinās šis process. Kā pretreakcija skaļai un paviršai aktualitātēm pāri pārbraukšanai (kas diemžēl arī joprojām turpinās), pseido /ilozofiskumam, atrautībai no cilvēka. Kameržanru kā misiju savos opusos izjūt M. Einfelde,

V. Smīdbergs, P. Vasks, P. Plakidis, G. Pelēcis, J. Ābols. Tas būtu tā kā zināms. Bet pie lietuviešiem ārkārtīgi pārsteidz, šokē izteiksmes autentiskums. Pasaules un kultūras sniegtie impulsi izlaisti caur sevi — pirmreizēju, jaunradošu pārstrādes centru. Tas viņiem ir bauslis: radīt, atmetot jebkurus iepriekš-pieņēmumus, ja jaunrade, tad — ceļš absolūti jaunajā, neapgūtajā. (Sis autentiskums lietuviešu kultūrā mani vispār pēdējā laikā ļoti veldzē, piepilda. To saņemu arī no viņu jaunākās glezniecības, no arhitektūras, no aktierspēles, kas šķiet brīva no štampiem.) Šajā ziņā mēs, manuprāt, no lietuviešiem atpaliekam. Mūs nelaiž vaļā kanoni, iestrādātas takas un likumi. Kas tas ir? Vai Vītoia skolas negatīvā puse? Mums svēti klasikas priekšraksti. Ja lietuviešiem kas svēts, tad tā vispirms ir tautasdziesma. Jā, un otrs moments, kas pārsteidz pie kaimiņiem, tas ir dziļais lietuviskums.

Būdami cits no cita pietiekami rokrakstos atšķirīgi, viņi, pārstāvēdamies kopā, veido nepārprotami savas tautas, savas kultūras zīmi. Izveidojusies lietuviešu kompozīcijas skola. Piecdesmito gadu paaudzei ir ļoti spēcīgi priekšgājēji — O. Balakausks, F. Bajors, B. Kutavičs. Un savukārt arī viņu priekšgājēji laikam taču nestrādāja velti. Trīsdesmitajos gados J. Grodis lika pamatus lietuviešu modernajai mūzikai un tās meklētājai, eksperimentētājai dabai. Un sākumu sākumā bija Čurļonis — nekad akadēmismam īsti nepiejaucētais, stihiskais, kā tautasdziesma līdz galam neatminamais, kosmiskais, pāri laikiem traucošais ... To laikam gan ļoti pamatīgi apzinās un kā asinsbalsi sadzird ikviens lietuviešu komponists. Tādēļ tik nepārtraukta pēctecība, tādēļ sava stipra nacionālā skola. Nu, bet paši jaunākie?

Ričards Kabelis, komponists: *Atnākot atradu it kā iepriekš sagatavotu un* pabeigtu *pasauli, kuru, kā likās, vajadzēja tikai pieņemt, un daudz kas līdz ar to būtu jau garantēts, tas ir, gandrīz* nekas, jebšu *pavisam nekas — tikai rāmji . . .*

V. Aleknalte—Abramikiene: Taču vecāko mācība nepagāja *garām velti. Visjaunākie tāpat tiecas padarīt nozīmīgāku mūzikas norisi, pasvītrot muzicēšanas autentiskumu. It neviens nesajūsmināts par sajukumu, netiecas atpirkties ar panciski nekaunīgām «psihogrammām». Ikviena mūzikā jūti* dzīvīgu *labā sēklu, ikviens pēc sava prāta ilgojas stingras formas telpas, gaismu izstarojoša kristāla, kas neprasa* izdaiļošanas, ir *skaists ar savu dabisko pilnību. Un atkal — kamerapjoms. Tiesa, ne obligāti skicītes. Dala opusu apliecina viedokļa rāmumu, gribu no sevis vairāk prasīt. Viņu mākslinieciskо būtību dažbrīd labāk izsaka matemātiskas, nevis poētiskas metaforas (R. Mazulis). Ir R. Bi-veinis, noilgojies konflikta, apburts ar* sonātiskuma *ideju, K.* Bieļuks, *apņēmies atjaunot klavierēm cietu tērauda faktūru. N. Valančūte, svārstoties starp grotesku štrihu un sievišķīgu* vēlēšanos būt nomodā pie dzīvības šūpuļa. Beidzot — S. Naks, par *kuru runājot varētu pārfrāzēt vārdus no kādas* vidusskolas *pedagogu* padomes sēdes: *«Mums jāparedz, ko nākotnē var izstrādāt skolnieks N.» Vēl ir R. Kabelis, kas ceļ godā* savu *cilvēcisko un jaunrades* stoicismu.

Nāk prātā, ausī nāk Sarūna Naka «Merz—sonāte» trombonam un klavesīnam, «Mēness ripo pa akotiem» trim koriem. Man personīgi pie viņiem patīk tas vēl saasinātākais meklētāj-gars, eksperimentētājgars. Kaut ko tam adekvātu mūsu kultūrā varam atrast laikam vispirms jauno grafikā: A. Breže, O. Pē-tersons, A. Bētiņa, J. Putrāms, K. Ģelzis u. c. Arī jauno dzejā. Mūsu jaunākie komponisti tādi bikli uz eksperimentēšanu, baidās riskēt deformēt savus apgūtos karkasus jaunu atklāsmju, jaunas patiesības vārdā. Vai visjaunākie lietuvieši līdz ar meklējumu peripetijām savā mūzikā nenozaudē lietuvisko? Nē, nekādā ziņā. Nacionālā skola turpinās, un ir interesanti to sajust jaunos vaibstos. Ne jau viss viņiem vienlīdz labi izdodas. Tāpat kā

mūsējie (tikai, iespējams, krietni aktīvāk un dedzīgāk), viņi meklē savu ceļu, savu vietu, savu iespēju būt harmoniskā saskaņā ar visu apkārtējo «nemūzikas» pasauli.

Nav te vietas skaļām uzslavām, bet nevar nerunāt par visai stabilām vērtībām, reālu sabiedrisko atdevi. Koncerti Druski-ninkos parādīja, ka lietuviešu jaunajiem komponistiem neeksistē krīze tādos patiesi grūtos un problemātiskos žanros kā kora un bērnu mūzika. Svaigi un tembrāli bagātinoši kora balsīm pa vidu ievīti instrumenti, trokšņi. Formveidē piesaista aforistis-kums. Dažā kordarbā pirmā brīdī neatrodam, kas te būtu ārēji oriģināls. It kā visumā tradicionāli. Bet — lieliski. Inspirācija bijusi labi noraudzēta, padziļināta ar savas tautas vēstures, kultūras, dzejas zināšanām. Klāt stāvējis kaut kas pašsaprotams, mīlestība, vai. Un tā — katram autoram sava atšķirīga kora rakstība. Veselu lietuviešu kora mūzikas programmu klausoties, ir interesanti. Bērnu skaņdarbos ielikti tā patiesā nopietnība, tas paradokss, tā mazā dēka, tas mazais «krimi», kas arī «ievelk» bērnu atskaņošanas procesā. Nenākas garlaikoties, saskaroties ar viņam pārāk abstraktu skaņumākslas daiļumu. So programmu cēla priekšā Druskininku bērnu mūzikas skolas audzēkņi. Viņi apgādāti ar savu, neaizlienētu repertuāru.

Līdz šim bija runa par komponistiem. Un muzikologi? Te nu jāpastāsta par to, kas izraisa sevišķu skaudību un kur pagaidām nekādi nespējam turēt līdzi. Kamermūzikas dienu ietvaros jaunie lietuviešu muzikologi (kopā ar dažiem filozofiem) spēja saorganizēties uz teorētisku konferenci. Tika nolasīti vienpadsmit referāti, tiem sekoja diskusija. Tik daudz bija sakrājies problēmu, domu un viedokļu, ko izvirzīt. Lūk, dažas nolasītās tēmas: «Presei vajag jaunus cilvēkus», «Piezīmes par mākslas darbu esību», «No notācijas līdz mūzikas grafikai», «Kon-ceptuālisma izpausmes minimālistiskajā mūzikā»,

«Kosmoloģis-ko modeļu interpretācijas tradīcija Vakareiropas mūzikas kultūrā», «Vēstures process ur> mūzika», «Poēzija kā mūzikas metafora». Mūsu jauno muzikologu potences diemžēl ievērojami mazākas. Jāsāk pat domāt par muzikologu apmācības veidu pie mums, vai tas netiek virzīts uz «esi mierīgs un kluss, nelec acīs, nesaki, ko domā (ja arī domā), neizpaudies» . . . Lietuvieši darījuši ļoti gudri, pieaicinādami filozofus un tāda veidā stiprinādami savus vispārhumanitāros pamatus, bez kuriem vērienīga, sabiedrībā īsti rezonējoša muzikoloģija taču nav iespējama. Un arī tad vēl G. Konciene revolucionāri mudināja pēc būtības mainīt muzikologu sagatavošanas sistēmu. Pēc viņas domām, trūkst plašāka humanitāra redzesloka, žurnālistisku iemaņu, dzimtās valodas prasmes. Jā, arī pie mums spriež par to, ka perspektīvāka muzikologu sagatavošana iespējama universitātē, nevis konservatorijā. Kaut kur ārzemēs tā tas arī notiekot . . .

Tapis arī pašu organizētāju lepnums — pirmais jaunatnes mūzikas dienu izdevums «Jaunā mūzika».

V. Aleknaite—Abramikiene: Tā *ir spontāni dzimušu skiču* mozaīka, paradoksāli mērķtiecīga, informatīva. Pēc daudzu domām, *izdevums parādījis, ka jaunie tik tiešām ir jauni — pašā labākajā nozīmē.*

Tur atrodamas ziņas par komponistiem, nosaukti viņu galvenie darbi. Tur ir *komponistu* dzejoļi, muzikologu *esejas.* Lūk, *daži fragmenti.*

Viktors Gerulaitis, muzikologs: *(. .) Kas no tā, ka jaunajiem ir cerība, bet* nav *laika mācīties vienatni un, tātad, apgūt spēju būt radītājiem. Kā vērti tādā gadījumā formas, žanri, tehnoloģiskie triki utt.? Tas viss — tikai māņi, par ko noklusē vai klusām murmina* no *klausīšanās reizēs, presē vai pie tases tējas ar rumu .. .* Tas viss — liras *mirstīgie* elementi, miesiskās daļas, *tās var sadauzīt, iznīcināt, un pēkšņi var izrādīties, ka, pretēji vecīš*a *Platona apgalvojumam, kopā ar tām zudusi arī liras skaņu harmonija . . .*

Kas no tā, ja ņemsies noskaidrot, kādu estētisko vai tehnoloģisko *ticību atzīst jaunatne? Ko māki, tam arī tici. Sliktāk ir, ja tici tikai tam, ko māki . . . Starp citu —* «veselas *paaudzes atdarina pašas sevi» (H. Ortega i Gasets). (. .)*

Viena laikmeta sabiedrība un māksla reti saprot viena otru. Nesapratušas — smejas un pat ņirgājas viena par otru. Sabiedrība to dara biežāk, tādēļ biežāk arī zaudē. Taču māksla, kas piemērojas sabiedrības tonim, arī maz vērta.

Bet kas ir mākslinieku savstarpējās attiecības un mākslinieka humānisms, kāds ir vai kādam vajadzētu būt mākslinieka pienākumam? (. .)

(. .) Par ko domā mākslinieks, kad tas atdod savu māti pansionātā? Par mākslu? Par sevi? Par atbrīvošanos mākslas un daiļrades dēļ? *(. .) Kā vērts ir* «es *esmu» bez manas tautas, viņas mātēm* un *bērniem, bez sevis*

apzināšanās laikā? *(. .)*

(. .*)* Mēs *paši nereti soļojam, slēpdamies aiz plakātiem, lozungiem un aiz tiem, kas aiz mums nāk . . . Organizēta procesija* neatbrīvo no *«es esmu» niecīguma. Un vai jebkura organizētība nav tikai praktiskuma izpausme*? Vai *ar* savu *praktiskumu mēs neesam paši sev radījuši lamatas, un* jutekļu *notrulinātības* dēļ *vairs jau nejūtam ne tikai sāpes, bet arī to, ka astes* mums *ie-žmiegtas? (. .)*

V. Aleknaite—Abramikiene: (. .*) Daudzus gadsimtus atpakaļ, tika teikts: nebārstiet savas pērles cūkām . . . Kur tad lai liek, uz kādas planētas nomitināt šo pilnīgās mūzikas kristālu, lai to ne-sašķaidītu «kontrkultūras»* agresīvā *komēta*? Un vai *izaugs šis kristāls, būs stiprs, tikai ienīstot* tos? *Kā piepildīt to ar tik spēcīgu* gaismu, *lai* tie *citi kaut vai sajustu: viņš ir*?

«Vai spēsim izstarot?» — jautāts tiek sev, kolēģiem, vienaudžiem, nākamai dienai . . .

Muzikologam būt — tas nenozīmē tikai koncentrētu, analītisku, dompilnu darbu vienatnē, darbistabas klusumā. Gribi vai negribi, pienāk situācija, kad tīri praktiski jākļūst sabiedriskas norises koordinētājam, virzītājam. Un šis uzdevums parasti uzgulst maigajiem, trauslajiem pleciem — muzikoloģēm. Tā tas bija konferencē, tā tas bija kamermūzikas koncertā, kad Vilija pieteica un komentēja ik uzstāšanos caur Čurļoņa nelielā nama logu dārzā sēdošajiem klausītājiem. Zēl, ka fotokamera neno-fiksēja vēl citus šos mainīgos «kadrus» maģiskajā loga ierāmējumā: lietuviešu jauno mūziķu dažādos, ekspresīvos rakursus (viņu vidū arī Lietuvas pirmā oboja Jozs Rims), igauņu viesa Anta Peta nedaudz drastisko profilu ar ķīlbārdiņu, mūsu Aijas Selickas jutīgo seju, pieglaustu čella melnajam grifam, Jura Ābola flautu, kas tā paklausa savam dresētājam ... Jā, no mūsējiem kamermūzikas dienās skanēja Andreja Selicka Sonāte čellam un Jura Ābola «Gobi pasaka».

Kā šos pasākumus uzņēma Druskininku ļaudis, vietējie? Vai kā īpatnēju viesizrādi, kuru iecietīgi noskatās un pēc tam iet mājās? Nē, galvaspilsētas ciemiņus sagaidīja ne liela, taču kompakta pašu inteliģences grupa. Pašu dzejnieki lasīja savus dzejoļus uz pašu mākslinieku gleznu fona. Nesapratu valodu, bet vēroju viņu sejas — atšķirīgas no lielpilsētas ģīmjiem. Zemes īstums, pļavpuķu nepasakāms smalkums, nesarauti raduraksti ar lazdu spurdzi un stirnas dvēseli pavasarpilnā mežmalā . . . Naivisti? . . Viņi lika pretī savu nebūt ne naivo devumu, savus pierietējušos jautājumus par mākslas sūtību, tās tiesībām un pienākumu. Diskusija veidojās kopīga, tāpēc jo auglīgāka un stiprāka. Abpus šķilta, jau spožāka iedegās patiesības liesmiņa. Tas bija kopdarbs, un tāpēc tas noteikti turpināsies. Kopdarbs notika arī, kad mūzikas skolas audzēkņi atskaņoja viņiem rakstīto repertuāru.

(Te domāju par mūsu Mūzikas dienu tradīciju. Lai tās ik gadus ik rajonā nepaliktu tikai kā svētki, kuriem, ka jau svētkiem, pienāk

beigas. Lai būtu turpinājums. Lai rajonā iedēstītos, stiprinātos, sevi stiprāk apzinātos vietējā kultūras cilvēku kopa. Lai pēc Mūzikas dienām ietu mazumā ļaužu kūtrums, pļorzība, vienaldzība, mietpilsonība. Lai augtu savas zemes kopšanas gars, dziedāšanas un muzicēšanas gars. Pēdējās Mūzikas dienas notika Cēsīs. Tur dzirdējām lielisku kamerorķestri, jo Cēsīs dzīvo aizrautīgais diriģents Igors Graps. Nesen nodibinājās Vidzemes simfoniskais orķestris Jura Kokara vadībā. Sākums spožs. Cerēsim, ka tā neizrādīsies tikai reprezentācijas akcija, ka sekos sistemātiska pilnveidošanās muzikālu ideālu vārdā.

Un Cēsis ir brīnišķīgas erģeles, kurām cēsinieki pagaidam iet apkārt ar līkumu.)

Cik tad viņu ir, reāli un aktīvi darbojošos lietuviešu jauno komponistu un muzikologu? Kad skaitu, man iznāk pāri par trīsdesmit. Vairāk nekā mums. Un visur, un visā viņu ir vairāk. Vakantu vietu nav . . .

Protams, lai iecerētais īstenotos, vaiga sviedros bija pūlējušies jaunie paši. Visu un visur laikā paspēja punktuālais Ričards Kabelis, jauno vadonis. Ļoti centās meitenes. Jaunie mākslinieki, neprasot atlīdzību, uzzīmēja skaistas afišas un programmiņu. Un tomēr tas viss nebūtu līdz galam novests bez iestāžu gādības, pirmkārt jau komjaunatnes komitejas un Druskininku pilsētas izpildkomitejas. Bija parūpēts, lai katrs pasākums noritētu citās telpās: atklāšana un bērnu mūzikas koncerts — mūzikas skolā, konference un ierakstu klausīšanās — vasaras lasītavā, kamerkoncerts — Čurļoņa memoriālajā mājā, tikšanās ar vietējiem radošajiem ļaudīm — radošās jaunatnes klubā. Iestādes tātad sapratušas, ka tas viss un tieši tā vajadzīgs. Koru koncerts notika milzīgā modernā «veselības pilī», dziednīcā, kurā bez dažādām atspirgšanas funkcijām vēl radīta arī (nezinu, apzināti vai nejauši) pasakaina akustika. Tieši priekš kora mūzikas! Un nu ieguvums no šīs celtnes izrādās lielāks, nekā paredzēts. Līdzīgas kapitālas jaunbūves, pārbūves un apbūves Lietuvā var redzēt daudz kur (Opera Viļņa, Jūras muzejs Klaipēdā, Dabas muzejs Kaunā u. c., u. c.). Tiek ieguldīti milzu līdzekļi, bet ar apjēgu, ka tie nākotnē atmaksāsies ne tikai naudas izteiksmē. Jūt vienotu kultūras politiku. Un vislabāk to laikam gan jūt un apzinās lietuvieši paši. Viņu darbos, viņu gaitā redz pašpaļāvību un veikšanos. Viņi iet pa zaļu ceļu. Zaļais ceļš! Kāpēc mums tas tā nav?!---

Visu atceļu līdz Vilnai lietuviešu grupa esot dziedājusi. Mūsu reiss sanāca krietni garāks — cauri visai Lietuvai un vēl Latvijai. Mēs jau arī bijām ļoti mazs bariņš, laikam tādēļ tāds kluss un drusku paskumjš. Lietuvas sakoptos un līdz pat ceļa malai apstrādātos laukus vēl varējām pa ekspreša logu skatīt. Bet pēc Elejas ainava jau iegrima nakts tumsā . . . «Ja mēs to glāzi tukšosim, tad šonakt vēl, tad šonakt vēl, vēl šonakt Rīgu redzēsim» (M. Čaklais), «. . . un ne viņi kādam pa

īstam vajadzīgi Rīgā, ne . . .» (G. Priede, «Zilā»)---

Onute raksta no Kuršu kāpām: «Es pati jo tālāk, jo vairāk baidos vārdu, sevišķi — skaļi pasacītu.» Laikam jau tāpēc viņas mūzikā tāda tēlu koncentrētība. Vilija raksta no Vilnas: «Tomēr pilnībā mani apmierina tikai vārds, vārds, un ne skaņas. Ne komentējošs, bet jaunradošs vārds.» Re nu, tad jau viss ir īstajās vietās, katra darīs savu. Prasība izpausties nemaldīgi savā izvēlētajā jomā, savā profesijā.

Bet Jurim Ābolam šovasar tapis jauns opuss, Noktirne vijolei un ērģelēm. Viņš saka: tas tiešā Druskininku iespaidā.

1987, V—IX

Post scriptum. Žurnāla «Jaunimo gretos» («Jaunatnes rindas») 1987. g. 8. numurā parādījās pieredzējušā altista, kvartetista un muzikologa D. Katkusa recenzija par izdevumu «Jaunā mūzika» un vispār jauno komponistu daiļrades vērtējums. Detalizēts un ieinteresēts iztirzājums. Ja gribētu atstāstīt, tas jau būtu jauns loks sarunai par jaunajiem. Cits raksts. Un vispār — vai mūziku var vārdiem izstāstīt? Labāk klausīties! Iesaku divus diskus sērijā «Lietuvas jaunie komponisti». Katrā platē pa trim autoriem (1. — I. Tamuļonis, M. Urbaitis, A. Martinaitis, 2. — O. Narbu-taite, V. Bartulis, F. Latēns). Mazo metienu dēļ diskogrāfisks retums. Bet — kas ļoti meklē, tas atrod!

GRIGORIJS P0ŽENJANS «NEITRĀLAIS» LĪDERIS

— Ir vajadzīgi dzejoļi. Laukumam, — tā man reiz teica komjaunatnes Sevastopoles pilsētas komitejas pirmais sekretārs Ivans Stupickis.

— Arī jaunas dziesmas vajadzīgas — mums, jaunajiem, kas neesam karojuši. — Viņš pasmaidīja, un viņa tumši iedegusī seja atplauka. Gaiši zilas acis, kas nebaidās spilgtas gaismas, biezas izbalējušas uzacis, rūsgans matu cekuls. Viņš valkāja kreklus atrotītām piedurknēm, svārkus apvilka tikai galējas nepieciešamības gadījumā. Slaids, izstīdzējis, Ivans dienu un nakti braukāja ar savu motociklu, tikai retu reizi izmantoja mašīnu, lielākoties pats pie stūres sēdēdams.

Pilsētu attīrīja no drupām — Stupickis ar celtniekiem. Cīnījās ar huligāniem — viņš vada komjauniešu vienību, palīdz milicijai. Dibināja sakarus ar floti — Ivans uz kuģiem. Epizodiskuma nebija — viss stabili, pa īstam. Komjaunatnes pilsētas komiteja strādāja tur, kur kaut kas notika, kur strādāja komjaunieši — nevis kabinetos pie telefoniem. Cieta miega badu. Sadzīve — trešajā plānā.

Gāja laiks, Stupicki ievēlēja par komjaunatnes Krimas apgabala komitejas sekretāru. Apgabals liels — Kerča, Feodosija, Eipatorija, Balakla-va, Perekopas rajoni un Jaltas sanatorijas. Arī atbildība liela. Viņš nekļuva uzpūtīgs, nepārvērtās par ierēdni. Tolaik komjaunieši Adžumuškajas ak-menslauztuvju apkaimē organizēja militāru nometni, palīdzēja zvejniekiem pildīt plānu; uzņēmās šefību pār Melnās jūras flotes jūrniekiem.

Ar satraukumu un interesi sekoju Ivana Stuplcka izaugsmei un izmaiņām viņa rakstura. Sevišķi tad, kad viņš kļuva par partijas rajona komitejas sekretāru Sevastopoles lielākajā rajonā. Izmaiņas bija notikušas: viņš kļuva nopietnāks, iecietīgāks, bija iemācījies uzmanīgāk ieklausīties sarunas biedros, asāk uztvert citu sāpes.

Ideāls varonis! Nē. Ivans bija gan pārsteidzīgs, gan pārlieku bargs, dažkārt nevajadzīgi iecietīgs ...

Dažāds. Taču ne reizes nemanīju bezjēdzīgu rosīšanos, izdabāšanu, nepa-tiesumu. Viņš nemeklēja pašlabumu. Nebaidījās kļūdīties. Strīdējās, nevairījās no konfliktiem un allaž aizstāvēja savu viedokli. Neupurēja sevi konjunktūrai. Un vienmēr bija pieticīgs.

Šodien daži komjaunatnes darbinieki dzīvo citādi, vadās no citiem principiem. Tīri, kārtīgi, sasukāti, godbijīgi pret augstākstāvošajiem. Tikko sākuši strādāt komjaunatnes darbu, jau ir uzmanīgi, piesardzīgi un ātri vien apgūst prasmi sajust «vēja virzienu». Cik ļoti viņi atšķiras no ierindas komjauniešiem, kas viņus izvirzījuši un kuru intereses

jāaizstāv. Cik ļoti atšķiras viņu sabiedriskais stāvoklis. Cik atšķirīgas viņu prasības. No 25-gadīga komjaunatnes līdera mutes nepatīkami dzirdēt frāzes «mans aparāts», «mans instruktors», «mans norādījums», «mans . . .». Jā, šodien šis tas mainās. Mainās arī komjaunatnes līderi. Rāda, ka mainās. Bet būtībā — «pārkrāsojas». Demokrātiskāk izsakās. Vārdiņu «mans» aizstāj «mūsu», taču būtība paliek tā pati vecā.

Ejot garām pilsētas vai rajona komitejai, droši vien būsit pamanījuši pie parādes ieejas vientuļu «Volgu» un garlaicības māktu šoferi tajā. Kāpēc viņš tur nīkst! Ko gaida! — Sekretāru. Kāpēc! Kāpēc komjaunatnes sekretāriem, visumā jauniem ļaudīm, piešķirtas tādas privilēģijas! Zinu jau zinu. Esmu interesējies. Daudziem ir autovadītāja tiesības. Vada personiskās mašīnas. Vadīt dienesta auto nedrīkstot. Bet varbūt vienkārši negrib! Ar šoferi «solīdāk»! Man stāstīja — kāds «sekretāra kungs» dienesta mašīnu ar visu šoferi vedis uz rajona centru transporta lidmašīnā. Un lielījies: «Visu, kas mans, vadāju sev līdzi.. .»

Kur jaunos, spēcīgos cilvēkos rodas šis kundziskums! Bet ja šie daudzējādā ziņā krietnie līderi paši sēstos pie stūres vai kā Stupickis brauktu ar motociklu! Iedomājieties, cik personīgo šoferu atbrīvotos, cik darbaroku un ... algu!

Bet ne jau tas ir galvenais.

Galvenais — nekādu privilēģiju. Izņemot privilēģiju būt jaunam un uzticību baudošam. Un kā tādam — privilēģija audzināt citus, uzteikt talantīgos un darbīgos, sodīt savtīgos un bezdarbībā ieslīgušos; justies kā vadonim, komisāram — šī vārda visgaišākajā nozīmē. Un ne jau par «paciņu», mašīnu un citiem labumiem. Privilēģija būt pirmajam, labākajam, cildenākajam, privilēģija uzvelt sev citu bēdas, lemt un atbildēt.

«Dīvainie» apmiera gadi, lojalitāte pret krāpniekiem un hameleoniem, anonīmiem sūdzmaņiem radījuši amorfu neitrālo komjauniešu masu. Godīgam cilvēkam, cīnītājam tāda gaisotne bija **neizturama.** Kuluāros «neitrāli» viņam piekrita, atbalstīja. Bet rīkoties neriskēja. **Siti** līderi! **Komjauniešu** vadoņi! **Gaidīja** norādījumus!! Kādu nostāju ieņemt šodien, kad atklātība kļūst par dzīves **normu,** kad spēle «ne mana cūka, ne mana druva» tiek publiski nosodīta, kādam būt šodien! Komjaunatnes līderim, jauniešu «garīgajam komisāram», taču iedalīta galvenā loma jauna, ļeņiniskajiem principiem atbilstoša dzīves veida iedibināšanā.

Būt godīgiem vienmēr un visur, būt varonīgiem laikā, kad kara nav, bet šāviņi sprāgst. Tie nenogalina, taču dažkārt ievaino jaunas nevainīgas dvēseles. Mēs visi esam par to atbildīgi: tie, kas tikko saņēmuši komjaunatnes biedra kartes, un vecie karavīri.

Tāpēc, domājot par dienu, kas nāk, arī ķēros pie spalvas un atcerējos savu draugu Ivanu Stupicki.

Apnicis. Kaitina sūkstīšanās par kom- ļjftļ

jaunatnes ierēdņiem: ģērbjas «solīdos» uzvalkos, braukā ar mašīnām, sēž un spriež, ar masām nekontaktē, rīkoties negrib . . . Birokrāti mums nepatīk, birokrāti komjaunieši — ne tik; ja katrs tiem izteiktais pārmetums pārvērstos akmenī, viņiem neizbēgt mokpilnas nāves ... Un šie pārmetumi, atmetot dažus pārspīlējumus, ir pilnīgi pamatoti, taču to monotonā atkārtošanās nomāc.

JĀTNIEKI BEZ GALVAS

Šodien sabiedriskā darbība, ja tās pamatā «kārtīga» demagoģija, karjerisms, prasme labi pasniegt materiālu un pateikt «die's vairo skaistumu», kad priekšniecība šķauda, kas praktiski zibenīgi samaitā cilvēku, radot ap to nevainīgas bezprincipialitātes oreolu, konkrētai jauno ļaužu daļai ir visdrošākais ceļš iegūt «stāvokli sabiedrībā».

Reiz gatavoju materiālu par kādu uzņēmumu — gan importa iekārtas, gan «organizatoriskie un tehniskie pasākumi», bet — kā slapjš, tā nedeg. Darbs nekust ne no vietas. Pastāstīju par šīm nebūšanām savam draugam, izcilam inženierim, cerēju, ka viņš palīdzēs tikt skaidrībā. Palīdzēja arī: pajautāja, kas ir uzņēmuma direktors un, izdzirdējis uzvārdu, sāka smieties. «Es taču viņu pazīstu! Mācījāmies vienā grupā! Tāds ruds ar skaļu balsi! Tas pats jau būs.

Zinātnē pilnīgs nejēga. Bet — kursa, fakultātes, institūta komjaunatnes sekretārs. Beidza institūtu, turpināja kāpt. Tad re, kur viņš tagad . . .»

Tipiska situācija. Apzināties sevi, atrast savu ieceru realizācijas ceļu — šis darbs nav no vieglajiem un prasa pilnīgu atdevi. Sviedrus un negulētas naktis. Savienot to ar tikpat intensīvu sabiedrisko darbību praktiski nav iespējams. Mēdz gan būt izņēmumi, un es laimīgā kārtā pazīstu arī tādus cilvēkus.

Atzinību un konkrētus labumus (gan augstskolā, gan cehā) daudz vieglāk iemantot, izvēršot vētrainu sabiedrisko darbību. Tiesa, še nepieciešamas specifiskas spējas, ja gribat — talants, taču galvenais — nevainojama anketa. Un «veiksmīga starta», vienmērīgas virzīšanās inerce gandrīz automātiski stumj uz priekšu un augstāk: arodkomitejas loceklis, prezidijos arī nākas pasēdēt, partijas komiteja — un raugi, apķērīga, apsviedīga biedra reputācija rokā. Tāds

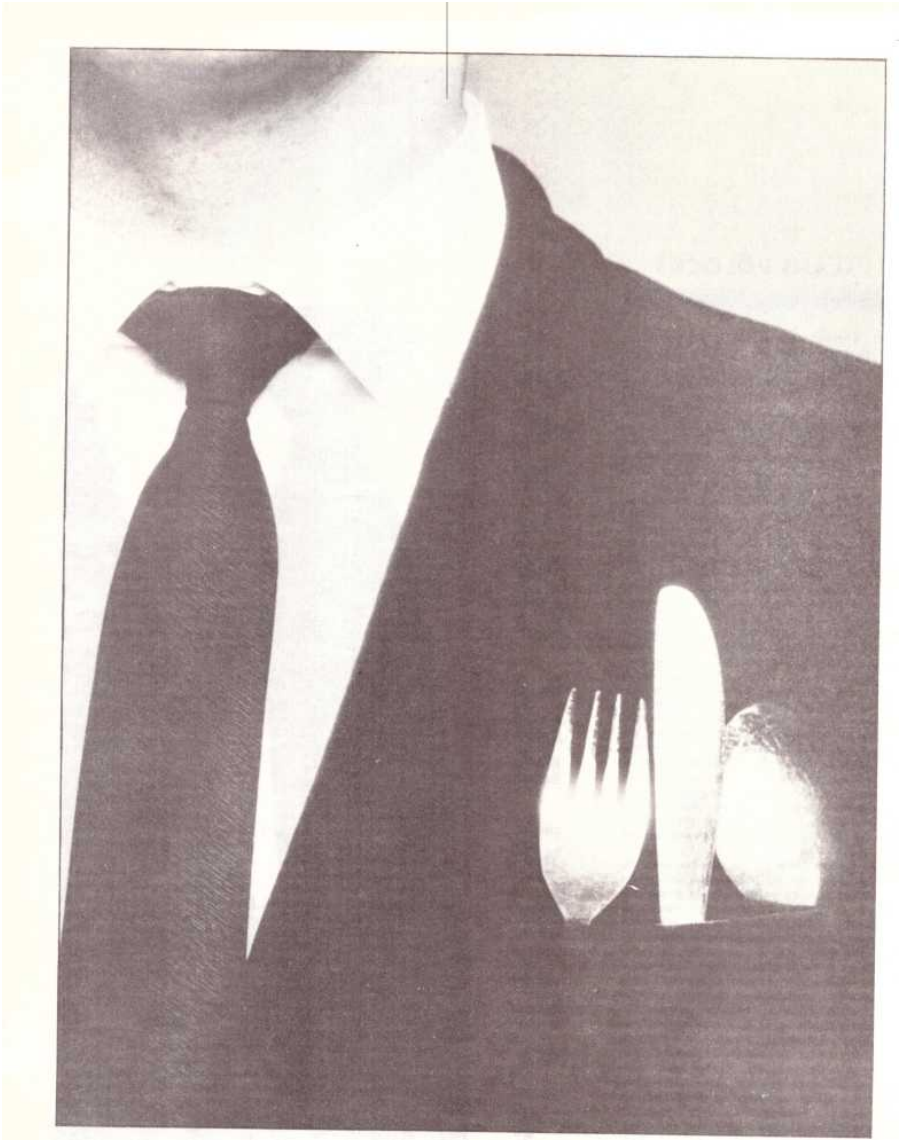

vis «neizgāzīs» pasākumu. Un drīz vien nāk attiecīgs piedāvājums, «vieta».

Starta laukums ir pat visnenozīmīgākais, teiksim, atbrīvotā komjaunatnes darbinieka amats. Un tad, «orbītā» iekļuvušam, galvenais ir nenomaldīties no kursa: rajona komitejas instruktors, sektora vadītājs, nodaļas vadītājs, sekretārs, otrais sekretārs, CK instruktors ... un tā tālāk.

Perspektīvas ir skaidras — pietiek iepazīties ar vecāko kolēģu gaitu: šis ir palīgs, tas — vietnieks, bet vēl cits — priekšnieks .. . Atkārtoju: galvenais nenomaldīties no kursa.

Var notikt arī kas negaidīts — jāprot izkulties.

Pirms gadiem trīspadsmit laikraksts «Sovetskaja molodjož», kur

tobrīd strādāju, nolēma ieviest Latvijā deltaplanie-rismu. Iecere varena, taču, izņemot kvēlu vēlēšanos uzbūvēt savu deltaplānu, nekā cita nebija. Gāju meklēt palīdzību pie komjauniešiem. Kā allaž, tiku sagaidīts draudzīgi, taču, kad izklāstīju, kāds mana nāciena mērķis (sagādāt telpu, palīdzēt ar finansēm, dabūt materiālus, duralumīnija stieņus, smalkas troses, ņemt savā paspārnē), redzēju, ka sarunas biedri ir galīgi samulsuši. «To nu mēs, vecais, ne varam, ne mākam, — skanēja vaļsirdīga atbilde. — «Kāvus» organizēt, ģenerāli uzaicināt — lūdzu. Bet tas . . . nudien, esam neziņā . . .» Padomājuši atrada Zālamana cienīgu risinājumu: es sastādu visus lūgumrakstus, tos pārdrukā, paraksta un apzīmogo; es, savukārt, visur saku un rakstu «komjaunatnes CK uzraudzībā .. .». Trīs mēnešus vēlāk Sauriešos startēja mūsu pirmais deltaplāns, un es labprāt stāstu par šo neuzbāzīgo un neapgrūtinošo palīdzību . . .

Rīkoties atbilstoši momentam. Ko tas nozīmē! Pastāstīšu, balstoties uz piemēru no savas dzīves. Šodien varu to atļauties.

Reiz uzrakstīju rakstu, kurā aizstāvēju kādu 15-gadīgu puišeli. Uzskatīju, ka viņš, liktenīgā kārtā iesaistīts noziedznieku grupā, kuras sastāvā nepaguva pastrādāt neko pārlieku negantu, tika nepamatoti stingri sodīts. Pat milicija par viņu galvoja. Rūpīgi izanalizēju situāciju gan no sprieduma lietderības, gan no jurisprudences viedokļa (krimināl kodekss bija manā pusē: viens no pantiem šādā situācijā pieļāva iespēju mīkstināt sodu pusaudzim), lai piešķirtu savam izklāstam lieiāku svaru, papildināju to ar speciālistu izteikumiem šajā sakarā. Nebija ne prātā, ka rakstā minēto amatpersonu vidū bija arī kāda republikas dižvīra radinieks. Dižvīram raksts izraisīja agresīvu nepatiku. Drīz pēc raksta publicēšanas komjaunatnes Centrālkomitejā satiku senu paziņu, instruktoru. Viņš sirsnīgi paslavēja rakstu, teica, ka to lasījusi visa nodaļa, un visi ir ar mani vienisprātis. Un tūlīt pat palūdza, lai es vecas draudzības vārdā palīdzu viņam formulēt CK biroja lēmumu par rājiena izteikšanu man. Izrādās, es tajā slavinot «zelta jaunatni» un «diskreditējot tiesību aizsardzības orgānus». Laikam izskatījos tik apjucis, ka manam paziņam piemetās smieklu lēkme. Viņš paskaidroja, ka lēmums jāsagatavo, un ja to neizdarīs viņš, tad izdarīs kāds cits ierēdnis .. . tāpēc sēdies vien pie galda un palīdzi, es tikmēr aiztecēšu uz bufeti, mums atvesta zosu aknu pastēte; varbūt tev arī nopirkt pāris kārbiņas! Te nu mans pacietības mērs bija pilns. Sēdos pie galda un uzrakstīju visu, ko domāju. Rājienu, protams, izteica, bet, kad septiņus gadus vēlāk iznāca aprakstu krājums, kurā bija arī šis nelaimīgais materiāls (likteņa ironija — priekšvārdu rakstīja bijušais iekšlietu ministrs, kuru šodien neviens i neatceras, *mans* galvenais pāridarītājs), rājienu jau biju aizmirsis, un tagad šo notikumu atceros tikai kā ilustrāciju. Ar instruktoru itin bieži iznāca tikties un draudzīgi tērzēt; principā viņš nebija slikts puisis (to nieka

starpgadījumu viņš bija izdzēsis no savas atmiņas), pat augstos krēslos sēdēdams, atļāva uzrunāt sevi uz «tu» un saukt vārdā . . .

Nesenā pagātnē (piebildīšu gan, ka tā ļoti negribīgi atdod savas pozīcijas!) komjaunatnes līdera (piemēram, pilsētas komitejas sekretāru) galvenais ierocis bija patīkamas manieres un labi, cieši kontakti ar visu rangu vadītājiem, sākot ar partijas pilsētas komitejas sekretāru un beidzot ar restorānu tresta priekšnieku. Komjaunatnei nav ne naudas, ne darbaspēka, ne tehnikas, bet jāatbild par visu — jāizremontē pilsētas komitejas ēka, jāorganizē izbraukuma seminārs, jāuzņem viesi — jāizgulda, jāpabaro, jāizklaidē, turklāt apkalpošanas līmenis atkarīgs no viesa ranga. Savukārt no tā, kādi tev «sakari», kādas tavas «caursišanas» spējas, kas ir tavi «draugi», atkarīgs praktiski viss: gan tas, kā kotēsies tava organizācija un kādus karogus tu saņemsi, gan tavs liktenis, ko dažkārt spēj ietekmēt viens vienīgs vārds. Spriediet paši, vai tāds līderis var kopā ar kārtības sargiem naktīs staigāt pa pilsētu, pats personiski noņemties ar grūti audzināmajiem, apmeklēt diskotēkas, rūpēties par sveša cilvēka likteni un klausīties grēksūdzes! Nevar, pat ja grib — nevar, nemaz nerunājot par to, ka kontingentam, par ko še runāts, tādi «nieki» pilnīgi neko nenozīmē.

Jā, bija arī izņēmumi. Bija. Par vienu no tiem pastāstīšu. Vārdus gan neminēšu — lai lasītājs piedod. Daugavpilī, kur allaž ir bijusi krietna komjaunatnes organizācija, kādā no rūpnīcām bija ļoti simpātisks komjaunatnes sekretārs. Ar dabas dotu līdera talantu. Biju patiesi pārsteigts, vērojot, kā viņš strādā. Vadot vairākus tūkstošus jauniešu, viņš.

nudien, zināja, kas katram uz sirds: kurš saņēmis dzīvokli, kurš precas, kurš šķiras, vai bērni veseli... Kā tev tas izdodas! — biju neizpratnē. — Tavi kolēģi vai slīkst papīru jūrā, nespēj rakstīt ziņojumus un atbildēt uz pieprasījumiem ... — Sarunas biedrs izvilka rakstāmgalda apakšējo atvilktni, līdz augšai pilnu ar papīriem. — Pienāk «palags» — atvilktnē iekšā. Pienāk otrs — tāpat. Ja pienāk arī trešais, tad gan sēžos un rakstu. Citādi nevar: vai nu sēdi un raksti, vai dari darbu . ..

Vēl šodien ar sirsnību atceros šo tikšanos.

Bija arī citas — visai pamācošas.

Kādā no augstskolām gatavojās pārskata un vēlēšanu konferencei. Kā parasti, atbraucu dienu iepriekš. Vakarā kopā ar komjaunatnes komitejas sekretāri un uzskaites sektora vadītāju dzeram tēju. Jaukas meitenes, gaišas galviņas, tālredzīgas domas. Vienojamies, ka viss, ko kaismīgi esam izrunājuši pie atdzisušas tējas tasēm, rīt bez izskaistinājuma tiks celts priekšā no tribīnes — apspriešanai.

Bet nekā. Referāts — samocīts, garlaicīgs, «oficiāls», debates — vienmuļas, stāvoklis augstskolā arī nebūt nav spīdošs. Sabiju tur vēl

divas dienas un uzrakstīju visu, ko redzēju un dzirdēju. Bet pēc pāris nedēļām dzirdēju man adresētus pārmetumus no augstas tribīnes skanam: autors, lūk, bija ... piedzēries un tāpēc uzrakstīja nepatiesu rakstu. Kas par blēņām! Sāku meklēt, kur tenku pirmavots! Atradu — manas jaukās meitenes. Izrādījās, viena no viņām pretendēja uz augstu amatu pilsētas izpildkomitejā, un mans kritiskais raksts varēja visu sabojāt. Rakstā minētie fakti bija patiesi, neatspēkojami, tāpēc citas «glābiņa» iespējas viņām nebija . . .

Divas pasaules, divas sistēmas! Kaut jel tā būtu! Sistēma ir viena, un ņemos apgalvot, ka šis pēdējais notikums ir nesalīdzināmi tipiskāks nekā mans iepriekšējais sarunu biedrs.

Komjaunatnei šodien jāuzklausa daudz pārmetumu. Neatkārtošos. Ja nu tomēr tās rindu pārkārtošana dos kādu rezultātu: līdz rudenim vēl tālu, tad jau redzēsim, kas izšķilsies no šodien izdētajām olām.

Bet komjaunatnes birokratizēšanas ārējā atribūtika — «solīdie» uzvalki, kaklasaites, mašīnas, pieņemamās telpas un izmācītās sekretāres — nudien, nav noteicošā. Lai tērpjas kaut frakās, brauc trijjūgos vai «Rolroisos». Bet ja saglabāsies prakse, saskaņā ar kuru minimāli dvēseles un profesionālie izdevumi nesīs tikai šķietami lielu peļņu, reiz tomēr sapratīsim, ka savos centienos pārveidot komjaunatnes darbu gluži kā akli zirgi soļojam pa apli, klūpot tajās pašās vecajās dangās, — *un* nav jēgas tās izlīdzināt, jāizbrauc uz cita ceļa.

Ata Prauliņa fotoplakāts

LAIKS, KAD MŪSU KULTŪRAS KONTEKSTA ATGRIEŽAS UN SAVU VIETU IEŅEM DAUDZ NEZINĀMU, AIZMIRSTU, NOKLUSINĀTU UN PIEKLUSINĀTU VARDU |A. AHMATOVA, M. CVETAJEVA, B. PASTERNAKS, O. MANDELŠTAMS, B. PILNĀKS, J. ZAMJATINS, V. CROSMANS, V. NABOKOVS, D. HARMSS, J. BRODSKIS, — UZSKAITĪJUMU VARĒTU TURPINĀT LĪDZ LAPPUSES BEIGĀM...), KAD PIETRŪKST LAIKA SEKOT VISĀM PUBLIKĀCIJĀM «BIEZAJOS» ŽURNĀLOS, KAD NO RĪTIEM AVĪZES ACUMIRKLĪ TIEK IZPIRKTAS, — SIS LAIKS ATNESIS ARĪ I. ERENBURGA ATMINU GRĀMATAS «CILVĒKI, GADI, DZĪVE» SEPTĪTĀS, NEPABEIGTĀS DAĻAS PUBLIKĀCIJU ŽURNĀLA «ОГОНЕК» 1987 GADA 22.-25. NUMUROS.

IĻJAS ĒRENBURGA (1891 — 1967) VĀRDS MAN SAISTĀS AR VINA PUBLICISTIKU — NIRNBERGAS PRĀVA, UZSAUKUMI ZEM MIERA AICINĀJUMIEM PĒCKARA GADU «CĪNA», BIEZAJIEM ROMĀNU «ĶIEĢEĻIEM» — «VĒTRA», «PARĪZES KRIŠANA», «DEVĪTAIS VILNIS», KURIEM BLAKUS GRĀMATVEIKALU PLAUKTOS GULĒJA MŪSU PASU V. LĀČA «VĒTRA», A. SAKSES «PRET KALNU», A. BRODE-LES, J. RATNERA U. C. GRĀMATAS . . .

TĀLĀK, GLUŽI NEGAIDĪTI, LASOT PIRMSKARA «ATPŪTAS» — I. ERENBURGA «LAZIKA ROITŠVANECA VĒTRAINA DZĪVE . . .», — CIK NU ES TOREIZ SAPRATU NO ŠĪS SKUMJI IRONISKĀS, TAGAD MAN ŠĶIET, MARKAM SAGALAM UN ŠOLOMAM ALEI-HEMAM RAKSTURĪGĀS INTONĀCIJĀS RAKSTĪTĀ ROMĀNA . . . [ZĒL, KA MŪSU GRĀM ATI ZDE VĒJI PAGĀJUSI GARĀM SlM EBREJU SVEIKAM...)

1953. GADA SARAKSTĪTAIS «ATKUSNIS» (DIEMŽĒL LASĪJU TO KRIETNI VĒLĀK) — MANUPRĀT, LITERĀRI PAVĀJŠ DARBS, DEVA NOSAUKUMU VESELAM PERIODAM MŪSU ZEMES DZĪVĒ.

1960. GADA 8. NUMURĀ ŽURNĀLS «НОВЫЙ МИР» SĀK

PUBLICĒT I. ERENBURGA MEMUĀRUS, NEDAUDZ VĒLĀK TOS SAMĒRĀ PRETRUNĪGI KRITIZĒ, AUTORU APVAINO OBJEKTĪVIS-MĀ, NEOBJEKTĪVISMĀ, SUBJEKTĪVISMĀ UTT., TOMĒR IZDOD ATSEVIŠĶĀ GRAMATA, VĒLĀK IEKĻAUJ ĀRĪ I. ERENBURGA KOPOTU RAKSTU 8. UN 9. SĒJUMA, TIESA, BEZ JEBKĀDIEM KOMENTĀRIEM ATŠĶIRĪBĀ NO IEPRIEKŠĒJIEM SĒJUMIEM .

NEVARU NEPIEMINĒT SO KOPOTU RAKSTU I SĒJUMĀ 1962. GADĀ PUBLICĒTO ERENBURGA FILOZOFISKO DĒKU ROMĀNU «HULIO HURENITO NEPARASTĀ DZĪVE», KURU POZITĪVI NOVĒRTĒJIS V. I. ĻEŅINS. ŽĒL, ARĪ SĪ INTELEKTUĀLI TIK SPILGTĀ GRAMATA PASLĪDĒJUSI GARĀM MŪSU IZDEVĒJIEM . . .

PATEICOTIES TIEM POLITISKAJIEM DARBINIEKIEM, KURI NEKAD NAV GRIBĒJUŠI SĒSTIES PIE APAĻĀ SARUNU GALDA, CILVĒCE NEIZZUDĪS, NESASNIEGUSI SAVU PILNGADĪBU.»

LASU UN, TĀPAT KA I. ERENBURGS CERĒJA VISU SAVU DZĪVI, CERU...

CERU, KA ARĪ Šī I. ERENBURGA MEMUĀRU FRAGMENTU PUBLIKĀCIJA SEKMĒS MŪSU POZITĪVO PĀRMAIŅU PROCESU.

JURIS ZVIRGZDIŅS

DOMĀJU. KA NEPĀRSPĪLĒJU, APGALVOJOT, KA TOREIZ ERENBURGA MEMUĀRUS LASĪJA VISA INTELIĢENCE. TĀ LAIKA KONTEKSTĀ, PERIODĀ STARP STAĻINISMA BEIGĀM UN STAGNĀCIJAS PERIODA SAKUMU, GRAMATA AR SAVU PATIESI MILZĪGO INFORMĀCIJAS DAUDZUMU, AUTORA SKAUDRAJĀM UN BRĪŽIEM TIK RŪGTAJĀM PĀRDOMĀM PAR MŪSU GADSIMTENI, PAR TAUTU UN CILVĒKU LIKTEŅIEM BIJA VESELS

IĻJA ERENBURGS CILVĒKI, GADI, DZĪVE

KULTŪRVĒSTURISKS NOTIKUMS. KURS, MANUPRĀT, NAV LĪDZ GALAM APZINĀTS UN NOVĒRTĒTS LĪDZ PAT MŪSDIENĀM. (ESMU SPIESTS ATKĀRTOTIES - ZĒL, KA ARĪ ŠAI GRĀMATAI MŪSU IZDEVĒJI VIENALDZĪGI PAGĀJUŠI GARĀM . . .)

LASU «ОГОНЕК» PUBLIKĀCIJAS NOSLĒGUMA — «ACĪMREDZOT TAISNĪBA BIJA ŽOLIO (F. ZOLIO-KIRĪ), KAS SACĪJA, KA CILVĒCE VĒL TIKAI PĀRDZĪVO SAVU BĒRNĪBU — DAUDZ KAM VĒL VAJAG MAINĪTIES, JA TIKAI

Kad es aiznesu uz žurnāla «Знамя» redakciju «Atkušņa» manuskriptu, līdz partijas XX kongresam bija palikuši tikai divi gadi. Daudzi tā laika notikumi atmiņā ir pabalējuši: 1954.—1956. gadi šķiet kā ieildzis prologs grāmatai, kas pilna vētrainiem piedzīvojumiem, negaidītiem sižeta pavērsieniem, dramatiskiem notikumiem. Tā tas tomēr nav. Sis laiks manā personīgajā dzīvē nebūt nebija blāvs — sirds atspirga, es it kā sāku jaunu dzīvi. Minētie gadi nebija bāli arī mūsu valsts dzīvē. Pagātnes netaisnību patiesīgas izvērtēšanas sākums nebija nejaušība, tas nebija atkarīgs nedz no labiem nodomiem, nedz no viena vai otra politiskā darbinieka temperamenta. Atdzima kritiskā doma, radās vēlēšanās daudz ko uzzināt, daudz ko pārbaudīt. Četrdesmitgadīgie pamazām atbrīvojas no neobjektīviem spriedumiem, kurus tiem uzspieduši no jaunības gadiem, bet pusaudži veidojās par vērīgiem jauniešiem.

Šķirstot vecas avīzes, es atradu

1954.—1955. gada decembra numuros sajūsminātus rakstus par «Ļeņina darba dižo turpinātāju», tajos tika slavināti ne vien J. Staļina politiskie tikumi, bet arī viņa kautrība, pat humānisms. Avīze «Литературная газета» divus mēnešus pirms XX kongresa rakstīja: «Staļins uzstājās pret personības kultu», tālāk tika stāstīts par Staļina labvēlīgo ietekmi padomju literatūrā. (Gadu iepriekš mēs uzzinājām, ka pēc nāves reabilitēti Babels, Čarencs, Ticians Tabidze, Ja-švili un daudzi citi.) Raksti neko neizteica un arī neko neatspoguļoja. Tādas lietas ātri nenotiek, un, ja cilvēki vēl baiļojās par daudz ko runāt, tad viņu zemapziņā jau brieda 1956. gada notikumi.

Otrais rakstnieku kongress sanāca divdesmit gadus pēc pirmā, un jokojot to sauca tāpat kā Dimā romānu — «Pēc divdesmit gadiem».

1934. gadā rakstnieki dedzīgi diskutēja, kongress notika lielu, kaut arī nepiepildījušos cerību laikā, viss bija jauns. Bet otrais kongress izskatījās daudz bālāks. Daudzi rakstnieki bija miruši un krituši karā vai uz mūžiem aizgājuši nelikumību gados. Daudzi ievērojami autori — Paustovskis, Pasternaks, Oļeša, V. Ivanovs, Seļvinskis, Svetlovs, V. Grosmans — bija delegātu sarakstā, bet viņi

neuzstājās, viņus pat neievēlēja prezidijā.

Uz kongresu atbrauca arī ārzemju rakstnieki, taču atšķirībā no pirmā kongresa viesiem viņi aprobežojās ar apsveikumiem vai īsu savas zemes literatūras apskatu, neņemot dalību problēmu apspriešanā, kuras izvirzīja referāti un koreferāti, — viņi ievēroja neitralitāti.

Kongresu atklāja O. Forša, viņai tad bija pāri astoņdesmit gadiem; viņa nolasīja no lapiņas: «Pirmām kārtām gribas izteikt dziļu cieņu J. Staļina piemiņai. Godināsim Josifa Visarionoviča piemiņu pieceļoties.»

Referenti nebija aizmirsuši vecos vērtējumus, Viens no referentiem, piemēram, raksturoja Kazakeviča garstāstu «Divi stepē», kas 1948. gadā sadusmoja Staļinu, kā «nevis vienkārši talantīga rakstnieka kļūdu, bet pārliecinātu viņa atkāpšanos no pašas sociālistiskā reālisma metodes būtības». (Tagad «Literatūras enciklopēdijā» var lasīt, ka gar-stāsta kritika bija «nepamatota».) Referenti un koreferenti uzslavēja ne pārāk apveltītus, toties «kronim uzticīgus» rakstniekus, slavēja arī viens otru. Referātā Pasternaks un Zabolockis bija minēti tikai starp divdesmit tulkotājiem. Par Zoščenko, saprotams, neviens pat neieminējās.

Kongresa laikā tika pieminēts Marinas Cvetajevas vārds. Polemizējot ar S. Kirsanovu, dzejnieks N. Gribačovs teica: « . . ja tādā veidā citē paša Kirsanova darbus, tad viņš cienījamās publikas priekšā var kļūt par kaut ko vidēju starp Marinu Cvetajevu un tirgoni Aļabjevu, kurš, kā liecināja Gorkijs, rakstīja tādas dzejas: «Tvaikonīši, sērgnesīši, lūk, lūk, lūk, lūk, ūdentiņu piedraņķoja, visu Volgu piecūkoja, dūmi kūp, kūp, kūp...» (1954. gadā padomju lasītāji nepazina Cvetajevas dzeju, tagad viņi var novērtēt N. Gribačova vārdus.)

Referents A. Surkovs, koreferents K. Simonovs nosodīja manu «Atkusni» un Veras Panovas «Gadalaikus». Vēlāk dažādos veidos nopēlumus izteica M. Šolohovs, V. Jermilovs, komjaunatnes CK pārstāvji A. Rapohins, V. Ko-četovs. Katrs no klātesošajiem saprata, ka divu grāmatu nosodīšana nebija nejauša sakritība rakstnieku vērtējumos.

Divdesmit gadi nebija izgaisuši bez pēdām. Daudzi runātāji atsaucās uz XIX partijas kongresu, atcerējās G. Maļen-kova vārdus par «mūsu Gogoļiem un Saltikoviem-Sčedriniem». Daži, vai nu aizmāršības, vai pārliekas centības dēļ, aizstāvēja 1949.—1950. gada *kampaņu* pret «kosmopolītiem», aizmirsdami, ka daudz kas mūsu valstī mainījies. Referāti bija gari, dažbrīd man kļuva garlaicīgi, bet aiziet neriskēju — es taču biju apsūdzētais, un manu aiziešanu varētu iztulkot kā bēgšanu.

Labvēlīgi (vai nelabvēlīgi) rakstnieku dvēseļu gani mainījās. Dažiem šī nodarbošanās patika. Staļina laikā viss bija vienkārši—

vajadzēja tikai uzzināt, kāda bija viņa attieksme pret vienu vai otru grāmatu. Pēc viņa nāves kļuva grūtāk. Bija rakstnieki, kuri pārāk uzticējās savai intuīcijai, viņu vērtējumus diktēja tas, kādu viņi redzēja vakardienu. Es atceros vecu Odesas anekdoti — ebrejs vaicā sievai: «Ko man paņemt — lietussargu vai spieķi?» — «Paņem lietussargu— var līt lietus.» — «Bet ja nelīs? Es izskatīšos pēc muļķa.» — «Tad paņem spieķi.» — «Nu vai tad var klausīt sievieti! Te viņa saka — «paņem lietussargu», te «paņem spieķi». Bet es neko neņemšu — es nemaz netaisos iet ārā.» Prognozēt laiku ir sarežģīta lieta, un visā pasaulē smejas par meteoroloģiskā dienesta kļūdām.

Rakstnieki, kuri uzticējās savai intuīcijai, beigu beigās saprata, ka kļūdījās vairāk par citiem, dejoja, kad zārcinieks apmērīja nelaiķi, un lēja gaužas asaras, kad māmuļas cepa pīrāgus kāzām. Dvēseļu gani pamazām kļuva par parastiem ganiem — bez liekām teorijām un bez riskantām prognozēm.

V. Panovu apvainoja «objektīvismā». Sis formulējums kļuva par klišeju. (Pēc desmit gadiem manai grāmatai «Cilvēki, gadi, dzīve» pārmeta vienlaicīgi gan «objektīvismu», gan «subjektīvismu», droši vien tāpēc, ka divi grēki ir smagāki par vienu.) Vera Panova nevarēja atbraukt uz kongresu, un viņu tiesāja neklātienē. Es savā runā sacīju, ka apvainot Panovu «objektīvismā» ir nepieļaujami. Drīzumā pēc kongresa es saņēmu no Veras Panovas vēstuli, kurā viņa man novēlēja laimīgu Jauno gadu un piebilda: « . . visiem mums vēlu, lai arī mums, mūsu amatā, beidzot iestātos atkusnis.»

Man tomēr nebija taisnība, kad es salīdzināju otro kongresu ar pirmo. Viena lieta ir pirmā balle, kur dejo, sarkst un iemīlas septiņpadsmitgadīgas meitenes, cita—trīsdesmitgadīgas sievietes jūtas, kuras dzīve nav bijusi no vieglajām. Divdesmit gadu laikā gan rakstniekus, gan lasītājus centās atradināt no nepiemērotām domām. Tomēr daudzas runas otrā kongresa laikā bija interesantas: rakstnieki aizstāvēja literatūras vērtības.

V. Kaverins teica: «Es ceru, ka būs literatūra, kurā redakcijas drosmīgi aizstāvēs darbus, kas parādīsies to žurnālos, paturot savu personīgo viedokli, un nostāsies autora pusē, kad tam būs nepieciešama palīdzība ... Es ceru, ka būs literatūra, kurā jebkurš, pats ietekmīgākais vārds neaizšķērsos ceļu darbam, jo grāmatas liktenis — tas ir rakstnieka liktenis, bet pret rakstnieka likteni vajag izturēties saudzīgi un ar mīlestību ... Es ceru, ka būs literatūra, kurā etiķešu pielīmēšanu uzskatīs par apkaunojošu un saucamu pie kriminālatbildības, literatūra, kas atceras un ciena savu pagātni. Atceras, piemēram, ko paveicis Jurijs Tiņanovs mūsu vēsturiskā romāna un Mihails Bulgakovs mūsu dramaturģijas labā.» M. Sagiņjana sacīja: «Kritiķim, kurš zina, ka romāns ir labs, zina, ka iebildumi pret to ir nepārliecinoši un nepierādāmi, nepietiek vienkāršas pilsoniskas

drosmes aizstāvēt romānu un dedzīgi iestāties par to. Līdz ar to kritiķis pierāda, ka būtībā viņam ir vienaldzīgs darba patiesais vērtējums, tā pareizā atklāsme, un galvenais, pēc kā viņš tiecas,—tas ir piemēroties iesakņojušās konjunktūras tonim . . .» Lūk, M. Aligeres vārdi: «Bet vainīgi ir literārās dzīves apstākļi, stāvoklis, kas pēdējos gados izveidojies Rakstnieku savienībā, kur itin bieži radoša saruna tika nomainīta ar administratīvu kulaku dauzīšanu pret galdu, bet jebkuras pārdomas, mēģinājumu pec sava prāta apdomāt un atrisināt vienu vai otru jautājumu, jebkura labvēlīga kritiska doma tika saukāta dažādos briesmīgos vārdos.» O. Bergholca minēja piemēru: «Vēl 1949. gada mēs zinājām, ka Surova luga «Zaļā iela» ir slikta luga un būtībā nav literatūra. Tomēr kas notika lugas apspriešanas laikā? Pirms kongresa es uzšķīru avīzi «Литературная газета» un noplātīju rokas, izlasīdama Sofronova teikto, ka viņam, lasot šo lugu, «aug spārni».»

S. Kirsanovs izsaucās: «Mums jāatsakās no administratīva darba stila, un mūsu Savienībā nedrīkst būt ne priekšnieku, ne lūdzēju, ne apstākļu, kas radītu vienus vai otrus.» Dzejnieks A. Ja-šins izsmēja «kritiķu» spriedumus: «Nogalēja liriku un paši mūs par to apvaino .. . Mīlas lirika neizraisīja nekādus iebildumus, un tika slavināti varbūt vienīgi dzejoļi par mūžīgu uzticību savai sievai. Bet, lai nebūtu nekādu strīdu, nekāda naida un aizdomu, kuploja savdabīgs lirisks birokrātisms.» V. Ket-ļinska, stāstīdama, kā V. Panovas romānu «pēkšņi» sāka nomelnot, savu uzstāšanos beidza šādiem vārdiem: «Mēs gribam un pieprasām, lai centīgie etiķešu pielīmētāji gluži vienkārši nevarētu iefiltrēties preses slejās, lai jebkurš tāds mēģinājums tiktu uzskatīts par sociālistiskās sadzīves normu pārkāpumu.»

Man bija grūti runāt — es biju pirmšķirīgi «apstrādāts» un aplīmēts ar etiķetēm. Tomēr es pateicu: «Var tikai rūgti pasmaidīt, iedomājoties, kas notiktu ar jauno Majakovski, ja viņš 1954. gadā aiznestu savas dzejas uz Vorovska ielu . . . Viens no Rakstnieku savienības vadošajiem darbiniekiem, prātīgi runājot par «vidējiem rakstniekiem», teica, ka bez piena nevar iegūt krējumu. Turpinot šo mazliet neizdevušos salīdzinājumu, varētu teikt, ka bez govīm nevar iegūt arī pienu.»

Pirmajā kongresā mūs dziļi aizkustināja lasītāju delegācijas, kuri dažkārt naivi, tomēr no visas sirds runāja par savu mīlestību uz padomju literatūru. Otrajā kongresā mēs reti dzirdējām lasītājus, bet labi zinājām par viņu izaugsmi, ka dažbrīd viņi liek malā sliktas grāmatas, gaida patiesību un skaistumu. Tomēr arī mēs, rakstnieki, paguvām atbrīvoties no daudzām ilūzijām. Mēs jau sapratām, ka muļķīgi ir kongresos prātot par to, kā rakstīt grāmatas, un to, ka šaubas mākslinieka balsī ir raksturīgākas nekā slavas dziesmu dziedāšana. Mēs zinājām, ka iemesls tam nav jāmeklē tikai Rakstnieku savienības sekretariātā un ne tikai kritiķos, kas, nonākot pretrunās

paši ar sevi, pēkšņi sāk gānīt vienu vai otru darbu, bet vispārīgos mūsu darba apstākļus.

Es nekavēšos pie padomju rakstnieku darbiem, labāk pastāstīšu par Heming-veja grāmatas «Sirmgalvis un jūra» likteni. Tas ir vismaz smieklīgs atgadījums.

1955. gadā nolēma izdot žurnālu «Иностранная литература», par redaktoru nozīmēja A. Čakovski, man piedāvāja vietu redakcijas kolēģijā. Es ilgi nevarēju izšķirties un tomēr piekritu — varbūt varēšu palīdzēt publicēt kādu labu darbu. Aleksandrs Čakovskis teica, ka taisoties vienā no pirmajiem numuriem publicēt jaunu Hemingveja grāmatu, kas 1954.

gada rudenī saņēmusi Nobela prēmiju. Es gāju uz redkolēģijas sēdēm, un, lūk, drīzumā redaktors drūms un noslēpumains man sacīja, ka numuru nāksies pārstrādāt, — Hemingvejs neies cauri. Kad sēde beidzās, viņš man paskaidroja, kāpēc nevarēsim publicēt «Sirmgalvi un jūru»: «Molotovs teica, ka tā ir muļķīga grāmata.» Pēc kādām divām nedēļām es biju pie V. Molotova sakarā ar lietām, kas saistītas ar cīņu par mieru. Es stāstīju par neitrālu noskaņu pastiprināšanos Rietumeiropā. Kad saruna beidzās, palūdzu atļauju uzdot jautājumu: «Kāpēc jūs uzskatāt Hemingveja garstāstu «Sirmgalvis un jūra» par muļķīgu?» Molotovs pabrīnījās, teica, ka šinī gadījumā viņš esot «neitrā-lists», jo grāmatu nav lasījis, un tāpēc sava viedokļa par to viņam nav. Kad atgriezos mājās, man piezvanīja no redakcijas: ««Sirmgalvis un jūra» ies cauri . . .» Drīzumā sastapu kādu ārlietu ministrijas darbinieku, kurš pastāstīja, kas noticis īstenībā. Būdams Zenēvā, Molotovs brokastu laikā sacījis padomju delegācijas locekļiem, ka būtu labi, ja kāds brīvajā laikā izlasītu jauno Hemingveja romānu — ārzemnieki par to tagad daudz runā. Nākamajā dienā kāds jauns, veikls ārlietu ministrijas darbinieks, kurš acīmredzot nav bijis liels eksperts literatūrā, teicis Molotovam, ka paspējis izlasīt «Sirmgalvi un jūru». «Tur zvejnieks noķēra pamatīgu zivi, bet haizivs to apēda.» — «Un kas tālāk?» — «Tālāk nekas, beigas.» Vjačes-lavs Molotovs pateicis: «Nu bet tas taču ir muļķīgi! . . .» Grāmatas liktenis bija atkarīgs no jebkuriem ārpolitikas vai iekšpolitikas apstākļiem, bet par to man nāksies ne reizi vien vēl runāt nākamajās nodaļās.

Nesen pie manis atnāca V. Kaverins. Mēs sākām runāt par mūsu literatūru. Veniamins Kaverins bija palicis optimists, lai gan cerības, kādas viņš bija licis uz literatūru 1954. gadā, nepiepildījās un, iespējams, arī nepiepildīsies. Viņš teica, ka tagad jebkurš vidējs rakstnieks jebkurā žurnālā raksta brīvāk un ka konjunktūristiem nāksies atkāpties. Tiesa, tas izskaidrojams pirmām kārtām ar lasītāju garīgo izaugsmi. Pirms simts gadiem rakstnieki mācīja jauno krievu inteliģenci domāt un just. Stāvoklis ir mainījies, un, lai cik paradoksāli

tas arī neizklausītos, es atļaušos teikt, ka tagad lasītāji daudz ko ir iemācījuši vidējam rakstniekam.

Kad atgriezos Maskavā,[2] visi runāja par Mikojana uzstāšanos kongresā — viņš pieminēja kādu kļūdainu Staļina koncepciju, izsmēja vēstures falsifikā-ciju un nosauca boļševiku vārdus, kuri tika nogalināti personības kulta laikā, — Antonovu-Ovsejenko un Kosioru. Kongresa rezolūcijā tika runāts par «partijas un tautas ienaidnieka» Berijas noziedzīgās rīcības atmaskošanu, par personības kulta kaitīgumu, par kolektīvās vadības nepieciešamību. Nākamajā dienā «Правда» īsi ziņoja par kongresa pēdējo sēdi 25. februārī: tika nolemts sagatavot jaunu partijas programmu, pēc tam Ņ. Hruščovs paziņoja dienas kārtību par slēgtu.

Vecā piezīmju grāmatiņā es atradu šādas rindas: «Slēgtajā sēdē 25. II Ņ. Hruščova referāta laikā daži delegāti paģība, viņus klusi iznesa.» To man pastāstīja viens no kongresa delegātiem.

Lasot Hruščova referātu, es nepaģī-bu — kopš Staļina nāves bija pagājuši trīs gadi, šo to mēs uzzinājām, daudz ko varējām pārdomāt. Pie manis nāca kara prokurori, kuri nodarbojās ar Ba-bela un Meierholda reabilitēšanu, nāca arī draugi, kas atgriezās no izsūtījuma, vakaros mēs ilgi pārrunājām neseno pagātni. Tomēr neslēpšu — lasot referātu, es biju satriekts, to taču neteica reabilitētais draugu lokā, bet CK pirmais sekretārs partijas kongresā. 1956. gada

25. februāris man, tāpat kā daudziem laikabiedriem, kļuva par ievērojamu datumu.

Es sacīju, ka zināmā mērā biju sagatavots Hruščova referātam, bet saprotu, kā bija satriekti daudzi kongresa delegāti, kas sabrauca no tāliem sovhoziem un kolhoziem. Kad līdz pirmajai sēdei bija atlikušas divas nedēļas, viņi vēl lasīja avīzēs apsveikuma telegrammas K. Vorošilovam, kurās dažu sociālistisko valstu vadītāji viņu nosauca par Staļina «cīņu biedru».

Referātu (jeb CK vēstuli) sāka lasīt partijas biedriem, pēc tam arī bezpartejiskajiem. Mēnešus divus vēlāk desmitiem miljonu cilvēku jau zināja, kā viņi nodzīvojuši ceturtdaļgadsimtu. Visur runāja par Staļinu — ikvienā dzīvoklī, darbavietās, ēdnīcās, metro.

Satiekoties maskavieši cits citam jautāja: «Nu, ko jūs teiksiet? . . .» Jautātājs negaidīja atbildi — izskaidrojuma pagātnei nebija. Pie vakariņu galda ģimenes galva stāstīja, ko dzirdējis sapulcē. Bērni klausījās. Viņi zināja, ka Staļins bijis gudrs, ģeniāls, ka viņš, un tikai viņš, glābis Dzimteni no iebrukuma: ģeogrāfijas stundās viņus mācīja, ka mūsu zemes augstākā smaile ir nosaukta Staļina vārdā, ka tādas pat smailes ir Čehoslovakijā un Bulgārijā, ka Tadžiki-jas republikas galvaspilsēta ir Staļina-bada, ka Osetijā ir pilsēta Staļiniri, Kuz-basā — Staļinska, Piemaskavas ogļu baseinā — Staļinogorska, Donbasā — Staļino, un pēkšņi viņi izdzirdēja, ka Staļins nogalinājis savus tuvākos

draugus, neuzticēdamies vecajiem boļševikiem, viņš piespiedis tos atzīties, ka viņi apsolījuši Hitleram Ukrainu, un svēti ticējis Hitleram, kurš atbalstīja neuzbrukšanas paktu. Dēls vai meita jautāja: «Tēti, kā tu varēji neko nezināt?»

Tikai pirms trim gadiem maskavieši spiedās uz Kolonnu zāli, cilvēki nesa uz pleciem bērnus, ejot gar Staļina zārku, sievietes vaimanāja. Šķiet, vēsture nezināja tādas bēres. Staļins vēl iebalzamēts dusēja līdzās Ļeņinam, viņa statujas joprojām greznojās' jebkuras pilsētas laukumā, viņa portreti karājās kabinetos, ēdnīcās, skolās, , veikalos. Zēns stundā atbildēja, ka Padomju Savienības augstākā smaile ir Staļina smaile, bet meitene atkārtoja iekaltu dzejoli:

Nav tādu vārdu, kas to izstāstītu,
Cik neciešamas skumjas, sāpes,
Nav tādu vārdu, kas to pavēstītu,
Kā par jums bēdājamies, biedri Staļin![3]

Mīti tika radīti gadu simtiem un gadu simteņiem zuda, dzisa, tika aizmirsti. Cilvēki pamazām un mokoši sāka saprast, ka debesīs nav dieva tā kunga vai vismaz to, ka viņa vietnieks Vatikānā nelikumīgi sev piedēvējis viņa vārdu. Bet 1956. gada agrā pavasarī mīts par Staļinu tika sagrauts uzreiz. Tas, kuru cilvēki sauca par izcilu, gudru, ģeniālu, kura vārdu atkārtoja Jakirs, kad viņu veda uz nošaušanu, kuram franču māte sūtīja vienīgo, kas viņai bija palicis, —[1] gestapoviešu nomocītās meitiņas cepurīti, šis pārcilvēks izrādījās godkārīgs, aizdomu pilns un cietsirdīgs. Ārzemnieki nevarēja saprast, kā padomju cilvēki varējuši izturēt šādu pārbaudījumu.

Pēc divām nedēļām ārzemju korespondenti sāka no Maskavas ziņot dažas detaļas par Staļina darbību, dažkārt pareizas, dažkārt samelotas. 4. jūnijā ASV Valsts departaments publicēja referāta tekstu. Drīzumā avīzē «Правда» parādījās ASV Komunistiskās partijas ģenerālsekretāra J. Denisa raksts, kurš bija pārpublicēts no avīzes «Daily worker». Zem teksta bija norāde:

«Runājot par Ņ. Hruščova referātu, J. Deniss domā tekstu, kuru publicējis Valsts departaments.»

Tomēr tas, ko teica Deniss, netika noliegts, izņemot ārstu aresta pieminēšanu, avīze deva otru norādi, atgādināmā, ka arestēto ārstu vidū bija ne vien ebreji, bet arī krievi un ukraiņi.

Par referātu slēgtajā sēdē rakstīja visas pasaules avīzes. 1956. gada 30. jūnijā CK pieņēma lēmumu «Par personības kulta un tā seku pārvarēšanu». 5ajā lēmumā tika runāts par to, ka «Staļins ir vainīgs daudzās nelikumībās». Un ka der atcerēties «par nopietnajām kļūdām, kas pieļautas Staļina dzīves pēdējā periodā». Hruščovs, starp citu, runāja par Staļina «nelikumībām», sākot no 1934. gada decembra; tātad «pēdējais dzīves periods» ilga 18 gadus.

Referāts, kuru XX kongresā nolasīja Ņ, Hruščovs, bija veltīts

vienam cilvēkam, viņa aizdomām, cietsirdībai, varaskārei. Visi sev jautāja, kāpēc Staļins, ticēdams Ježovam vai Berijam, nepadomāja par veco boļševiku Eihes un Pos-tiševa traģiskajām vēstulēm.

Cīnoties ar «personības kultu», bija viegli atgriezties pie tā paša kulta: pārāk daudz kas tika piedēvēts atmaskojamā gribai, raksturam, negatīvajām iezīmēm. Personāžs bija radniecīgs dažiem Dostojevska varoņiem.

Nezinu, vai nākotnes romānista uzmanību piesaistīs Staļins, vai autoram izdosies radīt psiholoģiski dziļu analīzi par cilvēku, kura vārds izsauca sajūsmu vai šausmas simtiem miljonos viņa laikabiedru. Šīs grāmatas sestajā daļā es atzinos: «Es nevaru radīt Staļina portretu — personīgi es viņu nepazinu, acīmredzot viņš bija sarežģīts cilvēks, un to cilvēku stāsti, kas tikās ar viņu, ir pretrunīgi.» Tālāk es rakstīju: «Staļins bija cilvēks, kurš apveltīts ar lielu gudrību un vēl lielāku viltību.» (Viens no «Литературная газета» līdzstrādniekiem izplatīja «Atklātu vēstuli Iļjam Ērenburgam»; viņš rakstīja, ka galvenais nav morālais vērtējums un ka nevar nosaukt par gudru valsts darbinieku, kurš pieļāvis tik daudz kļūdu. Vēstule mani nepārliecināja. Vēsturnieki ir atklājuši diezgan daudz kļūdu cilvēkiem, kuri bijuši gudri,— Cēzaram, Napoleonam, Ludviķim XIV, Pēterim Pirmajam. Grūti tomēr iedomāties, ka nesaprātīgs cilvēks varētu nomelnot un pēc tam iznīcināt gandrīz visus savas partijas vadītājus un ceturtdaļgadsimtu vienpersonīgi vadīt milzīgu valsti, tāds pieņēmums man šķiet mūsu tautu apvainojošs.)

Morālais vērtējums nav detaļa, bet jautājuma būtība. Stāstot par Staļina «nelikumībām», Hruščovs piezīmēja, ka Staļins bijis godīgs komunists un ka ļaunos darbus viņš veicis, labu mērķu vadīts. Tieši tas man liekas nepieņemami. Sestajā daļā es rakstīju, ka mērķis nevar attaisnot līdzekļus un ka līdzekļi spēj mainīt mērķi. Marksa un Engelsa darbi, Ļeņina filozofiskā koncepcija un valstiskā prakse ir humāni. Staļins, neatsakoties no šīm idejām, ar kurām iepazinies jaunībā, lietoja līdzekļus, kas bija pretrunā ar tām, viņš bija necilvēcīgs.

Es neesmu politiķis, bet rakstnieks, šķiet, mani vairāk varēja interesēt sarežģītā un pretrunīgā Staļina personība; tomēr daudz vairāk es domāju par to, kā Staļins tik ilgi varēja diktēt padomju sabiedrības attīstību. Sacīju, ka esmu rakstnieks, bet es esmu arī padomju pilsonis, un ne reizi vien savas dzīves laikā tiku aizmirsis par savu amatu to ideālu vārdā, kas man šķita augsti. Hruščovs runāja par «Staļina nopietnajām kļūdām», bet viņš nepaskaidroja, kādi apstākļi ļāva Staļinam tik ilgi un dziļi kļūdīties. Mēs tā arī neuzzinājām, kāpēc partijas XIII kongress, neskatoties uz Ļeņina (kuram bija milzīga autoritāte) brīdinājumiem, tomēr atkārtoti ievēlēja Staļinu ģenerālsekretāra amatā. Es nezinu, kā varēja gadīties, ka Staļins, vienojoties ar vienu Politbiroja grupu, nomelnoja un pēc tam

iznīcināja citu grupu, lai pēc diviem trim gadiem pazemotu un nogalinātu savus bijušos sabiedrotos. Kādā veidā revolucionārās pagrīdes «Koba», kuru pazina pāris tūkstošu partijas darbinieku, pēc desmit gadiem varēja kļūt par «tautu tēvu»? Kāpēc partija, kura parādīja īstu vīrišķību ienaidnieka diversiju atvairīšanā, atpalikušās valsts industrializācijā, Dzimtenes aizstāvēšanā pret «neuzvaramo» reihsvēru, nepretojās Staļina kultam, kuram nebija nekā kopīga ne ar marksismu, ne ar Ļeņina demokrātisko garu? Man šķita, un arī vēl tagad šķiet, ka daudz svarīgāk ir atklāt nevis Staļina raksturu, bet to, kas ļāva rupjajam, Ļeņina vārdiem runājot, un mazpazīstamajam cilvēkam kļūt par «vadoni», «stūresvīru», «karavadoni», kuru ik dienas slavināja Politbiroja locekļi un represētie, ietekmīgi akadēmiķi un pirmās klases skolnieki . . .

Pikaso izstādes atklāšanas diena sakrita ar pirmajiem paziņojumiem par notikumiem Ungārijā. No avīzēm bija grūti saprast, kas tur notiek.

24. oktobrī TASS paziņoja: «Ungārijas CK sanāksmē par pirmo sekretāru pārvēlēts Erne Gere. Politbirojs par premjerministru nozīmējis Imre Naģu. Dzīve pakāpeniski ieiet normālās sliedēs.»

25. oktobrī. «Jānošs Kādārs nomainījis Erni Geri pirmā sekretāra postenī.» «Kārtība atjaunota.»

26. oktobrī. «Pasludināta *amnestija* visiem bruņotās cīņas dalībniekiem, kas noliks ieročus.» «Šodien atkal iznāca avīzes.»

27. oktobrī. «Kā savā runā norādīja premjerministrs Imre Naģs, cīņā pret fašistiskiem elementiem kopā ar ungāru armiju piedalās Ungārijā dislocētais padomju karaspēks.» «Sastādīta jauna valdība.»

28. oktobrī. «Nakts pagāja mierīgi.» «Izdota pavēle, kas aizliedz atklāt uguni.»

29. oktobrī. «Dzīve pakāpeniski ieiet normālās sliedēs.»

30. oktobrī. «Dažos pilsētas rajonos notiek apšaudes. Tajos rajonos, kur ir mierīgi, iedzīvotāji iekļaujas pilsētas darbīgajā dzīvē.» «Imre Naģs paziņojis, ka viņa vadītā valdība tiek reorganizēta, balstoties uz demokrātisko partiju koalīciju.»

31. oktobrī. «Padomju karaspēks izvests no Budapeštas.» «Vakarā dzīve pilsētā sāka atdzīvoties.»

1. novembrī. «Iznākusi neatkarīgās sīkzemnieku partijas orgāns — avīze «Kisūjsāg».» «Budapeštā atvērti visi pārtikas veikali.»

2. novembrī. «Rūpniecības uzņēmumi joprojām nedarbojas. Slēgtas skolas, teātri, veikali, muzeji, stadioni.»

4. novembrī. «Revolucionārās strādnieku zemnieku valdības uzsaukums ungāru tautai. 23. oktobrī mūsu zemē sākās masu kustība, kuras cēlais mērķis bija izlabot antipartejiskās un pret-tautiskās kļūdas, kuras radījuši Rākoši un tā līdzgaitnieki, nacionālās neatkarības un suverenitātes aizsardzība. Imres Naģa valdības vājums

un kontrrevolu-cionāro elementu augošais iespaids, kas iespiedušies kustībā, radījuši draudus mūsu sociālistiskajiem iekarojumiem . . . Premjerministrs Jānošs Kādārs.»

Es klausījos pārraides no Parīzes un Londonas. Tās bija plašas, bet, protams, tendenciozas. «Zenēvas gars» automātiski atmira. Savienotās Valstis uzskatīja, ka tautas demokrātijas izirst. «Brīvā

Eiropa», kas darbojās Minhenē, dienu un nakti kūdīja, solīja Rietumu militāru palīdzību, aicināja piebeigt komunismu. Kardināls Mindseti pieprasīja atdot baznīcai klosteru zemes un no teoloģijas viegli pārgāja uz politiku. Ungārijā sāka atgriezties emigranti. Caur Austriju Hortija piekritējiem tika piegādāti ieroči, notika linčošana, par katru nogalinātu komunistu sacīja, ka tas bijis cietumsargs. Divās diennaktīs radās septiņdesmit politiskas organizācijas. Autoritāti zaudējusī valdība nevarēja darboties — neviens neizpildīja tās rīkojumus.

Es netaisos dot vēsturisku analīzi

1956. gada notikumiem, man nav vajadzīgo materiālu, un tas neiekļaujas manas grāmatas apjomos. Man bija skaidrs, ka Ungārijā, tāpat kā Polijā, bija sakrājusies neapmierinātība, nācās nomaksāt Staļina laikmeta rēķinus.

Tā bija daudzu Ungārijas strādnieku traģēdija, — sašutuši par Rākoši un Geres režīmu, viņi izgāja ielās, ar ieročiem rokās cīnījās par sev svešiem mērķiem.

1956. gada novembris bija, šķiet, pats grūtākais mēnesis manā dzīvē — pārāk grūti bija maksāt par svešiem grēkiem.

Atgriezīšos pie 1956. gada rudens. Izmantojot situācijas neskaidrību, Izraēla, tūlīt pēc tās arī Anglija un Francija uzbruka Ēģiptei. Angļu-franču aviācija bombardēja Ēģiptes pilsētas, Izraēlas armija ieņēma Gazu. Savienotās Valstis Apvienoto Nāciju Organizācijā nosodīja agresiju. Padomju Savienība pieprasīja nekavējoties izbeigt karadarbību. 7. novembrī asinsizliešana tika pārtraukta.

2. novembrī man uz Jauno Jeruzalemi piezvanīja P. Pospelovs[4], teica, ka viņš un L. Kaganovičs steidzami grib ar mani aprunāties. Es atbildēju, ka man nav mašīnas. Pospelovs teica, ka mašīna tūdaļ būs, un pēc trim stundām es atrados CK. Kaganoviča nebija. Pospelovs sacīja, ka viņš pirms stundas aizgājis steidzamās darīšanās, bet viņš uzticējis Pospelovam ar mani aprunāties.

Es domāju, ka saruna būs par Ungāriju, tomēr Pjotrs Nikolajevičs parādīja man uzsaukuma tekstu, kurā bija izteikts protests pret Izraēlas karaspēka uzbrukumu Ēģiptei. Mani izbrīnīja, ka runa tajā bija gandrīz tikai par Izraēlu, Anglija un Francija tika pieminētas garāmejot. Es to pateicu Pospelovam. Viņš, nedaudz samulsis, paskaidroja: pēc Kaganoviča domām, ar kurām viņš ir vienisprātis, uzsaukumam jābūt ebreju izcelsmes padomju pilsoņu protestam pret

Izraēlas rīcību. Izskatījās pēc 1953. gada februāra. Es sacīju Pospelovam, ka neatbildu par Ben-Gurionu lielākā mērā kā viņš un labprāt parakstīšu tekstu, ja viņš, krievu izcelsmes padomju pilsonis, to parakstīs.

Uzsaukums tika publicēts avīzes «Правда» 6. novembra numurā. Iniciators L. Kaganovičs nebija parakstījies, bet tekstu bija parakstījuši trīsdesmit divi cilvēki, starp tiem žurnālists Za-slavskis, rakstnieks Natans Ribaks, akadēmiķis Mincs un citi.

Pospelova sekretārs izsauca mašīnu, kurai vajadzēja mani nogādāt Jaunajā Jeruzalemē. Mašīnu vadīja sieviete, un, uzzinot, kurp mani vajag vest, izsaucās: «Nebraukšu! ...» — un piebilda: «Bail vienai atgriezties . . .» (Tajā vasarā bija vairāki bandītiski uzbrukumi šoferiem.) Es teicu, ka prasīšu citu mašīnu, pēkšņi viņa protestēja: «Es taču jūs aizvedīšu. Vienkārši nervozēju . . .» Kad mēs izbraucām no Maskavas, viņa sacīja: «Nu kā lai nenervozē? Kas tik nenotiek — cilvēkus nogalina, strādniekus . . .» Es nospriedu, ka viņu satrauc Suecas bombardēšana. Viņa iesmējās: «Nē, ne par to . . . Kapitālisti citādi nevar. Es par mūsējiem . . . Kas notiek Ungārijā?» Viņa kādu laiku klusēja, tad turpināja: «Saka, ka vainīgs esot Rākoši. Bet es viņu kara laikā vadāju. Ziniet, man zīdaini nogalināja. Bumbas šķemba ... Es viņu rokās turēju . . . No bēdām prātā sajuku, ne ēdu, ne dzēru. Te kāds no šoferiem man iebāza papirosu mutē. Iepīpēju, un kļuva vieglāk — dūmaka galvā. Sāku smēķēt. Rākoši no kāda bija dzirdējis manu dzīves stāstu un, kad saņēma papirosus, pusi atdeva man. Viņš ar mani vienmēr runāja laipni, nevis kā mūsējie . . . Bet sanāk, ka strādnieki viņu negribot. Man viens no nodaļas stāstīja, ka liela rūpnīca esot pret mums. Neko nesaprotu, galva griežas riņķī! . . .»

Galva griezās riņķī arī man.

1957. gada maijā no Japānas atgriezos Maskavā. Pie manis uztraucies ieradās V. Kaverins un teica, ka rīt notiks rakstnieku tikšanās ar vadošajiem darbiniekiem — paredzams straujš pagrieziens uz labo pusi. Kaut arī šaubījos par Ve-niamina Kaverina optimistisko prognozi, uz tikšanos aizgāju. Durvīs sadūros ar D. Sepiļovu, kurš nez kāpēc man teica: «Jums noteikti jāuzstājas.» N. Gribačovs asi uzbruka Maskavas rakstniekiem. Uzstājās daudzi rakstnieki, kuri aizstāvēja rakstnieka tiesības runāt patiesi, vai arī otrādi — kuri atcerējās «Petēfi klubu» un uzbruka tiem, kas rāda «dzīves ēnas puses». Es uzstājos un mēģināju apstrīdēt tos, kuri vēlāk tika dēvēti par «auto-mātistiem»'. Noslēgumā Ņ. Hruščovs teica, ka piekrīt «automātista» N. Gribačo-va spriedumiem.

Pēc nedēļas mūs atkal aicināja uz tikšanos, kurai vajadzēja notikt valdības vasarnīcā, kas atradās patālu no Maskavas. Sākumā visi klīda pa alejām ap dīķi. Pretī nāca viens vai otrs atbildīgais biedrs rakstnieku brālības ielenkumā. Pienāca pusdienu laiks. Cilvēku bija

daudz. Visi sasēdās pie gariem galdiem. Iedārdējās pērkons, un sāka līt. Galdi at' Domāta Ņ. Hruščova runa PSRS Rakstnieku savienības III kongresā 1959. g. 22. maijā, kurā padomju rakstnieku loma tika pielīdzināta «auto-mātistu» lomai.

radās zem brezenta nojumes, bet ik pa laikam nācās to pacelt — uz tā izveidojās otrs dīķis. Izmirkušie muzikanti un dziedātājas spiedās tuvāk sausākai vietai. Situācija bija šekspīriska: pērkons arvien dunēja, un arī saimnieka replikas bija draudīgas, tās nevarēja uzlabot ne konjaks, ne ceptās zivis, kuras, kā vēstīja ēdienkarte, bija ķertas vietējā dīķī. N. Hruščovs uzbruka K. Simono-vam, M. Sagiņjanai un nez kāpēc īpaši Margaritai Aligerei. K. Fedins nožēloja grēkus, jo kaut ko nebija līdz galam izdomājis. L. Soboļevs dedzīgi atbalstīja galda saimnieku. Es neizturēju un aizgāju pirms pusdienu beigām.

Augustā avīzēs bija nodrukāts Ņ. Hruščova uzstāšanās «saīsināts iz-•'klāsts» ar virsrakstu «Par literatūras un mākslas ciešu saistību ar dzīvi». Tajā maz tika runāts par literatūru un mākslu, toties autors konsekventi atgriezās pie sava jaunā Staļina vērtējuma: «Sociālisma celtniecība PSRS noritēja asas cīņas apstākļos ar šķiras ienaidniekiem un to aģentūru partijā — ar trockistiem, zi-novjeviešiem, buhariniešiem un buržuāziskajiem nacionālistiem . . . Sajā cīņā Staļins darījis derīgu darbu. To nedrīkstot izsvītrot no vēstures — mūsu zemes strādnieku šķiras, zemniecības un inteliģences cīņas par sociālismu, no Padomju valsts vēstures. Par to mēs cienām un augstu vērtējam Staļinu. Mēs bijām patiesi savā cieņā pret J. Staļinu, kad raudājām, stāvot pie viņa zārka. Mēs esam patiesi arī tagad, vērtējot viņa pozitīvo lomu mūsu partijas un Padomju valsts labā.»

Uzbrukumi rakstniekiem bija saistīti nevis ar literāru darbu kritiku, bet ar politiskās situācijas maiņu.

Cilvēki mēģināja neatcerēties XX kongresu un, protams, nevarēja paredzēt XXII. Jaunatni centās iebaidīt, un studenti pārstāja sapulcēs runāt to, ko domāja, runāja savā starpā. Bailes, kas lika klusēt Staļina laikā, bija izzudušas. To nomainīja parasta piesardzība, kas pastāv jebkurā sabiedrībā: ja daudz klaigāsi, aizsūtīs strādāt tālu no Maskavas. Paskaidrojumu vietā par pagātni jaunatne saņēma skotu dušu: Staļinu te nogrūda bezdibenī, te cēla slavas augstumos; morāli nomainīja karjerisms.

Par godu Oktobra revolūcijas četr-desmitgadei tika sasaukta Augstākās Padomes jubilejas sesija. Tā notika Sporta pilī: priekšējās rindās sēdēja deputāti, bet aiz viņiem vairāk nekā desmit tūkstoši lūgto viesu. Hruščovs nolasīja garu ievadrunu, viņš to darīja reti, parasti, izlasot lappusi, ielika tekstu kabatā un pārgāja uz dzīvu runu. Šoreiz viņš lasīja, bieži kļūdoties, un viņa seja bija dusmīga. Aiz viņa sēdēja milzīgais Mao-Czeduns ar neizdibināmu seju. Hruščovs sacīja: «Kā uzticīgs ļeņinietis marksists un nelokāms revolucionārs, Staļins

ieņems pienācīgu vietu vēsturē. Mūsu partija un padomju tauta atcerēsies Staļinu un pienācīgi viņu novērtēs.» Skanēja aplausi.

Pagrieziens bija straujš, un es to sajutu manu necilo literāro darbu novērtējumā. Vēl 1956. gadā es uzrakstīju priekšvārdu Marinas Cvetajevas dzeju izlasei. Grāmata tika aizturēta, un manu priekšvārdu publicēja almanahs «Литературная Москва». Kaut arī sapulcēs neviens par priekšvārdu neieminējās, tomēr daudz runāja par almanahu — tas tika minēts ka pierādījums Maskavas rakstnieku «revizionistiskajam noskaņojumam».

Raksts par manu priekšvārdu tika nosaukts «Par smertjaškiniem», un tajā tika sacīts: «Seni ticējumi māca, ka par miroņiem vai nu nekas nav jāsaka, vai jāsaka tikai labais. Cvetajeva nomira 1941. gadā. Piecpadsmit gadi—tas ir par ilgu dvēseles aizlūgumam. I. Ēren-burgs, aizturējies piemiņas dievkalpojumā, turpina dedzināt sveces, kūpināt vīraku, raudāt un plēst sev matus . . . Cvetajeva atkārto Smertjaškinu . . . Mums ir žēl Ērenburga centienu.» Citā rakstā bija šāds spriedums: «Ērenburgs devis almanahā priekšvārdu Marinas Cvetajevas dzeju grāmatai, kas vēl nav iznākusi, cenšoties panākt, lai dekadentisko dzejnieci, kuras vārds un dzeja nav atraduši atsauksmi tautas sirdī un sen ir nogrimuši aizmirstības upē, līdzjūtīgi uzņem lasītāju masas.»

Cvetajevas dzeja tika izdota pēc pieciem gadiem, un «nogrimušas aizmirstības upē» ir nevis viņas vārds un dzeja, bet viņas zākātāju vārdi un raksti.

Vislielāko troksni tomēr sacēla mana eseja «Stendāla mācības», nesaprotu, kāpēc «pamatprincipu» sargus tik ļoti aizkaitināja tieši šī eseja. Acīmredzot tā parādījās neizdevīgā laikā — divus gadus vēlāk man taču neuzbruka par grāmatiņu «Pārlasot Čehovu», kaut arī Antona Pavloviča mācības sakrita ar Stendāla mācībām un bija daudzkārt saprotamākas jaunajam krievu lasītājam. Kritiķi man pārmeta «maskēšanos», taču paši kritiķi bija «maskās»: viņi daudz sprieda par romantismu un reālismu, par attiecībām starp Stendālu un Bal-zaku, par to, ka esmu noklusējis Stendāla krievu pētnieku darbus, par nepiemēroto, viņuprāt, Anrī Beila sirdslietu iz-klāsmi (lai arī Stendāls to darījis daudzās savās grāmatās). Droši vien kritiķus aizkaitināja Stendāls, kurš uz «Lis-jēna Levēna» manuskripta malām bija uzrakstījis: «Vajag darīt tā, lai piederība noteiktai pozīcijai neaizēnotu cilvēkā emocijas. Pēc piecdesmit gadiem noteiktu pozīciju cilvēks nevarēs vairs nevienu aizkustināt. Tikai tas ir aprakstīšanas vērts, kas paliks interesants arī pēc tam, kad vēsture pasludinās savu spriedumu.»

Lūdzu lasītāju mani atvainot, ka tik gari stāstīju par senām literatūras nepatikšanām. Ticiet man, es to nedaru tāpēc, lai pakoķetētu ar vecām skrambām. Es gribēju parādīt, cik bezspēcīgi ir bijuši uzbrukumi Marinas Cvetajevas dzejai, Babela prozai,

impresionistu glezniecībai, Stendāla mākslinieciskajai domāšanai. Protams, cilvēki, kuri tajā laikā lasīja žurnālus «Знамя» vai «Октябрь», nevarēja iepazīties ar Cve-tajevas dzeju vai Sezanna audekliem, bet kritiķiem neizdevās atgrūst lasītājus no manis. Kritiķi «saskaņoja» savus vērtējumus ar vienu vai otru biedru, bet saskaņot ar laiku ne savus paļājumus, ne savas asprātības viņi nevarēja. Laiks apstiprināja vienu, pārsvītroja otru.

Varbūt domāja ar uzbrukumiem mani salauzt? Kaut kad jaunībā Tihonovs uzrakstīja dzejoli par cilvēkiem, no kuriem varēja kalt naglas. Daudzi no maniem vienaudžiem gāja bojā, daudzi, neizturējuši ciešanas, miruši, bet nedaudzus izdzīvojušos laiks pārkausēja; mēs tik tiešām kļuvām par naglām. Mēs kļuvām nelabojami un skumji optimisti. «Naglas» izrādījās apveltītas ar to, ko literatūrā sauc par romantisku ironiju, — tās pasmējās gan cita par citu, gan par dažādiem āmuriem. Tā tik tiešām bija izcila cilts. Man šie gadi bija labs pārbaudījums, es sapratu: var un vajag rakstīt. Kad es piecēlos no rakstāmmašīnas un devos lejup pa dārza stāvo celiņu uz upītes pusi, es domāju par to, kas kļuvis par manas dzīves pēdējo uzdevumu, — par atmiņu grāmatu.

1957. gada augustā avīze «Le Mond» ievietoja sava krievu lietu speciālista nelielu rakstu, kas bija parakstīts A. P. — Andrē Pjērs, kurš, atsaucoties uz Izraēlas žurnālistu Bernāru Turneru, apvainoja mani ebreju rakstnieku grupas bojāejā. Bernārs Turners apgalvoja, ka bijis arestēts Maskavā 1943. gadā un nosūtīts uz koncentrācijas nometni pie Bratskas. Tur 1949. gadā viņš saticis dažus ebreju rakstniekus, to starpā Bergelsonu un Feferu, kuri viņam novēlējuši, ja viņš satiks mani, pasacīt, lai es nolieku ziedus uz manis nomocītā Nezināmā mocekļa kapa.

Draugi man atsūtīja franču avīzes eksemplāru. Es nosūtīju īsu vēstuli redakcijai, uzrakstīju, ka starp bojā gājušajiem rakstniekiem ir bijuši mani draugi un ka ielikt izdomājumus mirušu cilvēku mutēs vairs nav jauns paņēmiens. Redakcija ievietoja manu vēstuli ar virsrakstu «Ērenburga k-ga antisemītisms».

Turnera rakstu pārpublicēja dažādas Rietumu avīzes, bet 1959. gadā Parīzē *iznāca Leona* Lenemanna grāmata, viņš sevi rekomendē kā Izraēlas, ASV un Dienvidāfrikas avīžu korespondentu. Viena nodaļa veltīta man. Autors neapmierinās tikai ar Turnera izdomājumiem, viņš vēl min arī amerikāņu žurnālista doktora Šoškesa stāstījumu. «Bija vēl viens apsūdzības liecinieks. Nogalināto rakstnieku atraitnes un bāreņi zina šo vārdu: tas ir lija Ērenburgs. Viņš atbrauca uz tribunāla sēdi savā automobilī. Apgrūtinājis apsūdzēto likteni vēl ar savām liecībām, viņš mierīgi atgriezās savā dzīvoklī vienā no centrālajām Maskavas ielām — Gor-kija ielā.»

Es neesmu pazīstams nedz ar Turneru, nedz Lenemannu, nedz

doktoru Soškesu. Ne tikai bojā gājušo ebreju rakstnieku ģimenes, bet arī visi padomju cilvēki, kuru tuvinieki kļuva par Ježova un Berijas upuriem, zina, ka tos, kurus paredzēja nošaut, nenosūtīja ne uz kādām nometnēm. Kara tribunāls Maskavā 1 952. gadā piesprieda nāvessodu nošaujot ebreju rakstniekiem, tai skaitā D. Bergelso-nam un I. Feferam. Par procesu un rakstnieku likteņiem es uzzināju tikai tad, kad rakstnieki tika reabilitēti pēc nāves. Nekad mani nepieaicināja izmeklēšanā un, protams, neaizsauca uz tiesu. Vienīgais patiesais fakts doktora Soškesa paziņojumā ir tas, ka es dzīvoju Gorkija ielā.

Ir vecs krievu sakāmvārds: «Dievs tas kungs mīl taisnprātīgo, lielkungs — mēlnesi.» Es esmu saticis dzīvē taisnprātīgos. Nezinu, kā pret tiem izturas dievs, bet godīgie cilvēki tos cienīja. Toties es labi zinu, kā dažādi kungi mīl mēlnešus un norēķinās ar tiem nevis augstajās debesīs, bet tepat, pasaulē. Ņujorkā, Tela-vivā, Parīzē, kā visās pasaules pilsētās dzīvo gan godīgi, gan negodīgi ļaudis. Katrs tagad var spriest par manu apsūdzētāju godprātību.

Sīs grāmatas sestajā daļā es stāstīju par uzbrukumiem «kosmopolītiem», kuriem gandrīz vienmēr bija ebrejiski uzvārdi, bet žurnālā «Крокодил» tos attēloja ar tiem paredzētajiem deguniem. Pēc 1953. gada antisemītisms pārgāja no augstas politikas uz sadzīves nostūriem, tomēr neizzuda. Es pastāstīšu nebūt ne visu, ko zinu, minēšu tikai pāris piemēru, lai neliktos tukšvārdīgs.

1959. gada rudenī divi huligāni aizdedzināja sinagogu Maskavas priekšpilsētā Malahovkā. Par to drīzumā uzzināja ārzemēs. Dedzinātāji atstāja nozieguma vietā un izlīmēja Kazaņas stacijā lapiņu, kas bija parakstīta ar iniciāļiem S2GK — baltgvardu kaujas saucienu, domāju, ka tas jau aizmirsts, — «Sitiet žīdus, glābiet Krieviju!» Ugunsgrēka laikā dūmos nosmaka sardze. Vaininiekus atrada pēc kāda salauzta burta kancelejas rakstāmmašīnā. Noziedznieki bija divi puiši. Pie manis atnāca izmeklētājs, jautāja, kādu iespaidu Rietumos atstās atklāts process. Es atbildēju: «Lielisku.» Tomēr nolēma citādi —tiesa bija slēgta, dedzinātājiem piesprieda katram sešus gadus labošanas darbu kolonijā. Reliģijas lietu komiteja paziņoja par spriedumu dažiem ārzemniekiem, bet padomju cilvēki, pat Malahovkas iedzīvotāji par tiesu neko nezināja.

1961. gadā «Литературная газета» publicēja J. Jevtušenko dzejoli «Sievu krauja». «Литература и жизнь» uzreiz publicēja garu D. Starikova rakstu. Cenšoties pierādīt lasītājiem, ka nedrīkst runāt par fašisma upuru nacionalitāti, Starikovs minēja manas dzejas par Sievu krauju, kuras uzrakstīju kara laikā, un aprāva citātu līdz vārdiem «Mani neskaitāmie radi». Es zinu, ka okupācijas laikā fašisti Sievu kraujā nogalināja pretošanās kustības dalībniekus — krievus, ukraiņus —, taču tautas atmiņā iespiedās 1941. gada septembra dienas, kad hitlerieši Sievu kraujā nogalināja visus ebrejus, kuri nespēja atstāt

Kijevu, — sirmgalvjus, slimos, sievietes, bērnus. Dati, kurus nolasīja Nirnbergas prāvā, liecina, ka divu dienu laikā fašisti tur nogalināja apmēram četrdesmit tūkstošus ebreju nacionalitātes padomju cilvēku.

Es toreiz publicēju avīzē «Литературная газета» vēstuli — protestēju pret to, ka Starikovs izmantojis manu vārdu, lai apliecinātu domas, kas ir pretrunā ar manējām.

1962. gada decembrī valdības tikšanās reizē ar rakstniekiem un māksliniekiem Ņ. Hruščovs apvainoja Jevtu-šenko hitleriešu nogalināto Krievijas iedzīvotāju nacionalitātes izdalīšanā un piebilda, ka pie tā vainīgs arī Ēren-burgs. Jevtušenko ir jauns krievs, es esmu vecs ebrejs. Ņ. Hruščovs turēja mani aizdomās par nacionālismu. Lasītājs pats var spriest, vai tā ir taisnība.

Esmu tālu aizsteidzies priekšā. Pēc Hruščova uzstāšanās daži antisemīti jutās spārnoti. Ukrainas Zinātņu akadēmija izdeva grāmatu «Jūdaisms bez maskas». Grāmata tika pieskaitīta pie antireliģio-zajām un ukraiņu valodā stāstīja lasītājiem par jūdaisma pretrunām un savtību. Šī grāmata bija dabūjama arī ārzemēs. Es atrados Stokholmā, kad miermīlīgs zviedrs, kas neilgi pirms tam bijis Maskavā un atbraucis pie manis uz vasarnīcu, atnesa grāmatu un lūdza paskaidrot, ko tas viss nozīmē. Sen vairs pasaulē nebija ne Staļina, ne Berijas, grāmatiņu nevarēja pieskaitīt pagātnes kļūdām. Es ilgi pētīju zīmējumus. Tie man atgādināja hitlerieša Streihera žurnālu, kurš veltījis savu dzīvi ebreju atmaskošanai. Dievs, kā vēsta bībele, četrdesmit gadus vadājis ebrejus pa tuksnesi. Ilustrāciju autors rādīja, ka viņš tos vadājis pavadā, vedis aiz deguna, un ebreju deguni, protams, kļuva garāki. Gardegunaino ebreju vadāšana grāmatā parādīta savdabīgi — viņi klanījās hitleriešu zābaka priekšā, un gardegunai-nais Ben-Gurions Osvencimā vienojās ar esesiešiem laikā, kad tur mocībām tika pakļauts cilvēks ar izteikti neebre-jisku degunu. Man nācās atcelt preses konferenci Stokholmā. Mēnešus, divus vēlāk grāmatiņa tika dezavuēta un A. Adžubejs, atbraucis uz Franciju, paziņoja, ka tā izņemta no pārdošanas.

Pēc 1964. gada oktobra es presē nemanīju nekādus antisemītiskus izlēcienus. Iepriekšējais laikmets atstājis mantojumā smagu nastu. Manā dzīvē šis jautājums turpina spēlēt ne tikai neglītu, bet, es pat teiktu, nepiedienīgu lomu. Vieniem esmu svešs elements, būtne, kuram varbūt arī nav garš deguns, bet kurš tomēr nodarbojas ar tumšām «gešeftēm». Citiem es esmu cilvēks, kas pazudinājis Markišu, Bergelsonu, Zuski-nu. Kā tas bieži notiek, uzvar nevis taisnprātīgais, bet mēlnesis.

Divpadsmit gadus — no 1954. līdz 1966. — es biju deputāts dažādos Latvijas rajonos, no tiem astoņus Daugavpilī un blakus rajonos. Droši vien vēlēšanu iecirkņi man tika tāpēc, ka tajos dzīvoja dažādu nacionalitāšu pārstāvji — krievi, latvieši, ebreji, poļi,

baltkrievi, lietuvieši; sarunvaloda parasti bija krievu. Kad pirms vēlēšanām atbraucu uz kādu vecticībnieku ciemu Daugavpils tuvumā, kolhoznieki, bārdaini, līdzīgi pirmsrevolūcijas krievu zemniekiem, sagaidīja mani ar sālsmaizi. Viņi sacīja: «Paldies dievam, krievu atsūtījuši! . . .»

Augstākās Padomes deputātam jātērē savi spēki ne tikai īsajās sesijās, kur viņš klausās un balso, bet cauru gadu: viņš izpilda vietējās vadības lūgumus un daudz biežāk likteņa pabērnu — vēlētāju lūgumus, viņš ir advokāts, lūdzējs, lietu bīdītājs. Daugavpils prasīja no manis daudz pūļu, un, to atceroties, es vēl tagad jūtu punus uz pieres no caursistām un necaursistām sienām.

Kad 1954. gadā es pirmoreiz ierados Daugavpilī, daudzas ģimenes mitinājās tumšos pagrabos, barakās, pat bumbu patvertnēs. Katram cilvēkam pienācās četri kvadrātmetri dzīvojamās platības — nedaudz vairāk, kā paredzēts mironim kapos.

Daļēji sagrautās mājas pielāpīja. Laimīgie iekārtojās — daži dabūja dzīvokli, citi uzcēla mājeli. 1956. gadā cilvēkam pienācās pieci kvadrātmetri, 1960. gadā — seši. Tomēr šie skaitļi neatspoguļoja īstenību — pilsētā taču bija cilvēki, kuri dzīvoja plašos dzīvokļos. Un bija ģimenes, kurās bija četri pieci cilvēki, kas smaka sešos kvadrātmetros. Manā priekšā bija nevis skaitļi, bet dzīvi cilvēki, kuri gaidīja mani jau no agra rīta pieņemamajā telpā. Bezmaz katru dienu es saņēmu vēstules, un lieli šķībi burti kliedza: «Mēs nedzīvojam, mēs mokāmies un ejam bojā. Palīdziet!»

Man tagad kļuvis šauri no vēstuļu pakām, ko saņēmu no Daugavpils. Mani pārņem senas skumjas. Paņēmu dažus desmitus vēstuļu, kas gadījās pa rokai. L. Mackeviča rakstīja: «Es saprotu, ka jūs arī esat cilvēks, kaut arī ar lielākiem nopelniem.» Viņa rakstīja, ka dzīvo ar vīru un diviem bērniem vienpadsmit kvadrātmetru istabā, dzīvokļu rindā stāv no 1950. gada, bet raksta 1958. gadā. Invalīds Dermidovičs dzīvo bēniņos, kur ir stāvas trepes, — piecarpus kvadrātmetros kopā ar sievu un četrgadīgo bērnu, kurš divas reizes kritis no trepēm un dabūjis smagus savainojumus. Pedagoģiskā institūta sētniece Ser-gejenko dzīvoja pie vecākiem, tur bija seši cilvēki un deviņi kvadrātmetri. Cumilova dzīvoja desmit kvadrātmetros kopā ar vīru, kam bija tuberkuloze akūtā formā, un trim bērniem. 1957. gadā rindā viņa bija 689., bet 1960. gadā — 676. «Pēc tāda aprēķina es dabūšu dzīvokli pēc trīsdesmit gadiem — pēc nāves.» Sutovu ģimene, kurā bija astoņi cilvēki, mitinājās pussabrukušā piecu kvadrātmetru istabā. Pietiks skaitīt kvadrātmetrus un mērīt cilvēku bēdas, es varētu minēt simtiem līdzīgu sūdzību, tomēr es nerakstu ziņojumu izpildkomitejas priekšsēdētājam, bet atmiņu grāmatu. Lai lasītājs iedomājas sevi pusotros divos kvadrātmetros—te viņam nebūs atmiņu lasīšana prātā, tad jau drīzāk

pakārties, kā to izdarīja kāds Daugavpils rūpnīcas strādnieks.

1957. gadā pilsētas padomes plēnums pieņēma rezolūciju: «Pilsētas padomes izpildkomiteja pieļāvusi nopietnas kļūdas apdzīvojamās platības piešķiršanā un sadalē. Tā, piemēram, šajā gadā no 111 ģimenēm, kuras saņēma apdzīvojamo platību, 44 nesastāvēja rindā.» Vietējā vadība man paskaidroja, ka viņiem nākas piešķirt dzīvokļus speciālistiem, padomju un partijas darbiniekiem, kurus atsūta no Maskavas vai Rīgas. Droši vien bija arī ļaunprātīga stāvokļa izmantošana. Es vairākkārt piedāvāju, lai rindas saraksti tiktu izkārti izpildkomitejā—tad katrs varētu pārbaudīt, kam piešķirts dzīvoklis vai istaba jaunuzceltajā mājā, bet mani priekšlikumi nemitīgi tika atraidīti. Tomēr iemesls nebija nepareizi sadalītajos maizes riecienos, bet miltu trūkumā. No

1960. gada sāka vairāk būvēt, un stāvoklis nedaudz uzlabojās.

Sarežģīts bija jautājums par pensijām — vecajiem Daugavpils iemītniekiem pa lielākai daļai nebija dokumentu par iepriekšējām darbavietām. Manā priekšā ir viena no pēdējām lietām — T. Trofimovam 1950. gadā piešķīra pensiju, bet pēc desmit gadiem pārtrauca to maksāt; pārskatīja dokumentus un paziņoja, ka līdz vajadzīgajam termiņam pietrūkst trīs mēneši. Večukam jau bija astoņdesmit trīs gadi, strādāt viņš vairs nevarēja. Izrādījās, ka sociālās nodrošināšanas nodaļa evakuācijas laikā sadedzinājusi dokumentus. Lieta nonāca republikas ministrijā, un pēc gada atzina, ka vainīga ir nodaļa, un apmierinājās ar darbabiedru liecībām, viņš sāka saņemt, kā vēstīja dokuments, «30 rubļus 71 kap.». .

Kāpēc es veltīju Daugavpilij nodaļu, kas varbūt ir garlaicīga lasītājam? Sajā labklājībai svešajā pilsētā es ieraudzīju dzīves otru pusi. Man bija ap septiņdesmit gadiem, šī dzīves iekšpuse nevarēja no manis noslēpt ārpusi, es redzēju nelaimes un panākumus, cilvēku sviedrus un kancelejas papīru kalnus — rakstniekam vajag zināt visu. Es pazīstu jaunus autorus, kuri uzrakstījuši pa labai grāmatai, bet pēc tam, pārceļoties uz Maskavu, sāk braukāt uz Jaltu tikai starptautiskos vagonos un tikties vienīgi ar saviem kolēģiem. Pats par sevi saprotams, ka neko prātīgu viņi vairs neuzrakstīs. Mācīties vajag arī vecumā, citādi nāksies nomirt ilgi pirms nāves.

Esmu priecīgs, ka piedalījos pilsētas ikdienā, kas nezin kādēļ tikusi tieši man. Pazīstu filozofus, kuri, to izlasot, nievājoši atmetīs ar roku: «Tie ir sīkumi.» Parasti šādi spriež cilvēki ar visai progresīvām idejām, bet dvēseles kūtrumu. Nav sīkumu — ir darbs, un ir laiskums, ir līdzjūtība, un ir sirds aukstums.

Lūk, kāpēc es uzrakstīju par savu Daugavpili.

Saīsināti no žurnāla «Ogoņok» Tulkojis ERVĪNS CĪRULIS

G. Simanovičs. Musu sabiedrisko leksikonu papildinājuši vārdi «glasnostj», «perestroika», «uskoreņije», «novoje mišļenije». Tie visiem

mute un iesakņojas pat cittautu valodās. Tos netulko (kā kādreiz «sputņik»). Pēcrevolūcijas luzuma posmi musu valsts vēsturē vienmer ienesuši jaunu terminoloģiju, taču diemžēl līdz šim nav radusies nedz principiāli jauna, augsti efektīva un dinamiska ekonomika, nedz plaša demokrātija, nedz ari tas augstais cilvēku dzīves līmenis, par ko sapņoja marksisma-ļeņinisma klasiķi. Šodien ir nebijušu ceribu laiks. Ne aklu un iluzoru, bet gan tādu, kas balstās uz pirmajam reālajām pārmaiņām, uz reālu, enerģisku partijas iekšpolitiku, uz tās vadītāja popularitāti tautā — reālu un pelnītu, nevis inspirētu, kā tas bija agrak, un, visbeidzot, uz daudzo pagātnes k|udu patiesu apzināšanos un atzīšanu. Šoreiz jaunā domāšana nav pārmācāmā, tā iekaro miljonu prātus un sekmēs pārkārtošanos — tā doma optimisti.

V. Borevs. Jauna mūsu vēstures koncepcija, jauni viedokļi par šodien veicamo un perspektīvām, neapšaubāmi, ir viens no izšķirošākajiem pārkārtošanās faktoriem. Taču kolosāli daudz atkarīgs no tā, cik strauji un kategoriski spēsim atteikties no vecās domāšanas, nomest aizspriedumu, daudzo tabu, viltus patiesību, stereotipu un mu|ķības smago nastu. Paaudzēs krātu un akli sev plecos veltu. Attīrīšanās, atteikšanās prasa vīrišķību un skaidru galvu.

NEBIJUŠU CERĪBU LAIKS

Žurnālists un kinokritiķis GRIGORIJS SIMANOVICS sarunājas ar filozofijas zinātņu kandidātu un mākslas zinātnieku, Vissavienības kultūras darbinieku kvalifikācijas celšanas institūta sabiedrisko zinātņu katedras vecāko pasniedzēju VLADIMIRU BOREVU.

Vecā domāšana sociālajā, sabiedriski politiskajā, vēstures un *gara* sfērā, *manuprāt,* balstījās uz trim vājiem: dogmas un ticība; mīti un aizspriedumi; stereotipi un klišejas.

«DOGMAS: KAM TĀS BIJA IZDEVĪGAS?»

V. B. Līdz pat pēdējam laikam mēs turpinājām dzīvot atbilstoši pirmskara laika modeļiem — gan ekonomikā, gan filozofijā, gan sociālajā teorijā. Citi mode|i gluži vienkārši nebija iespējami, jo bija dogmatiski jaseko Staļina «īsa kursa . . .» postulātiem. Diskusijās, kas notika MVU, filozofijas zinātņu doktors M. Kapustins pateica īsi un skarbi: tā marksistiski ļeņiniskā filozofija, ko mēs mācam, nemaz nav marksistiski ļeņiniskā un diez vai to var saukt par filozofiju. Studentiem pasniedza analfabētisku teoretisku nolikumu konglomerātu, ko eklektiski sasaistīja Staļina «galma filozofi». Māca to, kas tika radīts, lai pamatotu Staļina nekontrolējamo varu.

Zinātnieks ar piemēriem parādīja, kā Staļins, rediģejot Ļeņinu, «izopereja» viņa filozofisko darbu pamatpostulatus. Tāpat «izrediģēja» Ļeņina idejas par valsts organizācijas un pārvaldes sabiedriskajām formām, kanonizēja principu «labs ir tas, kas pieder valstij», kaut Markss uzskatīja, ka valsts ir tikai instruments sabiedrības rokās.

Filozofijas zinātņu doktora G. Kuņicina slēdzieni ir vel kategoriskāki. Katrai revolūcijai ir savs kontrrevolūcijas variants. Padomju Savienībā tās vadītājs bija J. Džugašvili, kurš iznīcināja visus Ļeņina līdzgaitniekus, nepu aizstaja ar personisku diktatūru, bet proletariata diktatūru ar leTK diktatūru un teroru.

G. S. Pārkārtošanās procesam piemīt revolucionārs raksturs — katrā ziņā iecere ir tāda. Vai arī to apdraud kontrrevolūcija?

V. B. Slēptās, maskētās formās tā jau izpaužas. Kontr-revolucionāri ir mēģinājumi kompromitēt atklātības principu, kas tiek pausti gan mutiski, gan rakstiski — prese. Un kā vertet «Pamjatj» tipa neformālo organizāciju līderu pūliņus? Jo viņi izmanto demokratizācijas galveno ieroci — atklātību — savās interesēs. Un dogmatiskā domašana, kas joprojām valda pār prātiem, izdara visprimitīvāko secinājumu: ļāva vaļu — te nu jums rezultāts. Tādēļ slikta un bīstama ir pati demokrātija . . .

G. S. Un tomēr — liedzot iespēju izteikties šiem pašiem «Pamjatj» ideologiem, mēs parkapjam atklātības principu. Še loģika nonāk strupceļā.

V. B. Kāpēc jāliedz? Ar viņiem, tāpat kā ar cita veida ideoloģiskajiem opozicionāriem, atklāti jāpolemizē. Aizliegšana lielākoties ir viena vai otra attīstības ceļa vai uzskatu dogmatizācijas, kanonizācijas sekas, rezultāts, kas rodas, pastāvot snobistiskas cilvēku grupas pārliecībai, ka vienīgi viņiem pieder absolūta taisnība.

Dogmu bīstamība ir acīmredzama. Kur esam nonākuši, visu bez izņēmuma «valstiskojot»? — Neiedomājami sazēlis administratīvi

birokrātiskais aparāts, resoru intereses valda pār sabiedrības interesēm un, lai cik paradoksāli, arī pār pašas valsts interesēm, kaut resors ir šīs valsts sastāvdaļa. Piemēri nav tālu jāmeklē: grāvis no Sibīrijas uz Vidusāziju, postošs ekonomikai un dabai, gan iepludinātu upju ūdeņus smiltis, gan daļu no patērētajiem miljardiem — resoru ierēdņu kabatās: šķiet, tieši to viņi ari vēlējās panākt. Un resorzinātne apkalpoja resorpasūtljumu. Gluži tāpat kā savulaik, izpildot politisku pasūtījumu, zākāja ģenētiku, kibernētiku, socioloģiju un citas «imperiālismā padauzas».

Daudzie resori-gadu desmitiem spēcināja un modri sargāja absolūtās monopoltiesības uz ražošanas sfēru, sabiedriskās un kultūras dzīves pārvaldi. Taču, egoistisku rūpju pārmākti, tie funkcionēja pagalam slikti. Tā, lūk, iznācis, ka pēdējos gados esam liecinieci (ja gribat — upuri) paradoksālai parādībai — «monopolam bez monopolisma». Sakaru ministrija, piemēram, monopolizējusi svarīgākās mūsdienu cilvēka kontaktēšanās formas: pastu, telefonu, telegrāfu, paku sūtījumus. Bet pakalpojumu līmenis ir tik ļoti krities,- tik nesalīdzināmi atpalicis no starptautiskā līmeņa (kaut cenas kāpušas), ka pilsoņi un organizācijas sāka meklēt un atrada ārpusresora pasta sūtījumu veidus. Iestādēs vairojās kurjeru skaits (prātā nāk Gogoļa fantasmagorija par 35 tūkstošiem kurjeru), svarīgākās vēstules pastam neuztic. Cilvēki korespondenci un pakas cenšas nodot ar pavadoņu, paziņu starpniecību. XIX gadsimtā vēstule Londonu sasniedza septiņās dienās, šodien tā ceļo vairākus mēnešus un . . . vēl ilgāk.

Vēl satriecošāks «monopola bez monopolisma» piemērs ir Kultūras ministrija. Reāli tā kontrolē varbūt desmito daļu valsts kultūras dzīves, še joprojām ir spēkā 20.—30. gadu koncepcijas par kultūras izglītojošo lomu, kas kultūras lokā ietver tikai muzejus, teātrus, cirkus, parkus . . . Turpretī sociologi noskaidrojuši, ka mākslinieciskās informācijas patēriņš mājās laika ziņā 5 reizes pārsniedz tradicionālos kultūras vērtību iepazīšanas veidus. Bez parastajām TV programmām pastāv un paplašina ietekmi alternatīvie kul-tūrizglltošanās veidi — pierobežas, pavadoņu, ESM, kabeļu, kasešu televīzija. Videokultūras melnajā tirgū cirkulē 30 tūkstoši videoprogrammu. Ļeņingradā vien darbojas vairāk nekā 40 tūkstoši videopunktu. Vairāk nekā miljons šis pilsētas iedzīvotāju pastāvīgi un stihiski patērē videoprodukciju. Bet muzejus, teātrus, koncertzāles cilvēki apmeklē arvien retāk. Jaunatne paliek ārpus Kultūras ministrijas aizbildniecības sfēras — ministrija nav izpildījusi CK norādījumu izveidot ar ESM apgādātus atpūtas centrus.

G. S. Un tāpēc pret video, kā pret tradicionālās kulturālās atpūtas alternatīvo formu, vietēja mēroga instances izturas agresīvi. Kā gan ne — neviens taču neko nav apzieģelējis! Palielinās kriminālllietu skaits, vietējie tiesību aizsardzības orgāni uz video īpašniekiem raugās kā uz

noziedzniekiem. Pēc «apaļā galda» laikrakstā «Sovetskaja kuļtura», kurā piedalījāties arī jūs (materiāls tika publicēts 1987. gada 6. jūnijā), gaismā parādās tādi notikumi, ka nevilšus prātā nāk visdrūmākie pēckara patvaļas gadi. Kādā no vēstulēm UPSR Tautas māksliniece stāsta, kā Kijevā iekšlietu darbinieki «ņēmuši ciet» viņas slimo dēlu — par to, ka viņš skatījies pilnīgi piedienīgu un nekaitīgu videoierakstu. «Operācija» līdzinājusies kadriem no kriminālfilmas, kur miliči padara nekaitīgu skaitliski lielu un līdz zobiem apbruņotu bandu.

NO MĪTIEM šķiroties

V. B. Lai atbrīvotos no vecās domāšanas, mums jāizkliedē mītu miglas vāli, kas ilgus gadus slēpa kļūdas un pat noziegumus pret cilvēcību. Kā teica V. I. Ļeņins, nedrīkst padarīt sevi sliktākus, kā patiesībā esam, jābūt drosmei atklāti atzīt to, kas ir. Jo sociālie, vēsturiskie mīti vajadzīgi tikai administratīvi birokrātiskajam aparātam, tajos tik viegli savīt patiesību un melus, tie tik labi ieaijā . . .

Cik gadus dzīvojām pārliecībā, ka padomju tauta ir viskulturālākā, visvairāk lasošā, visizglītotākā pasaulē! Šie lepnie vārdi neizpalika nevienā rakstā par sociālo sfēru. Patiesībā, pēc UNESCO datiem, izglītības un kultūras līmeņa ziņā esam 28. vietā pasaulē. Attīstītās valstis pārgājušas vai strauji pāriet uz informācijas pasniegšanas vizuālo formu — TV, video, ESM. Verbālās (mutiskās vai rakstiskās) informācijas loma strauji samazinās. Bet mēs joprojām izmantojam tikai burtus — presē un vārdus — radio. Tagad izvirzīts uzdevums panākt vispārēju izglītotību elek-tronskaitļotāju pielietošanas jomā. Godīgāk gan būtu runāt par vispārēja analfabētisma likvidēšanu šajā sfērā.

G. S. Mītu par «visvairāk lasošo valsti pasaulē» sašķobījuši arī «Sovetskaja kuļtura» publicētie dati. Izrādās, indivīds grāmatu iegādei gadā vidēji izdod septiņus rub|us, proti, atbilstoši pašreizējām cenām, nopērk divas trīs grāmatas. Bibliotekāri sūkstās, ka grāmatu absolūtais vairākums paliek nelasītas, atzīstas, ka spiesti falsificēt grāmatu izsniegšanas datus. Preses izdevumi (ar nelieliem izņēmumiem) ilgu laiku palika neizpirkti, tos spieda «brīvprātīgi» abonēt. Šodien viss mainījies. Cilvēki burtiski «izķer» avīzes un žurnālus. Viņi sapratuši, ka vārds daļēji atguvis savu reālo spēku, vēlas izprast notiekošo, orientēties, izteikt savu viedokli. Iespējams, attīrījuši «vislasošākās» jēdzienu no vēsturiski mitoloģiskiem uzslāņojumiem, mēs drīzumā spēsim piešķirt tam patiesu jēgu. To veikt palīdzēs pārkārtošanās.

V. B. Paaudžu apziņā vēsturiski iesakņojušies miti, kuru atšifrēšana nodara sevišķas sāpes. Mūsu vēsturiskā atmiņa glabā priekšstatu par pirmajās piecgadēs gūtajām uzvarām. Taču šodien mūsu pienākums ir padomāt par šo uzvaru cenu, protams, ja tās vispār

dēvējamas par uzvarām — bez gauži nopietnām piebildēm. Par vērtējumu kritērijiem žurnāla «Kommuņist» š. g. 8. numurā vēlreiz atgādina PSKP CK sekretārs b. Aleksandrs Jakovļevs: «Cilvēks sociālismā ir augsta vērtība — ne tikai vispārināti, bet ari konkrēti, individuāli.» Ja šo kritēriju lietojam aizgājušo gadu kontekstā . . .

Pirmajās piecgadēs ļoti svarīgs materiāls bija čuguns. Valsts plāna komitejā kūsāja diskusija starp maksimā-listiēm un optimālistiem. Pēdējie uzskatīja: valsts sasprindzinās muskujus un saražos 8 miljonus tonnu tērauda, maksi-mālisti uzskatīja, ka 8 ir par maz, vajadzīgi 10. Kopsaucējs tā arī netika atrasts — nelīdzēja ne garās diskusijas, ne zinātniski pamatojumi. 16. partijas konferencē voluntāris-tiski tika pieņemts maksimālistu plāns. 30. gadā Staļins teica: dosim 17 miljonus tonnu. Tika nolemts rakt rūdu Magņitogorskā, celt metalurģijas gigantus arī citās vietās. Šim mērķim ārzemēs iepirka iekārtas, vismodernākās un visdārgākās. Vienīgais, ar ko varējām samaksāt, bija — labība.

Uz Ukrainu, Donu un Kubaņu nosūtīja ārkārtējas komisijas, ari Molotova un Kaganoviča vadītās. Atņēma visu līdz pēdējam graudiņam (30. gadu sākums). Pārdeva par kapeikām: pasaules tirgus cenas bija zemas, labības ražotāji rietumvalstīs, lai uzturētu cenas, labības pārpalikumu dedzināja lokomotīvju kurtuvēs.

Būvbedres raka ar lāpstām. Palasiet Platonovu žurnālā «Novij mir» — izjutīsiet. Vorošilovs, atbraucis uz Magņito-gorsku, sacīja: «Ar boļševika nāsi saožu šeit metālu.» Celtniekus pļāva tīfs — nomira ap 60 tūkstošiem cilvēku. Celtnieki dzīvoja teltīs, zemnīcās. Visi — strādnieki, inženieri, priekšnieki. Ukrainā un Pievolgā tajā pat laikā bada nāvē nomira trīs miljoni cilvēku. Bija pat kanibālisma gadījumi. Rezultāts: 1. piecgadē ieguva 6,5 miljonus tonnu čuguna. Mazāk, nekā savā pamatotajā normā plānoja optimālisti. Nevienā no pirmajām piecgadēm netika sasniegti ieplānotie galvenie ekonomiskie rādītāji. Toties nostiprinājās centrālā vara, tika atrasts attaisnojums pašai centralizācijas idejai, iedzīvotāju totālajai mobilizācijai, skaļiem lozungiem skanot. Tāda bija realitāte.

G. S. Bet reāla bija arī masveida pašaizliedzība, cilvēku cildenā un tīrā ticība tuvajai koplaimei. Varonis, kas jaun-celsmes vārdā un citu labā spēj upurēt sevi, ir un paliek varonis, arī tad, ja no viņa kauliem savas varas fundamentu mūrē tirāni, nejēgas un bezatbildīgi gaisa piļu projektētāji. Nedrīkst aptumšot pirmo piecgadu entuziastu vīrišķību.

«Mums jātur dārga katra pēc Oktobra revolūcijas nodzīvotā diena,» — sarunā ar Gabrielu Garsiju Markesu teica M. Gorbačovs. Demitoloģizējot atsevišķus tā laika gadījumus un cilvēkus, jābūt maksimāli smalkjūtīgiem. Pretējā gadījumā iemantosim nevis jaunu domāšanu, bet gan draudus bīstamā veidā pārvērtēt svarīgākās

humānās vērtības.

V. B. Piekrītu, tomēr varonis no varoņa atšķiras. Tika heroizēts arī Pav|iks Morozovs, kurš apzināti nolēma bojāejai savu tēvu. Heroizēts un kanonizēts. Līdz sapratām, ka puika būtībā krita par upuri kroplīgai, marksismu deformējošai un masām ļaunprātīgi potētai «teorijai» par to, ka šķiriskās intereses ir augstākas par vispārcilvēciskām vērtībām. Nemaz nerunājot par mērķiem, kuru vārdā notika cīņa pret budžiem, par pašu šīs cīņas procesu. Šodien nopietni vēsturnieki, ekonomisti un mākslinieki to vērtē visai kritiski.

G. S. Māksla, kas kādreiz palīdzēja radīt mītus, tagad tos atmasko. V. Abdrašitova filmā «Plumbums jeb bīstamā spēle» drosmīgi un spēcīgi parādīts, ka arī šodien eksistē sociālā augsne, kas var izdiedzēt ko līdzīgu Pav|ikam Moro-zovam. Plumbums — Ruslans ierēdnieciskā bezjūtu vēsumā pratina savu tēvu, viņš ir pārliecināts, ka soda sociālu jaunumu. Taču viņa garīgais trulums un netikumiskais bez-jūtīgums savā potenciālā ir sabiedrībai daudzkārt kaitīgāks nekā maluzvejnieks tēvs vai nožēlojamais Klaidonis alkoholiķis, ko Plumbums palīdz notvert. Mītu radīšanu iedvesmoja arī darba rekordi, kas atsevišķus strādniekus padarīja slavenus visā valstī. Patiesībā šos rekordus itin bieži organizēja centīgi administratori, burtiski izspieda no cilvēka pēdējos spēkus, lai pēcāk skaļi ziņotu par panākumiem, nostiprinātu savu autoritāti augstākstāvošās instancēs, pazemināt izcenojumu, normas, tarifus. Cilvēks viņiem bija bezdvēselisks ierocis, ar kura palīdzību gūt personīgus panākumus. Andžejs Vajda savā filmā «Marmora cilvēks» runā arī par šo problēmu. Tā ir spēcīga, talantīgi veidota, patiesa filma. Kālab to neparādīt arī mūsu skatītājiem? Izcilā režisora agrākās politiskās kļūdas nedrīkst būt par šķērsli.

V. B. Gribētos uzsvērt, ka vēsturiski mīti ir ļoti «laik-izturīgi», tiem piemīt spēja atdzimt, tāpat kā uz šiem mītiem balstītām pseidozinātniskām koncepcijām un mietpilsoniskām baumām. Pēc partijas XX kongresa un vēl jo vairāk pēc XXVII kongresa it kā nevarētu būt šaubu par Staļina personisko lomu masu represiju īstenošanā, par to, cik briesmīga viņa vaina, ka kara sākums bija tik traģisks. Bet, lūk, V. Gorbačevs žurnāla «Molodaja gvardija» 7. numurā mēģina reanimēt versiju par savtīgo «galminieku» lētticīgo upuri, šo mītu, kas 60. gadu vidū dažam labam palīdzēja piebremzēt un apturēt sabiedrības idejiski tikumisko atjaunošanos.

«NEDRĪKST . . .»

V. B. Trešais klupšanas akmens ceļā uz jaunu domāšanu ir — stereotipi. Tie diendienā izpaužas mūsu attieksmē pret realitāti, pārpurvo sabiedrisko apziņu, iemūžina absurdu, saglabā *status quo*

birokrātiem, konservatoriem un dīkdieņiem. Un visļaunākais, visdzīvotspējīgākais ir — aizliegšanas stereotips. Tas pamatīgi kaitē pārkārtošanās procesam, to prasmīgi izmanto pārmaiņu pretinieki. Daloties savās pārdomās par to, kāds ir šodien tik nozīmīgās sociālistiskās uzņēmības juridiskais nodrošinājums, PSKP CK sekretārs A. Jakovļevs atzīmē, ka «juridiskos dokumentos, instrukcijās attiecībā uz saimniecisko iniciatīvu joprojām jūtama vainīguma prezumpcijas» dvesma. Likums par individuālo darbu, šķiet, pagaidām ir vienīgais no šobrīd spēkā esošajiem likumiem, kura pamatā ir princips: atļauts ir viss, kas nav aizliegts. Tomēr daudzi joprojām pieturas pie viedokļa: ja nav minēts likumā, tātad ir aizliegts.

Radīt birokrātiskas barjeras, uzstādīt robežmietus un turniketus — tas mums kļuvis par noteicošo visos pārvaldes lēmumos.

Nesen lasīju interviju ar kādu VAI vadošo darbinieku. Situāciju viņš novērtēja burtiski: ceļi mums ir atbaidoši, stāvvietu tikpat kā nav, automašīnu tehniskais stāvoklis — neciešams, autovadīšanas kultūras līmenis — ārkārtīgi zems. Lai kaut kā kontrolētu situāciju, VAI ir spiesta izlikt arvien vairāk aizlieguma zīmju un sodīt par to neievērošanu.

Vai transporta negadījumu skaits tādējādi kaut nedaudz samazinās? Jā gan. Bet problēma paliek. Toties rodas ilūzija, ka notiek cīņa par problēmas atrisināšanu, ilūzija, ka tiek gādāts par cilvēkiem un pilsētu. Aizliegšana aizstāj reālu rīcību.

G. S. Vēl prozaiskāks piemērs: visā Arbata un Kaļiņina prospektā Maskavā ir tikai viena sabiedriskā tualete (šī problēma, starp citu, raksturīga visai pilsētai). Paziņa, kurš dzīvo šajā rajonā, stāstīja, ka tuvējo namu kāpņu telpas arvien biežāk apmeklē nelaimīgie, kas gluži vienkārši vairs nevar izturēt. Varas iestāžu reakcija bija kategoriska un «konstruktīva»: durvīm pierīkoja atslēgas, organizēja iedzīvotāju un kārtības sargu kaujas vienību dežūras. Rajona kāpņu telpas nu veido pirmo frontes līniju cīņā ar maskaviešu un galvaspilsētas viesu fizioloģiskajām vajadzībām. Rezultāti gan ir niecīgi. Vai maz var būt citādi, ja, kā teica Mihaila Bulgakova aprakstītais profesors Preobraženskis, postaža nav vis klozetēs, bet gan galvās.

V. B. Lai cik dīvaini, vecās domāšanas stereotipi pie mums attiecas uz tādu fizisku un filozofisku kategoriju kā telpa. Krievijas impērijas varenība lielā mērā auga uz jaunu teritoriju rēķina. To apgūšana uzlaboja dzīvi centrā. Jaunajos laikos šīs tradīcijas radušas «attīstību» ekstensīvās ekonomikas metodēs. Tās izpaužas, piemēram, īpašās laukkopības metodēs, saskaņā ar kurām labprātāk uzar stepi — no jūras līdz jūrai — un rezultātā ievāc niecīgu ražu, nekā efektīvi apsaimnieko mazos, auglīgos lauciņus. Ekonomisti aplēsuši, ka par līdzekļiem, ko izdod degvielas iegādei šo lielo platību apstrādāšanai, var iegūt to pašu labības daudzumu, netērējot naudu darbaspēka

apmaksai. Nemaz nerunājot par materiāliem un morāliem zaudējumiem — postā aizlaistās ganības, meži, ūdenskrātuves. Ja kolhoza teritorija ir tikpat liela kā Luksemburga — lieliski. Ja tajā govju vairāk nekā kādā Anglijas fermā — vienkārši brīnišķīgi. Tiesa, tiek piemirsts, ka nenāktu par ļaunu tās tikpat labi izslaukt.

Gigantomānija kā absolūts, kā šķietamās labklājības zīme atspoguļo apziņas līmeni, stereotipa līmeni. Skaitļu un mērogu maģija, ko nenodrošina kvalitāte un kas netiek samērota ar veselo saprātu, ir nodarījusi un, bīstos, inerces dzīta, arī turpmāk nodarīs mums postu. Vai dzīšanās pēc lieliem skaitļiem un mērogiem nav veicinājusi to, ka šodien esam spiesti slēgt brīnišķīgus muzejus, citus kultūras objektus — «cīnoties» par apmeklētāju, skatītāju, pasākumu skaita palielināšanu «pārskata periodā», aizmirsām, ka ekskursantu pūļi, «izskrienot» to pašu Tretjakova galeriju, uz savām zolēm aiznesa parketa segumu, radīja gleznām kaitīgu vibrāciju, temperatūras un gaisa mitruma svārstības. Mākslas popularitāti plānoja, vadoties no apmeklētāju skaita. Citi kritēriji šķita mazsvarīgi.

Diemžēl noturīgu stereotipu ir daudz. Tāda ir arī gadu desmitiem potētā tēze «vairākumam vienmēr taisnība . . .».

G. S. ... tā veiksmīgi atmaskota filmā «Putnubiedēk-lis» . . .

V. B. Un aicinājumi par katru cenu apsteigt laiku, īsākā laika sprīdī paveikt to, kas paredzēts garākam posmam (starp citu, plānveida ekonomikas ideja, pareizi un saprātīgi īstenota, nesaskan ar šādu pieeju) . . . Laiks nepiedod, ka ar to rīkojas patvaļīgi. Precīzi aprēķinātam un organizētam ražošanas procesam nav vajadzīga muskuļu darba intensifikācija, nav vajadzīga cilvēku pārpūlēšanās.

Ievērojamākajiem sabiedrisko zinātņu pārstāvjiem beidzot ir iespēja, balstoties uz vēsturisko pieredzi, dot pretsparu Staļina laikmetā formulētajai tēzei, ka sabiedrība attīstoties kļūst arvien vienveidīgāka, viendabīgāka un unificētāka.

Šodien arvien skaidrāk redzam, ka tieši ražošanas un sabiedriskās dzīves formu, īpašuma formu un pārvaldes formu daudzveidība attīsta un bagātina sociālismu, piešķir tam lielāku prestižu un spēku.

G. S. To panāksim arī atbrīvojoties no maldīgiem priekšstatiem, vecās domāšanas, kas pārkārtošanos bremze tikpat spēcīgi ka materiālie faktori.

MANFREDS ŠNEPS

DUMPĪGĀ BALOŽU DZIMTA

Atcerēsimies, ka tajā laikā nebija radio un televīzijas. Nebija pat avīžu, kur par to rakstītu. Jelgavā iznāca «Latviešu Avīzes» un Rīgā «Tas latviešu ļaužu draugs». Abas avīzes izdeva mācītāji, un tajās ne ar

pušplēstu vārdu nav minēts par zemnieku kustību. Tātad ziņas nāca tikai no mutes mutē.

«Mierīgi, klusi, bez trokšņa, ar lielāko godbijību, neviena neaiztikdami ne mājā, ne ceļā, ne vārdiem, ne darbiem, latvieši un igauņi no visām malām lieliem bariem plūda uz Rīgu, pieņemt jaunu ticību, pareizticību.»

Jaunpiedzimušais vēl nezināja, vēl neapjēdza, ka viņam lemts traģisks liktenis.

Pārgājēji cerībās uz labāku dzīvi līksmoja. Viņu vadoņi, arī Dāvis Balodis, bija pārāk maz izglītoti, lai spētu pareģot savu likteni, pārāk tālu no oficiālās varas un politiskās cīņas prasmes, lai spētu likteņa gaitu mainīt.

Kur bija šīs tautas kustības cēloņi, kur slēpās kustības spēks?

Atbildi uz šiem jautājumiem vēsturnieki meklējuši vairākkārt. Profesors

H. Strods norāda, ka arhīvu materiālos un tā laika vēsturnieku darbos vērojamas divas tendences atkarībā no pētnieka piederības nacionālajai vai vācu partijai:

«Nacionālās partijas locekļi pāreju pareizticībā izskaidroja galvenokārt ar vietējiem agrārajiem apstākļiem, noliedzot jebkādu aģitāciju, bet vācu muižnieku

P. Balodis ar ģimeni Ņimanskas raktuvēs. 1895. P. Balodis. 1887.

(2. turpina jums)

interesēs sacerētie dokumenti pāreju centās izskaidrot tikai ar aģitāciju . .»

Nacionālās partijas sastāvā konversijas kustības cēloņu izpētei visvairāk vērību veltīja J. Samarins. Viņš par galveno cēloni uzskata neapmierinošo agrāro stāvokli— zemnieku «apzagšanu» 1819. gadā un arī vēlāk. Līdztekus tam par svarīgu uzskata arī reliģisko neapmierinātību, pamatojoties uz hernhūtiešu kustības analīzi. Samarina vērtējumu jāatzīst lielā mērā par pareizu arī šodien.

Protams, pamatā zemnieku kustībai bija šķiriski ekonomiskās pretrunas. Cilvēki 1845. gadā burtiski mira bada nāvē, jo pirms tam bija sausuma periods, tāpat kā pirms 1841. gada. Un pat vissīkākā cerība spēja tautu iekustināt. Cerība uz zemi — kaut vai caur pārceļošanu kā 1841. gadā, dodoties pārvietojamo ebreju pēdās, vai arī caur pāreju «cara» ticībā un sekojošiēm atvieglinājumiem — nevarēja nebūt ikviena zemnieka apziņā.

Bet tādos ekstrēmos tautas dzīves periodos, kad ikdienas jautājums — ne mūža vai gadu jautājums — ir dzīvot vai mirt, ļaudis sevišķi aktīvi meklē atbildi uz mūžseno ētikas principu «kas ir labs un kas ir ļauns» — meklē savu dievu, kas lems, un dieva apustuļus, kas vedīs uz labāku dzīvi, meklē savu reliģiju. Tāpēc tautas reliģisko neapmierinātību nav pamata ignorēt. Un to, ka neapmierinātība pastāvēja, nevar noliegt. To rādīja hernhūtiešu panākumi.

Agrārās attiecības un zemnieku šķiris-kās attiecības ar baroniem, ar mācītājiem, kuri paklausīgi sekoja muižniekiem, bija galvenais kustības virzītājspēks. Bet šis spēks nāca no tautas vidus — tā sakot, no apakšas. Bija arī virzītājspēks no augšas. Par to mēs jau runājām, minot nacionālās un vācu partijas ķīviņu. Bet zem šī ķīviņa slēpās dziļāka jēga.

Nacionālā partija cīnījās par Krievijas impērijas apvienošanu zem vienas reliģijas, zem vienas valodas. Un Baltijā eksistējošā luterticība bija pretspēks impērijas veidotāju tieksmei. Tas arī izskaidro valdības iestāžu aktivitāti liktenīgajā 1845. gadā, jo šis pretspēks bija jālauž.

«PARTIJU» CĪŅA PAR IETEKMI VIDZEME

1945. gadā Vidzemē sākās visasākā cīņa, karš starp nacionālo (krievu) «partiju» ar ģenerāli Golovinu priekšgalā un vācu «partiju», kura apvienoja vietējo varu (muižniekus, mācītājus, vācu ierēdņus) un baronus, un viņu pārstāvjus cara valdībā.

Divu «partiju» karā frontes līnija gāja pa pārgājēju — pareizticīgo zemnieku likteņiem.

Baroni un mācītāji steigā meklēja pretlīdzekļus tautas kustībai. Vispirms centās apmelot garīdzniekus, ka tie solot laicīgus labumus. Runāja par to tik uzstājīgi, kaut arī bez kādiem pierādījumiem, ka ģenerālgubernators Golovins piekāpās un izdeva rīkojumu, ka ikvienam luterticīgajam, kas vēlas mainīt ticību, jāprot no galvas šādu lūgšanu:

«Es . . . apriņķa . . . muižas . . . draudzes . . . māju zemnieks . . . pēc divkārtējas mutiskas pārliecināšanas apliecinu, ka no visas sirds un dvēseles gribu pāriet no luterticības pareizticībā. Pārejot pareizticībā, es neprasu un negaidu no valdīšanas nekādus laicīgus

labumus, nedz no muižkunga atvieglinājumus, bet pievienojos tikai, lai glābtu savu dvēseli. Pēc pievienošanās solos tāpat kā līdz šim bez ierunām klausīt likumīgai varai un kalpot un strādāt savam muižniekam tāpat kā līdz šim. Solos un svēti zvēru pildīt šo solījumu, jo nepildīšanas gadījumā man draud stingrs sods. Dievvārdus vēlos klausīties latviešu valodā, kuru es saprotu. Apliecinot teikto parakstos: . . . jeb pašrocīgi trīs krustus uzvelku.»

Ne visi zemnieki pēc pirmās vai otrās pārliecināšanas reizes *prata* lūgšanu noskaitīt, tāpēc kustību šis pasākums nedaudz bremzēja.

Baroni aicināja palīgā ārzemju presi, tur rakstīja, it kā krievu valdība konver-sitiem solot visādus labumus. Tādējādi viņi kaut ko panāca, lika nelielu šķērsli zemnieku kustībai: 1846. gada 4. janvārī cars izdeva priekšrakstu, ka reliģiskās pārliecības pārbaudei potenciāliem konversitiem jāiztur 6 mēnešu termiņš. Kad zemnieks pēc divkārtējas *atrunāšanas tomēr vēl uzstāja* uz savu vēlēšanos pierakstīties, tad bija jāgaida vēl 6 mēneši, lai īstā pierakstīšanās notiktu. Pa šiem 6 mēnešiem vietējai varai bija papildu iespējas zemniekus atrunāt.

Baumas par pareizticīgo garīdznieku aģitāciju un materiālo labumu solījumiem sasniedza galmu, un 1845. gada 8. decembrī troņmantnieks (tai laikā cars Nikolajs atpūtās ārzemēs) uzdeva ķert ļaunprātīgos baumu izplatītājus un nodot tos kara tiesai. Bet nevienu ļaunprātīgu baumotāju noķert neizdevās. Vai tikai luterāņu mācītāji nebūs bijuši tie īstenie baumotāji?

Baroni mēģināja pret zemniekiem vērst vēl vienu līdzekli — karaspēku. Nepārtraukti žēlojās par gaidāmiem nemieriem. Apmierinot baronu sūdzības, ģenerālgubernators vietām sūtīja kazakus, lai nemierus novērstu. Bet vēlāk izrādījās, ka tas viss veltīgi, ka zemnieki

i nedomā buntoties. Pat nepamatota pēršana par patvaļīgu iešanu uz pilsētu pie priesteriem nesaniknoja zemniekus tādā mērā, lai būtu jālaiž darbā karaspēks, kā tas notika 1841. gadā.

Rezumējot 1846. gada rezultātus, Vidzemes žandarmu priekšnieks apakšpulkvedis Hildebrants ziņo, ka 1845. un 1846. gada laikā pievienojušies 37 279 cilvēki un ap 70 000 pierakstījušies, un vēl pievieno dumpīgās guberņas vispārējā noskaņojuma vērtējumu:

«Manas domas par to, ka Vidzemes muižnieku *bažas ir* nepamatotas, it kā Vidzemes zemnieku kustība uz pareizticību nenovēršami novedīs pie nemieriem un pat asinsizliešanas, ir pilnā mērā apstiprinājušās, jo līdz pat šim laikam nekur miers netika traucēts.»

Baltvāci izmēģināja visvisādus līdzekļus pret zemnieku kustību. Visbeidzot centās to vienkārši noklusēt—radīt iespaidu, ka nekādu reliģisko nemieru guberņā vispār nav.

Lūk, fakti, kas to apstiprina. Kā jau mēs zinām, nemieri sākās 1841. gadā. Bet kas stāv rakstīts oficiālās atskaitēs?

Vidzemes civillietu gubernators barons Felk*erzāms* atskaitē par 1841. gadu min zemnieku cenšanos pārceļot uz Prūsiju (?!). Un tikai. Ne vārda par vēlēšanos pāriet pareizticībā, izceļot uz «siltām» zemēm, kas noveda pie jau minētajām paraugeksekūcijām guberņā.

Tikpat «svēts» miers dveš no 1845. gada atskaites. Felkerzāms raksta: «Nekādu notikumu vai stihisku parādību, kas pelnītu sevišķu vērību, nenotika.» Un tikai it kā starp citu ir minēts: «Pareizticīgo reliģiju pieņēma ap 10 000 luterāņu un 12 ebreji.» Pati atskaite rakstīta ar visai akurātu skrīvera roku, tikai tā vieta, kur minēti 10 000, rakstīta tā, ka var saprast arī kā 1.000, tikai pēc tam nulli pielikuši, un pielikumā Nr. 26, kur dots iedzīvotāju sadalījums pa ticībām, pareizticīgie vispār nav minēti.

Tā baltvāci rakstīja un tā viņi uzvedās tajā laikā, kad bija zaudētāju lomā: tauta visiem spēkiem centās atbrīvoties no baronu un mācītāju gadsimtu varas.

Ģenerālis Golovins bija drosmīgs karotājs — bet ne ar jezuītu līdzekļiem, kurus prasmīgi lietoja vācu partijas pārstāvji.

1846. g. sākumā Golovins panāca latviešu laikraksta «Tas latviešu draugs» aizliegumu. Šajos reliģisko juku laikos redaktors un izdevējs mācītājs Treijs centās palīdzēt luterāņu mācītājiem apvienoties cīņai pret dumpīgajiem zemniekiem.

18. aprīlī žandarmu priekšnieks Hildebrants ziņoja priekšniecībai:

«Rīgas pilsoņu un sevišķi tirgoņu negatīvā attieksme pret gubernatoru Golo-vinu pastāvīgi pastiprinās, kam par iemeslu pēdējā laikā bija tas, ka viņš: burgamistru Timu apbalvoja ar ordeni, atbalstīja mācītāja Treija padzīšanu no Rīgas, nosodīja Lielās ģildes atteikumu ievēlēt par ģildes locekļiem trīs krievu tirgoņus un, visbeidzot, revizēja pilsētas summas.» (Pēdējā pasākumā viņi saskatīja savu senseno privilēģiju atņemšanu.)

Rezultātā Golovins zaudēja guberņas varasvīru atbalstu. Tika boikotēts jebkurš Golovina veiktais pasākums, organizēta pretestība pareizticīgo baznīcu iekārtošanai. Par zemes piešķiršanu pareizticīgo baznīcu celšanai cīnījās līdz pat caram, arhīvā saglabājušās vairākas tādas lietas ar vistendenciozāko baronu ieganstu izklāstu. Vietējā vara sāka pareizticīgo zemnieku vajāšanu — sākot ar to, ka neļāva glabāt mirušos, un beidzot ar zemes rentes atteikumiem. Sa-marins norāda, ka 14 mēnešu laikā, no 1846. g. 1. janvāra līdz 1847. g. 1. martam, Vidzemē padzīti 152 pareizticīgie zemnieki, luterāņu — trīs reizes mazāk.

Un vai varēja būt savādāk?

«Visa vietējā vara guberņā un apriņķos, visi policijas priekšnieki pilsētā un laukos un (nerunājot nemaz par mācītājiem) visi muižnieki

bija vācu izcelsmes, luterāņu ticību viņi uzskatīja par galveno un valdošo,» konstatē Samarins, analizējot kustības neveiksmes.

Šajā sakarībā neviļus rodas jautājums: kam vairāk par labu nāca pareizticīgo kustība — nacionālajai vai vācu «partijai»? Ja nebūtu pareizticīgo kustības, vai vāci uzdrošinātos atklāti aģitēt par savām it kā no Pētera Lielā dāvātām privilēģijām, kas ļaujot vācu muižniekiem (un tikai) uzskatīt sevi par cara kalpiem; toties latviešu zemniekam esot tikai darba roku (*darba* lopu, kā klaji teica ikviens muižkungs) vērtība. Par zemnieku tiesībām nevarēja būt nekādas runas.

Baltvāci prata pārliecināt cara galma konsultantus, ka Golovins nesargā vācu baronu privilēģijas. Tiešām, slepenajās direktīvās Golovinam, kad viņu 1845. gadā sūtīja uz Rīgu, norādīts:

«Saglabāt nemainīgi viņa majestātes visžēlīgi Baltijas novadam dāvātās privilēģijas, tādā mērā, kādā tās ir saskaņā ar vispārējiem valsts likumiem, un pie tam stingri sekojot, lai aiz īsteno privilēģiju saglabāšanas ieganstа netiktu piesavinātas iedomātas tiesības, neatbilstošas valsts iekārtai.»

Kas šajā kaislību virpulī varēja izvērtēt, kur beidzās īstenās privilēģijas un kur sākās «iedomātās tiesības»?

#

Golovins cieta neveiksmi. 1848. gada februārī viņu ar godu — sakarā ar 50 darba gadu jubileju — izvadīja no Rīgas.

Savā atvadu atskaitē Golovins uzrādīja galvenās grūtības, ar kurām viņam nācās sastapties ģenerālgubernatora amatā:

«Muižnieku rīkojumi, kurus valdībai nācās kontrolēt, bija divu veidu: vieni bija ar mērķi pretoties pareizticīgo baznīcu un garīdznieku iekārtošanai draudzēs, otri atklāja neslēptu nelabvēlību attiecībā pret zemniekiem, kas bija mainījuši ticību, pat viņu nomākšanu un tiesību pārkāpšanu pie labības sadales neražas gados, pie klaušu prasībām, māju rentēšanas utt.»

Ar zināmu lepnumu Golovins piebildis:

«Pašreiz Vidzemes zemnieku vidū, kur līdz 1845. gadam vispār nebija pareizticīgo, skaitās 38 282 pareizticīgi latvieši un 62 180 pareizticīgu igauņu, pavisam 100 462 dvēseles.»

Atskatoties uz šiem notikumiem, jāņem vērā arī starptautiskā situācija. 1848. gadā Eiropā risinājās revolucionāras cīņas. Tā gada janvārī izdeva «Komunistiskās partijas manifestu». Par komunismu runāja arī Krievijā.

Iespējams, ka Nikolaja I bailes no revolūcijas bija būtisks iemesls viņa rīcībai: Golovina vietā iecēla junkuru draugu ģenerāli A. Suvorovu (1804— 1882), ģenerālisimusa Suvorova mazdēlu. Jau pārbraucot Vidzemes robežu un klausoties pirmā varasvīra apsveikumu, Suvorovs esot prasījis pāriet no lauzītas krievu mēles, kā ierēdnis mēģinājis, uz ierasto vācu valodu. Tā Suvorovs viennozīmīgi

pasvītroja savu labvēlību vācu garam Baltijas provincē.

PAREIZTICĪGO ZEMNIEKU IZMISUMS

Kad arvien smagāks kļuva pareizticīgo zemnieku stāvoklis, sākās kustība par pāriešanu atpakaļ luterticībā. Par to rakstījis J. Samarins savā darbā «Krievijas nomales»;

«60. gadu sākumā jaunkristīto latviešu vidū atklājās ļoti spēcīga atpakaļkustība no pareizticības uz luterticību. Pirmās pazīmes bija pareizticīgo latviešu izvairīšanās no grēksūdzes un svētā vakarēdiena. Pēc tam vairāk vai mazāk izteikta pretošanās no vecākās puses jaundzimušo kristīšanai un iesvaidīšanai pēc pareizticīgo baznīcas rituāla, visbeidzot sāka ienākt mutiski un rakstiski lūgumi par atļauju pareizticīgiem pāriet luterticībā, vai, vismaz, kristīt luterticībā bērnus, kuri dzimuši no luterāņu laulībām ar pareizticīgajiem.»

Sie lūgumi nonāca arī līdz galvaspilsētai — pa vairākiem ceļiem — no žandarmērijas, no ģenerālgubernatora, no pareizticīgo kancelejas.

1864. gada aprīlī Rīgā ieradās cara sūtnis — grāfs Bobrinskis, un viņa atskaite bija kā pērkona negaiss no skaidrām debesīm:

«No 140 tūkstošiem igauņu un latviešu, kuri skaitās Vidzemē pareizticīgo sarakstos, diez vai 1/10 daļa īstenībā pieturas pie pareizticības, pārējie dvēselē nekad nav bijuši pareizticīgie.» Viņi tagad lūdzot «ar asarām un ceļos krituši», lai valdība atzīst viņus par luterāņiem.

Sinode izteica kategorisku protestu tādam grāfa Bobrinska slēdzienam. To

P. Balodis (sēž pa kreisi) biedru vidū Pēterpilī. 1861. g.

P. Balodis. 1861. д.

P. Balodis (sēž pa kreisi) ar politizsūtito grupu Sibīrijā 70. gadu sākumā

JĀŅA EIDUKA fotoreprodukcijas

visu esot izdomājuši vietējie luterāņu mācītāji un viņiem uzticīgie tiesneši. Sinode uzdeva Rīgas un Jelgavas arhibīskapam Platonam savākt objektīvus datus. Un viņš ķērās pie ļoti smaga darba: ceļoja pa guberņu visu 1864. gada vasaru, apmeklēja Vidzemes pareizticīgo 80 draudzes, taču nespēja apgāzt grāfa Bobrinska slēdzienu. Varēja tikai apstrīdēt, kāda tad īsti ir tā zemnieku daļa, kuri vēl joprojām «dvēselē bija pareizticīgie». Bet kopējā aina bija nožēlojama. Bīskapu nekur nesagaidīja ar *sajūsmu.*

Atšķirsim «Latvijas Vēstures Avotu» 5. sējumu (izdoti Rīgā, 1939. g.). Tajā ievietota 30 lappušu gara atskaite par Platona vizitācijas braucienu. Atskaite sastādīta Baltijas ģenerālgubernatora kancelejā pēc Vidzemes guberņas apriņķu bruģu tiesnešu (ordnungsgerihte-ru) ziņojumiem.

Pirmo nepatīkamo tikšanos augstsvē-tībai (vai eminencei, kā vēl dēvē šos augsti titulētos baznīcas varasvīrus) nācās piedzīvot 10.

jūnijā Limbažos. Jaunie limbažnieki sūdzējās:

«Mēs neko citu negribam, kā tikai atsvabināties no pareizticīgās baznīcas (. .) Ja bija izdots likums, kurš atļāva ar dažāda veida kārdinājumiem viņu tēvus pārvest pareizticībā, tad pienāktos izdot likumu, kas atļautu atbrīvot no pareizticīgās baznīcas bērnus, kuri nav vainīgi, ka viņu tēvi mainīja ticību.»

Cik naida uzkrājās pareizticīgo zemnieku ģimenēs, kur bērni lamāja savus nelaimīgos vecākus *un* tie nespēja rast nekādu attaisnojumu savai vieglprātībai!

Limbažu tiesnesis atskaitē pierakstījis kādas vecas sievietes žēlabas augstsvē-tībai:

«Es nesu savus bērnus uz pareizticīgo baznīcu kristīt, un nu viņi nolād mani.»

Visās draudzēs Platonam nācās uzklausīt vienus un tos pašus lūgumus par pāriešanu atpakaļ luterticībā un žēlabas par muižnieku netaisnībām.

Veclaicenē zemnieki sūdzējās: «Sen jau gaidām zemi, bet mūs māna.»

Alūksnē baznīca bija pārpildīta. Un atkal zemnieki sūdzējās par vajāšanām. Kad arhibīskaps atteicās uzklausīt un apspriest laicīgās lietas, zemnieki bija sašutuši un atstāja baznīcu. Nekāds dialogs ar tautu Platonam neizdevās. Tam par iemeslu bija arī latviešu valodas neprašana: 16 gadu laikā nebija iemācījies. Vai tad ar tulka palīdzību varēja tikt klāt nelaimīgā zemnieka dvēselei! Tikai uzkurināja naidu pareizticīgo ģimenēs.

Naida vilnis gāja Platonam pa priekšu. Mālupē tikai neliels pulciņš draudzes locekļu bija sanākuši. Trīs zemnieki sūdzējās, ka muižnieks atdevis rentes zemi luterāņiem.

Nejauši vai ar nolūku, bet Platons attālināja tikšanos ar pareizticīgo zemnieku nelaimes «cēloni» — ar Dāvi Balodi. Jau trešo mēnesi Platons ceļoja (lielāko augusta daļu gan viņš atpūtās Cēsīs savā vasarnīcā), un runas par atkāpšanos no pareizticības vairākkārt viļņiem bija vēlušās pāri visai guberņai un daudzkārtīgi šaustījušas lielo aģitatoru. Toreiz viņam bija 55 gadi. Lielajai cīņai par pareizticību Latvijā Balodis bija veltījis 20 gadus. Un nu viņa spēki bija galā: savu sūtību viņš bija izpildījis. Viņš nespēja izturēt, kā tie tūkstoši tautiešu, kuri tagad paši jau bija vectēvi un kuru bērni un mazbērni lamāja savus lētticīgos vecākus, kā tie visi kopā uzstāsies pret pareizticīgo baznīcu un pret viņu, Dāvi Balodi. Tas bija par daudz.

Platons tuvojās Ļaudonai. 2. septembrī viņš ieradās Odzienā. Baznīcā bija sapulcējušies ap 70 cilvēku. Arhibīskaps nosodīja tos, kas atkāpās no ticības laicīgu labumu dēļ.

«Sai laikā balss no pūļa pārtrauca runu ar vārdiem, ka tādu

netaisnību darījuši latvieši, kuriem Ļaudonas garīdznieks solījis laicīgus labumus; cita balss no pūļa sauca, lai atsvabina no pareizticības. Tā bija Made Aboling. Arhibīskaps griezās pie tiesneša un lūdza dibināt klusumu. Grīnblata kungs grasījās iet un mierināt Madi, bet pa to laiku viņai klāt nāca māte ar to pašu nodomu; Made, spļaujot mātei, atbildēja, lai atstājot to mierā, ka māte vienīgā esot viņas nelaimes cēlonis. Uz bruģu tiesneša un pārvaldnieka Vīzemaņa prasību Made aizgāja no sapulces, kuru pēc tam augst-svētība arī atlaida.» Tā ziņoja vietējais tiesnesis ģenerālgubernatoram par nepatīkamo incidentu Odzienas baznīcā. Ļaudonas garīdznieka piesaukšana bija pavisam nevietā: viņš jau bija miris.

Dāvis Balodis mira 30. augustā. Mira nelaimīgs: ģimenes un radinieku nosodīts, tautas nolādēts, luterāņu varas apmelots, pareizticīgās baznīcas neatbalstīts.

Pēdējā ceļā Balodi izvadīja 700 cilvēku, izvadīja no jaunās baznīcas, kuru pirms gada bija iesvētījis pats arhibīskaps.

Vēl tagad saglabājušies baznīcas mūri. Tos redzēju, kad braucu uz Ļaudonu skatīt Baloža kapu. Vietējā skolā, kur savākti bagāti vēstures materiāli par dzimto novadu, par kapu neko nezināja teikt. Gāju uz vecajiem kapiem, kādu kilometru no ciemata centra. Atradu ne jau Baloža kapu, kaut gan pirmie mirušie no pareizticīgo vidus tajos kapos esot glabāti. Kapu vidū atradu grāvi, jā, jā, tādu īstu prettanku grāvi — kaut arī pagājis vairāk kā gadsimts kopš tā laika — , un pāri grāvim otrā pusē tad esot arī guvuši mūža vietu pirmie pareizticīgie.

Grāvja nozīmi es sapratu, kad vecā avīzē «Russkij», kura iznāca Rīgā, kādā tās 1860. gada numurā izlasīju:

«Pie mums ar luterāņiem sākās oficiāla sarakstīšanās sakarā ar mirušo piemiņu. Viena *pareizticīgo draudze prasa,* lai tai reizi gadā būtu ļauts nākt uz savu senču kapiem. Luterāņi iebilst, tāpēc, ka ne ar kādiem matemātiskiem aprēķiniem nevar pierādīt, ka pareizticīgās baznīcas lūgšanas kritīs tieši uz pareizticīgo līķiem! Zināms taču, ka kapos guļ vairāk luterāņu nekā pareizticīgo.»

Tas grāvis kapos, jādomā, kalpoja par šķērsli pareizticīgo lūgšanām. Dāvja Baloža kapu aiz grāvja neatradu. Gāju atpakaļ uz ciematu, uz jaunajiem pareizticīgo kapiem. Tur arī vietējie ļaudis meklēto kapu neprata parādīt. Sāku gudrot, kurā vietā varēja guldīt pirmo pareizticīgo garīdznieku no latviešu vidus. Un atradu. Pašā centrā. Skaistā piekalnē. Tikai kapu akmens bija tā sūnām noaudzis, ka ar pūlēm tās ar nazi noskrubināju un tad arī uzgāju kapa uzrakstu. Uz kapa stāv vienkāršs ozola krusts. Vēl stāv, jo ozols ir izturīgs.

Katra vēsturiskā situācija rada vadoņus. Konversijas kustība radīja savu vadoni Dāvi Balodi. Latviešu kultūrvēstures pētnieks Antons Birkerts lieliskajā grāmatā «Latviešu inteliģence savās cīņās un gaitās» (2. sēj., Rīgā, 1927) par Dāvi Balodi teicis visizcilākos vārdus:

«Balodis ieņem mūsu inteliģences vēsturē ļoti redzamu vietu. Viņa nozīme ir vispusīga. Tā redzama mūsu reliģijas un baznīcas vēsturē, sociālā kustībā, nacionālās dzīves laukā, politikā.»

Birkerts atzīmē, ka sociālā laukā Balodis ir pirmais vēsturiski pierādāmais mūsu tautas masu organizētājs un vadītājs. Vācieši viņu nicinoši dēvē par aģitatoru. No šī vārda nav ko kaunēties. Turpat Birkerts arī piebildis, ka citi nacionālie vadoņi nākuši pēc tam: K. Valdemārs, kas sāka organizēt latviešus, bet mazos apmēros, darbojās Ēdolē 1848. gadā, pirmā latviešu kora veidotājs J. Caunītis darbojās Rīgā piecus gadus vēlāk (1853. g.) un arī tikai pulciņa apmēros.

Birkerts turpina:

«Viņš (Balodis) ir pirmais latviešu inteliģents, kas orientējas uz Krievijas pusi un, izmantodams valsts aparātu, cīnās par savas tautas garīgo un laicīgo labklājību.»

Dāvja Baloža nāve 1864. gadā rezumēja ļoti savdabīgu tautas kustību Latvijā. Šai kustībai bija divas būtiskas pēctecības. Pirmā bija ļoti nepatīkama latviešu tautas liktenim, — šī kustība radīja nākamos izceļotājus: pareizticīgie zemnieki varēja cerēt uz sava stāvokļa uzlabošanu tikai aizejot no dzimtās vietas. Otrā pēctecība ir pozitīva: tā ir — cīņas pieredze par atbrīvošanos no gadsimtu ilgā vācu jūga, kurš draudēja novest pie tautas iznīcības, pie pilnīgas latviešu asimilācijas.

Kustības savdabība slēpās izmantotajā cīņas līdzeklī — panākt atbrīvošanos no vācu varas, izmantojot oficiālo valsts varas aparātu, precīzāk, oficiālo valsts, pareizticīgo reliģiju. Dzīve parādīja, ka šis tautas izvēlētais ceļš bija kļūdains. Bet ar pareizticību nebeidzās valsts vara cariskā Krievijā. Varēja cīnīties par tiesām, skolām, policiju, avīzēm, kuras tāpat atradās baltvācu iespaida sfērā.

«Tiesas! Bet mēs jau pat ceļa nezinājām uz augstākām tiesām, un ja kādreiz arī mēdzām tur būt, tad negājām vis no sava prāta, bet sasieti un sarga pavadīti. Iet pie tiesas apzīmētu to pašu ko sūdzēties par muižnieku pašam muižniekam.

Labāk jau tad gulties turpat uz vietas. Saņem piecpadsmit (sitienu), samaksā 15 kapeikas sudrabā, noskūpsti roku un lieta beigta, uz priekšu būsi gudrāks, nesāksi runāt rupjības,» ar rūgtumu rakstīja Indriķis Straumīte.

Par taisnīgām tiesām vēl bija jācīnās, par tādām tiesām, pie kurām zemnieks ietu taisnību meklēt ar pārliecību, ka taisnību tur atradīs. Tā bija smaga cīņa, bet tas bija nepieciešams etaps tautas pašcieņas veidošanā. Sai cīņā pretinieki atkal bija baltvāci, un par sabiedrotiem varēja būt tikai pretvācu, tātad krievu garā noskaņotie slāņi. Līdzīgas domas var izteikt par citiem sabiedrības dzīves institūtiem: skolām, avīzēm utt.

Baltijas novada politiskās īpatnības radīja nākamo tautas kustības

vilni, kurš vēsturē iegājis kā jaunlatviešu kustība. Uz sociālās skatuves uznāca nacionālās inteliģences pirmie pārstāvji, pamatā skolotāji un ierēdņi. Šodien jaunlatviešu vecākās paaudzes kustību klasificē kā nacionālu atbrīvošanās kustību. Kustības pamatā, protams, bija zemes jautājums, agrārais jautājums. Cīņa par tiesībām uz zemi bija pamatā jau konversijas kustībai. Dāvis Balodis bija sīkzem-nieku (sīkgruntnieku) interešu pārstāvis, un kad zemnieki saprata, ka pareizticīgo kustība šos mērķus nespēj sasniegt, tad viņi no tās novērsās. Ja nebūtu bijis

treSā daļa. Pētera baloža skolas

UN STUDIJU GADI (1847—1861)

BURŠU LAIKI

Varbūt pats lielākais labums, ko Dāvis Balodis devis latviešu tautai, ir draudzes skolas. Piemēram, Ļaudonas vidusskolas vēsturē minēts, ka 1870. gadā pareizticīgo draudzes skolu apmeklēja 90 skolēni, kamēr luterāņu pagasta skolā bijuši tikai 11 skolēni. Draudzes skolas tika celtas pie visām pareizticīgo baznīcām. Tika nodibināts Rīgas garīgais seminārs, kurā mācījās ne tikai nākamie priesteri. Tur varēja iegūt vidējo izglītību, tur mācīja arī latviešu valodu.

Rīgas pareizticīgo garīgais seminārs kļuva par pirmo Pētera Baloža skolu. Vai viņš savus buršu laikus, kā sauca mācības garīgajā skolā, atcerējās ar labu vārdu? To mēs nezinām. Viņš nav atstājis nekādas atmiņas par bērnības un jaunības dienām. Viss, ko mēs zinām, saistās ar Pēterburgu, ar Sibīriju.

1847. gadā pašā Rīgas centrā, pie Vērmaņdārza, varēja lasīt lepnu izkārtni. Ar zelta burtiem uz zila fona (krievu un latviešu valodā!) bija rakstīts: «Rīgas pareizticīgo garīgā skola». (No 1851. gada — seminārs.) 1846. gada 11. februārī Krievijas imperators Nikolajs I apstiprināja garīgās skolas nolikumu un pavēlēja «skolā pieņemt gan vietējo garīdznieku bērnus, gan tā novada vietējo iedzīvotāju bērnus». Attiecībā uz mācību darbu lika «izslēgt no vispārējā mācību kursa grieķu un ebreju valodas un citus mazāk svarīgus priekšmetus, bet likumu, kas liedza zemniekiem brīvi iet prom no valsts reliģijas — no pareizticības, tad konversijas kustībai sevišķas sekas pat nebūtu bijušas (un tai nebūtu jau minētās pirmās pēctecības — cilvēku bez dzimtenes).

Jaunlatviešu laikā — 60. gados — cīņa par tiesībām uz zemi palika kā pirmais un galvenais, tautai saprotams mērķis.

Kā izcilākie jaunlatvieši minami Krišjānis Valdemārs, Andrejs Spāģis, Kaspars Biezbārdis, Juris Alunāns, Krišjānis Barons. Viņi ir vecākās paaudzes jaunlatvieši. Viņi ir kustības celmlauži. Viņi ir cīnītāji lielas nacionālas kustības sākuma stadijā, kad kustības mērķi bieži vien vēl nereāli, līdz ar to pašiem cīnītājiem lemts ciest neveiksmi.

Minētiem jaunlatviešiem bija traģisks liktenis. Viņi netika galā ar baltvācu pretspēku.

«Jaunlatviešu vajāšanā neviens nebija ieinteresēts vairāk par vācu slāņu vadītājiem, un neviens to nedarīja tik neatlaidīgi, izdarot nepārtrauktu spiedienu uz administrāciju un balstoties uz daudzu tās pārstāvju atbalstu,» raksta šodienas vēsturnieks — baltvācu vēstures pētnieks M. Duhanovs.

Baltvāciem izdevās dzīt izmisumā zemniekus, kuri pārgāja pareizticībā. To pašu viņiem izdevās izdarīt ar pirmo jaunlatviešu paaudzi, kura orientējās uz Krieviju.

to vietā mācīt latviešu un igauņu valodas, kuru zināšanai jābūt tādā līmenī, lai audzēkņi varētu ne tikai brīvi sarunāties, bet arī sacerēt pārrunas par katķismu, lai vienkāršajai tautai sludinātu ticības patiesības un kristiešu tikumības likumus». Jāmin, ka pareizticīgo priesteru gatavošanu Vidzemei valdība sāka jau agrāk — tūlīt pēc 1841. gada nemieriem. Kaut arī tad mainīt ticību zemniekiem neatļāva, vajadzība pēc latviski runājošiem priesteriem tika apzināta un no 1842. gada tos sāka gatavot Pleskavas garīgajā seminārā. 1846. gadā no Pleskavas semināra tautā gājuši 40 latviešu. Viņi devušies uz Rīgu. Šo faktu min vācu vēsturnieks A. Harless, atkārto latviešu pētnieks A. Birkerts. Bet nekādas tālākas ziņas šajā sakarībā neesmu uzgājis. Kas tie bija par cilvēkiem, ko viņi paspēja izdarīt latviešu tautas labā?

Jautājums par audzēkņu nacionālo sastāvu kļuva par vissvarīgāko visā semināra eksistences vēsturē. No 1847. gada

1. septembra mācības uzsāka pirmie 30 audzēkņi; starp tiem bija 10 krievi, 10 latvieši un 10 igauņi. Viņu vidū bija arī Pēteris Balodis, desmit gadus vecs, un Jānis Līcis — nākamais publicists.

Seminārā Pēteris Balodis mācījās sekmīgi, sevišķi labi viņam padevās valodas. Semināru viņš beidza, bet par garīdznieku nekļuva. Nolēma doties uz Pēterburgu studēt.

Arhīvā saglabājusies pareizticīgo kancelejas izziņa: «1855. g. augustā ar Rīgas un Jelgavas arhibīskapa Platona atļauju, pēc Rīgas semināra 11. klases beigšanas (. .) Pēteri Balodi atbrīvo uz paša vēlēšanos no semināra un no garīgās kārtas.»

Nav zināms, kāpēc Pēteris nevēlējās kļūt par garīdznieku, kādi bija skolotāji, kas viņam ieteica doties uz Pēterburgu. Vai viņš jau tajos gados nojauta pareizticīgo kustības neveiksmi? Kā zināms, atklāti par to sāka runāt krietni vēlāk. Varbūt viņš, sapratis tēva likteni, brauca prom no Latvijas mazdūšības dēļ, vai ar nodomu atgriezties sagatavots cīņai, lai nomazgātu tēva negodu?

Iespējams, ka pareizticīgo kustības neveiksmi Latvijā semināra audzēkņi pārdzīvoja agrāk nekā tauta. Un viss sākās ar krievu garīdzniecības augstprātību pret garīdzniekiem un audzēkņiem, kas

nāca no vietējo iedzīvotāju vidus. Šī augstprātība bija ne tik daudz nacionāla rakstura. Dzīve Rīgā garīdzniekiem likās pievilcīgāka nekā Krievijā, un viņu bērni un radinieki pārpludināja Rīgas eparhiju.

Bija pat doma par semināra slēgšanu, kuru atbalstīja baltvāci. Arhīvā saglabājies septiņu latviešu izcelsmes pasniedzēju 1852. gadā rakstīts kolektīvs protests pret plānoto semināra pārcelšanu uz Pleskavu.

Jādomā, ka cīņa pret semināru sākās no pirmās tā dibināšanas dienas, varbūt pat agrāk.

Arhīva materiāli, kas saistīti ar Rīgas pareizticīgā semināra 50 gadu svinībām 1901. gadā, ļauj spriest par to garu, kas valdīja seminārā jau kopš tā dibināšanas pirmajiem gadiem. Tas gan atspoguļoja visas impērijas garu, un impērijai 50 gadu periods nav nemaz tik liels. Visasāko liecību krievu garīdznieku augstprātībai atstājis krievu rakstnieks Nikolajs Ļeskovs (žurnālā «Istoričeskij vestņik», 1893, 14. sēj., Nr. 11):

«Augstsvētība Platons bija nemierā ar garīdznieku izvēli no iezemiešiem: šie ļaudis, izauguši vāciešu vidū, atšķīrās no «krievu dabas» garīdzniekiem (. .) 1857. gadā viņš rakstīja sinodei, ka «nepieciešams pārtraukt audzēkņu pieņemšanu Rīgas seminārā no vietējiem zemnieku bērniem, jo viņi saglabā sevī rupjību un tieksmi uz netikumiem, kas piemīt latviešiem un igauņiem (. .)» Šis priekšlikums guva atbalstu un no 1859. līdz 1867. gadam uz Rīgas semināru gāzās liekie ļaudis, kas neatrada darbu citās eparhijās, nezināja Baltijas novada valodas un dzīvi, nepūlējās jaunajā novadā atteikties no viņiem ierastām sadzīvē nevēlamām īpatnībām, kas izveidojušās nepateicīgajos krievu garīdzniecības dzīves apstākļos (. .) Un šie popu lutekļi ņēmās būt par to ļaužu garīgiem vadoņiem, kuru valodu viņi nezināja (. .) Atri vien viņi atstūma no sevis draudzes locekļus ar visādiem saviem netikumiem.»

Ļeskovs nosoda gan ģenerālgubernatoru Suvorovu, kas, atbalstot laicīgo vācu varu, dzina postā Vidzemes zemniekus, gan arhibīskapu Platonu, kas atņēma viņiem arī garīgo mierinājumu.

Rīgas pareizticīgo garīgā semināra loma latviešu kultūrā līdz šim maz pētīta un nenovērtēta. Nozīmīgs ir kaut vai fakts, ka seminārs gatavoja no baltvā-ciem neatkarīgus, patstāvīgi domājošus cilvēkus, tādus kā Pēteris Balodis un Jānis Līcis. Pie jaunajām pareizticīgo draudzēm dibinājās draudzesskolas. Jau

1848. gadā Vidzemē bija 18 draudzesskolas, pēc diviem gadiem— 28. Cīņā par ietekmi uz zemniekiem metās balt-vāci, divreiz palielinot tautskolu skaitu: 1850. gadā Vidzemē bija 66 tautskolas. Rezultātā no tā nožēlojamā stāvokļa, kādā Vidzemes izglītības sistēma bija pirms liktenīgā 1845. gada, kad gandrīz vai vispār nekādu skolu nebija, skolu skaits strauji pieauga, latviešu tauta dabūja iespēju mācīties.

STUDENTA GADI

Pēteris Balodis atbrauca uz Pēterburgu 1856. gadā — 19 gadu vecumā, nabags, bez izciliem radurakstiem. Bet pagāja tikai pieci gadi, un viņš ieņēma pilntiesīgu vietu galvaspilsētas inteliģences aprindās. Kā tas varēja notikt?

Pirms tiek uzsākta šī izpēte, jāzina tie apstākļi, kādos dzīvoja Pēteris Balodis, kādos dzīvoja studenti Pēterburgā. Jāzina, kas nodarbināja viņu prātus.

Tie bija gadi pēc Krimas kara; laiks, kad visa tauta gaidīja izmaiņas, gaidīja pat revolūciju. Tādu graujošu sakāvi Krievijas impērija nebija piedzīvojusi jau 300 gadus — kopš neveiksmīgā Jāņa Bargā karagājiena uz Livoniju. Sakāve karā parādīja Krievijas valsts iekārtas kaunpilno atpalicību visās jomās. Jau kara laikā izglītotā sabiedrības daļa sāka par to atklāti runāt, pēc kara par to sāka atklāti rakstīt. Auga arī tautas neapmierinātība: ilgāk zemniekus turēt dzimtbūšanā nevarēja. Brieda revolucionāra situācija.

1856. gadā Balodis iestājās medicīnas un ķirurģijas akadēmijā (to vēlāk pārdēvēja par kara medicīnas akadēmiju). Izmeklēšanas materiālos ir akadēmijas izziņa, datēta ar 1858. g. 27. septembri. No tās var uzzināt, ka 1856. gadā viņu pieņēma par studentu akadēmijas medicīniskajā daļā, ka stipendiju neiedeva: viņš bija students uz savu «kosti». 1857. gadā viņu atstāja pirmajā kursā, bet 1858. gadā izslēdza no akadēmijas. Izziņā norādīts, ka Pēteris Balodis divus gadus mācījies vienā kursā un eksāmenus nav izturējis. Izziņai pievienota piezīme: «Par tiesībām klausīties lekcijas pēc stāšanās darbā jāatvelk no algas 100 rubļus sudrabā.» Tomēr Pēteris nemeta visu malā un neatgriezās mājās. Viņš ķērās pie gigantiska darba, sāka tulkot J. Hirtla «Cilvēka anatomijas rokasgrāmatu». Eiropā tā bija vispopulārākā mācību grāmata anatomijā. Tajā ir 1000 liela formāta lappuses ar ļoti specifisku vācu valodas tekstu, pārpilnu ar terminiem latīņu valodā. Pirms tam nekādu speciālu zināšanu, izņemot valodu prasmi, Pēterim nebija.

Tulkojums iznāca trīs sējumos (1860— 1862), Balodis organizēja izdošanu, pats arī grāmatas izplatīja.

Pie Hirtla tulkojuma Balodis ķērās kā pie maizes darba. Un tas arī bija pareizs gājiens. Ja nebūtu aizgājis pa revolucionāra ceļu, būtu nodrošinājis sevi uz visiem turpmākajiem mācību gadiem. Izmeklēšanas komisijai par savas dzīves materiālo pusi Balodis rakstīja:

«Decembrī no iekšlietu ministrijas medicīnas departamenta par Hirtla Anatomijas 440 eks. es saņēmu 345 rbļ. un no kara ministrijas medicīnas departamenta 140 rbļ. par 100 eks. Manus Hirtla Anatomijas tulkojumus nodrukāja 2540 eks. skaitā, par drukāšanu es samaksāju 770 rbļ. sudr.»

Hirtla grāmatu turpmākos gados Krievijā izdeva vairākkārt, tā bija galvenā anatomijas mācību grāmata 15 gadu laikā. Ar šo darbu vien pietiek, lai Pētera Baloža vārds tiktu minēts Krievijas zinātnes vēsturē.

Kāpēc Pēteris sākumā iestājās nevis universitātē, bet gan medicīnas akadēmijā? Izrādās, ka tikai no 1857. gada Pēterburgas universitātē atļāva iestāties personām ar mājas izglītību un no zemākas kārtas (tā bija viena no reformām pēc Krimas kara). Balodis izmantoja šo apstākli un 1858. gadā iestājās Pēterburgas universitātes fizikas-matemātikas fakultātē dabaszinātņu nodaļā.

Arhīvā saglabājusies sarakste ar universitātes kuratoru par Pētera Baloža kā garīdznieka dēla atsvabināšanu no mācību maksas. Kurators 1858. g. 5. novembrī devis pozitīvu atbildi un piebildis — «ņemot vērā viņa ļoti trūcīgo stāvokli». Stājoties universitātē, Balodis licis eksāmenu fizikā.

Sevišķi uzcītīgs universitātē Balodis nav bijis. Sākumā viņš visus spēkus veltījis tulkojumam, vēlāk — nodevies pagrīdes darbam. 1861. g. 18. oktobrī — studentu nemieru laikā — Balodis iesniedzis lūgumu izsniegt viņam matrikulu (studentu apliecību), jo «vēlos turpināt kursu Sv.-Pēterburgas universitātē». Un klāt pierakstījis: «Noteikumus, kas tajā rakstīti, apņemos izpildīt. Lūgumu laikā neiesniedzu tāpēc, ka biju izbraucis, par ko liecina policijas izziņa.» Un pielikumā tiešām ir kvartāla uzrauga izziņa par to, ka P. Balodis ieradies Pēterburgā 1861. g. 17. oktobrī no Vidzemes. (Der piezīmēt, ka studentu nemieru ieganstsbija matrikulu ievešana pēcTartu universitātes parauga, kas ierobežoja studentu brīvības.)

Vai Pēteris tiešām ciemojies tēva mājās, vai arī izziņa ir fiktīva, nav zināms. Toreiz studenti bija sabiedrības mīluļi; arī policisti juta līdzi liberālajam garam un varēja studentu pažēlot. Kā redzams no paša Baloža lūguma, piezīme par jauno noteikumu ievērošanu un policijas izziņu pierakstīta vēlāk, pēc lūguma iesniegšanas.

Par piedalīšanos studentu «nekārtībās» Balodi 1861. g. 5. decembrī izslēdza no universitātes III kursa. Pašu universitāti slēdza. Pēdējais papīrs «Pētera Baloža personīgajā lietā» ir 1862. g.

31. marta iesniegums: bijušais dabaszinātņu 11 kursa students P. Balodis prasa pielaist viņu pie pārcelšanas eksāmeniem no II uz III kursu. Uz iesnieguma kāds ierēdnis pierakstījis: «Eksāmenu nav licis.»

Ar to arī beidzās Pētera Baloža akadēmiskā karjera. Bija vēl dažas lekcijas, noklausītas «Brīvajā» universitātē, kur bez maksas lasīja lekcijas universitātes mācību spēki 1862. gada pavasarī. Starp tām arī arābu valodas gramatika. Sākumā man pat radās doma, vai tik Balodis nav sācis studēt arābu valodu, lai tulkotu Avicennas darbus medicīnā, kas tolaik bija ļoti populāri Eiropā. Bet laikam gan nē.

Pēteris Balodis atdeva savas spējas, spēkus, vārdu sakot — visu

sevi revolucionārajai darbībai.

Interesantu liecību par Pēteri Balodi atstājis krievu rakstnieks Nikolajs Ļes-kovs. Tās ir atmiņas par kādu tikšanos, kas, domājams, attiecināma uz 1862. gada pavasari.

Ļeskovs nesen kā bija ieradies Pēterburgā un sācis strādāt laikraksta «Severnaja pčela» redakcijā. Epizode, kuru apraksta Ļeskovs, raksturo Balodi kā eksaltētu, pārkairinātu taisnības meklētāju. Bet, kas zina, varbūt tādi viņi arī bija — šie sešdesmito gadu jaunie ļaudis.

Ļeskovs raksta: «Mēs, kā atceros, se-šatā vakarējām literātu pasaulē labi pazīstamā Artura Benni dzīvoklī . . . Piedalījās talantīgais, tālaika jaunais be-letrists Vasilijs AI. Sļepcovs, doktors M-ovs, Varfolomejs Zaicevs (vēlāk emigrācijā kļuva populārs), vēl viens jauns rakstnieks, es un students B-dis. Pēdējais bija luterāņu mācītāja dēls no Baltijas provinces, prata igauniski un latviski un priekš «Severnaja pčela» gatavoja izvilkumus no avīzēm, kas tika izdotas šais valodās. B-dis bija tipisks «mācītāja dēls», kā apraksta Heine: balts, sārtiem vaigiem, ar nevainīgu acu skatu un kaislīgām koši sārtām lūpām. Viņa un Benni uzvedība bija par iemeslu tam, ka biedri tos iesauca par «freilenēm». Šie jaunekļi bija šķīsti kā nevainīgas jaunavas . . .

Doktors M-ovs lasīja priekšā fragmentu no tikko iznākušām «Piezīmēm no mirušo nama». Protams, visi klausījās ar lielu interesi. Te pavisam negaidīti izcēlās skandāls, kas pārtrauca priekšlasījumu un pildīja manu dvēseli ar smagu, vēl šodien neaizmirstamu sajūtu.»

Tālāk Ļeskovs atstāsta Dostojevska romāna fragmentu. Tajā ir *runa par* cietuma priekšnieku, kurš arestantam pirms pēršanas licis skaitīt tēvreizi. Šai vietā Sļepcovs, ar humoru attēlojot lasīto, paķēris uz rokām sīko Zaicevu un saucis: «Sniedz nu to debesu maizi!» Benni reaģējis pavisam pretēji — sācis raudāt.

«Bet tas, kas notika ar B-di, bija vēl šausmīgāk . . . B-dis stāvēja nekustīgs kā statuja istabas vidū un tikai viņa lūpas čukstēja:

— Kur viņš . . . tas . . . kas lika ... es viņu nositīšu!

Un Balodis nebija tikai acumirkļa uzbudinājumā, kas tūlīt pāriet . . .

— Ak, zvēru, ka es viņu atradīšu!

(Turpinājums sekos)

Ginters Grass — viens no ievērojamākajiem mūsdienu VFR rakstniekiem, «Grupas 47» biedrs — dzimis 1927. gadā Dancigā (tag. Gdaņskā). 1944. gadā, tātad septiņpadsmit gadu vecumā, tiek iesaukts hitleriskajā armijā, bet 1945. gadā nonāk amerikāņu gūstā. Atgriezies no gūsta, strādā dažādos amatos, tajā skaitā par akmeņkali, no 1948. līdz 1949. gadam mācās Diseldorfas Mākslas akadēmijā, 1953. gadā — Tēlotājas mākslas institūtā Rietumberlīnē. Kopš 1956. gada Grass ir profesionāls rakstnieks.

Ginters Grass stabili ienāk literatūrā piecdesmito gadu otrajā pusē, tas ir laiks, kad lieta daļa VFR inteliģences pārdzīvo dziļu krīzi. Pirmā pēckara desmitgade ir beigusies, un, neskatoties uz to, ka daudzi progresīvie rakstnieki (No-saks, Bells, Kepens, Rihters u. c.) savos darbos ir centušies nokārtot rēķinus ar pagātni, šis darbs rezultātus nav devis. Vērojama patērētāju sabiedrības veidošanās un revanšisma atdzimšana. Literatūrā galvenā varoņa vietu ieņem āksts, klauns, rakstnieki savos darbos apvieno Rablē u. c. tālaika franču rakstnieku tradīcijas ar formālisma principiem.

Vistiešāk tas izpaužas Graša agrīnajos darbos, viņa Dan-cigas triloģijas (1959—1963) romānos «Skārda bungas», «Suņagadi» un novelē «Kaķis un pele».

Arī Dancigas triloģijas otrais darbs — novele «Kaķis un pele» cauraustā autoram tik tipiskām groteskām. Galvenais varonis Joahims Mālke ar savu garo augumu un milzīgo, kustīgo ādamābolu duras visiem acīs. Ko tikai zērs nedara, lai kaut kā nomaskētu savu ādamābolu. Beidzot tas viņam arī izdodas, Mālke nozog Bruņinieka krustu savam bijušajam skolas biedram, kas, atvaļinājuma laikā atgriezies no frontes dzimtajā pilsētā, par saviem varoņdarbiem stāsta skolā. Mālke, piekāris apbalvojumu, lielās savam draugam Pilencam. Ar Bruņinieka krustu viņam ir izdevies kompensēt savu mazvērtības kompleksu. Taču drīz vien Mālke krustu atdod ģimnāzijas direktoram, jo nolēmis to nopelnīt pats, tāpēc brīvprātīgi piesakās armijā. Beidzot viņa nodoms īstenojas, taču uzstāties savu klases biedru priekšā Mālkem neļauj — notikums ar nozagto Bruņinieka krustu nav aizmirsts. Tad Mālke piekauj ģimnāzijas direktoru un izdara pašnāvību.

Tulkotāja

KAKIS UN PELE. GINTERS GRASS

NOVELE (FRAGMENTS)

VII

Jūras kara flotes kapteiņleitnanta, skaisti dekorētā zemūdenes komandiera uzstāšanās reālģimnāzijas aulā pielika punktu mūsu koncertiem kādreizējā poļu mīnu tralera «Rybitwa» iekšienē. Nebūtu viņš ieradies, mūsu plates, mūsu patafons būtu spēlējis vēl, augstākais, dienas četras, taču viņš ieradās un, nemaz neiegriezies uz mūsu kuģa, izbeidza zemūdens mūziku un piedeva visām runām par Mālki jaunu, nu varbūt ne pašos pamatos, tomēr jaunu saturu.

Kapteiņleitnants ģimnāziju bija beidzis ap trīsdesmit ceturto gadu. Runāja, ka, iekams brīvprātīgi pieteikties flotē, viņš neilgu laiku esot studējis teoloģiju un ģermānisti-ku. Viņa skatienu es varu nosaukt vienīgi par ugunīgu. Mati biezi, cieti, lokaini, kā romietim. Jūrnieka bārdas nav, bet kā jumti pār acīm nokārušās uzacis. Piere — kaut kas vidējs starp domātāja un sapņotāja pieri, tāpēc bez horizontālām grumbām, bet divām vertikālām līnijām, kas sākas no deguna saknes un tiecas augšup, tuvāk dievam. Šīs drosmīgās velves virsotnē rotaļājās gaismas atspīdums. Deguns neliels un glīts. Mute, kuru viņš atdarīja, lai runātu ar mums, bija maigi izliekta un radusi runāt. Aula pārpildīta — tur bijām mēs un rīta saule. Mēs sēdējām logu nišās. Kas gan bija iedomājies uzaicināt abu vecāko klašu meitenes no Gudrunas skolas klausīties maigās, runāt radušās mutes stāstījumā? Meitenes sēdēja pirmajās rindās, viņām jau nāktos valkāt krūšturus, bet viņas nevalkāja. Kad ģimnāzijas apkalpotājs izsludināja pasākumu, Mālke sākumā negribēja nākt. Bet es, nojauzdams, ka mani tur sagaida

veiksme, aizvilku viņu aiz piedurknes sev līdzi.

No vācu valodas tulkojusi Siivija Ģībiete

Nišā man blakus — mums aiz muguras un aiz logiem skolas pagalmā nekustīgi stāvēja kastaņas — trīcēja Mālke, viņš trīcēja, iekams vēl kapteiņleitnants bija paspējis atvērt muti. Mālke savas rokas bija pabāzis pacelēs, bet trīsas tomēr nerimās. Mūsu skolotāji un divas Gudrunas skolas skolotājas aizpildīja puslokā sakārtotos ozolkoka krēslus ar augstajām atzveltnēm un ādas polstējumu — krēslus ļoti akurāti bija sakārtojis ģimnāzijas apkalpotājs. Skolotājs Millers laiku pa laikam sasita plaukstas, lai panāktu klusumu un direktors varētu sākt runāt. Aiz vidusskolnieču garajām bizēm un īsajām Mocarta biželēm sēdēja ceturtās klases ģimnāzisti, viņiem bija kabatas naži: vairākas meitenes pārvietoja bizes sev uz krūtīm. Ceturtklasniekiem atlika vienīgi Mocarta biželes. Šoreiz bija arī ievads.

Kristiāna Šica zīmējums

Kloze runaja par visiem, kas atrodas kaujas laukā; gan uz sauszemes, gan uz jūras, gan gaisā, viņš runāja gari un neinteresanti, viņš runāja par sevi un saviem studiju biedriem pie Langemarkas, Valters Flekss bija kritis uz Ezeles salas, citāts: sasniegtbriedumupaliekottīram — tāds ir viru tikums. Tam tūliņ sekoja vēl viens Arndta vai Fihtes citāts: vissatkarīgsvienīginotevisuntavasrī-clbas. Varbūt tās bija atmiņas par kādu lielisku sacerējumu, kuru kapteiņleitnants, vēl būdams vecākās klases ģimnāzists, bija uzrakstījis par Arndtu vai Fihti. «Viņš ir viens no mums, no mūsu vidus, kurš pārstāv mūsu ģimnāzijā valdošo garu, tāpēc arī mēs centīsimies . . .»

Vai man vajadzētu pieminēt ari to, kā Klozes ievadrunas laikā ceļoja zīmītes no mums, kas sēdēja loga nišā, pie vidusskolniecēm un atpakaļ? Protams, ceturtklasnie-ki tās papildināja ar visādām cūcībām. Arī es uzrakstīju zīmīti, vienīgi neatceros, ko es tur sarakstīju un kam aizsūtīju — Verai Pletcai vai Hildhenai Matullai, taču atbildi nesaņēmu. Mālkes rokas vēl aizvien atradās viņa pacelēs. Trīsas mazinājās. Kapteiņleitnants uz paaugstinājuma sēdēja nedaudz iespiests starp veco skolotāju Brunisu, kurš kā parasti nekautrēdamies sūkāja konfektes, un doktoru Štahnicu, mūsu latīnistu. Kamēr ievadruna tuvojās beigām, kamēr mūsu zīmītes ceļoja šurp un turp, kamēr fīrera skatiens no attēla krustojās ar brīvkunga fon Konrādi skatienu no eļļas gleznas, kamēr rīta saule aizslīdēja prom no aulas, kapteiņleitnants nemitīgi laizīja savu skaisti izliekto, runāt radušo muti, saīdzis raudzījās uz publiku, taču vidusskolnieces vēroja ar saspringtu uzmanību. Savu cepuri viņš bija korekti novietojis uz paralēli kopā saspiestiem ceļiem. Cimdi bija zem cepures. Parādes forma. Ordenis bija skaidri saskatāms uz nedzirdēti baltā krekla. Pēkšņi viņš pagrieza galvu — arī ordenis mazliet pagriezās uz to pašu pusi — pret aulas sānu logiem: Mālke sarāvās, laikam nodomāja, ka ir pazīts, taču kļūdījās. Caur logu, uz kura nišas mēs sēdējām, zemūdenes komandieris raudzījās uz noputējušajiem, nekustīgajiem kastaņkokiem; par ko viņš varētu domāt, par ko varētu domāt Mālke, par ko Kloze, teicot savu ievadrunu, skolotājs Bruniss, sūkājot konfektes, Vera Pletca, kamēr tava zīmīte, par ko Hildhena Matulla, par ko varētu domāt viņš, Mālke vai arī viņš ar runāt radušo muti, tā es domāju toreiz, vai arī domāju tagad; jo būtu pamācoši zināt, par ko domā zemūdenes komandieris, kamēr viņam jāklausās ievadruna, nevis jāskatās pavedienu tīklā uz dejojošo horizontu, kamēr var ļaut skatienam brīvi klīst, liekot ģimnāzistam Mālkem apjukt; taču viņš skatījās pāri ģimnāzistu galvām uz neko neizsakošiem, sausi zaļojošiem pagalma kokiem aiz dubultloga un ar gaiši sārtu mēli vēlreiz aplaizīja jau minēto runāt radušo muti, taču Kloze pa to laiku centās vārdus reizē ar elpu, kas smaržoja pēc piparmētrām, aizsūtīt pāri aulas vidum:

— Un tagad mēs šeit, dzimtenē, uzmanīgi ieklausīsimies mūsu tautas dēlā, kurš stāstīs par notikumiem frontē, par notikumiem frontēs.

Runāt radusī mute mūs pievīla. Pavisam bezkrāsaini kapteiņleitnants mums sākumā sniedza pārskatu, kāds bija atrodams katrā frontes kalendārā: zemūdens flotes uzdevumi. Vācu zemūdenes pirmā pasaules kara laikā: Vedingena, U-9, zemūdene izšķir Dardaneļu kaujas iznākumu, kopsummā trīspadsmit miljoni bruto reģistra tonnu, vēlāk jau mūsu pirmās divsimtpiecdesmit-tonnīgās zemūdenes, zem ūdens darbojas ar elektromotoru, virs ūdens ar dīzeli, viņa vārds ir

Prīns, tad ieradās Prīns ar U-47, un kapteiņleitnants Prīns nogremdēja «Royal Oak» — to visu mēs zinājām, to visu mēs zinājām — arī par « Repulse» un par to, ka Šuharts ir nogremdējis «Courageous», un tā tālāk, un tā tālāk. Bet viņš tikai kūla tukšus salmus: «Zemūdenes apkalpe ir saliedēts kolektīvs, jo dzimtene ir tālu, nervu sasprindzinājums milzīgs, paši varat iedomāties, mūsu zemūdene atrodas kaut kur Atlantijas okeāna vidū vai Ziemeļu Ledus okeānā, jūtamies kā sardīnes bundžā, šaurs, mitrs, karsts, komandai nākas gulēt uz rezerves torpēdām, dienām ilgi nav redzams nekas, vienīgi tukšs apvārsnis, tad beidzot parādās karavāna spēcīga konvoja pavadībā, visam jānorit kā pa diedziņu, neviena lieka vārda; un kad mēs ar divām torpēdām nogremdējām «Arndale», septiņpadsmit tūkstoši divi simti tonnu, uzbūvēts tikai trīsdesmit septītajā gadā, varat man ticēt vai neticēt, es domāju par jums, dārgo doktor Stahnic, un sāku runāt skaļā balsi mikrofonā: qui quae quod, cuius cuius cuius . . . kamēr stūrmanis savā mikrofonā man atbildēja: Lieliski, kapteiņleitnanta kungs, šodien varat no mācībām atpūsties! Taču kaujas brauciens nesastāv vienīgi no uzbrukumiem, no komandas uguni-i-i, tā ir vienaldzīgā jūra dienām ilgi, tā ir līgošanās un gareniskā šūpošanās, bet visam pāri debesis, galva reibst no šīm debesīm, to es varu droši apgalvot, un saulrieti ...»

Šis kapteiņleitnants ar ordeni pie paša kakla, kurš divsimtpiecdesmit tūkstoš bruto reģistra tonnu despača tipa kuģi nosauca par nelielu kreiseri, kurš bija nogremdējis lielu traibala tipa iznīcinātāju, mazāk runāja par saviem varoņdarbiem, vairāk izplūda dabas aprakstos, lietodams drosmīgus salīdzinājumus, viņš teica: «. . . aiz kuģa pakaļgala žilbinoši balta ūzviļņo jūra, zemūdenei seko skaisti mutuļojoša mežģīņu velce, man šķiet, ka redzu līgavu, greznojušos ar viļņu putu plīvuru, un viņa dodas pretī nāves kāzām.»

Ķiķināja ne vien bižainās meitenes; tam sekojošais salīdzinājums aizslaucīja līgavu prom: «Zemūdene ir kā kuprains valis, tās priekšvadnis līdzinās daudzkārt saskrullētām huzāra ūsām.»

Turklāt kapteiņleitnants prata īsti tehniskus terminus akcentēt kā noslēpumainus vārdus no pasakām. Iespējams, ka šī runa bija vairāk domāta viņa kādreizējam vācu valodas skolotājam Brumisa tētiņam, kurš jūsmoja par Eihendorfu, nekā mums; kapteiņleitnanta kādreizējos daudzvārdīgos sacerējumus Kloze mums bija pieminējis vairākkārt. Un tā mēs klausījāmies viņu čukstam vārdus «kravas telpu sūknis» vai «stūrmanis». Bet kad viņš teica «magnētiskais kompass» un «žirokompass», viņam šķita, ka pavēsta mums kaut ko jaunu. Bet terminus, kas attiecās uz jūras kara floti, mēs bijām apguvuši jau kopš vairākiem gadiem. Taču viņš iztaisījās par pasaku māmiņu, vārdiņu naktssardze, vārdiņu ūdensnecaurlaidīgā starpsiena vai visiem tik labi saprotamo izteicienu «virmojoša straume* izrunādams tā, it kā par

«Asdika impulsiem» noslēpumaini čukstētu vecais labais Andersens vai brāļi Grimmi.

Nepatika klausīties, kad viņš nemākulīgi sāka attēlot saulrietu: «Un iekams nakts Atlantijas okeānā nogulst pār mums kā kraukļa spārns, mainās krāsas, kādas dzimtenē nekad nav redzētas, vispirms parādās apelsīns, gaļīgs un nedabisks, tad smaržīgi viegls, gar malām lielisks, kā seno meistaru gleznās, uz tā fona mazi, spalvaini mākonīši; kāda neparasta gaisma nolīst pār asins-sarkanajiem viļņiem!»

Šis cilvēks ar ordeni pie kakla tātad lika skanēt krāsu ērģelēm, no gaiši zilā, neizlaižot auksti glazēto citrondzelteno krāsu, viņš nonāca līdz brūnganam purpuram. Viņam pie debesīm uzziedēja magone. Pa starpām tur bija arī mākoņi, vispirms sudrabaini, vēlāk kļūdami aizvien tumšāki: «Tādi varētu izskatīties asiņojoši putni vai eņģeļi!»— tā viņš teica vārds vārdā ar savu runāt radušo muti, un pēc pārdroši aprakstītajām dabas pārvērtībām no bukoliskā mākoņiša pēkšņi iznira sanderlenda tipa lid-laiva, ieturēdama kursu uz zemūdeni, un pēc tam, kad lidlaiva nebija spējusi tai neko nodarīt, šī pati runāt radusī mute sāka savas runas otro daļu, tikai tagad bez salīdzinājumiem, īsi, sausi, kā garāmejot: «Sēžu pie periskopa. Pieņemu kauju. Laikam refrižeratorkuģis, pakaļgals grimst. Zemūdene iegrimst uz simt desmit. Tuvojas jūras mednieks — pēc peilējuma — simt septiņdesmit, bakborts — desmit, uzņemam jaunu kursu, simt divdesmit, uz simt divdesmit grādiem dzenskrūves troksnis pieklust, tad atkal kļūst skaļāks, simt astoņdesmit grādu, dziļumbumbas: sešas septiņas astoņas vienpadsmit: nodziest gaisma, beidzot iedegas avārijas apgaismojums un viens pēc otra ziņojumi no kaujas posteņiem. Jūras mednieks ir apstājies. Pēdējais peilējums — simt sešdesmit, bakborts — desmit. Jaunais kurss — četrdesmit pieci grādi.»

Diemžēl šim aizraujošajam momentam atkal sekoja tādi dabas apraksti kā «At-lantiskā ziema» vai: «Jūras zaigošana Vidusjūrā», kā arī noskaņas attēlojums: «Ziemsvētki zemūdenē», ar obligāto slotu eglītes vietā. Nobeigumā viņš vēl apdzejoja līdz mistikai novesto atgriešanās skatu pēc veiksmīgā kaujas brauciena, pieminot Odiseju un visu, kas tur piederas: «Pirmās kaijas piesaka ostas tuvumu.»

Es vairs nezinu, vai direktors Kloze pasākumu beidza ar parasto frāzi: «Un tagad visi pie darba!» — vai arī tika dziedāta dziesma «Mēsmīlamvētras». Vairāk man atmiņā iespiedušies paklusie, taču godbijīgie aplausi un troksnis, ko radīja bižaino meiteņu celšanās kājās. Kad es apraudzījos pēc Mālkes, viņa vairs nebija, vienīgi viņa galva ar vidū uz celiņa pāršķirtajiem matiem vairākkārt parādījās pie izejas labajā pusē, un, tā kā mana kāja runas laikā bija notirpusi, es nevarēju neko veikli norāpties no nišas un aizsteigties pa koridora vaskoto grīdu.

Tikai ģērbtuvē pie fizkultūras zāles es viņu atkal satiku, bet

nespēju izdomāt, ko teikt. Kamēr mēs ģērbāmies, paklīda baumas, kuras vēlāk apstiprinājās: mums tika parādīts liels gods, proti, kapteiņleitnants, neskatoties uz to, ka ilgi nebija trenējies, lūdza atļauju savam kādreizējam fizkultūras skolotājam Mallenbrantam vēlreiz pa-vingrot vecajā labajā fizkultūras zālē. Du-bultstundas laikā, ar kuru kā parasti sestdienās beidzās nodarbības, viņš vispirms mums, pēc tam izlaiduma klases ģimnāzistiem, kuri otrajā stundā zālē vingroja kopā ar mums, nodemonstrēja, uz ko bija spējīgs.

Plecīgs, garu melnu spalvu apaudzis, pareizi veidots. Viņš bija no Mallenbranta aizņēmies tradicionālās sarkanās sporta biksītes, balto sporta krekliņu ar sarkano svītru uz krūtīm un tajā uzzīmēto burtu C. Kamēr viņš pārģērbās, ap viņu bija sapulcējies bariņš zēnu. Bira jautājumi: «. . . vai drīkst apskatīt tuvāk? Cik ilgi? Un ja nu? Bet mana brāļa draugs, viņš karo uz tor-pēdkuģa, saka . . .» Kapteiņleitnants pacietīgi atbildēja. Reizēm bez iemesla sākdams smieties, un viņa smiekli pielipa arī mums. Visa ģērbtuve zviedza; un tāpēc man dūrās acīs Mālke: viņš nesmējās, viņš bija aizņemts ar savu drēbju locīšanu un karinā-šanu.

Mallenbranta svilpe sauca mūs uz fizkultūras zāli, mēs nostājāmies zem stieņa. Kapteiņleitnants, Mallenbranta saudzīgi atbalstīts, vadīja stundu, bet tas nenozīmē, ka mums būtu nācies daudz nopūlēties, jo viņš nevis centās nodarbināt mūs, bet gan demonstrēja mums saulīti ar nolēcieniem žākļ-stājā. Izņemot Hotenu Zontāgu, vēl vienīgi Mālke spēja turēt viņam līdz, tikai nevienam nepatika skatīties, kā viņš krampjaini, saliektiem ceļgaliem izpildīja saulīti un žākļlē-cienu. Kad kapteiņleitnants sāka ar mums vingrojumus uz paklāja, Mālkes ādamābols vēl joprojām lēkāja un raustījās kā sadzelts. Kad mēs izpildījām līdakas lēcienu pāri septiņiem zēniem, kas bija jābeidz ar kūleni, Mālke sāniski nokrita uz paklāja un laikam izmežģīja kāju, jo ar pietūkušu potīti sēdēja zāles malā uz sola un tai laikā, kad izlaiduma klases zēni nāca uz stundu, bija pazudis pavisam. Mālke parādījās tikai tad, kad mēs ar viņiem spēlējām basketbolu, viņš pat guva trīs vai četrus grozus, bet mēs vienalga zaudējām.

Mūsu jaungotikas stila fizkultūras zāle izskatījās tikpat svinīga kā Jaunskotijas svētās Marijas kapela, tomēr nezaudējot arī moderni projektētas fizkultūras zāles lietišķo raksturu, šeit netrūka ne krāsainu ģipša skulptūru, ne baznīcas pompa, bet gaismas bija tieši tik daudz, cik Gusevska kungs bija paredzējis tai ieplūst pa platajiem logiem. Ja baznīcā pār visiem noslēpumiem nolija skaidrība, tad mēs vingrojām noslēpumainā puskrēslā: mūsu fizkultūras zālei bija smailarku logi, kuru ķieģeļu ornamentu starpā bija stikli, greznoti ar rozetēm un «zivju pūš|iem». Ja svētās Marijas kapelā upuri, pārvērtības un dievgalds spilgtajā gaismā vairāk atgādināja parastus ražošanas

procesus — dievmaizīšu vietā šeit tikpat labi varēja izdalīt durvju apkalumus, darbarīkus vai, kā kādreiz, fizkultūras rīkus, piemēram, nūjas un stafetes kociņus, — mūsu fizkultūras zāles mistiskajā gaismā tik vienkāršais desmitminūšu basketbola mačs, ar kuru abām komandām beidzās stunda, šķita svinīgs un aizraujošs, tas atgādināja priestera iesvētības vai konfirmāciju; un abu komandu nostāšanās krēslainās zāles galos notika it kā svētsvinīgā pazemībā. īpaši kad ārā spīdēja saule un kāds no tās stariem spēja izlauzties cauri pagalma koku lapotnei un smailarku logiem, bet mēs tajā pat laikā vingrojām uz riņķiem vai trapeces, tas kopā ar slīpi krītošo gaismu veidoja iespaidīgu efektu. Ja es labi papūlos, tad vēl šodien gara acīm redzu plecīgo kapteiņleitnantu mūsu ģimnāzijas sarkanajās sporta biksītēs viegli un plastiski vingrojam uz šūpojošās trapeces, viņa pēdas — viņš vingroja kailām kājām — bija skaisti nostieptas un grima vienā no slīpi krītošajiem zeltaini mirdzošajiem saules stariem, redzu viņa rokas — jo pēkšņi viņš karājas pie trapeces ar galvu uz leju — tveram šādu zelta putekļos ņirbošu gaismas strēli; tik skaisti vecmodīga bija mūsu fizkultūras zāle, pat ģērbtuvē gaisma iespīdēja pa smailarku logiem. Tāpēc arī ģērbtuvi mēs bijām iesaukuši par ģērbkambari.

Mallenbrants svilpa, un abām klasēm pēc spēles bija jānostājas ierindā, par godu kapteiņleitnantam jānodzied «Rītarasākāpjamkalnāfollerīfollerā», *tad* mūs atlaida uz ģērbtuvi. Un tūliņ atkal mēs apstājām kapteiņleitnantu. Vienīgi izlaiduma klases zēni bija mazāk uzmācīgi. Pēc tam kad kapteiņleitnants bija rūpīgi nomazgājis rokas un izmazgājis paduses pie krāna — dušu telpas mums nebija — , uzvilcis apakšve|u, iepriekš novilcis patapināto fizkultūras formu tā, ka mēs neko nedabūjām redzēt, viņam atkal nācās atbildēt uz skolēnu jautājumiem, to viņš arī darīja labsirdīgi smiedamies, pacietīgi raugoties mūsos no augšas; un tad, neatbildējis uz diviem jautājumiem, apklusa; rokas nedroši taustošas, sākumā apslēpti, tad pilnīgi atklāti tika kaut kas meklēts, arī zem sola, — «Acumirklīti, tūliņ būšu atpakaļ uz klāja!» — un zilajās formas biksēs, baltā kreklā, bez kurpēm, vienās zeķēs, kapteiņleitnants izspraucās cauri skolēnu un solu rindām, cauri zooloģiskā dārza smakai: šeit smirdēja kā plēsoņu krātiņā. Viņa apkaklīte bija vaļā, tā bija uzlocīta, lai varētu apsiet kaklasaiti un lentīti ar *to* man neizrunājamo ordeni. Pie Mallenbranta kabineta durvīm karājās fizkultūras stundu saraksts visai nedēļai. Kapteiņleitnants pieklauvēja un tūliņ arī vēra vaļā durvis.

Kurš gan cits, ja ne es nojautu, ka tam ir kaut kāds sakars ar Malki? Neesmu par to drošs, bet man šķiet, ka tūliņ vajadzēja, tūliņ vajadzēja skaļi kliegt, taču es neizdve-su ne skaņas: «Kur ir Mālke?» Arī Šilings nekliedza, Hotens Zontāgs, Vinters Kupka Ešs, neviens nekliedza: vēl vairāk, mēs turējām aizdomās nožēlojamo Bušmanu, puišeli, kurš pat pēc divpadsmit pļaukām vēl spēja smaidīt savu

mūžīgo, iedzimto smaidu.

Kad Mallenbrants savā pūkainajā peld-mētelī kopā ar pusapģērbto kapteiņleitnantu stāvēja ģērbtuvē un kliedza: « Kastoirizdarī-jis? Pieteikties!» — viņam priekšā tika pagrūsts Bušmans. Arī es kliedzu, ka vainīgais ir Bušmans, un pat biju spējīgs nepiespiesti nodomāt: protams, tas varēja būt tikai Bušmans, kurš gan cits, ja ne Bušmans.

Vienīgi kaut kur no ārpuses, kamēr Bušmanu no vairākām pusēm pratināja gan kapteiņleitnants, gan klases vecākais, man sāka niezēt pakausis. Niezēšana pastiprinājās, kad Bušmans dabūja pirmās pļaukas, jo pat pratināšanas laikā smaids negribēja pazust no viņa sejas. Kamēr ar redzi un dzirdi es gaidīju Bušmana vaļsirdīgo atzīšanos, augšpus kumbra man sāka rasties pārliecība: nu nu, vai tikai vainīgais nav bijis tasuntas!

Es jau vairs nešķielēju uz smaidošo Bušmanu un negaidīju no viņa nekādu skaidrību, jo Mallenbranta daudzās pļaukas sāka liecināt par zināmo nedrošību. Viņš jau vairs nerunāja par pazudušo priekšmetu, tikai kliedza pļauku starplaikā: «Izbeidz smaidīt, izbeidz! Es tev to smaidu aizdzīšu!»

Starp citu, Mallenbrantam tas tomēr neizdevās. Es nezinu, vai Bušmans šodien vēl ir starp dzīvajiem; viņam bija jāk|ūst par zobārstu, veterinārārstu vai palīgārstu Bušmanu — Heinijs Bušmans gribēja studēt medicīnu — , viņš būtu kļuvis par smaidošu doktoru Bušmanu; jo smaids tik ātri neizzūd, tas ir ilgstošs, pārdzīvo karus un naudas reformas, un jau toreiz, kad kapteiņleitnants ar neaizpogātu apkaklīti gaidīja uz pratināšanas iznākumu, tas bija pārāks par skolotāja Mallenbranta pļaukām.

Zagšus — kaut gan visu skatieni bija pievērsti Bušmanam — es sāku apskatīties pēc Mālkes, man pat nevajadzēja viņu meklēt, jo es zināju no galvas, kur viņš pielūdza svēto Mariju. Kārtīgi saģērbies, netālu 110 mums, tomēr ārpus burzmas, viņš pogāja ciet augšējo podziņu kreklam, kas, spriežot pēc piegriezuma un svītrainā auduma, varētu būt mantots no tēva. Viņš pūlējās aizpogāt kreklu tā, lai apslēptu savu raksturīgo pazīmi.

Neskatoties uz to, ka Mālkes ādamābols raustījās un žokļi kustējās, viņš tomēr izskatījās mierīgs. Nonācis pie secinājuma, ka kreklu virs ādamābola aizpogāt neizdosies, viņš izņēma no savas žaketes, kas vēl karājās uz āķa, saburzītu kaklasaiti. Mūsu klasē kaklasaites nebija nevienam. Abās vecākajās klasēs daži švīti valkāja muļķīgus tauriņus. Pirms divām stundām, kad kapteiņleitnants, uz paaugstinājuma stāvēdams, bija noturējis savu tik tēlaino runu, Mālkes apkaklīte vēl nebija aizpogāta, taču viņa žaketes kabatā jau atradās saburzītā kaklasaite 1111 gaidīja lielo izdevību.

Mālkes pirmizrāde ar kaklasaiti! Stāvot pa gabalu, vairāk jau formas pēc, pie mūsu ģērbtuves vienīgā, piedevām vēl netīrā spoguļa,

Mālke žņaudzīja ap kaklu savu raibo, kā man šķiet, bezgaumīgo lupatu, atlocīja atpakaļ apkaklīti, paraustīja vēlreiz kaklasaites pārāk lielo mezglu un teica klusā, bet uzsvērtā balsī tā, lai viņa vārdi pārskanētu vēl joprojām notiekošo pratināšanu un pļaukas, kuras Mallenbrants, neskatoties uz kapteiņleitnanta iebildumiem, vēl joprojām nenogurstoši raidīja Bušmana smaidīgajā sejā: «Varu derēt, ka Bušmans nav vainīgs. Bet vai Bušmana drēbes kāds ir pārmeklējis?»

Mālkes vārdi uzreiz atrada dzirdīgas ausis. Turklāt viņš runāja, stāvēdams pie spoguļa; kaklasaiti, viņa jauno triku, mēs ievērojām tikai vēlāk, un tā arī pārāk acīs nevienam nedūrās. Mallenbrants pašrocīgi pārbaudīja Bušmana kabatas, un viņam radās vēl viens iemesls sist pa Bušmana smaidošo seju, jo viņa žaketes abās kabatā? skolotājs atrada vairākas atplēstas prezervatīvu paciņas, Bušmans tos pārdeva vecāko klašu zēniem: viņa tēvs bija aptiekārs. Vairāk neko Mallenbrants neatrada, un kapteiņleitnants, ar vieglu rezignāciju balsī, savu virsnieka kaklasaiti siedams, apkaklīti atpakaļ locīdams un tukšo, iepriekš skaisti dekorēto vietu taustīdams, ieteica Mallenbrantam neņemt to tik nopietni: «Ordeni var aizstāt ar jaunu. Tas vēl nav pasaules gals, skolotāja kungs. Puišeļu palaidnības.»

Taču Mallenbrants lika aizslēgt gan fizkultūras zāles, gan ģērbtuves durvis un, diviem izlaiduma klases zēniem palīdzot, pārmeklēja mūsu kabatas un katru telpas stūrīti, kur varētu būt kaut kas paslēpts. Sākumā, juzdamies uzjautrināts, kapteiņleitnants viņam palīdzēja, tad kļuva nepacietīgs un izdarīja kaut ko tādu, ko neviens ģērbtuvē neiedrošinātos darīt: smēķēja cigaretes vienu aiz otras, nodeguļus samīdams uz linoleja un ar katru bridi kļūdams drūmāks, tad Mallenbrants klusējot piebīdīja viņam spļaujamtrauku, kas jau gadiem noputējis stāvēja blakus izlietnei un jau bija pārbaudīts, meklējot nozagto mantu.

Kapteiņleitnants nosarka kā skolnieks, izrāva tikko aizsmēķēto cigareti 110 viegli izliektās, runāt radušās mutes, pārtrauca smēķēšanu vispār, sakrustoja rokas uz krūtīm un sāka nervozi skatīties pulksteni, to darot ar īstu boksera kustību, ļaudams tam parādīties no piedurknes apakšas, viņš liku saprast, ka steidzas.

Kapteiņleitnants atvadījās, jau sākdams vilkt rokās cimdus un netālu no durvīm likdams saprast, ka šāds izmeklēšanas veids viņu nevar apmierināt, par šo nepatīkamo atgadījumu viņš ziņošot skolas direktoram, jo viņam pašam nenākot ne prāta ļaut sabojāt savu atvaļinājumu slikti audzinātiem zaļknābjiem.

Mallenbrants pasvieda vienam no izlaiduma klases skolēniem atslēgas, un zēns bija tik neveikls, ka, slēdzot vaļā ģērbtuves durvis, ļāva iestāties neveiklai pauzei.

Džordžs Orvels (īstajā vārdā Ēriks Blērs, 1903—1950) savā literārajā biogrāfijā piedzīvojis vairākas kulminācijas, kas bija par

cēloni dīvainiem pavērsieniem viņa radošajā ceļā.

Orvels dzimis un audzis Indijā. Tūlīt pēc pirmā pasaules kara viņu nosūta mācīties uz kādu privileģētu angļu koledžu — efejām apauguša mūra apņemtu konservatīvu mācību iestādi, kas likās nemanām, ka pasaulē jel kas būtu noticis. Orvelu nomāca un kaitināja šī smieklīgā liekulība. Viņš kaismīgi strīdējās par to, kāda nākotne sekos nule notikušajai katastrofai. Līdzšinējās vērtības, tradīcijas, ideāli vairs neiedvesa ne mazāko uzticību. Radikālisms ar spēcīgu cinisma piegaršu — tā varētu raksturot tolaik valdošo noskaņojumu. Un vēl netapušais prozaiķis ļāvās tam — pilnībā, bez iebildēm.

Pieci gadi, kurus Orvels kā koloniālās administrācijas kalpotājs pavadīja Birmā, daudz ko mainīja viņa uzskatos, cieši sasēja pretrunu mezglus, kurus rakstniekam neizdevās atraisīt līdz pat mūža beigām. Ierēdņa darbs kļuva par lielisku sociālās pieredzes skolu, nostiprināja pārliecību, ka vecā pasaule ir lemta bojāejai, ka tās krahs nav novēršams. Orvela pirmās grāmatas, kuras viņš sarakstīja, par pieticīgu atalgojumu strādādams Londonā par skolotāju un pārdevēju grāmatvei-kalā, ir nežēlīgi nievājošas. Un bezcerīgi rūgtas.

Orvels nīst sāta sajūtas izraisītu apmieru, nodomu un centienu nožēlojamo mietpilso-niskumu, gara un pilsoniskās vīrišķības nīkulību. Viens no XX gadsimta oriģinālākajiem satīriķiem jau ir sevi pieteicis. Tomēr viņa pozīciju nenoturība skaidri sazīmējama. Situācija pasaulē top arvien draudīgāka, no katra prasot izvēli fašisma un rietumu līderu noziedzīgā kūtruma priekšā. Bet Orvels svārstījās starp pretpoliem, izjūtot eiropiešu intelektuālim raksturīgo neizlēmību, vēsturiskais lūzuma punkts gan vilina, gan biedē.

Bija nepieciešama izeja, un to parādīja Spānija. Kā Interbrigādes cīnītājs Orvels aizstāvēja Spānijas republiku pie Barselonas; kad fašisti tomēr uzvarēja, viņš uzrakstīja dokumentālu grāmatu «Par godu Kataloni-jai», kas ir visas viņa daiļrades izpratnes atslēga. Še nav ne miņas no pašmocībām: Orvels zina, kādu cīņu prologs bija Spānijas traģēdija, uz kādu atbildību tā aicināja. Un tomēr šo grāmatu bija sarakstījis cilvēks, ko Spānija bija salauzusi. Uz visiem laikiem.

Būtu aplami apgalvot, ka Orvelu salauza tikai finmāls. Spānijā viņš pirmo reizi ieraudzīja, kas ir fašisms, un bija satriekts par redzēto. Spānijā viņš pārliecinājās, ka Staļina un Ježova metodes, ar kuru palīdzību tika apspiesta politiskā opozīcija republikas iekšienē, ir ļaunums, ko nevar attaisnot ne kara laika likumi, ne atsauces uz revolucionārās varmācības likumsakarīgumu. Orvelā, vēl vakar radikālī ar romantiskiem priekšstatiem par taisnīgo nākamības sabiedrību un sociālistiskām simpātijām, kuras nebalstīja vēstures likumu pamatīga pārzināšana, tīrīšanas, nāvessodi, nelikumības — tā laika skumjā realitāte — radīja šoku. Ne jau viņā vien, protams. Bet viņš nevarēja atlabt pēc šī sitiena. Kara laikā (1945) sarakstītā

grāmata «Dzīvnieku ferma» un pirms nāves pabeigtā otrā antiutopija «1984» — Spānijā un tūlīt pēc tās pārdomātā literārs rezultāts.

Ja runājam par šo darbu mākslinieciskо ciltsrakstu, vispirms atcerēsimies Sviftu, ne tik daudz «Guliveru», cik pie mums mazpazīstamo «Pasaku par mucu». Orvela «Dzīvnieku ferma» arī ir filozofiska pasaka, kurā viegli pazīstam reālus pavisam nesenas vēstures notikumus un personāžus. Daudzkārt mēģināts šo garstāstu saistīt tikai ar mūsu vēsturi, taču šādi pūliņi ir tendenciozi, pat vairāk — tie noplicina autora ieceri.

Orvels ir sarakstījis līdzību par despotismu un nebrīvi, kas izaug no cildenām idejām, kad šīs idejas rupji izkropļo tirāni, parazitēdami uz objektīviem sarežģījumiem, neizbēgamām pretrunām un dzīvas vēstures sāpju ceļiem. Nenoliedzami, viņš bija neobjektīvs. Taču neobjektivitāte izpaudās ne jau tai apstāklī, ka viņa darbu personāžu prototipi būtu pelnījuši, ka viņus attēlo citādus. Tādiem pārmetumiem nav nopietna pamata, jo pūliņi sazīmēt Orvela personāžos pilnīgi konkrētus cilvēkus, kuru vārdi palikuši mūsu gadsimta hronikās, ir visai patvaļīgi.

Orvela neobjektivitāte izpaužas citādi: izmantojot sižetā faktus, kas ņemti no 20.—30. gadu dramatiskās hronikas, viņš tos interpretējis tik nežēlīgi viennozīmīgi, ka to grūti piedēvēt vienīgi žanra prasībām. «Dzīvnieku ferma» ir satīriska alegorija, kurā atbalsojas gan «kristāla nakts» Vācijā, kad Hitlers iznīcināja savus bijušos sabiedrotos un potenciālos konkurentus, gan nežēlīgās akcijas pret spāņu anarhistiem laikā, kad republika bija jāaizstāv, apvienojot visus tās atbalstītāju spēkus, gan 1937. gada Maskavas procesi. Notikumi ir tīši sablīvēti, vēsturisko personu vaibsti apzināti sajaukti, un mūsu priekšā ir nomācoša, uzvaroša patvaļa, kas ir pat ne galvenais, bet gan vienīgais dzīves saturs.

Atceroties divu karu starplaiku reālijas pasaulē, šādai koncepcijai nevar piekrist. Diez vai ir nepieciešamība to tik detalizēti izklāstīt mūsdienu lasītājam, kuram ir pietiekoši skaidrs priekšstats par to laiku — ar visām tā traģēdijām, bet arī ar milzīgo cīņas spriegumu —, kurā tika lemti tūkstošiem konkrētu cilvēku un arī visas cilvēces liktenis.

«Dzīvnieku ferma» nav jāuztver kā rūgta vīpsna par nepiepildījušos sapni — vienlīdzības un laimes valstību —, kaut autors savam darbam piešķīris tieši šādu jēgu. Nodoms un rezultāts gājuši šķirtus ceļus: Orvela satīra ir nāvējoša visiem demagogiem un politiskiem avantūristiem, lai kādās drānās viņi būtu tērpti. Tā brīdina visus lētticīgos, visus, kas pārlieku ļaujas entuziasmam, neņemdami vērā reālijas. Vairāk nekā četrdesmit gadus pēc Orvela grāmatas iznākšanas viņa satīrai joprojām netrūkst mērķu, un viņa darbs saglabā savu dzīvo klātbūtni mūsdienu literatūrā.

ALEKSEJS ZVEREVS, filoloģijas zinātņu doktors (Maskava)

^

DZORDZS ORVELS DZĪVNIEKU FERMA

Tulkojusi SILVIJA BRICE

PASAKA

Pirmā nodaļa

Misters Džonss, Muižas fermas īpašnieks, aizslēdza uz nakti vistu kūtiņas, taču bija pārāk piedzēries, lai atcerētos, ka jāaizver arī mazās lūciņas durvju apakšā. Vējluktura gaismas aplim zvārojoties šurpu turpu, viņš aizklunkuroja pāri pagalmam, pie sētas durvīm norāva zābakus, virtuves pieliekamajā ielaida sev no mucas pēdējo alus glāzi un devās uz gultu, kur jau krāca misis Džonsa.

Tiklīdz guļamistabā nodzisa gaisma, visās fermas ēkās sacēlās trauksmaina rosīšanās un plivināšanās. Dienā bija izplatījusies vēsts, ka vecais Majors, godalgotais vidējās baltās šķirnes vepris, iepriekšējā naktī esot redzējis dīvainu sapni un vēloties darīt to zināmu pārējiem dzīvniekiem. Bija norunāts, ka tiem visiem jāsapulcējas lielajā šķūnī, tikko nebūs šaubu, ka misters Džonss ir prom. Veco Majoru (tā viņu aizvien dēvēja, kaut gan izstādē viņš bija piedalījies ar vārdu Villingdonas Skaistulis) fermā cienīja tik ļoti, ka jebkurš bija gatavs zaudēt stundiņu miega, lai dzirdētu, kas viņam sakāms.

Lielā šķūņa vienā galā, uz tādas kā paaugstinātas platformas,

Majors jau bija ierīkojies savā salmu guļvietā zem luktura, kas karājās pie sijas. Viņš bija divpadsmit gadu vecs un pēdējā laikā visai pieņēmies miesās, tomēr aizvien vēl bija cūka ar majestātisku ārieni, pēc izskata gudrs un labsirdīgs, neraugoties uz to, ka nekad nebija apgriezti viņa ilkņi. Drīz sāka ierasties pārējie dzīvnieki un sāka ierīkoties pēc iespējas ērtāk, katrs savā, citādā veidā. Pirmie ieradās visi trīs suņi — Blūbela, Džesija un Pinčers, bet pēc tam — cūkas, kuras iekārtojās salmos pašā paaugstinājuma priekšā. Vistas satupās uz palodzēm, baloži uzlaidās uz jumta spārēm, aitas un govis nogūlās aiz cūkām un ņēmās gremot gremokli. Abi vezumnieki, Bokseris un Dābolīte, ienāca reizē, soļodami ļoti lēnām un gaužām piesardzīgi likdami pie zemes savas milzīgās, vilnainās kājas — ja nu salmos paslēpies kāds mazs dzīvnieciņš. Dābolīte bija drukna, mātišķīga ķēve, kura tuvojās pusmūžam un pēc ceturtā kumeļa tā arī vairs nebija īsti atguvusi agrāko figūru. Bokseris bija milzu dzīvnieks, gandrīz astoņpadsmit plaukstu augsts un tik stiprs kā jebkuri divi parasti zirgi kopā. Balta svītra pār purnu piešķīra viņam nedaudz padumju izskatu, un patiesībā viņš arī nebija izcili gudrs, taču visi kā viens cienīja viņu par nosvērto raksturu un pārvarīgajām darbaspējām. Pēc zirgiem ieradis Mjūriela, baltā kaza, un Bendžamins, ēzelis, Bendžamins bija visvecākais dzīvnieks fermā, turklāt visnīgrākais. Viņš reti runāja, un, ja tomēr pavēra muti, tad parasti tādēļ, lai izmestu kādu cinisku

piezīmi, — viņš, piemēram, mēdza teikt, ka Dievs esot devis viņam asti, lai būtu ar ko atgaiņāties no mušām, bet,ka viņš nu gan labāk iztiktu kā bez astes, tā bez mušām. Viņš vienīgais no visiem fermas dzīvniekiem nekad nesmējās. Jautāts pēc iemesla, viņš parasti atteica, ka nekā smieklīga neredzot. Tomēr, atklāti to neatzīdams, viņš bija pieķēries Bokserim; nelielajā aplokā aiz augļudārza abi parasti pavadīja kopā svētdienas, ganīdamies viens otram līdzās un nepārmīdami ne vārda.

Abi zirgi bija nule nogūlušies, kad šķūnī rindiņā ietecēja pīlēnu perējums, kam bija pazudusi māte; tie vārgi čiepstēja un klīda šurpu turpu, lai atrastu kādu vietiņu, kur tos nesamīdītu. Dābolīte aplika tiem apkārt savu lielo priekškāju gluži kā valni, pīlēni saritinājās šai lokā un uz vietas aizmiga. Pēdējā mirklī, košļādama cukurgraudu, klīrīgiem sīkiem solīšiem ietipināja Mollija, dumjā, skaistā, baltā ķēve, kas parasti vilka mistera Džonsa divriču. Viņa apsēdās gandrīz vai pašā priekšā un sāka vilnīt savas baltās krēpes, cerēdama, ka piesaistīs uzmanību sarkanajām lentītēm, kas tajās iepītas. Pats pēdējais atnāca kaķis, kurš, kā parasti, apskatījās pēc vissiltākās vietiņas un beidzot iespraucās starp Bokseri un Dābolīti; tur viņš apmierināti murrāja visu Majora runas laiku, neklausīdamies nevienā pašā vārdā, ko tas saka.

Tagad klāt bija visi dzīvnieki, izņemot Mozu, pieradināto kraukli, kurš gulēja laktā aiz sētas durvīm. Ieraudzījis, ka visi ērti ierīkojušies un vērīgi gaida, Majors nokremšļojās un iesāka:

— Biedri, jūs jau būsiet dzirdējuši par dīvaino sapni, kuru es viņnakt redzēju. Bet pie sapņa es nonākšu vēlāk. Vispirms man sakāms kas cits. Es tiešām nedomāju, biedri, ka būšu starp jums vēl daudzus mēnešus ilgāk, un, pirms mirstu, uzskatu par savu pienākumu darīt jums *zināmu* gudrību, kuru esmu iemantojis. Man ir bijusi gara dzīve, man ir bijis daudz laika domāt, vienatnē guļot savā aizgaldā, un es, manuprāt, drīkstētu teikt, ka pazīstu dzīvi uz šīs zemes tikpat labi kā jebkurš dzīvnieks, kas šobrīd uz tās mīt. Tieši par to es vēlos ar jums runāt.

Tātad, biedri, kāds ir mūsu dzīves raksturs? Atzīsim nu: mūsu *dzīve* ir nožēlojama, pūliņu pilna un īsa. Mēs piedzimstam, mums dod tikai tik daudz barības, lai mēs neizlaistu garu, un tiem no mūsu vidus, kas spējīgi, liek strādāt līdz vispēdīgajam spēka atomam; un tai pašā mirklī, kad mūsu lietderība ir galā, mūs pretīgā nežēlībā nokauj. Neviens dzīvnieks Anglijā, sasniedzis gada vecumu, nezina, ko nozīmē laime vai vaļas brīdis. Neviens dzīvnieks Anglijā nav brīvs. Dzīvnieka dzīve ir posts un verdzība: tā ir tīra patiesība.

Bet vai tā būtu vienkārši daļa no dabas kārtības? Vai tas ir tāpēc, ka mūsu zeme ir tik nabadzīga, ka nespēj *nodrošināt* pienācīgu dzīvi tiem, kas tajā dzīvo? Nē, biedri, tūkstoškārt nē! Anglijas augsne ir auglīga, tās klimats ir labs, tā spēj pārpilnībā apgādāt ar barību daudzkārt lielāku dzīvnieku skaitu nekā to, kas pašlaik te mājo. Mūsu ferma viena pati spētu *uzturēt* duci zirgu, divdesmit govju, simtiem aitu — un tie visi dzīvotu tādās ērtībās un cieņā, kādas mēs šobrīd diez vai varam iedomāties. Tad kādēļ gan mēs paliekam šai *nožēlojamā* stāvoklī? Tādēļ, ka gandrīz visus mūsu darba augļus ir nozaguši cilvēki.

Tur, biedri, ir atbilde visām mūsu problēmām. Tā koncentrējas vienā vārdā — Cilvēks. Cilvēks ir vienīgais īstais ienaidnieks, kas mums ir. Novāksim no skatuves Cilvēku, un bada un pārpūles galvenais cēlonis būs iznīcināts uz visiem laikiem.

Cilvēks ir vienīgā būtne, kas patērē neražojot. Viņš nedod pienu, nedēj olas, viņš ir par vāju, lai vilktu arklu, viņš nespēj paskriet gana ātri, lai noķertu trušus. Tomēr viņš ir visu dzīvnieku kungs. Viņš liek tos pie darba, atdod tiem tikai nieka mazumiņu, kas neļauj nosprāgt badā, un visu pārējo patur pats. Mēs grūtā darbā aparam zemi, mūsu mēsli dara to auglīgu, un tomēr mūsu vidū nav neviena, kam piederētu kas vairāk par paša ādu. Jūs, govis, ko es redzu te savā priekšā, cik tūkstošus galonu piena jūs esat devušas pēdējā gada laikā? Un kas notika ar pienu, kuram būtu jāizaudzē veselīgi teļi? Vispēdējā lāsīte salija mūsu ienaidnieku rīkles. Un jūs, vistas, cik olu jūs esat izdējušas pēdējā gadā, un no cik olām tad izšķīlās cālēni? Visas pārējās nonāca tirgū, lai ienestu naudu Džonsam un viņa ļaudīm. Un tu, Dābolīt, kur ir tie četri kumeļi, kurus tu dzemdēji un kuriem vajadzēja kļūt par balstu un prieku tavās vecumdienās? Visus pārdeva gada vecumā — nevienu no tiem tu vairs nekad neredzēsi. Ko tu jelkad esi saņēmusi kā atmaksu par četrām radībām un nostrādāšanos tīrumā — izņemot niecīgo barības devu un steliņģi?

Un pat tām nožēlojamām dzīvēm, kādas dzīvojam mēs, netiek ļauts sasniegt dabiskās beigas. Par sevi es nekurnu, jo esmu viens no laimīgajiem. Man ir divpadsmit gadu un ir bijis pēri par četrsimt bērnu. Tāda ir cūkas dabiskā dzīve. Taču beigās neviens dzīvnieks neizbēg no nežēlīgā naža. Jūs, jaunie barokļi, kas sēžat te manā

priekšā, — nepaies ne gads, kad ikviens no jums izbrēks savu dzīvību uz kaujamā bluķa. Pie šīm šausmām jānonāk mums visiem — govīm, cūkām, vistām, aitām, katram. Pat zirgiem un suņiem nav labāks liktenis. Bokser, tai pašā dienā, kad tavi varenie muskuļi zaudēs spēku, Džonss pārdos tevi uzpircējam, kurš pārgriezīs tev rīkli un izvārīs tevi medību suņiem. Runājot par suņiem — kad tie kļūst veci un bezzobaini, Džonss piesien tiem pie kakla ķieģeli un noslīcina tos tuvākajā dīķī.

Un tāpēc, biedri, — vai nav skaidrs kā diena, ka viss ļaunums mūsu dzīvē ceļas no cilvēcisko būtņu tirānijas? Jātiek tikai vaļā no Cilvēka, un mūsu darba augļi piederētu mums pašiem. Gandrīz vai vienā naktī mēs varētu kļūt bagāti un brīvi. Kas tad mums jādara? Nu protams — dienu nakti visiem spēkiem jādarbojas, lai *gāztu* cilvēku dzimumu! Te būs mana vēsts jums, biedri: Sacelšanās! Es nezinu, kad šī Sacelšanās pienāks, varbūt pēc nedēļas vai pēc *simt* gadiem, taču tikpat droši, kā redzu šos salmus sev zem kājām, es zinu — agrāk vai vēlāk tiks nodibināta taisnība. Nenovērsiet no tā savu skatienu, biedri, visā savas dzīves īsajā atlikumā! Un, galvenais — nododiet šo manu vēsti tālāk *tiem,* kas nāks pēc *jums,* lai nākamās paaudzes turpinātu cīņu līdz pat uzvarai.

Un atcerieties, biedri, jūsu apņēmība nekad nedrīkst sašķobīties. Nekādi argumenti nedrīkst jūs maldināt. Nekad neklausieties, ja dzirdat runājam, ka Cilvēkam un dzīvniekiem esot kopīgas intereses, ka viena labklājība esot arī otru labklājība. Tas viss ir meli. Cilvēks nekalpo nekādas citas būtnes interesēm kā vien pats savējām. Un starp mums, dzīvniekiem, lai valda pilnīga vienprātība, pilnīgs biedriskums cīņā. Visi cilvēki *ir* ienaidnieki. Visi dzīvnieki ir biedri.

Sai brīdī izcēlās šausmīga kņada. Kamēr Majors runāja, no savām alām bija izlīdušas četras lielas žurkas, kuras nu sēdēja uz pakaļpusēm, klausīdamās viņā. Suņi bija tās pēkšņi pamanījuši, un tikai zibenīgi iešaudamās alās, žurkas izglāba sev dzīvību. Majors pacēla priekškāju, pieprasīdams klusumu.

— Biedri, — viņš teica, — te ir kāds jautājums, kas jāizšķir. Savvaļas radījumi, piemēram, žurkas un truši — vai tie ir mūsu draugi vai ienaidnieki? Liksim uz balsošanu. Izsaku sapulcei jautājumu: vai žurkas ir biedri?

Balsošana notika nekavējoties, un ar lielum lielu balsu vairākumu tika izlemts, ka žurkas ir biedri. Bija tikai četri, kas domāja citādi — visi trīs suņi un kaķis, kurš, kā atklājās vēlāk, bija balsojis abās pusēs. Majors turpināja:

— Man vairs ir maz kas sakāms. Atkārtošu vienīgi — aizvien atcerieties savu pienākumu būt ienaidā ar Cilvēku un ar visiem viņa paradumiem. Katrs, kas staigā uz divām kājām, ir ienaidnieks. Katrs, kas staigā uz četrām kājām vai ir ar spārniem, ir draugs. Un tāpat

atcerieties arī, ka, cīnoties pret Cilvēku, mēs nedrīkstam sākt viņam līdzināties. Pat tad, kad būsiet viņu uzvarējuši, nepārņemiet viņa netikumus. Neviens dzīvnieks nekad nedrīkst dzīvot mājā vai gulēt gultā, vai nēsāt apģērbu, vai dzert alkoholu, vai smēķēt tabaku, vai pieskarties naudai, vai nodarboties ar tirdzniecību. Visi Cilvēka paradumi ir ļauni. Un, galvenais — neviens dzīvnieks nekad nedrīkst pakļaut tirānijai pats savus līdziniekus. Vāji vai spēcīgi, gudri vai vientiesīgi — mēs visi esam brāļi. Neviens dzīvnieks nekad nedrīkst nogalināt otru dzīvnieku, Visi dzīvnieki ir vienlīdzīgi.

Un tagad, biedri, es jums pastāstīšu par savu viņnakts sapni. Nevaru jums šo sapni aprakstīt. Tas bija sapnis par zemi, kāda tā būs, kad pazudīs Cilvēks. Taču tas atgādināja man kaut ko senaizmirstu. Daudzus gadus atpakaļ, kad es biju mazs ruksītis, mana māte un pārējās sivēnmātes mēdza dziedāt senu dziesmu, kurai zināja vienīgi melodiju un pirmos divus vārdus. Bērnībā es šo melodiju zināju, bet tā jau izsenis bija izkritusi man no prāta. Taču viņnakt sapnī tā atkal uzpeldēja atmiņā. Un, vēl vairāk, atmiņā uzpeldēja arī dziesmas vārdi — vārdi, kurus, kā esmu pārliecināts, dziedāja dzīvnieki sen atpakaļ un kuri bija zuduši jau daudzu paaudžu atmiņai. Tagad es nodziedāšu jums šo dziesmu, biedri. Es esmu vecs, un balss man ir aizsmakusi, taču, kad būšu iemācījis jums melodiju, jūs paši varēsiet nodziedāt to labāk. Tā saucas «Angļu zvēri».

Vecais Majors nokremšļojās un sāka dziedāt. Kā jau viņš teica, balss bija aizsmakusi, taču viņš dziedāja pietiekami labi, un melodija bija satraucoša — kaut kas vidējs starp «Klementīni» un «Kukaraču». Vārdi bija šādi:

Angļu zvēri, īru zvēri,
Zvēri visā pasaulē,
Klausieties nu priecas *vēsti:*
Zelta laiks ir nākotnē!
Agri, vēlu — nāks tā diena,
Kad *tiks tirāns Cilvēks gāzts.*
Angļu zemes dāsnos *laukus Tikai zvēru* pēdas Ielās.
Riņķi pazudīs no nāsīm,
Ilksis nometīsim mēs,
Laužņus, piešus grauzīs rūsa,
Pātagas vairs neplīksķēs.
Viss, kas vien tik sapņos *rādās:*
Kvieši, mieži, auzas, siens,
Pupas, āboliņš *un* bietes,
Piederēs mums kādudien.
Angļu zemes lauki staros,
Dzidrum *dzidri strauti līs,*
Salda vēsma šalks tai dienā,

Kas mums brīvi atnesīs.
Mums ir jāstrādā tai dienai.
Kaut šis darbs mums nāvi *nes;*
Govīm, *zirgiem,* zosīm, *vistām Jāpūlas priekš nākotnes.*
Angju zvēri, *īru zvēri,*
Zvēri visā pasaulē,
Klausieties un vēstiet tālāk:
Zelta laiks ir nākotnē![5]

Dziedot šo dziesmu, dzīvnieki nonāca gluži nevaldāmā uzbudinājumā. Majors vēl nebija īsti ticis līdz beigām, kad viņi sāka dziedāt paši. Pat visdumjākie jau bija uztvēruši melodiju un dažus vārdus, toties apķērīgākie — cūkas un suņi—iemācījās visu dziesmu no galvas pāris minūšu laikā. Un tad, pēc nedaudziem iepriekšējiem mēģinājumiem, visa ferma varenā unisonā skaļi uzsāka «Angļu zvērus». Govis to māva, suņi to gaudoja, aitas to blēja, zirgi to zviedza, pīles to pēkšķēja. Dziesma visus tā iejūsmināja, ka viņi neatņemdamies nodziedāja to piecas reizes pēc kārtas un būtu turpinājuši visu nakti, ja netiktu iztraucēti.

Troksnis nelaimīgā kārtā uzmodināja misteru Džonsu, kurš izlēca no gultas pilnā pārliecībā, ka pagalmā ir lapsa. Viņš pagrāba šauteni, kas aizvien stāvēja guļamistabas kaktā, un iedrāza tumsā lādiņu sestā numura skrošu. Skrotis ieurbās šķūņa sienā, un sapulce mudīgi izbeidzās. Visi bēgšus glābās katrs savā guļvietā. Putni salēca laktās, dzīvnieki ierīkojās salmos, un visa ferma acumirklī iegrima miegā.

Otrā nodaļa

Trīs naktis vēlāk vecais Majors miegā mierīgi nomira. Viņu apglabāja augļudārza malā.

Tas bija pašā marta sākumā. Nākošo triju mēnešu laikā valdīja varena, slepena rosība. Fermas gudrākajiem dzīvniekiem Majora runa bija pavērusi pilnīgi jaunu skatu uz dzīvi. Viņi nezināja, kad notiks Majora pareģotā Sacelšanās, viņiem nebija nekāda pamata domāt, ka tas būs pašu dzīves laikā, taču viņi skaidri saprata, ka viņu pienākums ir tai gatavoties. Citu apmācīšanas un organizēšanas darbs, dabiski, pienācās cūkām, kuras visi atzina par visgudrākajiem dzīvniekiem. Paši pārākie no cūku vidus bija divi jauni vepri, vārdā Sniedziņš un Napoleons, kurus misters Džonss audzēja pārdošanai. Napoleons bija liels diezgan nikna izskata Berkšīras vepris, vienīgais berkšīriefis fermā, ne pārāk labs runātājs, taču izdaudzināts par to, ka aizvien panāca savu. Sniedziņš bija žirgtāka cūka nekā Napoleons, ar veiklāku valodu un atjautīgāks, taču, kā tika uzskatīts, viņam nebija tik nopietns raksturs. Visi pārējie cūktēviņi fermā bija barok|i. Visslavenākais no tiem bija mazs, tukls ruksis vārdā Kviecējs, ar gaužām apaļiem vaigiem, mirkšķīgām ačelēm, veiklām kustībām un spalgu balsi. Viņš bija lielisks runātājs un, strīdoties par kādu sarežģītu

jautājumu, mēdza lēkāt šurpu turpu un vicināt astes gredzenu, kas nez kādēļ iedarbojās ļoti pārliecinoši. Pārējie teica par Kviecēju, ka viņš spētu pataisīt melnu par baltu.

Sie trīs bija izstrādājuši vecā Majora mācības par pabeigtu domāšanas sistēmu, kurai deva Animālisma vārdu. Vairākus vakarus nedēļā, pēc tam kad misters Džonss bija iemidzis, viņi noturēja šķūnī slepenas sapulces, kurās izskaidroja Animālisma principus pārējiem. Sākumā viņi sastapās ar gaužu muļķību un apātiju. Daži dzīvnieki runāja par lojalitātes pienākumu pret misteru Džonsu, kuru dēvēja par «Saimnieku», vai izteica vientiesīgas piezīmes, piemēram: «Misters Džonss mūs baro. Nebijis viņa, mums būtu jānomirst badā.» Citi uzdeva tādus jautājumus kā: «Kāpēc mums būtu jāuztraucas par to, kas notiks, kad mēs jau būsim miruši?» vai: «Ja jau šī sacelšanās notiks tik un tā, tad kāda starpība, vai mēs darbojamies tās labā vai ne?», un cūkām bija visai sarežģīti ieskaidrot viņiem, ka tāda nostāja ir gluži pretēja Animālisma garam. Vismuļķīgākos jautājumus uzdeva Mollija, baltā ķēve. Pats pirmais, ko viņa pavaicāja Sniedziņam, bija: — Vai pēc Sacelšanās cukurs vēl būs?

— Nē, — Sniedziņš stingri noteica. — Mums nav līdzekļu, lai šai fermā ražotu cukuru. Turklāt cukurs tev nemaz nav vajadzīgs. Tev būs tik daudz auzu un siena, cik vien gribēsi.

— Un vai man joprojām atļaus nēsāt krēpēs lentītes? — Mollija jautāja.

— Biedrene, — Sniedziņš atteica, — šīs lentes, kurām tu tik ļoti esi pieķērusies, ir verdzības simbols. Vai tu nespēj saprast, ka brīvība ir vairāk vērta nekā lentes?

Mollija piekrita, taču neizklausījās sevišķi pārliecināta.

Cūkām nācās izcīnīt pat vēl smagāku cīņu, lai atspēkotu melus, ko izplatīja Mozus, pieradinātais krauklis. Mozus, būdams sevišķs mistera Džonsa mīlulis, bija spiegs un mēlnesis, taču reizē arī veikls runātājs. Viņš sacījās zinām, ka esot tāda noslēpumaina zeme, ko saucot par Cukurkarameļu Kalnu, un tur pēc nāves nonākot visi dzīvnieki. Tā atrodoties kaut kur augstu debesīs, kādu gabaliņu aiz mākoņiem, teica Mozus. Cukurkarameļu Kalnā svētdiena esot septiņas dienas nedēļā, dābols esot pilnbriedā visu cauru gadu, un cukurgraudi un linsēklu plāceņi augot taisni dzīvžogos. Dzīvnieki nevarēja Mozu ciest, jo tas tikai tenkoja un nemaz nestrādāja, tomēr daži no viņiem noticēja Cukurkarameļu Kalna pastāvēšanai, un cūkām bija jāstrīdas bez sava gala, lai pārliecinātu viņus, ka tādas vietas nemaz nav.

Visuzticamākie viņu mācekļi bija abi vezumnieki, Bokseris un Dābolīte. 5iem abiem nācās ļoti grūti izdomāt kaut ko pašiem, taču, reiz atzinuši cūkas par saviem skolotājiem, viņi sūktin uzsūca visu, ko viņiem teica, un ar vienkāršiem pamatojumiem pārstāstīja to pārējiem dzīvniekiem. Viņi pastāvīgi ieradās slepenajās sapulcēs šķūnī un vadīja

«Angļu zvēru» dziedāšanu, ar ko sapulces allaž beidzās.

Taču Sacelšanās izrādījās veicama daudz agrāk un vieglāk, nekā varētu gaidīt. Aizritējušos gados misters Džonss, kaut arī cietsirdīgs saimnieks, bija bijis spējīgs fermeris, bet pēdējā laikā viņam bija uzbrukušas nedienas. Zaudējis naudu kādā prāvā, viņš pagalam sašļuka un nodevās dzeršanai cītīgāk, nekā tas būtu nācis viņam par labu. Lāgiem viņš veselām dienām mēdza zvilnēt virtuvē savā Vindzoras krēslā, lasīdams avīzes, dzerdams un šad tad iebarodams

Mozu ar alū izmērcētām maizes garozām. Viņa kalpi bija slinki *un* negodīgi, lauki aizauguši nezālēm, ēkām labojami jumti, žogi pamesti novārtā, un dzīvnieki cieta badu.

Pienāca jūnijs, un siens bija turpat vai pļaujams. Vasaras saulgriežu svētkos, kas iekrita sestdienā, misters Džonss aizbrauca uz Villingdonu *un* «Sarkanajā Lauvā» tā piedzērās, ka neatgriezās mājās līdz pat svētdienas pusdienlaikam. Kalpi rīta agrumā bija izslaukuši govis un pēc tam aizgājuši trušu medībās, nerūpēdamies par to, ka jāpabaro dzīvnieki. Pārbraucis mājās, misters Džonss nekavējoties nolikās gulēt uz viesistabas dīvāna, uzklājis uz sejas «Pasaules Jaunumus», un tādēļ, kad pienāca vakars, dzīvnieki vēl aizvien bija nebaroti. Pēdīgi viņi vairs nespēja izturēt. Viena no govīm ar ragiem uzlauza klēts durvis, un visi dzīvnieki ķērās klāt apcirkņiem. Tieši tobrīd misters Džonss pamodās. Nākamajā mirklī viņš kopā ar četriem vīriem jau bija klētī ar pātagām rokā un zvetēja uz visām pusēm. Tas nu gāja pāri izsalkušo dzīvnieku spēkiem. Pilnīgā vienprātībā, lai gan nekas tāds iepriekš nebija norunāts, viņi metās virsū saviem mocītājiem. Džonss un viņa vīri pēkšņi apjēdza, ka tiek badīti un spārdīti no visām pusēm. Viņi vairs nepagalam nebija stāvokļa noteicēji. Nekad agrāk viņi netika redzējuši, ka dzīvnieki šādi uzvestos, un negaidīti sadumpojušies radījumi, kurus viņi bija pieraduši dauzīt un vārdzināt, kā vien iepatīkas, pārbiedēja viņus gandrīz vai līdz nāvei. Pēc maza brītiņa viņi atmeta ar roku aizstāvēšanās mēģinājumiem un ņēma kājas pār pleciem. Mirkli vēlāk visi pieci pilnā sparā laidās lapās pa lauku ceļu, kas veda uz lielceļu, bet dzīvnieki uzvaras priekā dzinās viņiem pakaļ.

Misis Džonsa paskatījās ārā pa guļamistabas logu, ieraudzīja, kas notiek, steigšus iesvieda ceļasomā pāris mantu un aizlavījās no fermas pa citu ceļu. Mozus nolēca no savas laktas un, skaļi ķērkdams, aizlaidās viņai nopakaļ. Pa to laiku dzīvnieki bija aiztrenkuši Džonsu un viņa kalpus līdz lielceļam un aizcirtuši aiz viņiem piecbaļķu vārtus. Un tā nu, pirms viņi vēl bija īsti aptvēruši, kas notiek, Sacelšanās bija sekmīgi īstenota: Džonss bija padzīts, un Muižas ferma piederēja viņiem.

Pirmās piecas minūtes dzīvnieki tikpat kā nespēja noticēt savai veiksmei. Pirmais, ko viņi pasāka, bija — pilnā sastāvā noaulekšot

visapkārt gar fermas robežām, it kā lai galīgi pārliecinātos, ka šeit nekur vairs neslēpjas neviena cilvēciska būtne; tad viņi drāzās atpakaļ uz fermas ēkām, lai iznīcinātu nīstās Džonsa valdīšanas pēdējās paliekas. Tika uzlauzts zirglietu šķūnītis staļļu galā; laužņi, deguna riņķi, suņu ķēdes, nežēlīgie naži, ar kuriem misters Džonss parasti kastrēja sivēnus un jērus, — tas viss tika sasviests akā. Groži, pavadas, acu aizsegi, pazemojošās auzu tarbas līdz ar gružiem tika iemesti ugunskurā, kas dega pagalmā. To pašu izdarīja ar pātagām. Visi dzīvnieki lēkāja no prieka, redzēdami, kā pātagas nozūd liesmās. Sniedziņš iemeta ugunī arī lentītes, ar kurām tirgus dienās parasti tika izrotātas zirgu krēpes un astes.

— Lentes, — viņš teica, — varētu uzskatīt arī par apģērbu, kas ir cilvēciskas būtnes pazīme. Visiem dzīvniekiem jāstaigā kailiem.

Bokseris, to padzirdējis, atnesa mazo salmu cepurīti, kuru nēsāja vasarā, lai nelaistu pie ausīm mušas, un iesvieda to ugunī pakaļ visam pārējam.

Gluži īsā laikā dzīvnieki bija iznīcinājuši itin visu, kas viņiem atgādināja par misteru Džonsu. Tad Napoleons aizveda viņus atpakaļ uz klēti un katram izsniedza divkāršu labības devu, turklāt pa diviem cepumiem katram sunim. Tad viņi septiņas reizes no vietas nodziedāja «Angļu zvērus» no viena gala līdz otram, pēc tam ierīkojās naktsguļai un gulēja tā, kā vēl nekad.

Viņi tomēr pamodās, kā parasti, rītausmā un, atcerējušies brīnišķīgo notikumu, visi kopā joņoja ārā uz ganībām. Gabaliņu tālāk ganībās bija paugurs, no kura pavērās skats uz fermas lielāko daļu. Dzīvnieki uzdrāzās paugura virsotnē un vērās visapkārt dzidrajā rīta gaismā. Jā, tas piederēja viņiem, — viss, ko vien varēja saskatīt, piederēja viņiem! Sīs domas iedvestajā ekstāzē viņi lēkāja riņķī, milzīgiem sajūsmas lēcieniem šāvās gaisā. Viņi valstījās rasā, pilnām mutēm plūca saldo vasaras zāli, spēra gaisā melnās zemes pikas un vilka nāsīs tās rūgteno smaržu. Tad viņi devās pārbaudes apstaigā pa visu fermu un mēmā sajūsmā aplūkoja aramzemi, siena pļavu, augļudārzu, dīķi, krūmāju. Šķita, ka nekad agrāk tas viss nebūtu redzēts, un pat tagad viņi tikai ar pūlēm spēja noticēt, ka viss ir viņu pašu.

Pēc tam dzīvnieki rindiņā devās atpakaļ uz fermas ēkām un klusēdami apstājās ārpusē pie saimniekmājas durvīm. Arī tā bija viņu, taču iekšā iet viņi baidījās. Tomēr pēc mirkļa Sniedziņš un Napoleons ar pleciem atgrūda vajā *durvis, un* dzīvnieki virtenē devās iekšā, soļodami pēc iespējas piesardzīgi aiz bailēm kaut ko sabojāt. Viņi uz pirkstgaliem staigāja no istabas istabā, bīdamies ierunāties skaļāk par čukstu un gluži vai bijībā nopētīdami neticamo greznību — gultas ar pēļiem, spoguļus, astru dīvānu, Briseles paklāju, karalienes Viktorijas litogrāfiju virs viesistabas kamīna dzegas. Kad visi jau devās lejup pa

kāpnēm, atklājās, ka nav Mollijas. Atgriezušies pārējie ieraudzīja, ka viņa palikusi labākajā guļamistabā. Viņa bija paņēmusi no misis *Džonsas* tualetes galdiņa zilas lentes gabaliņu, turēja to sev pie pleca un bezgala dumji apbrīnoja pati sevi spogulī. Pārējie izteica viņai asus pārmetumus, un visi izgāja ārā. Daži no šķiņķiem, kas karājās virtuvē, tika iznesti laukā apbedīšanai, un alus muca virtuves pieliekamajā tika ielauzta ar Boksera pakava spērienu, citādi mājā nekas nebija aizskarts. Uz vietas tika pieņemts vienprātīgs lēmums, ka saimniekmāja jāsaglabā kā muzejs. Visi bija vienisprātis, ka neviens dzīvnieks tur nekad nedrīkst dzīvot.

Dzīvnieki paēda brokastis, un pēc tam Sniedziņš un Napoleons atkal saaicināja visus kopā.

— Biedri, — Sniedziņš iesāka, — ir pusseptiņi, un mums priekšā gara diena. Šodien mēs sāksim siena pļauju. Taču ir vēl kas, par ko jāparūpējas vispirms.

Cūkas nu atklāja, ka pēdējo triju mēnešu laikā pašas iemācījušās lasīt un rakstīt no vecas pareizrakstības vārdnīcas, kas bija piederējusi mistera Džonsa bērniem un izmesta atkritumu kaudzē. Napoleons aizsūtīja pēc melnas un baltas krāsas podiem un visiem pa priekšu devās uz piecbaļķu vārtiem, kas veda uz lielceļu. Tad Sniedziņš (jo tieši Sniedziņš bija vislabākais rakstītājs) saņēma starp abiem priekškājas nagiem otu, aizkrāsoja uz vārtu augšējā bajķa uzrakstu MUIŽAS FERMA un tā vietā uzrakstīja DZĪVNIEKU FERMA. Sākot ar šo dienu, tādam bija jābūt fermas nosaukumam. Pēc tam viņi atgriezās pie fermas ēkām, kur Sniedziņš un Napoleons aizsūtīja pēc trepēm, ko lika piesliet pie lielā šķūņa galasienas. Abi paskaidroja, ka pēdējo triju mēnešu pārdomu rezultātā cūkām esot izdevies ietvert Animālisma principus Septiņos Baušļos. Sie Septiņi Baušļi tagad tikšot uzrakstīti uz sienas; tie veidošot negrozāmu likumu, pēc kura visiem Dzīvnieku fermas dzīvniekiem būšot jādzīvo mūžīgi mūžam. Ar zināmām grūtībām (jo cūkai vis nav viegli saglabāt līdzsvaru uz trepēm) Sniedziņš uzrāpās augšā un ķērās pie darba, bet Kviecējs pāris pakāpienu zemāk turēja krāsas podu. Baušļi tika uzrakstīti uz darvotās sienas ar lieliem baltiem burtiem, kurus varēja salasīt trīsdesmit jardu attālumā. Tie skanēja šādi:

SEPTIŅI BAUŠĻI

1. Katrs, kas staigā uz divām kājām, ir ienaidnieks.
2. Katrs, kas staigā uz četrām kājām vai ir ar spārniem, ir draugs.
3. Neviens dzīvnieks nedrīkst nēsāt apģērbu.
4. Neviens dzīvnieks nedrīkst gulēt gultā.
5. Neviens dzīvnieks nedrīkst dzert alkoholu.
6. Neviens dzīvnieks nedrīkst nogalināt otru dzīvnieku.
7. Visi dzīvnieki ir vienlīdzīgi.

Uzrakstīts bija ļoti glīti, un, ja neņem vērā, ka «draugs» bija

uzrakstīts kā «drauks» un viens «s» apgriezts otrādi, tad pareizrakstība viscaur bija ievērota. Sniedziņš visu nolasīja skaļi, lai izpalīdzētu pārējiem. Dzīvnieki māja pilnīgā piekrišanā, un spējīgākie nekavējoties sāka mācīties Baušļus no galvas.

— Un nu, biedri, — Sniedziņš uzsauca, nomezdams otu, — uz siena pļavu! Uzskatīsim par goda lietu pabeigt pļauju ātrāk, nekā to spētu izdarīt Džonss ar saviem vīriem.

Taču šai brīdī trīs govis, kuras jau labu laiciņu bija rādījušās nemierīgas, sāka skaļi īdēt. Viņas nebija slauktas veselas divdesmit četras stundas, un tesmeņi gandrīz vai plīsa pušu. Brītiņu padomājušas, cūkas aizsūtīja pēc spaiņiem un diezgan sekmīgi govis izslauca, jo viņu priekškājas bija it labi piemērotas šim uzdevumam. Drīz pieci spaiņi bija pilni ar putainu, treknu pienu, uz kuru daudzi no dzīvniekiem noskatījās ar ievērojamu interesi.

— Kas nu būs ar visu šito pienu? — kāds ievaicājās.

— Džonss dažreiz mēdza kādu drusku iejaukt mūsu dzirā, — teica kāda no vistām.

— Neuztraucieties par pienu, biedri! — iesaucās Napoleons, nostādamies spaiņiem priekšā. — Gan par to parūpēsies. Pļauja ir svarīgāka. Biedrs Sniedziņš ies pa priekšu. Es sekošu pēc pāris minūtēm. Uz priekšu, biedri! Siens gaida.

Tā nu dzīvnieki bariņā devās uz siena pļavu, lai sāktu pļauju, bet, vakarā atgriezušies, pamanīja, ka piens ir pazudis.

Trešā nodaļa

Kā viņi nopūlējās un lēja sviedrus, lai novāktu sienu! Taču pūliņi atmaksājās, jo pļauja izdevās vēl daudz labāk, nekā cerēts.

Darbs dažkārt bija *smags;* darbarīki bija domāti cilvēkiem, nevis dzīvniekiem, un liels trūkums bija tas, ka neviens dzīvnieks nespēja izmantot tādus darbarīkus, ar kuriem strādājot būtu jāstāv uz pakaļkājām. Taču cūkas bija tik gudras, ka prata izdomāt, kā apejami jebkuri sarežģījumi. Savukārt zirgi, tie pazina pļavu collu pa collai un no pļaušanas un grābšanas patiesībā saprata daudz vairāk, nekā jelkad bija sapratis Džonss un viņa ļaudis. Cūkas īstenībā nestrādāja, tikai vadīja un uzraudzīja pārējos. Ievērojot viņu zināšanu pārākumu, bija dabiski, ka vadība jāuzņemas tieši viņām. Bokseris un Dābolīte parasti iejūdzās pļaujmašīnā vai zirgu arklā (nu vairs, protams, nevajadzēja nedz laužņu, nedz grožu) un riņķi pēc riņķa vienmērīgi kājoja pa pļavu, bet aizmugurē gāja cūka un sauca: «Nū, nū, biedri!» vai: «Tprū, tprū, biedri!», kā nu kuro reizi vajadzēja. Un ikviens dzīvnieks līdz tam vissīkākajam strādāja pie siena ārdīšanas un ievākšanas. Pat pīles un vistas augu dienu saulē rāvās gan še, gan tur, nesdamas knābjos niecīgas siena šķipsniņas. Pēdīgi viņi pabeidza siena pļauju par divām dienām īsākā laikā, nekā parasti bija izdevies Džonsam un viņa vīriem. Turklāt siena izrādījās vairāk nekā jebkad šai fermā. Nobiruma nebija

nemaz; asredzīgās vistas un pīles bija uzlasījušas beidzamo stiebriņu. Un neviens pats fermas dzīvnieks netika nozadzis pat ne kumosa.

Visu šo vasaru darbs fermā gāja kā pulkstenis. Dzīvnieki izjuta tādu laimi, kādu nekad netika uzskatījuši par iespējamu. Katrs barības kumoss nozīmēja spēju, dziļu prieku — tagad, kad tā patiesi bija viņu pašu barība, pašu sagādāta pašiem, nevis īgna saimnieka skopi izdalīta. Kad nu nevērtīgie liekēži cilvēki bija prom, katram iznāca vairāk ēdamā. Iznāca arī vairāk brīvo brīžu, kaut arī dzīvnieki pie tādiem nebija raduši. Viņi saskārās ar daudzām grūtībām, piemēram, tuvāk gada beigām, kad vajadzēja ievākt labību, nācās to senējā veidā nomīdīt un pelavas pūst prom ar elpu, jo fermā nebija kuļmašīnas — taču cūkas ar savu attapību un Bokseris ar saviem milzu muskuļiem aizvien palīdzēja izķepuroties. Bokseris baudīja visu apbrīnu. Pat Džonsa laikā viņš bija centīgs strādnieks, bet tagad šķita, ka viņš ir drīzāk veseli trīs zirgi nekā viens; bija dienas, kad šķita, ka visi fermas darbi turas uz viņa varenajiem pleciem. No rīta līdz vakaram viņš rāvās melnās miesās, aizvien tieši tur, kur darbs vissmagākais. Viņš bija norunājis ar vienu no gailēniem, lai tas rītos modina viņu pusstundu agrāk kā visus citus, un, pirms sākās parastais dienas darbs, kādu laiciņu brīvprātīgi nostrādāja tur, kur tas šķita visvairāk nepieciešams. Viņa atbilde ikvienas problēmas, ikviena šķēršļa priekšā bija: «Es strādāšu vēl centīgāk!» — ko viņš bija padarījis par savu personisko devīzi.

Bet katrs jau strādāja atbilstoši savām spējām. Vistas un pīles, piemēram, ražas novākšanas laikā uzlasīdamas izbirušos graudus, sataupīja piecus bušeļus labības. Neviens nezaga, neviens nekurnēja par savu pārtikas devu; strīdi, dzēlības un skaudība, veco laiku normālas dzīves pazīmes, bija tikpat kā izzudušas. Neviens nevairījās pienākuma — vai gandrīz neviens. Mollija — tiesa kas tiesa — no rītiem cēlās ne sevišķi naski, un viņai bija niķis agri pamest darbu ar ieganstu, ka nagā esot iestrēdzis akmens. Un kaķa izturēšanās bija tāda savāda. Visi drīz pamanīja, ka tad, kad jādara darbs, kaķis nekur nav atrodams. Viņš mēdza nozust uz veselām stundām un tad, it kā nekas nebūtu noticis, uzrasties ēdienreizēs vai vakaros, kad darbs jau galā. Taču viņš aizvien tik lieliski atrunājās un tik mīlīgi murrāja, ka nebija iespējams neticēt viņa labajiem nodomiem. Vecais Bendžamins, ēzelis, kopš Sacelšanās nešķita izmainījies ne par matu. Viņš darīja savu darbu tikpat lēni un stūrgalvīgi kā Džonsa laikā, nekad nevairījās no tā, taču nekad arī brīvprātīgi nepieteicās uz papildu darbiem. Par Sacelšanos un tās rezultātiem viņš nemēdza paust nekādu viedokli. Jautāts, vai nejūtas laimīgāks tagad, kad Džonss ir prom, viņš mēdza atteikt vienīgi: «Ēzeļi dzīvo ilgi. Neviens no jums nekad nav redzējis beigtu ēzeli», un pārējiem nācās samierināties ar šo mīklaino atbildi.

Svētdienās strādāts netika. Brokastis ēda stundu vēlāk kā parasti,

un pēc brokastīm notika ceremonija, kuru ievēroja katru nedēļu bez izņēmuma. Vispirms tika uzvilkts karogs. Sniedziņš zirglietu šķūnītī bija uzgājis vecu, zaļu misis Džonsas galdautu un ar baltu krāsu uzzīmējis uz tā nagu un ragu. To tad nu arī pacēla saimniekmājas dārziņa karogmastā katru svētdienas rītu. Karogs esot zaļš tāpēc, skaidroja Sniedziņš, ka simbolizējot Anglijas zaļos laukus, bet nags un rags apzīmējot nākotnes Dzīvnieku Republiku, kura radīšoties tad, kad cilvēku dzimums beidzot būšot gāzts. Pēc karoga uzvilkšanas visi dzīvnieki sadrūzmējās lielajā šķūnī uz vispārējo sanāksmi, ko sauca par Sapulci. Te tika plānots nākamās nedēļas darbs, izvirzīti un apspriesti lēmumi. Lēmumus aizvien izvirzīja cūkas. Pārējie dzīvnieki gan prata balsot, taču paši nemūžam nespētu izdomāt kādu lēmumu. Sniedziņš un Napoleons debatēs bija aktīvāki par visiem. Tomēr bija nomanāms, ka abi nekad nav vienisprātis: lai kādu priekšlikumu viens no viņiem izteiktu, otrs visādā ziņā tam pretojās. Pat tad, kad tika pieņemts lēmums — tāds, kuru pašu par sevi neviens nevarētu noraidīt — izmantot nelielu aploku aiz augļudārza par atpūtas vietu dzīvniekiem, kuri vairs nespēj strādāt, izcēlās vētrainas debates par īsto atpūtas vecumu katrai dzīvnieku sugai. Sapulce aizvien beidzās ar «Angļu zvēru» dziedāšanu, un pēcpusdiena tika veltīta laika kavēkļiem.

Cūkas bija rezervējušas zirglietu šķūnīti savam štābam. Seit tās vakaros studēja kalēja un namdara amatu un citas nepieciešamas mākas no grāmatām, ko bija atnesušas no saimniekmājas. Sniedziņš vēl nodarbojās ar to, ka organizēja pārējos dzīvniekus stāties, kā viņš teica, Dzīvnieku Komitejās. Tur nu viņš bija nenogurdināms. Viņš izveidoja Olu Ražošanas Komiteju vistām, Tīro Astu Līgu govīm, Savvaļas Biedru Jaunizglītošanas Komiteju (kuras uzdevums bija pieradināt žurkas un trušus), Baltākas Vilnas Kustību aitām un dažādas citas, turklāt nodibināja arī lasīšanas un rakstīšanas klases. Visā visumā šīs ieceres izgāzās. Piemēram, mēģinājums pieradināt savvaļas radījumus izputēja gandrīz vai uz līdzenas vietas. Tie turpināja uzvesties gluži tāpat kā iepriekš, un, ja pret tiem izturējās augstsirdīgi, tad vienkārši izmantoja to. Kaķis iestājās Jaunizglītošanas

Komitejā un dažas dienas darbojās tajā ļoti aktīvi. Kādu dienu viņš bija redzēts sēžam uz jumta un runājamies ar dažiem zvirbuļiem, kurus pats nevarēja aizsniegt. Viņš tiem stāstīja, ka visi dzīvnieki tagad esot biedri un ka jebkurš zvirbulis, kas vien vēloties, drīkstot nākt un notupties uz viņa ķepas; taču zvirbuļi palika, kur bijuši.

Toties lasīšanas un rakstīšanas klasēm bija lieli panākumi. Pret rudeni gandrīz katrs dzīvnieks fermā bija kaut cik skolots.

Cūkas, tās jau prata nevainojami lasīt un rakstīt. Suņi iemācījās lasīt diezgan labi, taču neizrādīja interesi ne par kādu citu lasāmvielu kā vienīgi par Septiņiem Baušļiem. Mjūriela, kaza, mācēja lasīt cik

necik labāk par suņiem un dažkārt vakaros mēdza lasīt citiem priekšā no avīzes driskām, kuras sameklēja atkritumu kaudzē. Bendžamins prata lasīt tikpat labi kā kura katra cūka, taču nekad neizmantoja savu prasmi. Cik viņam esot zināms, viņš teica, tad nekā lasīšanas vērta vispār neesot. Dābolīte iemācījās visu alfabētu, bet nespēja saburtot kopā vārdus. Bokseris nevarēja tikt tālāk par burtu D. Ar savu lielo nagu viņš mēdza iezīmēt putekļos A, B, C, D un tad stāvēja, blenzdams burtos, atglaudis ausis, dažkārt sapurinādams cekulu, visiem spēkiem cenzdamies atminēties, kas nāk tālāk, bet tas viņam nekad neizdevās. Vairākkārt tik tiešām gadījās, ka viņš iemācījās arī E, F, G, H, bet tobrīd, kad viņš zināja tos, aizvien atklājās, ka ir aizmirsušies A, B, C un D. Pēdīgi viņš nolēma samierināties ar pirmajiem četriem burtiem un ik dienas pāris reižu mēdza tos uzrakstīt, lai atsvaidzinātu atmiņu. Mollija atteicās mācīties kaut vienu burtu, izņemot tos septiņus, kas veidoja viņas pašas vārdu. Tos viņa tad mēdza ļoti glīti salikt no zara gabaliņiem, izrotāt ar kādu ziediņu un apbrīnā staigāt tam visam apkārt.

Neviens no pārējiem fermas dzīvniekiem nevarēja tikt tālāk par burtu A. Izrādījās arī, ka dumjākie dzīvnieki, piemēram, aitas, vistas un pīles, nespēj iemācīties no galvas Septiņus Baušļus. Pēc ilgām pārdomām Sniedziņš paziņoja, ka Septiņus Baušļus šai nolūkā varētu saīsināt līdz vienai maksimai, proti: «Četras kājas — labi, divas kājas — slikti.» Tas, kā viņš teica, saturot Animālisma svarīgāko principu. Kurš to pilnībā aptveršot, tas būšot pasargāts no cilvēciskām ietekmēm. Putni sākumā turējās pretī, jo viņiem šķita, ka pašiem arī ir divas kājas, taču Sniedziņš viņiem pierādīja, ka tā nav.

— Putna spārns, biedri, — viņš teica, — ir orgāns, kas paredzēts virzībai uz priekšu, nevis manipulācijām. Tādēļ to varētu uzskatīt arī par kāju. Cilvēka raksturīgā pazīme ir *roka,* instruments, ar kuru viņš pastrādā visas savas negantības.

Putni nesaprata Sniedziņa garos vārdus, taču samierinājās ar viņa skaidrojumu, un visi vientiesīgākie dzīvnieki ķērās pie darba, lai iemācītos no galvas jauno maksimu. ČETRAS KĀJAS— LABI, DIVAS KAJAS — SLIKTI, tā bija uzrakstīts uz šķūņa galasienas, virs Septiņiem Baušļiem un ar lielākiem burtiem. Kad nu viņi bija iemācījušies to no galvas, aitām tas milzīgi iepatikās, un bieži vien, gulēdamas pļavā, tās visas ņēmās blēt: «Četras kājas — labi, divas kājas — slikti! Četras kājas — labi, divas kājas — slikti!» — un turpināja stundām ilgi, nepagalam nepagurdamas.

Napoleons neinteresējās par Sniedziņa komitejām. Viņš sacīja, ka jaunatnes izglītošana esot svarīgāka par visu to, ko iespējams izdarīt pieaugušo labā. Notika tā, ka Džesija un Blūbela drīz pēc siena pļaujas apbērnojās, par abām laizdamas pasaulē deviņus veselīgus kucēnus. Tiklīdz tie vairs nezīda māti, Napoleons tos pievāca, teikdams, ka pats

uzņemšoties atbildību par to izglītošanu. Viņš iekārtoja tos kūtsaugšā, kur varēja nokļūt vienīgi pa zirglietu šķūnīša trepēm, un turēja tādā noslēgtībā, ka pārējie fermas iemītnieki drīz aizmirsa par kucēnu eksistenci.

Mīklainais jautājums par to, kur paliek piens, drīz noskaidrojās. To ik dienas iejauca cūku dzirā. Pašlaik nāca gatavi agrie āboli, un zāle augļudārzā bija kā sētiņ nosēta ar vēja notrauktajiem augļiem. Dzīvnieki bija uzskatījuši par pašsaprotamu, ka tie tiks sadalīti vienlīdzīgi; tomēr kādu dienu tika izdota pavēle, ka visi kritušie āboli jāsavāc un jānogādā zirglietu šķūnītī cūku vajadzībām. Te nu daži no pārējiem dzīvniekiem pakurnēja, taču veltīgi. Visas cūkas šai jautājumā bija pilnīgi vienisprātis, pat Sniedziņš un Napoleons. Kviecēju aizsūtīja sniegt nepieciešamos izskaidrojumus pārējiem.

— Biedri! — viņš sauca. — Ceru, jūs neiedomājaties, ka mēs, cūkas, darām to aiz savtības un dzīdamies pēc privilēģijām! Daudziem no mums piens un āboli patiesībā nemaz negaršo. Kaut vai man pašam. Mūsu vienīgais mērķis, ņemot to visu sev, ir mūsu veselības saglabāšana. Piens un āboli (to, biedri, ir pierādījusi Zinātne) satur vielas, kas absolūti nepieciešamas cūku labklājībai. Mēs, cūkas, esam garīgā darba darītāji. Visa šīs fermas pārvaldīšana un čfarbu organizācija ir atkarīga no mums. Dienu un nakti mēs esam nomodā par jūsu labklājību. Tieši jūsu dēļ mēs dzeram šo pienu un ēdam šos ābolus. Vai jūs maz zināt, kas notiktu, ja mēs, cūkas, neizpildītu savu pienākumu? Atgrieztos Džonss! Jā gan, atgrieztos Džonss! Bez šaubām, biedri, — Kviecējs brēca gandrīz vai lūdzoši, lēkādams šurpu turpu un vicinādams astes gredzenu, — bez šaubām, jūsu vidū taču nav neviena, kas gribētu redzēt atgriežamies Džonsu?

Ja nu bija kaut kas tāds, par ko dzīvnieki būtu pilnīgi pārliecināti, tad tā bija nevēlēšanās redzēt agrežamies Džonsu. Kad viss tika parādīts šādā gaismā, viņiem nekas vairs nebija sakāms. Bija pārlieku acīmredzams, cik svarīgi ir saglabāt cūku labo veselību. Tādēļ bez tālākiem strīdiem tika nolemts, ka piens un krituši āboli (kā arī lielākā tiese ābolu ražas, kad tie nogatavojušies) jāpataupa tikai un vienīgi cūkām.

(Turpinājums sekos)

Sarmītes Mālnas un Sergeja Davidova vāku noformējums

«Avots», Nr. 3, 1988., 1—80

Māra Argaļa zīmējumi

INDEKSS 77109

AVOTS

50 kap.
PROZA, DZEJA, KULTŪRA, PUBLICISTIKA, KRITIKA

notes

1

Apust., III, 11.

2

1956. g. februārī. — Tulk. piez.

3

Atdz. J. Z.

4

P. Pospelovs (1898—1979) — Padomju valsts un partijas darbinieks. 1953.—1960. g.— PSKP CK sekretārs.

5

Atdzejojusi Māra Cielēna.